

3 19.376

17
2008

6

17. évf.
2008.
1. szám

KISEBBSÉG KUTATÁS

MINORITIES STUDIES AND REVIEWS

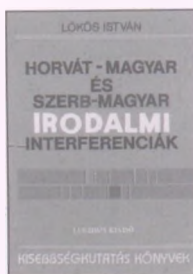
A Lucidus Kiadó új könyvei

Ilyés Zoltán:
Mezsgyevilágok

Budapest, 2008. 200 p.

2400 Ft

Lőkös István:
Horvát-magyar és szerb-magyar irodalmi interferenciák

Budapest, 2007. 192 p.

2600 Ft

Miskolczi Ambrus:
Eposz és történelem

Budapest, 2007. 180 p.

2300 Ft

Miskolczi Ambrus:
A felvilágosodás és a liberalizmus között

Budapest, 2007. 129 p.

2800 Ft

Balogh Balázs - Bodó Barna - Ilyés Zoltán (szerk.):
Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás

Budapest, 2007. 285 p.

3400 Ft

Doncsev T.-Szőke L. (szerk.):
A keleti kereszténység Magyarországon

Budapest, 2007. 309 p.

3600 Ft

KISEBBSÉG KUTATÁS

MINORITIES STUDIES AND REVIEWS

17. évfolyam, 2008. évi 1. szám

Alapító és főszerkesztő: *Cholnoky Győző*

Szerkesztőbizottság: *Niederhauser Emil* (elnök), *Pomogáts Béla*, *Miskolczy Ambrus*, *Szarka László*, *Szász Zoltán*, *Tóth Ágnes*, *Doncsev Toso*, *Péntek János*, *Kocsis Károly*, *Tóth Pál Péter*, *Halász Iván*. Kiadja a Lucidus Kiadó, 1192 Budapest, Gomb utca 7. Telefon: 282-2250. Szerkesztőségi titkár: *Vágó Pálné*. Grafikai tervező: *Szabó János*. Nyomdai előkészítés: Paulus-Publishing Bt. 1028 Budapest, Községház u. 37. Korrektor: *Mezey László Miklós*. Szerkesztőség: 1014 Budapest, Hess András tér 5. fsz. 82-83. Tel./fax: 225-2866. A lap megjelenik negyedévenként. Éves előfizetési ár: 4400 Ft (ÁFÁ-val), külföldön 24 euro+12 euro (postaköltség tengerentúlra), illetve + 8 euro (postaköltség Európába). Lapszámonkénti ár: 1100 Ft. Előfizethető a kiadónál a Monor és Vidéke Takarékszövetkezet 65100118-10025640 számláján. Nyomás és kötés: Oliton Kft. 1104 Budapest, Kada utca 149. Felelős vezető: *Balogh Antal*.

Internet: www.lucidus.hu <http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasa>

HU ISSN 1215-2684

A lap megjelenését
az Oktatási és Kulturális
Minisztérium és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Válogatásunk kiadványai

Blätter für deutsche und internationale
Politik (Németország)
Le Courrier des Pays de l'Est
(Franciaország)
East European Politics and Societies (USA)
Europäische Rundschau (Ausztria)
The Hungarian Legacy in America (USA)
Identitás és reprezentáció (Magyarország)
Internationale Politik (Németország)
Korunk (Románia)

Merkur (Németország)
Nationalities Papers (Anglia)
Nations and Nationalism (Anglia)
Politique Etrangere (Franciaország)
Politique Internationale (Franciaország)
Spiegelungen (Németország)
Südosteuropa Mitteilungen (Német-
ország)
A vallon kakas és a flamand orosz-
lán között (Magyarország)

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

WILHELM MUTATÁR

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM

TANULMÁNYOK

RÉGIÓK ÉS AUTONÓMIA

Schönbaum Attila: Nemzeti és etnikai kisebbségek parlamenti képviselete Európában – Egy dolgozat hipotézisei	7
Jobbágy István: A szlovák kisebbségpolitikai törekvések és a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája	27
Győri Szabó Róbert: Kisebbségpolitika Szlovéniában: a magyar és olasz közösség autonómiája	57
Koller Inez: A Szerb Köztársaság jövője Bosznia-Hercegovinában... vagy azon kívül?	89
Ilenczfalvi Szász Veronika: A koszovói válság lokális és regionális hatásai	101
Tóth Norbert: Függelenség versus autonómia? A Feröer-szigetek és a dán autonómia-modell előtt álló lehetséges XXI. századi forgatókönyvek	117

MŰHELY

Lesznickova, Liljana: Az identitás a magyar és a bolgár nyelv tükrében.	139
---	-----

HORIZONT

Kniezsa Veronika: Magyar örökség Amerikában (The Hungarian Legacy in America c. könyvről)	149
---	-----

KRITIKA

Zsebéné Dobó Mariann: Az etnikai identitás kérdései és modelljei (Pap András László: Identitás és reprezentáció c. könyvről).	153
Tóth Norbert: A kiskakas esete az eupeni gyémánt félkrajcárral (Bangó Jenő: A vallon kakas és a flamand oroszlán között c. könyvről).	159

SZEMLE

NEMZETI TUDAT, NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

Barclay, Linda: Az egyenlőséget tiszteletben tartó nacionalizmus és a kultúra relevanciája (<i>Bosznay Csaba</i>).	167
Curticapean, Alina: „Magyar vagy román vagy?” A közép- és kelet-európai nemzeti és etnikai identitás tanulmányozásáról (<i>Bosznay Csaba</i>).	169
Troude, Alexis: Szerbia: végső búcsú Koszovótól? (<i>Lajtai L. László</i>).	171
Riishøj, Søren: Európaiasodás és euroszkepticizmus: Tapasztalatok Lengyelországból és a Cseh Köztársaságból (<i>Bosznay Csaba</i>).	177
Vermeersch, Peter: Kisebbség a határon: EU-bővítés és a Lengyelországban élő ukrán kisebbség (<i>Bosznay Csaba</i>).	179
Frenzel, Korbinian: Belgium jobbra lép, de ki segít a vallonoknak? (<i>Komáromi Sándor</i>).	181
Flynn, Moya: A poszt-szovjet határvidék stabilitásának, biztonságának és identitásának újratárgyalása: az orosz közösségek tapasztalatai Üzbegisztánban (<i>Bosznay Csaba</i>).	182

Gaspard, Michel: A Községek kiszélesítése a Nyugat-Balkánon: helyszínek állapota és perspektívák (<i>Kakasy Judit</i>)	184
Parmentier, Florent: Transnistria – Egy tényleges állam legitimítási-politikája (<i>Kakasy Judit</i>)	189
Massarat, Mohssen: Közép- és kelet-biztonsági és együttműködési folyamatra van szükség – most! (<i>Komáromi Sándor</i>)	193

NEMZETI ÉS NEMZETISÉGI IRODALMAK

Kurdi Mária: Az '56-os magyar emigráció az íróirodalomban (<i>Cholnoky Győző</i>)	196
Peiter, Anne D.: Az angyal szárnytolla avagy a költőző madár: színek és árnyak Soma Morgenstern Galícia-ábrázolásában (<i>Komáromi Sándor</i>)	198
Dreus, Jörg: Tuva néptehetség európai kontextusban: Galsan Tschinag mint német író (<i>Komáromi Sándor</i>)	200

KISEBBSÉGEK NYELVHASZNÁLATA

Kozma Csaba: Romániai magyar nyelvű közigazgatás és közigazgatási nyelvhasználat (<i>Cholnoky Győző</i>)	202
---	-----

KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

Riedel, Sabine: „Euro-iszlám”-terv vagy iszlámofóbia helyett: iszlám vallásreformot! (<i>Komáromi Sándor</i>)	204
--	-----

KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPAI NÉPEK ÉS ORSZÁGOK KAPCSOLATAI

Stranzl, Harald: Ausztria és Szlovénia: vitás kérdések ellenére stratégiai partnerségre ítélve? (<i>Komáromi Sándor</i>)	206
Cordell, Karl – Wolff, Stefan: Németország mint anyaország: Egy normákon alapuló kisebbségi külpolitika kialakítása és alkalmazása Közép- és Kelet-Európa felé (<i>Bosznay Csaba</i>)	208

KISEBBSÉGI POLITIKA

Ernst, Andreas: A nyugati Koszovó-politika szakszempontja (<i>Komáromi Sándor</i>)	211
Flottau, Heiko: Berobbanás a palesztin erőterben (<i>Komáromi Sándor</i>)	213

KISEBBSÉGI JOG

Rose, Romani: A roma- és szintiellenes diszkrimináció területén Európában a helyzet változatlan (<i>Komáromi Sándor</i>)	215
---	-----

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE

Leustean, Lucian N.: „A románok dicsőségéért”: Ortodoxia és nacionalizmus a Nagy Romániában 1918–1945 között (<i>Bosznay Csaba</i>)	218
Fleming, Michael: Munkásarisztokrácia felkutatása? A „vesztfáliai incidens” és a lengyel nemzetiségpolitika közvetlenül a háború után (<i>Bosznay Csaba</i>)	220

TABLE OF CONTENTS

STUDIES

REGIONS AND AUTONOMY

Schönbaum, Attila: Parliamentary representation of national and ethnic minorities in Europe – hypotheses of an essay	7
Jobbágy, István: Slovakian endeavours in minority politics and the European Charta of regional or minority languages	27
Győri Szabó, Róbert: Minority policy in Slovenia: the autonomy of Hungarian and Italian communities	57
Koller, Inez: The future of the Serbian Republic within Bosnia-Herzegovina ... or without?	89
Ilenczfalvi Szász, Veronika: The local and regional consequences of the Kosovo crisis.	101
Tóth, Norbert: Independence <i>versus</i> autonomy? 21st century scenarios for the autonomy models of the Faröer Islands and Denmark	117

WORKSHOP

Lesznicskova, Liljana: Identity as Reflected in the Hungarian and Bulgarian Languages	139
---	-----

HORISON

Kniezsa, Veronika: The Hungarian Legacy in America	149
--	-----

CRITIQUE

Zsebéné Dobó, Mariann: Problems and models of ethnic identity (Pap, András László: Identity and representation)	153
Tóth, Norbert: The case of the little rooster with the diamond halfpenny of Eupen (Bangó, Jenő: Between the Wallon rooster and the Flemish lion)	159

REVIEW

NATIONAL IDENTITY, NATIONAL AND ETHNIC PROCESSES

Barclay, Linda: Equality Respecting Nationalism and the Relevance of Culture (Bosznay Csaba)	167
Curticaean, Alina: „Are you Hungarian or Romanian?” On the Study of National and Ethnic Identity in Central and Eastern Europe (Bosznay Csaba).	169
Troude, Alexis: Serbia: last farewell to Kosovo? (Lajtai L. László).	171
Riishøj, Søren: Europeanization and Euroscepticism: Experiences from Poland and the Czech Republic (Bosznay Csaba).	177
Vermeeersch, Peter: A Minority at the Border: EU Enlargement and the Ukrainian Minority in Poland (Bosznay Csaba)	179
Frenzel, Korbinian: Belgium steps to the right, but who is going to help the Wallons? (Komáromi Sándor).	181
Flynn, Moya: Renegotiating Stability, Security and Identity in the Post-Soviet Borderlands: The Experience of Russian Communities in Uzbekistan (Bosznay Csaba)	182
Gaspard, Michel: The expansion of the Unions in western Balkans: the state of the areas and the perspectives (Kakasy Judit).	184

Parmentier, Florent: Transnistria – The legitimacy policy of an existing state (Kakasy Judit)	189
Massarrat, Mohssen: Process toward security and cooperation is needed in the Near and Middle East – now! (Komáromi Sándor)	193

NATIONAL AND ETHNIC LITERATURES

Kurdi Mária: The 1956 Hungarian emigration in Irish literature (Cholnoky Győző)	196
Peiter, Anne D.: The pinion of the angel or the bird of passage: colours and shadows in the depiction of Galicia in Soma Morgenstein's writing (Komáromi Sándor)	198
Drews, Jörg: Tuva folk talent in European guise: German writer Galsan Tschinag (Komáromi Sándor)	200

LANGUAGE USE OF MINORITIES

Kozma Csaba: Administration in Hungarian and Hungarian administrative language use in Romania (Cholnoky Győző)	202
---	-----

CULTURE OF MINORITIES

Riedel, Sabine: Instead of „Euro-Islam”-plan or islamophobia: reform of the Islam religion! (Komáromi Sándor)	204
--	-----

COOPERATION OF CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN PEOPLES AND STATES

Stranzl, Harald: Austria and Slovenia: doomed for a strategic partnership in spite of their controversies? (Komáromi Sándor)	206
Cordell, Karl and Wolff, Stefan: Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe (Bosznay Csaba)	208

MINORITY POLICY

Ernst, Andreas: The deadlock of the western Kosovo policy (Komáromi Sándor)	211
Flottau, Heiko: Burst in the Palestinian field (Komáromi Sándor)	213

MINORITY RIGHTS

Rose, Romani: No change on the front of discrimination against the Roma and Sinti (Komáromi Sándor)	215
--	-----

HISTORY OF NATIONAL AND ETHNIC MINORITIES

Leustean, Lucian N.: “For the Glory of Romanians”: Orthodoxy and Nationalism in Greater Romania, 1918–1945 (Bosznay Csaba)	218
Fleming, Michael: Seeking Labour's Aristocracy? The 'Westphalian Incident' and Polish Nationality Policy in the Immediate Aftermath of War (Bosznay Csaba)	220

TANULMÁNYOK – Régiók és autonómia

Schönbaum Attila

Nemzeti és etnikai kisebbségek parlamenti képviselete Európában – Egy dolgozat hipotézisei

Parliamentary representation of national and ethnic minorities in Europe – The study's hypotheses

The study gives a short review of the author's ongoing doctoral research and his thesis with a working title of "*Parliamentary representation of national and ethnic minorities in Europe*", and then presents its preliminary hypotheses. The author takes as a starting point the fact that Europe as a continent can be looked at a political unit, and the majority of European countries as ethnically heterogeneous, so it makes sense to analyse in a comparative manner the phenomenon of the ethnically based politics, especially regarding the effect this has on parliamentary representation. The author outlines the hypothesis of the increasing importance of this. He then presents a possible pan-European classification of European countries on the basis of their national, ethnic and/or linguistic minorities. Lastly, he makes an attempt at a pan-European typification on the basis of the national, ethnic and/or linguistic minorities' parliamentary representation.

Bevezető

Előhipotézisként először abból indulok ki, hogy az európai kontinens vizsgálható egy politikai egységként, ahol valamennyi állam demokratikus. Így van értelme összehasonlítani a különböző államok pártrendszereit. Második előhipotézisként azt feltételezem, hogy Európa államainak túlnyomó többsége etnikailag heterogén, területükön élnek nemzeti és/vagy etnikai, illetve nyelvi kisebbségek.

Ezt követően röviden ismertetem az etnikai alapon történő politizálás mint jelenség felértékelődésének hipotézisét. Később az európai államok a nemzeti etnikai és/vagy nyelvi kisebbségek alapján történő, lehetséges páneurópai klasszifikációját mutatom be. Végezetül a nemzeti, etnikai és/vagy nyelvi alapon működő parlamenti képviselet összeurópai tipizálására teszek kísérletet.

Kisebbségek és politikai képviselet – a kutatás céljai

Európában, ahol az Atlanti-óceán és az orosz-belarusz-ukrán-török határ között elterülő területen több mint fél milliárdnyian élnek, az etnikai megoszlás nem fedi le a kontinens nemzetállamainak a határait. A lakosság több, mint egytizede, azaz több, mint 56 milliónyian egy etnikai, nemzeti, és/vagy nyelvi kisebbséghez tartoznak. Európa

37 államában¹ közel 80 különböző nép él. Ezek között léteznek néhány tíz- vagy százezres lélekszámúak ugyanúgy, mint olyanok, amelyeknek lélekszáma több tízmillió. Ez nem jelent mást, mint azt, hogy Európában kétszer több nemzet(iség) létezik, mint (nemzet)állam. Továbbá, ezekben az európai államokban a nemzeti, etnikai és/vagy nyelvi kisebbségi csoportok száma meghaladja a 250-et. (Pan/Pfeil, 2003: 3, 10)²

Meglepő módon a fenti számok jóval meghaladják a korábban feltételezetteket. Mintegy harminc évvel ezelőtt kísérelték meg utalására, hogy számba vegyék a kontinens nemzet(iség)eit. Akkor mindössze 90 népcsoportot számoltak össze egész Európában, amelyekhez együttvéve 38 millió ember tartozott (Straka 1970, idézi Pan/Pfeil 2002: 1)

A kutatásom során a gyarapodás okainak keresése helyett³, annak a politikai rendszerre, azon belül is elsősorban a politikai képviseletre gyakorolt hatását kívánom megismerni. Az 1980-as évektől kezdve Nyugat-Európában, majd a keleti blokk összeomlása utána a kontinens középső és keleti felében is (újra) megnőtt a nemzeti, etnikai és/vagy nyelvi csoportokhoz való tartozás szerepe. Sok helyen politikai tényezővé vált egy adott nemzeti, etnikai, nyelvi, vallási és/vagy regionális közösséghez való tartozás kérdése. Európa számos országában megjelent, illetve ahol korábban is volt, ott megerősödött a különböző etnikai és nemzeti kisebbségek politikai képviselete vagy annak az igénye. Erre utal az etnikai (etnokulturális, etnoregionális) alapon szerveződő pártoknak a korábbinál sikeresebb szereplése. (Türsan 1998: 1–3)

A kutatásom során arra keresem a választ, hogy az etnikai (etnokulturális, etnoregionális) jellegű politizálás hogyan jelenik meg és működik az adott állam politikai intézményrendszerének legmagasabb szintjén, a parlamentben, illetve a kormányzásban. Továbbá azt kívánom vizsgálni, hogy van-e összefüggés és ha igen, akkor milyen az európai államok etnikai szerkezete és ezen kisebbségi közösségek poli-

¹ Legalább 100 ezer lakossal rendelkező államok, azaz Andorra, Monaco, Liechtenstein, San Marino és Vatikán nélkül.

² A szerzők eredetileg, a földrajzi Európa meghatározással összhangban egészen az Urálig vizsgálták a kontinenst. Én módosított, azaz Oroszország, Belarusz, Ukrajna és Törökország nélküli adatokat közlök.

³ Christoph Pan három pontba sűrítette ezeket. 1. Az információtechnika rohamos fejlődésének köszönhetően Európában sokkal átláthatóbbá váltak a politikai és demográfiai struktúrák, így nyomára bukkantak olyan népcsoportoknak is, amelyek létezéséről eddig csak keveset vagy semmit sem tudtak. 2. A demokrácia, az emberi jogok és a jogállamiság oltalma alatt számos kisebbségnek és tagjaiknak sikerült visszatalálniuk identitásukhoz. 3. Jelentősen megnőtt az államok száma: Európa 45 államából 14 csak az elmúlt két évtized során jött létre vagy alakult újjá. Ezek az európai államok egyharmadát képezik, s ezeknek az államoknak a területén él az európai kisebbségeknek közel a fele: 142 népcsoport. (Pan/Pfeil 2002:1–2)

tikai részvétele között. Léteznek-e olyan jellemzők, és ha igen, akkor melyek azok, amelyekről függ (pl. a kisebbség nagysága, térszerkezete, történelmi hagyományai, az adott állam kialakulásában és életében játszott szerep, az állam „névadó” nemzetéhez/nemzeteihez való viszony, létezik-e anyaországa vagy sem stb.) egy adott nemzeti, etnikai és/vagy nyelvi kisebbség részvétele a legfelsőbb szintű politikai döntéshozatalban. Amennyiben léteznek ezek a jellemzők, azok szigorúan országspecifikusak-e vagy lehetséges különféle típusok megalkotása.

A kutatás elméleti jelentőségét és hasznát abban látom, hogy remélhetőleg sikeres kísérletet tesz, az előbb említett módon, az etno-kulturális közösségeknek a legmagasabb szintű politikai részvétel (parlament, kormányzat) típusainak leírására, létrejöttük és működésük megértésére. Ehhez kapcsolódva a kutatás gyakorlati haszna az lehet, hogy a számos európai példa segítséget nyújthat az egymástól gyakran igen eltérő kihívásokkal küzdő (létszámarány, etnikai tér- és település szerkezet, anyaországgal való viszony stb.), együttesen két és fél milliós lélekszámú határon túli magyar közösségek legfelsőbb szintű sikeres politikai képviseletének kiépítésében, hatékony működtetésében.⁴

A fogalmi keret

Minden kutatás elengedhetetlen része, hogy a szerző először is tisztázza az általa használt, a kutatásának kiindulópontját jelentő fogalmak jelentését, azaz fogalmi keretet adjon, és az általa kívánt kontextusba helyezze vizsgálódásának tárgyát. Egy összehasonlító jellegű kutatásnál különösen fontos ez, ha a szerző kifejezett szándéka, ha egyrészt szakítani kíván egy hagyományos, az elmúlt évtizedekben rögzült nyugat- és (közép)kelet-európai dichotómikus megközelítésmóddal, és kutatásának tárgya az egész kontinens. Másrészt, ha olyan témát választ, amely alapkategóriájának meghatározása, azaz mit értünk kisebbségen, nem egyértelmű. Habár a kisebbségekkel kapcsolatos definíciók száma könyvtárnyi, a mai napig nincsen általánosan, mindenki által elfogadott definíció.

Egységes Európán azt a területet értem, amely történelmi távlaton (néhány évtizeden) belül képes lesz egyetlen politikai egységként fellépni a nemzetközi szintén. Ez a terület nem más, mint az Európai Unió lehetséges jövőbeli határai, azaz az Atlanti-óceántól egészen az orosz-belarusz-ukrán-török határig terjedő terület.

⁴ Habár a dolgozatnak nem témája a lokális szinten történő politikai képviselet, de a különböző parlamenti képviseleti modellek, típusok elemzése bizonyára számos használható ötletet adhat a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek hatékonyabb politikai érdekérvényesítéséhez, különös tekintettel a megoldatlan parlamenti képviseleti helyzetükre.

A demokrácia meghatározására egy gyakorlati megközelítési módot, az Európai Unió *ún. koppenhágai* vagy más néven *csatlakozási kritériumai* közül a politikai rendszerre vonatkozókat valamint egy elméleti a megközelítést, a *Robert Dahl-féle pluralista demokrácia modellt* ajánlom fel.

A csatlakozási keretfeltételeket az Európai Unió 1993. júniusi koppenhágai csúcstalálkozóján fogalmazta meg a csatlakozni kívánó közép- és kelet-európai országok számára. E feltételrendszer első része vonatkozik a politikai rendszer demokratikus jellegére.

A pluralista demokrácia gyökerei Európában a reformáció-ellenreformáció koráig nyúlnak vissza, amikor elsősorban a nyugat-európai politikai kultúrában a (vallási) sokféleség elfogadása lassan politikai normává vált. Ez a fajta politikai berendezkedés, az újkortól fokozódó népszerűségének legfőbb oka az volt, hogy képes volt nagy területen élő és heterogén összetételű lakosságot közös célok mentén összefogni. Ennek jelentősége abban állt, hogy a nemzetállami keretek között megvalósuló modern demokráciákban a különféle, vallási, vagyoni, lakhely szerinti, foglalkozási, etnikai vagy éppen nyelvi törésvonalak által szabdalta modern demokratikus politikai közösségek fennmaradhattak, mert a demokratikus állam intézményrendszere képes volt ezt a társadalom heterogenitását leképezni. (Lánczi 2003: 206–207)

Az Európai Unió *ún. Koppenhágai kritériumai* (1993. júniusi koppenhágai EU csúcstalálkozón a közép- és kelet-európai országok számára megfogalmazott csatlakozási kritériumok)*:

„A tagság feltétele, hogy a jelölt ország rendelkezzen

- [1.] stabilan működő intézményrendszerrel, amely garantálja a demokráciát, a jogállamot, az emberi jogokat, valamint tiszteletben tartja és védi a kisebbségeket,
- [2.] működő piacgazdasággal, valamint azzal a képességgel, amivel megbirkózik az Unióban meglévő verseny nyomásával és a piaci erőkkal.
- [3.] A tagság feltételezi a tagságból eredő kötelezettségekre való képesség vállalását, beleértve a politikai, a gazdasági és monetáris unió céljainak pontos betartását.”

* Conclusions of the Presidency – European Council in Copenhagen, June 21–22 1993: 13

Egyrészt azokat az európai országokat⁵ tekintem demokratikusnak, amelyek vagy az Európai Unió tagállamai, vagy tagságuk csak ön-

⁵ A mini államok (Andorra, Monaco, Liechtenstein, San Marino és Vatikán) nélkül.

nön akarattuktól függ⁶, illetve tagfelvételük folyamatban⁷, vagy kilátásba van.⁸ Másrészt azokat az országokat tekintem demokratikusnak, amelyek politika rendszere jórészt eleget tesz a Dahl-féle „európai” demokrácia ideáltípusnak. Véleményem szerint a két ország-csoport halmaza gyakorlatilag közös.

Robert Dahl pluralista demokrácia modellje*, amely többé-kevésbé jellemző a kontinens valamennyi országára.

A modern demokrácia politikai kerete a nemzetállam, aminek következményei:

1. Képviselési elv és intézmény megszilárdulása, így
 2. a demokratikus folyamatok területileg korlátlan mértékben kiterjeszthetők és
 3. a polgárok közvetlen politikai részvételének lehetősége lecsökkent.
 4. A heterogén (vallási, etnikai, politikai meggyőződés) politikai közösség, ami miatt
 5. a politikai törésvonalak megsokszorozódnak, kérdésessé válik a közös jó fogalmának érvényessége.
 6. A *poliarchia* kialakulása, amelynek intézményei:
 - a. választott tisztviselők;
 - b. szabad és tiszta választások, amelyeket rendszeresen megismételnek;
 - c. kiterjesztett választójog, azaz gyakorlatilag valamennyi felnőttnek szavazati joga van;
 - d. bárki jelöltheti magát köztisztviségre;
 - e. szabad véleménynyilvánítási jog;
 - f. alternatív információhoz való jutás joga, vagyis törvény által védett különböző információszerzési lehetőségek léteznek;
 - g. társulási autonómia: a polgárok tetszésük szerint alakíthatnak szervezeteket, beleértve a politikai pártokat és az érdekképviselési csoportokat is.
 7. A társadalmi és szervezeti pluralizmus kialakulása.
 8. Egyéni jogok rendszerének kiépülése.
- Továbbá bevezeti a modern dinamikus pluralista társadalom fogalmát, amely
9. megakadályozza a hatalom koncentrációját, illetve
 10. „szétszórja a politikai erőforrásokat”.

* Dahl 1989: 213–224, magyarul idézi Láczi 2000: 193–195

A számos és változatos kisebbségdefiníciók számbavétele helyett röviden ismertettem, hogy mely értelmezést használok dolgozatom során **nemzeti, etnikai és/vagy nyelvi kisebbségeken**, il-

⁶ Norvégia, Svájc, Izland.

⁷ Horvátország és Macedónia. Habár Törökország is tagjelölt, a kutatás során nem tekintem európai államnak.

⁸ Potenciális tagjelölt balkáni államok: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Szerbia (Koszovóval együtt). (Az Európai Bizottság „Bővítés” honlapja: Moldova szintén „visszafordíthatatlan stratégiai célnak” tekinti az Európai Unióhoz való csatlakozást. (Moldova hivatalos honlapja – Európai integráció)

letve **etnokulturális közösségeken**. Kisebbségként egy adott állam területén hosszabb ideje élő csoportot értek, amelynek etnikai, nemzeti és/vagy nyelvi önazonosságtudata eltér a névadó nemzetétől. Etnokulturális közösségen olyan saját identitással rendelkező csoportot értek, amelyben a következő kategóriák legalább egy része, úgymint a nemzeti, etnikai eredet, a használt nyelv, továbbá a vallás és speciális regionális kötődés meghatározóak. Tehát a kutatás során az ún. hagyományos, ősi vagy történelmi etnikai, nemzeti és/vagy nyelvi közösségeket vizsgálom, amelyek történelmi léptékekkel mérve, hagyományosan adott országok területén élnek, létezésük általában elismert, az adott ország állampolgárai. Nem tartoznak közéjük jórészt a második világháborút követően, az elmúlt évtizedekben kialakult ún. migráns kisebbségi közösségek. Ezek tagjainak jelentős része a mai napig nem rendelkezik állampolgársággal a lakóhelyén.

A kisebbségek létezésének bizonyítása történhet közvetlenül, például népszámlálás (nemzetiség, nyelv) útján vagy közvetett módon civil, illetve kulturális szervezeteik révén⁹.

Mielőtt rátérnék a kutatás hipotéziseinek bemutatására, tisztázni kell, hogy mit értek parlamenti képviselőten és etnikai párton. **Parlamenti** (és kormányzati) **képviselőten** az adott állam politikai intézményrendszerének legmagasabb szintjén, a parlamentben, illetve ezzel összefüggésben a kormányzatban való részvételt értem. A kutatás során parlamentnek és kormányzatnak az európai nemzetállamok közvetlenül választott törvényhozó és végrehajtó testületeit tekintem. Továbbá a megkülönböztetett önállósággal és történelmi hagyománnyal rendelkező tartományi és regionális, közvetlenül választott törvényhozó és végrehajtó testületeket is vizsgálom¹⁰

Etnikai alapon szerveződő pártokon azokat a rétegpártokat értem, amelyek elsőszámú feladatnak tekintik egy adott etnokulturális közösség (nemzeti, etnikai vagy nyelvi kisebbség) politikai érdekképviselését és ezt programjukban nyíltan vagy burkoltan¹¹ fel is vállalják.¹²

⁹ Amennyiben az adott állam nem ismeri el, ez az egyetlen mód.

¹⁰ Föderális vagy ahhoz hasonló jellegű államok tartományi, regionális parlamentjei, mint például az Egyesült Királyság esetében Wales, Skócia és Észak-Írország; Spanyolország esetében Katalónia, Baszkföld, Galícia, illetve Belgium esetében Flandria, Vallónia és Brüsszel-Főváros régiók, illetve a Flamand, a Francia nyelvi és a Német nyelvi Községek választott testületei.

¹¹ Egyes országokban tilos etnikai alapon szerveződő pártot alapítani. Ezért egy párt nyíltan nem vállalhatja fel egy adott nemzeti, etnikai vagy nyelvi kisebbség politikai érdekképviselését, azt csak burkoltan teheti. Erre példa Bulgária, ahol az alkotmány politikai pártokról szóló 11. cikkelye nem engedi az etnikai alapon való pártszerveződést, ennek ellenére a Szabadságjogi Mozgalmat mindenki úgy tartja számon, mint a helyi törökök pártját.

¹² Természetesen egy több, illetve soknemzetiségű államban, ahol a pártok az etnikai törésvonalak mentén szerveződnek nincs értelme a rétegpárt vs. hagyományos, ideológiai párt distinkciónak.

Az etnikai alapon történő politizálás felértékelődése

Miután tisztáztam a kutatásom során használt alapfogalmakat, rátérek a hipotéziseim bemutatására. Első állítás, amelyet górcső alá veszek, az etnikai alapon történő, a névadó nemzeti identitástól eltérő politizálás jelenségének felértékelődése. Úgy gondolom, hogy az elmúlt két évtizedben megerősödött az etnikai (nemzeti, nyelvi, regionális) identitáson alapuló politizálás. Továbbá ennek hozományaként megsokasodtak az etnikai (nyelvi, regionális) alapon szerveződő, ún. rétegpártok.

A fenti hipotézis bizonyításakor vizsgálni érdemes, hogy milyen hatása volt a bipoláris rend hanyatlásának, illetve összeomlásának az ilyen típusú politikai képviselet „felvirágzására”. Természetesen nemcsak arra az evidenciára gondolok, hogy a keleti blokk összeomlása után az új közép-kelet-európai demokráciákban az alapvető szabadságjogok részeként az egyesülési jog alapján minden etnikakulturális közösség tagjainak joga lett arra, hogy társaikkal politikai szervezeteket hozhassanak létre, illetve részt vehessenek azok tevékenységében.

Az állítás helytállóságának ellenőrzésére a kutatást támogató etnopolitikai adatbázis teljes körűen összegyűjti a kontinens 1990 utáni parlamenti választások legalább négy ciklusának eredményeit, és számba veszi az etnikai, nyelvi, illetve etnoregionális alapon politizáló európai pártokat.

Nemzetállamok etnikai heterogenitása Európában

A következő hipotézis szerint lehetséges az **európai államokat a nemzeti etnikai és/vagy nyelvi kisebbségek aránya szerint csoportosítani** úgy, hogy az egész kontinensre érvényes módon.

Az állítás vizsgálatakor először is arra kell választ adni, hogy milyen kritériumok alapján döntjük el, hogy egy ország – etnikakulturális szempontból – mennyire homogén, illetve heterogén. Melyek lehetnek azok az ún. sarokszámok, amelyek meghatározzák, hogy már heterogén, plurális társadalmú országról van szó. Lijphart szerint „egy ország akkor 'homogén', ha lakosságának 80 százaléka vagy nagyobb része (egyzon vallású vagy) beszél egy nyelvet”. (Lijphart 1984: 42–43) Esetünkben a nyelvi különbséget etnikakulturális különbségségként értekelem.¹³ Ezzel szemben Brunner szerint a „következetes fogalom-

¹³ Habár a nyelv és az etnikum (nép, nemzet) nem egymással ekvivalens jellemzők, amire példa többek között az ír-északi, walesi, skót és angol identitás, illetve a cigányság esete, de mégis a legtöbb esetben a legszorosabban összetartoznak. Ld. nemzeti etnikai és/vagy nyelvi kisebbség, illetve etnikakulturális közösség definíciót.

használat miatt” abban az esetben beszélhetünk nemzetállamról, ha a nemzeti kisebbségek aránya 10 százalék alatti. Amennyiben az meghaladja a fenti határértéket, akkor állam ún. nemzetiségi. „Többnemzetiségű államról akkor beszélünk, ha a legnagyobb népcsoport az állam népességének kevesebb, mint 50 százalékát, a második legnagyobb pedig több mint 10 százalékát teszi ki.” (Brunner 1995: 12)

Véleményem szerint a „nyugati demokráciákat” osztályozó lijpharti felosztás és a volt „keleti-blokk” államainak vizsgálata során alkotott Brunner-féle csoportosítás a maga formájában alkalmatlan a mai, XXI. század elejei európai államok és azok társadalmainak etnokulturális megosztottságuk szerinti együttes elemzésére.

A fenti osztályozásnak két hiányossága a van. Az első az, hogy mindkét szerző csak országos szinten foglalkozott homogenitás-heterogenitás kérdésével, és figyelmen kívül hagyta az adott államok regionális sajátosságait. Csoportosításuk szerint például Finnország és Olaszország egyaránt homogén nemzetállam. Meg vagyok győződve, hogy a Finnországhoz tartozó teljes egészében svédajkú Åland- (Ahvenanmaa) szigetek, illetve Olaszország három északi tartományának, Trentino-Alto Adige-nek (német)osztrák és ladin, Friuli-Venezia Giulia-nak friuli és szlovén, illetve Aosta-völgy franko-provanszál nyelvű lakossága erről teljesen eltérő véleményen van. A második problémát a kategória határai jelentik. A lijpharti 80 százalékos küszöb figyelembevételével Közép- és Kelet-Európában olyan államok számítnak etnikailag homogénnek, mint Románia közel másfélmillió¹⁴ vagy Szlovákia félmillió főt meghaladó¹⁵ magyar kisebbségeivel. Természetesen ezek az államok – miközben továbbiakat is sorolhatnánk a térségből – sokkal inkább a heterogének, mint egyneműek. Ugyanúgy a másik „véglet”, a Brunner-féle „többnemzetiségű” állam-definíció se használható a gyakorlatban. Nem kétséges, hogy például Belgiumot is többnemzetiségűnek kell tekinteni, annak ellenére, hogy a flamandok a lakosság majd 60 százalékát teszik ki.

A két fenti csoportosítási elvet finomítva, ötvözve egy olyan kategória rendszert lehetséges alkotni, amely Európa „nyugati” és „keleti” felén egyaránt használható. Ez a következő kategóriákat jelenti:

1. *Homogén nemzetállam*
2. *Nemzetállam*
3. *Nemzetiségi állam*
4. *Több, illetve soknemzetiségű állam*

¹⁴ Vö. Gyurgyík/Sebők 2003: 192–193

¹⁵ Vö. Gyurgyík/Sebők 2003: 200–203

Homogén nemzetállamhoz azok az országok tartoznak, amelyekben egyrészt a kisebbségek aránya országos szinten nem éri a 10 százalékot, másrészt nincs olyan jól körülhatárolható részük (pl.: tartomány, megye, közigazgatási egység), ahol a kisebbség többséget alkot.

Azokat az államokat, ahol a kisebbségek az állam egyes, jól körülhatárolt részein (pl.: tartomány, megye, közigazgatási egység) többséget alkotnak, de együttes arányuk országos szinten nem éri el a lakosság 10 százalékát **nemzetállamnak** nevezzük.

A **nemzetiségi államokban** a kisebbségek aránya meghaladja 10 százalékot, de nem éri el a teljes lakosság 25 százalékát.

A **több, illetve soknemzetiségű államokban** legalább két etnikai közösség él együtt, és a „a legnagyobb” közösség aránya nem haladja meg a lakosság 75 százalékát.

Elméletileg létezhet olyan helyzet, hogy egy államot egyik kategóriába se lehet elhelyezni, de a valóságban ma, 2008-ban, ugyanúgy, ahogy a második világháborút követő időszakban sem volt ilyen ország Európában.

Miután megalkottuk kategóriáinkat, tekintsük át, mely államok hová tartoznak leginkább. A számbavételt a Kelet-Nyugat dichotómia alapján végzem el. Egyrészt így rögtön láthatóvá válnak a klasszifikáció mindkét régióra való használhatósága, másrészt, így – a vizsgálandó alapsokaság nagy száma (37 állam) – technikailag egyszerűbbé válik a vizsgálat.

A „Nyugat” államai

A vizsgált húsz észak-, nyugat- és dél-európai állam fele (Ausztria, Dánia, Görögország, Izland, Írország, Málta, Németország, Norvégia, Svédország és Portugália) **homogén nemzetállam**. Szinte mindegyikben találhatók tradicionális kisebbségek, amelyek viszont annak ellenére, hogy általában köthetők az adott ország egy-egy meghatározott vidékéhez, többséget ma már eredeti szállásterületeiken sem alkotnak¹⁶. Továbbá kisebbségeiket túlnyomórészt már az új típusú, ún. migráns kisebbségek alkotják, ezek területileg elszórtan, elsősorban a nagyobb városokban, illetve ipari központokban élnek.

¹⁶ Ilyenek többek között Ausztria esetében a horvátok, a szlovének, a magyarok, a csehek, a szlovákok és a romák (NKVK – Ausztria országjelentése 1999: 3–13; vö. Pan/Pfeil 2003: 45); a dél-jütlandi németek Dániában (NKVK – Dánia országjelentése: 5, 8; vö. Pan/Pfeil 2003: 73); a török, az albán, az aromun és macedón kisebbségek Görögországban (vö. Pan/Pfeil 2003: 93); a dél-schleswigi dánok és frízek, továbbá a szász-országi és brandenburgi szorbok, továbbá a szintik és romák Németországban (NKVK – Németország jelentése 1999: 4–10; vö. Pan/Pfeil 2003: 89); a svédországi és norvégiai finnek és számik (vö. NKVK – Svédország országjelentése 2001: 9; NKVK – Norvégia országjelentése 2001: 7–14; Pan/Pfeil 2003: 129, 161).

Nemzetállam, amelyben aránylag kis létszámban, de területileg koncentráltan élnek hagyományos kisebbségek, összesen négy ilyen létezik: úgymint Finnország, Franciaország, Hollandia és Olaszország. Ezek közül a Finnország nyugati és déli partvidékén, illetve az Íland- (Ahvenanmaa-) szigeteken élő svédek helyzete a legspeciálisabb. Annak ellenére, hogy a teljes lakosság mindössze hat százalékát alkotják (Tilastokeskus 2003: 76), a svéd – természetesen a finn mellett – az ország hivatalos nyelve. Továbbá a már többször említett, szinte kizárólag svédek által lakott Íland-szigetek széleskörű autonómiával rendelkezik¹⁷. Olaszországban speciális, autonóm státust biztosító jogokkal rendelkeznek azok a határmenti régiók és tartományok¹⁸, amelyekben kisebbségek – számuk miatt is – meghatározók¹⁹. (Pan/Pfeil 2002: 187) Franciaország ebben a csoportban való elhelyezését elsősorban az elzászi és lotaringiai németek, a bretonok, a Pireneusok keleti, illetve nyugati lábainál élő katalánok és baszkok, továbbá a belga határ mellett, Lille környékén élő flamanok indokolják²⁰. Hollandia őshonos kisebbsége a jórészt Friesland tartományban élő (nyugat-)frízek²¹.

Véleményem szerint az Egyesült Királyság és Luxemburg sorolható a **nemzetiségi állam kategóriába**. Habár az Egyesült Királyságban az angolok adják a lakosság valamivel több, mint négyötödét, nem tűntek el a kelta eredetű skótok, walesiek és írek sem. Ellenkezőleg, az elmúlt évtizedekben elindult egy, a korábbi (elsősorban nyelvi) asszimilációval ellentétes folyamat, amelynek bizonyára újabb lökést adott a megkezdett devolúció. Egyre nő azok száma, akiknek (regionális) skót, walesi és (észak-)ír kötődésüket nemcsak emlékeikben és hagyományaikban kívánják megőrizni, hanem nyelvi szempontból is²².

¹⁷ Finnország északi részén élnek még számuk, számukat 6400 főre becsülik. (NKVK – Finnország országjelentése 1999: 5)

¹⁸ Trentino – Alto Adige/Dél-Tirol autonóm régióban, amely Trentino és Bolzano/Dél-Tirol autonóm tartományokból áll, osztráknémetek és ladinok; Friuli-Venezia Giulia-ban friuliak és szlovénok; Aosta-völgyben franciák/frankoprovenszálók élnek. Továbbá megegyező autonóm státussal rendelkezik Szicília és Szardínia régiók. Az utóbbi lakosságának túlnyomó többségét alkotó őshonos szárdokat többen nemcsak önálló nyelvi, de etnikai közösségnek is tekintik. (vö. NKVK – Olaszország országjelentése 1999: 6–27, 31–34; Pan/Pfeil 2002: 175–178; Pan/Pfeil 2003: 105–106)

¹⁹ Az olasz jogrendszer nyelvi kisebbség (linguistic minority) terminust használja. A korábban említetteken kívül, Olaszországban a további „nyelvi közösségeket” ismerik el: albán, görög, horvát, katalán és oksztán. (NKVK – Olaszország országjelentése 1999: 3)

²⁰ Az oksztánt (langue d'oc) és frankoprovenszálul beszélőket is számolva még a nemzetiségi állam kategóriába való helyezése is indokoltnak tűnhet. (vö. Pan/Pfeil 2003: 85)

²¹ A tartomány 630 ezres lakosságának 94 százaléka érti a fríz nyelvet és közel háromnegyedük beszéli is azt. Ez alapján az ország közel 4 százaléka tartozik ehhez a közösséghez. (RKNyEK – Hollandia országjelentése 2003: 18).

²² Nemzeti eredetük folytán (by virtue of their national origins) az 1976. évi faji kapcsolatokról szóló törvény (Race Relations Act 1976) alapján faji csoportnak (racial

Luxemburg esetében a tradicionális francia és német kultúra találkozási pontján elhelyezkedő nagyhercegség tradicionális többnyelvűsége²³ és multietnikusága²⁴ miatt illeszkedik a tárgyalat kategóriába.

Az utolsó kategóriába, a **több-, illetve soknemzetiségű államok** sorába négy országot soroltam, Belgiumot, Svájcot, Spanyolországot és Ciprust. A legegyszerűsebb Belgium helyzete, amely gyakorlatilag két plusz egy etnikum, az ország északi felén élő holland nyelvű flamandok, a déli részén élő frankofón vallások és a keleti határ menti „piciny”, de öntudatos német közösség föderális állama²⁵. Speciálisabb a helyzete – természetesen más-más okból – Svájcnak és Spanyolországnak. A Svájci Államszövetséget, amelyet három plusz egy nyelvi közösség alkot, lakosai nemzetiségileg homogénnek kezelik. A túlnyomó többségük nem fogadja el a német-, francia- vagy éppen az olasz-svájci ’megkülönböztetést’. Magukat, anyanyelvüktől függetlenül egyöntetűen svájcinak tartják.²⁶ A társadalmon belül a vallási (római katolikus – református), a nyelvi (német – francia – olasz – rétoromán) mint valós választóvonal jelenik meg, de talán egyedül a világon - Európában biztosan – ez nem ölt nemzeti(ségi) jellegűt, amit a későbbiekben tárgyalat érték és nem etnikai alapú pártrendszer is alátámaszt. Spanyolország a hetvenesek évek végéig hivatalosan homogén nemzetállam volt. A spanyolon, helyesebben a kasztíliai (castellano) kívül más nyelv használatát a hatóságok egy-

group) számítanak a skótok, az írek és a walesiek. Az etnikai csoport (ethnic group) kategóriát a migráns kisebbségre használják. (vö. RKNyEK – Egyesült Királyság 1999: 4) Az Egyesült Királyság lakosságának 15 százaléka rendelkezik skót, walesi és/vagy ír identitással. (Walker/O’Brien/Traynor/Fox/Goddard/Foster 2002: 13–14, 23–24; vö. Pan/Pfeil 2003: 177; Office for National Statistics 2004: 4) Az ősi kelta nyelveket beszélők száma ennél természetesen sokkal alacsonyabb. A 2,9 millió Wales 21 százaléka (kb. 600 ezer fő) beszél walesiül, az ötmillió lélekszámú Skóciában a skót-kelta (gaelic) beszélők számát 90 ezer főre (1,9%) becsülik. A 1,6 millió lakosú Észak-Írország minden tizedik lakója rendelkezik valamennyi ír nyelvismerettel és minden huszadik lakója érti és beszél is azt. (Office for National Statistics 2004:5; General Register Office for Scotland 2005: 5; NISRA 2002: 72; vö. Pan/Pfeil 2003: uo.)

²³ A nemzeti nyelvként kezelt luxemburgi (lëtzebuergesch) kívül a francia és a német is egyaránt hivatalos nyelv. Habár a német dialektusból kialakított luxemburgi a legerterjedtebb, jelentős azok száma, akik az irodalmi németet (Hochdeutsch) vagy a franciát használják fő nyelvként. (RKNyEK – Luxemburg országjelentése 2007: 2–3)

²⁴ A nagyhercegség jelentős, részben az Európai Unió intézményei miatt, ún. ’európai’ (portugál, olasz, francia és német stb.) kisebbségi közösséggel rendelkezik. (RKNyEK – Luxemburg országjelentése 2007: uo.)

²⁵ A Belga Királyság ’duplán’ föderális állam, egyrészt területi alapon 3 régióra (Brüsszel, Flandria és Vallónia), másrészt nyelvi-kulturális alapon 3 (holland, francia és német nyelvű) közösségre oszlik, amelyek részben átfedik egymást. (Belga alkotmány 1–4 cikkely) Belgium etnikai arányait ld. in Pan/Pfeil 2003: 53.

²⁶ A szerző svájci tartózkodása alatt azt tapasztalta, a mindennapokban használt kelet-, nyugat-, vagy dél-svájci jelzők rendelkeznek bizonyos nyelvi/etnikai tartalommal is. A nyugat-svájci egyértelműen frankofón, a kelet-, illetve dél-svájci pedig jórészt német, illetve olasz anyanyelvű helvétre utal.

szerűen megtiltották. Ezzel szemben az 1978-ban elfogadott alkotmány és az 1979 és 1983 között létrehozott 17 autonóm közösséget szabályozó rendeletek rendszere alapjaiban változtatta meg a korábbi helyzetet. Habár fenntartotta az egységes spanyol nemzet, valamint az egységes spanyol nemzetállam felfogását, de ezzel párhuzamosan elismerte az önkormányzati státuszt elnyert autonóm közösségeiken belül a spanyol nemzethez tartozó egyéb népek²⁷ úgymint katalánok, baszkok és a galíciaiak jogát. (Szilágyi 1996:78–83)

Ciprus elhelyezése ebben a kategóriában mindenképpen magyarázatra szorul. Habár az etnikai arányokat tekintve nem feltétlenül teljesíti a kategória ajánlott kritériumait²⁸, de speciális politikai helyzete miatt mégis ehhez a csoporthoz áll a legközelebb. De facto két különálló és gyakorlatilag etnikailag homogén politikai entitás él egymás mellett a szigeten.

Közép- és Kelet-Európa államai

A nyugat-európai államoktól eltérően Közép- és Kelet-Európában csak három kategória „létezik”. A **nemzetállam** csoport kritériumának a tárgyalt térség 17 vizsgált állama közül egyetlen egy sem felel meg, így csak vagy homogén nemzetállamokról vagy nemzetiségi államokról, illetve több- vagy soknemzetiségű államokról beszélhetünk.

Homogén nemzetállamként Albánia, Szlovénia, Lengyel-, Cseh- és Magyarország írható le. Közös jellemzőjük, habár régi, tradicionális kisebbségi csoportokkal²⁹ rendelkeznek, de ezek aránya elenyésző az államalkotó nemzethez képest. Nem szabad elfelejteni viszont, hogy Magyar-, de még inkább Cseh- és Lengyelország esetén igen nagy-

²⁷ Spanyolország 'történelmi nemzetiségeinek' nyelvhasználatával kapcsolatos adatokat ld. in RKNyEK – Spanyolország országjelentése 2002: 16–23. Spanyolországban továbbá nagyszámban élnek romák, közösségük létszámát 650–700 ezresre becsülik. (NKVK – Spanyolország országjelentése 2006: 2)

²⁸ Amíg a sziget görög ellenőrzés alatt álló területének lakossága megközelítőleg 800 ezer, addig a sziget török ellenőrzés alatt álló részén több mint negyedmillió lakosnak, 134 ezren kizárólag (észak-)ciprusi és további 42 ezren kettős állampolgársággal rendelkeznek. Rajtuk kívül 77 ezer szigetlakó török állampolgár. (ÉCTK 2006 évi Általános Népszámlálás eredménye; Statistical Service of Cyprus; vö. RKNyEK – Ciprus országjelentése 2005: 15; NKVK – Ciprus országjelentése 1999: 9)

²⁹ Albánia esetében a görögök (vö. Pan/Pfeil 2003: 41); Szlovénia esetében leginkább az olaszok és a magyarok (vö. Pan/Pfeil 2003: 153; Gyurgyík/Sebők 2003: 216–217); Csehországban a szlovákok, a lengyelek és a németek (vö. Pan/Pfeil 2003: 69); Lengyelországban a németek, a kasubok, a belaruszok és az ukránok (vö. Pan/Pfeil 2003: 69; NKVK – Lengyelország országjelentése 2007: 9–36), illetve Magyarország esetében a romák, a németek, a horvátok, a szlovákok tartoznak a népesebb kisebbségi közösségek közé. (A magyarországi kisebbségekről bővebben in Tóth/Vékás é.n.; Kormánybeszámoló 2005)

számú német kitelepítésével³⁰ „érték el” ezt a mai etnikailag homogénnek nevezhető állapotot.

További eltérés a földrész „nyugati(bb)” felétől, hogy a vizsgált térségből az utolsó két kategóriába, azaz a nemzetiségi és a sok-, illetve többnemzetiségű államok közé jóval több ország sorolható. **Nemzetiségi államnak** számít Románia, Szlovákia, Horvátország, Bulgária és Litvánia. Közös jellemzőjük, hogy mindegyikben található legalább egy olyan nagyobb³¹ és számos kisebb, a többségi nemzet-től eltérő etnikai csoport. A fenti csoport kisebbségei – talán az orszokok kivételével – több évszázada élnek a felsorolt országokhoz tartozó területeken.

Több- és soknemzetiségű állam csoportba csak ’új’ államok kerültek (Bosznia-Hercegovina, Észtország, Lettország, Macedónia, Moldova, Montenegró és Szerbia), olyanok, amelyek az elmúlt évtized elején, a keleti blokk összeomlását követően jöttek létre. Kisebbségi csoportjainak jellemzői alapján két további alcsoportba sorolhatók. Az elsőbe azok az országok tartoznak, ahol adott kisebbségi csoportok – ha számarányukat nézve eltérő mértékben is, de – több évszázada az adott állam területén élnek. Ilyen a volt jugoszláv tagköztársaságok közül Szerbia³², a korábban autonómiával rendelkező multietnikus Vajdaság, a nemzetközi ellenőrzés alatt álló kvázi-független albán többségű Koszovó és a bosnyák-muszlim³³ többségű Szandzsák. Hasonló az etnikai ’helyzet’ Macedóniában, ahol az ország nyugati, illetve észak-nyugati részében, közel negyedében albánok élnek³⁴, illetve Montenegróban, ahol a legutóbbi népszámlálás során a lakosság egyharmada szerbnek vallotta magát³⁵. A negyedik volt jugo-

³⁰ A második világháborút követően mai Magyarországról közel 200 ezer német nemzetiségű polgárt telepítettek ki egyoldalúan, továbbá 73 ezer szlovák a magyar-csehszlovák lakosságcsere keretében hagyta el az országot. Csehszlovákiából több mint három millió németet, Lengyelországból hozzávetőleg hét-nyolc milliót telepítettek ki vagy üldözték el. (Pándi 1997: 500–501, 508–509, 522–523)

³¹ Litvánia esetében az oroszok és a lengyelek (vö. Pan/Pfeil 2003: 113; NKVK - Litvánia országjelentése 2006: 7–5); Bulgária esetében a törökök (vö. Pan/Pfeil 2003: 61; NKVK - Bulgária országjelentése 2003: 14–16); Horvátország esetében a szerbek (vö. Pan/Pfeil 2003: 65–66; Gyurgyik/Sebők 2003: 210–211); Románia és Szlovákia esetében a magyarok. (vö. Pan/Pfeil 2003: 141, 149; Gyurgyik/Sebők 2003: 192–193, 200–203)

³² Részletes nemzetiségi statisztikák közül Gyurgyik/Sebők 2003: 206–207.

³³ A jugoszláv népszámlálások a bosnyákok mellett etnikai kategóriaként kezelték a ’muszlimokat’ is. Ezt a ’tradíciót’ több utódállam is követte későbbi összeírásaik készítésekor.

³⁴ Vö. NKVK - Macedónia országjelentése 2003: 8–10; Pan/Pfeil 2003: 117–118)

³⁵ Az 1991-es népszámlálás során a terület 61,9%-a vallotta magát crno gorácnak (montenegróinak), 9,35%-a szerbnek, 14,58%-a ’muszlimnak’, 6,58%-a albánok és 4,26%-a ’jugoszlávnak’. Ezzel szemben a 2003. évi összeírás a következő eredményeket hozta: crno gorác (montenegrói) 43,16%, szerb 31,99%, bosnyák és ’muszlim’ együtt 11,47%, albán 5,03% és ’jugoszláv’ 0,30% (NKVK - Montenegró országjelentése 2007: 8)

szláv tagköztársaság Bosznia-Hercegovina szerb-horvát-bosnyák etnikai „mozaikjával” a kategória mintapéldája³⁶. A nyugati államoktól eltérően, ahol az etnikai választóvonalak élesek, a régió államaiban, az elmúlt évszázad kierőszakolt népmozgásai ellenére, ezek a határvonalak a mai napig sokkal ‘elmosódottabbak’ maradtak.

A másik alcsoportba a lakosság egyharmadát adó, jórészt a második világháborút követő évtizedekben betelepített orosz, (ukrán és belarusz) kisebbséggel „birkózó” két balti állam, Észt-³⁷ és Lettország³⁸ tartozik. Itt a kisebbségek kevésbé köthetők bizonyos régiókhoz, jórészt az „őshonos” lakossággal keverten, elsősorban a nagyobb városokban és ipari központokban élnek, ahol számuk eléri, sőt néha az „államalkotókét” is meghaladja. Sajátos, a két felvázolt alcsoport között helyezkedik el Moldova, amely szintén rendelkezik ‘birodalmi hagyattal’, nagyszámú, a szovjet időkben betelepített orosz (és ukrán) kisebbséggel. Ezzel szemben a Dnyeszteren túli területek hozzászólásával³⁹ ukrán ‘részek’ is kerültek az országhoz. Ezen kívül a ‘török időktől fogva’ élnek még, jórészt az ország déli részén, gagauzok, illetve kisebb számban bolgárok.

Nyugat- és Dél-Európától szintén eltérően a térség államainak felépítésére nem jellemzőek a föderális elemek. Kivétel a véres háborúk után, fokozott nemzetközi ellenőrzés alatt ‘létező’, az életképességét a mai napig nem bizonyított Bosznia-Hercegovina, illetve a szintén nemzetközi védnökség alatt álló, de jure a mai napig Szerbia részét képező, de gyakorlatilag ügyeit Belgrádtól teljesen függetlenül intéző Koszovó.

Etnikai megosztottság hatása a pártrendszerre

Miután remélhetőleg sikerült bemutatni, hogy nemcsak érdemes, de lehetséges is a kontinens országainak együttes osztályozása nemzeti, etnikai és/vagy nyelvi kisebbségeik szerint, térjünk át arra, hogy az előbb vázolt viszonyoknak milyen hatásai lehetnek az európai államok pártrendszerre. Pontosabban, lehetséges-e olyan tipológiát alkotni, amely a kontinens egészén alkalmas az etnikai (nyelvi, regionális) alapon szerveződő politizálás és működő politikai részvétel, esetemben a parlamenti képviselő bemutatására.

³⁶ Vö. Pan/Pfeil 2003: 57; NKVK – Bosznia-Hercegovina országjelentése 2007

³⁷ Vö. Pan/Pfeil 2003: 77; NKVK – Észtország országjelentése 2004: 37

³⁸ Vö. Pan/Pfeil 2003: 109; NKVK – Lettország országjelentése 2006: 2–3

³⁹ A második világháború után - a korábbi évtizedekben Romániához tartozó - Besszarábia a Szovjetunióhoz került, amelyből már Dnyeszteren túli, nem román/moldiván területek hozzákapcsolásával hozták létre a Moldáv SZSZK-t. (vö. Pándi 1997: 410–413; Pan/Pfeil 2003: 121)

A fejezetben először a korábban tárgyalt államok etnikai alapon politizáló pártjait vizsgálom. Azokat gyűjtöm össze, amelyek az 1990-es évtől kezdődően eredményesen küzdenek a politikai hatalom megszerzéséért folyó versenyben, és így országos szinten részt vesznek, illetve a közelmúltban még részt vettek az országuk törvényhozásban. Továbbá a különböző kisebbségi csoportok egyéb parlamenti képviseleti lehetőségei szintén vizsgálatom tárgyai.

A tárgyalt 37 állam nemzeti, etnikai és/vagy nyelvi kisebbségeinek képviseleti lehetőségeit vizsgálva négy nagyobb csoportra, amelyből kettő további két-két alcsoportra oszthatók. Ezek a következők:

1. Etnikai/nyelvi alapon szerveződő pártrendszer

2. Pártversenyben bejutott etnikai pártok

2.1 Nyíltan etnikai pártok

2.2 Burkoltan etnikai pártok

3. Törvényileg garantált, illetve kedvezményes kisebbségi képviselet a parlamentben

4. Nincsenek, illetve „jelentéktelen” etnikai/nyelvi pártok

4.1 Etnikailag/nyelvileg megosztott államok

4.2 Etnikai/nyelvi szempontból homogén államok

Etnikai alapon szerveződő pártrendszeréről, ahol a teljes pártstruktúra duplázódott, illetve megháromszorozódott, Belgium és Bosznia-Hercegovina esetében beszélhetünk. Belgiumban a 1960-as évek második felétől fokozatosan – úgy egy évtized alatt – kettéváltak a „hagyományos” pártok, és létrejöttek a flamand és frankofón kereszténydemokrata, szocialista és (konzervatív)liberális változatuk⁴⁰. Sőt a 1970-es évek végétől létrejövő új típusú pártok, mint a zöld vagy ökológiai mozgalmak szintén a nyelvi megosztottság mentén formálódtak⁴¹. Ezzel szinte egy időben megindult mindkét nyelvi közösségben a szeparatizmust hirdető pártok térnyerése is.⁴² (Kardos/Simándi 2004: 72–87)⁴³ Bosznia-Hercegovinában fordítottan tör-

⁴⁰ Kereszténydemokrata/konzervatív: a flamand Christen-Democratisch & Vlaams (CD&V) és a frankofón Centre Démocrate Humaniste (CDH).

Szociáldemokrata: a flamand Socialistische Partij. Anders (sp.a) és a frankofón Parti Socialiste (PS).

Liberális: a flamand Vlaamse Liberalen en Democraten (VLD) és a Lijst Dedecker (LDD), valamint frankofón Mouvement Réformateur (MR).

⁴¹ Francia nyelvű zöld párt: Ecologistes (ECOLO), a flamand párja: De Vlaamse Groenen (GROEN).

⁴² E mozgalmak közül a flamand nyelvűek a sikeresebbek úgymint Vlaams Bloc utódjaként létrejött Vlaams Belang (VB), illetve Volsunie-ból alakult és mára 'megszelídült' konzervatív Nieuw - Vlaamse Alliantie (N-VA) és a inkább baloldali Spirit - De Vlaamse Links-Liberalen (SPIRIT). A frankofón nacionalistákat a francia mintára létrehozott Front National képviseli.

⁴³ Vö. Fábíán/Kovács 2004: 64–70.

tént a megháromszorozódott pártrendszer kialakulása. Belgiummal ellentétben az etnikai és vallási fragmentáció megelőzte az ideológiai, társadalmi törésvonalak mentén történő igen erősen széttöredezett pártstruktúra kialakulását. Röviden, előbb létrejöttek etnikai és vallási alapon szerveződő pártok, majd azok csak ezután kezdtek szétbomlani ideológiai – szociáldemokrata, nacionalista, liberális vagy éppen agrár – mozgalmakra.⁴⁴ Ciprus korábban már említett kettéosztottsága miatt, valamint Szerbia, a tőle kvázi-független Koszovó miatt szintén ehhez a kategóriához áll a legközelebb.

Ha Koszovó nélküli, vagyis a 'valóságos' Szerbiát kívánjuk elhelyezni, akkor viszont a következő csoportban a helye, ahol az **etnikai pártok** a hatalomért való küzdelemben a **hagyományos, ideológiai pártok ellen versenyeznek**. Ezt általában nyíltan, etnikai alapon szerveződő pártok keretén belül tehetik (a három balti államban, Finnországban, Macedóniában, Montenegróban, az Egyesült Királyságban, Olaszországban, Romániában Spanyolországban, Szerbiában és Szlovákiában). Néhány államban, ahol az etnikai pártok választási részvételét a helyi alkotmány vagy maga a választási törvény akadályozta vagy a mai napig nem teszi lehetővé, politikai érdekképviselőket csak burkolt formában tehetik (Bulgária⁴⁵ és Albánia⁴⁶). Szembetűnő, különösen a 20 nyugat- és dél-európai ország 4 államával összevetve, hogy a 17 vizsgált közép- és kelet-európai állam majdnem felében, nyolcban többé-kevésbé sikeresen működnek a helyi kisebbségek érdekeit közvetítő etnikai pártok.

A harmadik csoportban a kisebbségek vagy **kedvezményesen juthatnak képviselő helyhez** (pl. listás választás esetén nem vo-

⁴⁴ Bosnyák pártok: a konzervatív Stranka Demokratski Akcije (SDA), illetve a nacionalista-regionalista Bosanskohercegovačka Patriotska Stranka (BPS) és Demokratska Narodna Zajednica (DNZ).

Szerb pártok: a szociáldemokrata Savez Nezavisnih Socijaldemokrata (SNSD), a nacionalista Srpska Demokratska Stranka (SDS), valamint a konzervatív Partija Demokratskog Progres (PDP) és a Demokratski Narodni Savez (DNS)

Horvát pártok: a konzervatív Hrvatska Demokratska Zajednica BiH (HDZ) és a Hrvatsko Zajedništvo (HZ).

Multietnikus, illetve nem nemzetiségi alapon szerveződő pártok: a szociáldemokrata Socijaldemokratska Partija Bosne i Hercegovine (SDP), valamint a centrista Stranka za Bosnu i Hercegovinu (SBIH) és a Narodna Stranka Radom za Boljitak (NS).

⁴⁵ Az alkotmány 11. cikkelye tiltja többek között az etnikai, faji vagy vallási alapon történő pártszerveződést, ezért a Dvizenie za Prava i Svobodi (Mozgalom a Jogokért és Szabadságokért) nyíltan nem vállalhatja fel a törökök és a muszlim bolgárok politikai érdekképviselőt.

⁴⁶ Csak 2000-ben lépett hatályba az új, pártokról szóló törvény (No. 8580, 2000. Február 17.), amely lehetővé tette etnikai alapon szerveződő pártok alapítását. (NKVK – Albánia országjelentése 2007:48) A korábbi törvény (No. 7502, 1991. Július 25.) nem engedélyezte vallási, etnikai vagy regionális alapon történő pártalapítást. (NKVK – Albánia 'árnyékjelentés' 1999: 7). A görögök politikai érdekképviselőt a rendszerváltás óta (burkoltan) ellátja a Partia Bashkimi për të Drejtat e Njeriut (Unió az Emberi Jogokért).

natkoznak rájuk a belépési küszöbhatárok) vagy **törvényileg garantált mandátumuk** van a parlamentben. Ez a kategória is – Åland (Finnország) kivételével⁴⁷ – tipikusan közép-kelet-európai. Azokra az országokra (Horvátországra, Szlovéniára, Romániára és Lengyelországra) jellemzőek, amelyekben hagyományos szerepük van az etnikai kisebbségeknek, de számuk mára különböző okok miatt megfogyatkozott.⁴⁸ Így szervezeteik képtelenek lennének egy hagyományos pártversenyben a mainstream pártokkal megegyező feltételekkel parlamenti képviselethez jutni.

A legutolsó kategória két, egymástól meglehetősen távoli csoportot ötvöz. Azok az országok kerülnek ide, amelyekben vagy **nem léteznek etnikai alapon szerveződő pártok**, vagy ha léteznek is, befolyásuk korlátozott, és választási eredményeik szerények. Ennek okait a *kisebbségi közösség(ek) kicsiny méretében* és/vagy a *létező kisebbségi csoport(ok) alacsony társadalmi szervezettségi fokában* lehet keresni. Gyakorlatilag csak marginális szerepet tudnak betölteni az adott ország pártrendszerében. A másik lehetőség a túlsó véglet, azaz az etnikai/nyelvi megosztottság közömbös, egyáltalán nem játszik szerepet a politika pártok szerveződésekor. Világnézeti, vallási, kulturális preferenciáik vagy éppen a társadalomban elfoglalt helyzetük határozza meg pártszimpátiájukat és nem a nemzetiségi, etnikai és/vagy nyelvi identitásuk. Ebben a kategóriában ‘elsőprő’ észak-, nyugat- és dél-európai fölény mutatkozik. 20 országból 13+1 állam (Ausztria, Dánia, Franciaország, Görögország, Hollandia, Izland, Írország, Luxemburg, Málta, Németország, Norvégia, Portugália és Svédország, illetve Svájc) sorolható ide, miközben Közép- és Kelet-Európában 17 országból csak 2+1 állam (Magyarország és Csehország, illetve Moldova).

Remélem, hipotéziseim helytállóak és megfelelő kiindulópontként szolgálhatnak az etnikai (etnokulturális, etnoregionális) jellegű politizálás és vele együtt a politikai participáció működésének hatékonyabb és eredményesebb vizsgálatában.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Blumenwitz, Dieter [1997]: Internationale Schutzmechanismen zur Durchsetzung von Minderheiten- und Volksgruppenrecht. (For-

⁴⁷ A Finnországhoz tartozó svédajkú Åland- (Ahvenanmaa-) szigetek egy képviselőt választ a finn parlamentbe. Az autonóm terület külön pártrendszerrel rendelkezik, így ebből a szempontból Finnországot, ha a számarányokat figyelmen kívül hagyjuk az etnikai/nyelvi alapon szerveződő pártrendszer kategóriába is sorolhattuk volna.

⁴⁸ Kitelepítés: németek Lengyelországban; elvándorlás, háború, illetve fokozatos asszimiláció: Horvátország, Szlovénia, Románia.

- schungsergebnisse der Studiengruppe für Politik und Völkerrecht Band 24), Verlag Wissenschaft und Politik, Köln
- Brunner, Georg [1995]: Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában. Teleki Intézet, Budapest
- Cerquiglioni, Bernard (szerk.) [2003]: Les langues de France. PUF, Paris
- Dahl, Robert A. [1989]: Democracy and Its Critics. Yale University Press, New Haven-London
- Türsan, Huri (1998): Introduction. Ethnoregionalist parties as ethnic entrepreneurs, in de Winter, Lieven – Türsan, Huri (eds.) [1998]: Regionalist parties in Western Europe. Routledge, London and New York
- de Winter, Lieven – Türsan, Huri (eds.) [1998]: Regionalist parties in Western Europe. Routledge, London-New York
- Enyed Zsolt – Körösenyi András [2004]: Pártok és pártrendszerek. (2. jav. kiad.) Osiris, Budapest
- Fábián György – Kovács László Imre [2004]: Parlamenti választások az Európai Unió országaiban (1945–2002). Osiris, Budapest
- Gallai Sándor – Török Gábor (eds.) Politika és politikatudomány. Aula Kiadó, Budapest
- Gallai Sándor [1998]: A skandináv modell. Aula, Budapest
- Gyurgyík László – Sebők László (szer.) [2003]: Népszámlálási körkép közép-Európából, 1989–2002. Teleki László Alapítvány, Budapest
- Ishiyama, John T. – Breuning, Marijke [1998]: Ethnopolitics of the new Europe. Boulder –London, Lynne Rienner Publishers
- Kardos József – Simándi Irén (szerk.) [2004]: Európai politikai rendszerek (2. átdolg. kiad.). Budapest, Osiris
- Lánczi András [2000]: Demokrácia és Politikatudomány. Aula, Budapest
- Lánczi András: Diktatúrák és demokráciák in: Gallai Sándor - Török Gábor (eds) [2003]: Politika és politikatudomány, Aula, Budapest
- Levinson, David [1998]: Ethnic groups worldwide: a ready reference handbook. Phoenix, Oryx Press,
- Lijphart, Arend [1999]: Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries Yale University Press. New Haven
- Lijphart, Arend [1984]: Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-one Countries. Yale University Press, New Haven
- Minority Rights Group (ed.) [1997]: World directory of minorities. London, MRG magyarul egy korábbi 1991-es változata: Mino-

- rity Rights Group (szerk.) [1992]: Etnikumok enciklopédája. Kossuth, Budapest
- Nádor Orsolya - Szarka László (szerk.) [2003]: Nyelvi Jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Pan, Christoph - Pfeil, Beate Sybille [2003]: National Minorities in Europe, Handbook. Ethnos Bd.63. Braumüller, Wien
- Pan, Christoph - Pfeil, Beate Sybille [2002]: Minderheitenrechte in Europa - Handbuch der europäischen Volksgruppen Band 2. Ethnos Bd.61. Braumüller, Wien
- Pentassuglia, Gaetano [2002]: Minorities in international law. Minority Issues Handbook, Council of Europe Publishing, Strasbourg
- Roessingh, Martijn A [1996]: Ethnonationalism and political systems in Europe: a state of tension. Amsterdam University Press, Amsterdam
- Sartori, Giovanni [1976]: Parties and Party Systems: A Framework for analysis. Vol. I., Cambridge University Press, Cambridge
- Straka, Manfred (Bearb.) [1970]: Handbuch der europäischen Volksgruppen. Hrsgg. im Auftrage der Föderalistischen Union Europäischer Volksgruppen unter ihrem Generalsekretär Povel Skadegård. Bd. 8. Braumüller, Wien
- Szilágyi István [1996]: Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban. Napvilág, Budapest
- Tilastokeskus/Statistics Finland (ed.) [2003]: Statistical Yearbook of Finland 2004. Tilastokeskus/Statistics Finland, Helsinki
- Office of the Chief Statistician [2004]: Analysis of Ethnicity in the 2001 Census. Summary Report, Scottish Executive, Edinburgh
- Office for National Statistics [2004]: Focus on Wales: Its People. Office for National Statistics, London
- General Register Office for Scotland [2005]: Scotland's Census, General Register Office for Scotland, Edinburgh
- Walker, Alison - O'Brien, Maureen - Traynor, Joe - Fox, Kate - Goddard, Eileen - Foster, Kate [2002]: Living in Britain. Results from the 2001 General Household Survey. HMSO, Norwich
- Northern Ireland Statistics and Research Agency (NISRA) [2002]: Northern Ireland Census 2001. Key Statistics. The Stationery Office, Norwich

Internetes források:

Alkotmányok:

- Elnökségi összefoglaló – Koppenhágai csúcstalálkozó 1993. június 21–22. (Conclusions of the Presidency – European Council in

Copenhagen, June 21–22 1993, SN 180/1/93 REV 1 EN):
http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/72921.pdf

Az Európai Bizottság „Bővítés” honlapja:

http://ec.europa.eu/enlargement/countries/index_hu.htm

Az Európa Tanács a '*Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keret-egyezmény*' (NKVK) monitoring dokumentumai (országjelentések, Tanácsadó Bizottság véleményeit, kormányok észrevételei, árnyékjelentések stb.):

http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/

Az Európa Tanács a '*Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája*' (RKNyEK) monitoring dokumentumai (országjelentések, Szakértői Bizottság értékelő jelentései, Miniszterek Bizottságának ajánlásai):

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/2_Monitoring/Monitoring_table.asp#TopOfPage

Az Észak Ciprusi Török Köztársaság (ÉCTK) 2006. évi Általános Népszámlálás eredménye (The Final Results of TRNC General Population and Housing Unit Census):

<http://nufussayimi.devplan.org/Census%202006.pdf>

Moldova hivatalos honlapja – Európai integráció:

<http://www.moldova.md/en/europa/>

Statistical Service of Cyprus – Population Summary Data:

[http://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/All/2BC67A2076DF32BCC225703C001EEAB2/\\$file/POPULATION-SUMMARY_DATA-EN-301007.xls?OpenElement](http://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/All/2BC67A2076DF32BCC225703C001EEAB2/$file/POPULATION-SUMMARY_DATA-EN-301007.xls?OpenElement)

Tóth Ágnes – Vékás János [é.n.]: Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon – a 2001. évi népszámlási adatok rövid összefoglalása. Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest:

http://nemzetisegek.hu/dokumentumok/file_1097836263_toth_vekas2.pdf

Kormánybeszámoló a Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről. J/92. számú beszámoló (2003. február - 2005. február) [2005]:

<http://www.mkogy.hu/irom/00092/00092.pdf>

Választási eredmények 1: Parties & Elections - The database about parliamentary elections and political parties in Europe:

www.parties-and-elections.de

Választási eredmények 2: Adam Carr's Election Archive:

<http://psephos.adam-carr.net/>

A szlovák kisebbségpolitikai törekvések és a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája

Slovak minority policy and the European Charter for Regional or Minority Languages

The author examines the relation among the Slovak government, civic organizations and the European Charter for Regional or Minority Languages. The study focuses on the period between 1998 and 2001 which were crucial years at birth of the Slovakia's charter. This was also answered that to what extent was the demand of Hungarian minority fulfilled.

Bevezetés

Az alábbi tanulmány az Európa Tanács Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája (továbbiakban: Karta) és Szlovákia viszonyát vizsgálja, különös tekintettel a magyar kisebbség helyzetére. Vizsgálódásunk az 1990-es évekbeli előzményektől az első ellenőrzési kör lezárultáig, 2007 februárjáig tart. Kiemelt figyelmet szenteltünk az 1998 és 2001 közötti – a szlovákiai Karta megszületésének szempontjából – meghatározó időszaknak. Munkánk forrásanyagaként a szlovákiai kormányzati és civil szervezetek tervezetei, dokumentumai szolgáltak, amelyek segítségével nyomon követhető a nyelvi Karta szlovákiai változatának kialakulása.

Mivel a tanulmányban hangsúlyos szerepet kapott a magyar kisebbség viszonya a nyelvi Kartához, ezért külön fejezetet szenteltünk annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy az elfogadott rendelkezések mennyiben tükrözték a magyar kisebbség érdekképviselői szerveinek elvárásait, követeléseit.

Terjedelmi okok miatt elsősorban a szlovákiai nyelvi Karta megszületésének körülményeire koncentráltunk, ezért a végrehajtás ellenőrzésének folyamatából csak a legfontosabb tények, körülmények ismertetésre vállalkozhattunk.

Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának felépítése

A nyelvi Karta preambulumból és öt részből áll. A bevezető rész a különböző nemzetközi jogi előzmények felsorolása mellett az egyezmény alapkoncepciójának egyik legfontosabb pontjára hívja fel a figyelmet: nem a kisebbségeket vagy „kisebbségekhez tartozó személyeket” kí-

vánja védeni, hanem a modern civilizáció uniformizáló nyomása miatt veszélybe került „regionális vagy kisebbségi” nyelveket. Az első részben olyan általános rendelkezéseket találunk, amelyek kijelölik a szerződés definíciós és alkalmazási kereteit. Az 1. cikk „regionális vagy kisebbségi nyelv” fogalmát és a többnyelvűség különböző szintjeit határozza meg. A második részben a nyelvi Karta általános elveket fektetett le, amelyek azonban nem pontos végrehajtási szabályokat jelentenek, hanem egyfajta keretet vázolnak fel a regionális vagy kisebbségi nyelvek megóvására. Ebben fontos szerepet kap a diszkrimináció tiltása, ugyanakkor a pozitív diszkriminációt megengedi.

A nyelvi Karta harmadik része tartalmazza a konkrét kötelezettségvállalásokat a védelem alá helyezett nyelveket illetően. A többnyelvűség biztosítását különböző jogi erővel bíró opciókkal kívánták elősegíteni. A részes feleknek jogukban áll megválasztani a harmadik rész 35 pontját a Karta 68 lehetséges pontja közül.¹ A Karta szelleméből következően azonban az elterjedtebb és homogénebb területeken beszélt nyelvekkel kapcsolatosan erősebb kötelezettségvállalással járó pontokat kell választani. (Kovács [1996], p. 72.) A harmadik rész konkrét intézményekhez köti a nyelvhasználatot, amelyek esetében rögzítették a kötelezően vállalandó pontok számát. Ezek a következők:

- a) oktatásügyben (8. cikk) és a kulturális intézmények (12. cikk) esetében három pont vállalása kötelező;
- b) az igazságszolgáltatásra (9. cikk), a közigazgatási hatóságokra és közszolgálati szervekre (10. cikk), a tömegtájékoztatási eszközökre (11. cikk), gazdasági és társadalmi életre (13. cikk) vonatkozóan egy-egy pontot kell vállalni.

A nyelvi Karta negyedik és ötödik része az ellenőrző mechanizmusról szóló és a nemzetközi szerződéseknél megszokott záró rendelkezéseket tartalmazza. A dokumentum végrehajtásáról a részes államok jelentéseket tesznek közzé: a hatályba lépést követően egy éven belül, majd pedig háromévenként nyújtanak be jelentést az Európa Tanácshoz. Az ET-n belül a Miniszteri Bizottság mellett működő ún. szakértői bizottság (Committee of Experts) véleményezi a beérkezett jelentéseket, amelyeket ajánlásokba foglalva továbbít a Miniszteri Bizottságnak.

¹ A meglehetősen tág opcionális rendszernek köszönhetően minden részes állam egy saját változatot fogad el, s ebben az értelemben beszélhetünk például a nyelvi Karta szlovákiai változatáról.

A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának „szlovákiai változata”

Az 1992-ben történt aláírásra való megnyitás óta a szlovákiai magyar pártok többször is szorgalmazták a nyelvi Kartához való csatlakozást.² Az 1994 és 1998 között regnáló harmadik Mečiar-kormány idején tárcaközi bizottság is alakult, de az akkori kisebbségellenes közhangulatban nem történhetett meg az aláírás. A fordulat az 1998-as szlovákiai választások után következett be, amikor a kormánytényezővé előlépő Magyar Koalíció Pártja (MKP) a kormányprogramba (IV. D. fejezet: külpolitika) tudta iktatni a Karta elfogadását. (Szabó Mihály [2002], p. 52.)

Az euroatlanti integráció folyamatában „felhalmozott” hátrányt az első Dzurinda-kormány szerette volna minél gyorsabban ledolgozni, ezért feszített tempójú törvényalkotásba kezdett azokon a területeken, ahol a nemzetközi közösség hiányosságokra mutatott rá. A kisebbségi kérdés tehát kiemelt fontosságú kérdéssé lépett elő ebben az időszakban, amit az is mutatott, hogy az egyik legkorábban elfogadott jogszabály éppen a kisebbségi nyelvhasználatról szóló (184/1999. számú) törvény volt 1999-ben. (Lanstyák István [2002])

A nyelvi Karta szlovákiai változatának kidolgozását a Milan Kňažko vezetése alatt álló kulturális minisztérium kapta, amely 1999. október elsején küldte át tervezetét Csáky Pál miniszterelnök-helyettesnek. Ezzel elindult az a jogalkotói folyamat, amelyben legkevesebb hat általunk ismert tervezet³ és maga a végleges szöveg is megszületett. A továbbiakban ezeket a tervezeteket, illetve az ezekből kiolvasható politikai álláspontokat fogjuk elemezni.

A szlovák kulturális minisztérium első tervezete

A kulturális minisztérium első tervezete⁴ meglehetősen kevésbé mérítette ki a nyelvi Karta által nyújtott lehetőségeket. Az előterjesztő a bevezetőjében megjegyzi, hogy az európai államok óvatosan állnak a Kartához, mivel az ún. erős államok közül csak Franciaország írta alá, de ő sem ratifikálta a dokumentumot. A nyelvi Karta hatálya alá

² A Karta 1998. március 1-jén lett hatályos nemzetközi egyezmény.

³ A fentiekben említett hat tervezet a magyar nyelvre értendő, mivel a többi nyelvre készített előterjesztésekkel terjedelmi okokból nem áll módunkban foglalkozni. A következő szervezetek és intézmények készítették saját tervezetüket: Kulturális Minisztérium (2 tervezet), Csáky Pál miniszterelnök-helyettes, Nemzetiségi Tanács, MKP, Külügyminisztérium.

⁴ Milan Kňažko kultuszminiszter levele Csáky Pál emberi és kisebbségi jogaiért, valamint regionális fejlesztésért felelős miniszterelnök-helyettesnek, (Návrh podpisania Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov), 1999.10.1., kézirat

tartozó nyelvekként a magyart, csehet, ukránt, ruszint és németet jelölte meg. A roma nyelvvel kapcsolatban a tervezet megjegyzi, hogy nincs kodifikálva. Az előterjesztő valószínűleg ezzel a megállapítással akarta megindokolni azt, hogy e nyelvet kihagyta a felsorolásból. A tervezet szerint a felsorolásban szereplő nyelvek az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvényben megszabott 20 százalékos kisebbségi arányszám esetén kerültek védelem alá.⁵

A kulturális tárca álláspontjának előterjesztője a kisebbségi nyelv kifejezést helyezte előtérbe, mivel – érvelése szerint – Szlovákiában a „regionális nyelv” kifejezés jogi értelemben nincs meghatározva. Ezek után a kisebbségi nyelv kifejezést a tervezet készítője egyfajta „egységesítő” fogalomként kezdte használni, ezért mellőzte az egyes nyelvek közötti megkülönböztetést. Így a felsorolt nyelveket nem kezelte azok valós helyzete szerint (pl. számarány, homogenitás), és nem készített nyelvek szerinti különálló változatokat a Karta harmadik részéhez. Ez azt eredményezte, hogy a többszázezer (pl. magyar) és a néhány ezer (pl. német) ember által beszélt kisebbségi nyelvek védelem szempontjából egy szintre kerültek. Ebből a logikai vonalból és a – tervezetben kiemelt szempontként kezelt – többletköltségtől való óvakodásból egyenesen következett, hogy a dokumentum előterjesztője a legkisebb kötelezettségvállalással járó pontok elfogadását javasolta. Ezzel a harmadik részben több cikk esetében jóval a Szlovákiában létező kisebbségpolitikai gyakorlat alá ment a kötelezettségvállalás.⁶ A magyar kisebbség esetében ez azt jelentette, hogy például az oktatással foglalkozó 8. cikk esetében csak akkor tették lehetővé az iskola-előkészítő, alap-, középfokú oktatást, amennyiben a tanulók családja kívánja és megfelelő létszám gyűlt össze. Ez a kötelezettségvállalás megfelelőnek tűnhetett a német, cseh vagy esetleg az ukrán-ruszin nyelv esetében, de semmi esetre sem a magyarra vonatkozóan. A Karta második részének 2-5. pontjához fűzött fenntartások – meglehetősen szokatlanul – a szlovák nyelv védelmét hangsúlyozzák. Itt lényegében az 1995-ös államnyelvtörvény szelleme köszön vissza. A nyelvi Karta rendelkezéseinek belső végrehajtására, ellenőrzésére és a tanácsadásra (II. rész - 4. pont) a tervezet nem jelölt ki konkrét szervezetet, mivel ezt – általánosan értelmezve – az állami, közigaz-

⁵ Az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvényhez kapcsolódóan fogadták el a 1221/1999. számú kormányrendeletet, amely tételesen felsorolta azokat a településeket, amelyeken a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számaránya meghaladta a 20%-ot. Fontos megjegyezni, hogy a lista elkészítéséhez nem az anyanyelvhez, hanem a nemzetiséghez való tartozás szolgáltatta az alapot.

⁶ A nyelvi Karta harmadik részére vállalt kötelezettségvállalásokat az 1-7. táblázataiban foglaltuk össze. A Karta opcionális szerkezete miatt jó összehasonlítások tehetők a vizsgált hat tervezet és az elfogadott jogszabály között.

gatási és kisebbségi érdekképviselői szervezetekre bízta, ez utóbbiak esetében a demográfiai szempontok figyelembevételével.

A fenti ellentmondások a kulturális minisztérium tervezetét első között véleményező Csáky Pálnak is szemet szúrtak. Az emberi és kisebbségi jogokért felelős miniszterelnök-helyettesnek 1999. október 13-án kelt válaszevele⁷ több változtatást javasolt a tervezeten. A válaszevél lényegében egy önálló tervezetként is felfogható, mivel alapvető definíciós kérdéseket érintett, és a konkrét kötelezettségvállalások terén (III. rész) pedig 33 új pont betoldását javasolta. Elsőként a roma nyelv felvételét javasolta a védelem alá helyezett nyelvek közé. Csáky Pál a belső végrehajtására, ellenőrzésére és tanácsadásra a kormány mellett működő Nemzetiségi Tanácsot jelölte meg. Ugyancsak pontosítást javasolt a magyar és az ukrán-ruszin nyelv földrajzi körzetének kijelölésével kapcsolatosan. Csáky a magyar nyelv esetében 2 kerületet és 14 járást⁸ jelölt meg, míg az ukrán-ruszin nyelvre a mezőlaborci járást ajánlotta. A felsorolt kerületek és járáások lényegében nagy átfedést mutattak a kulturális minisztérium által javasolt 20 százalékos (kisebbségi) települési listájával, de annál több lehetőséget biztosítottak volna azáltal, hogy a kerületi és járási székhelyek kisebbségi arányaihoz igazított nyelvhasználatot kiterjesztette volna olyan székhelyekre is, ahol a kisebbségek aránya 20 százalék alatt volt (pl. Nyitra, Léva, Nagykürtös).⁹

A Karta harmadik részével kapcsolatosan a Csáky-féle levél 33 új pont betoldását javasolta, de itt több esetben – a kisebbségek szempontjából nézve – nem a legerősebb opciókra esett a választás. Az előzőekben említett 8. cikk esetében például helyben hagyta a kulturális minisztérium által választott gyengébb opciókat az iskola-előkészítő, alap-, középfokú oktatás tekintetében, s csak az egyetemi és felnőttoktatásra vonatkozó pontokkal egészítette ki azokat. A legtöbb pontot az igazságszolgáltatással foglalkozó 9. cikkbe illesztették be, mivel a kulturális minisztérium itt csak egy pontot vállalt, amihez a Csáky-féle levél még 9 pont elfogadását javasolta.¹⁰

⁷ Csáky Pál miniszterelnök-helyettesnek Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájával kapcsolatos válaszevele Milan Kňažko kulturális miniszternek, 1999.10.13.. kézirat

⁸ A Nagyszombati és Nyitrai kerület, valamint következő járáások szerepeltek a felsorolásban: dunaszerdahelyi, komáromi, galántai, vágsellyei, szenci, érsekújvári, lévai, nagykürtösi, losonci, rimaszombati, nagyrőcei, rozsnói, Kassa-környéki, tőketerebesi.

⁹ Az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvény szerint ugyanis hiába volt egy járásnak vagy megyének 20% feletti kisebbségi aránya, amennyiben a székhelyen ez az arány ennél kisebb volt, akkor a járási vagy megyei intézményekben nem volt lehetséges a kisebbségi nyelv hivatalos nyelvként való használata.

¹⁰ A két tervezet közötti további különbségeket lásd a melléklet 1-7. táblázatának 3. és 4. oszlopában.

Ahogy a fentiekből kiderült, a kulturális tárca és Csáky Pál miniszterelnök-helyettes tervezete között „szakadéknyi mélységű” árok tátongott, amit valamilyen módon át kellett volna hidalni. Az álláspontok közelítésére a kulturális minisztérium 1999. december elsejére tárcaközi egyeztetést hívott össze.¹¹ Az egyeztetésen hat minisztérium személyesen, míg két tárca írásos véleménnyel képviselte magát. Az egyeztetésen az alábbi megállapítások születtek a kulturális tárca által előterjesztett tervezettel kapcsolatosan:

- a) a regionális nyelv fogalmának bevezetése, amit azzal indokoltak, hogy Európában a közeljövőben nagy szerepe lesz a regionalizációnak, s ezzel párhuzamosan használnák a kisebbségi nyelv kifejezést is;
- b) az államnyelv helyett a többségi nyelv kifejezést használni;
- c) a romát mint területhez nem köthető nyelvet a Karta hatálya alá vonni;
- d) a nyelvi Karta II. részéhez fűzött államnyelvet védő magyarázó fenntartások megváltoztatása;
- e) a Karta III. részében szereplő konkrét kötelezettségvállalások kiegészítése, itt olyan pontokról volt szó, amelyek már valamilyen módon szerepeltek a belső joganyagban (pl. teljes körű kisebbségi oktatás középiskolai szintig, kisebbségi nyelvhasználat igazságszolgáltatásban, fogyasztóvédelmi és biztonsági előírások közzététele) vagy konszenzus született róluk a kormányprogram (pl. magyar nyelvű egyetemi kar létrehozása) elfogadásakor.

A kulturális tárca tervezetének előterjesztője a helyszínen válaszolt a fenti felvetésekre. A roma nyelv védett nyelvek közé vételét elfogadta. Ugyanakkor elutasította a regionális nyelv kifejezés beemelését, mivel – érvelése szerint – Szlovákiában nem található olyan régió, ahol kizárólag egy kisebbség lakna. Ezzel párhuzamosan megvédte az államnyelv kifejezést, amelyet azzal indokolt, hogy az a nyelvi Karta magyarázó részében is előfordul. Az előterjesztő az államnyelv védelmét hangsúlyozó fenntartásokat azzal védte meg, hogy hasonló módon jártak el más országok is, példaként Franciaországot hozta fel. A III. rész konkrét kötelezettségvállalásaival kapcsolatosan nem javasolta több pont elfogadását, mivel az egyes kisebbségek között meglehetősen nagyok a számbeli és területi különbségek, és ezért a már létező belső jogszabályok jobban szabályozzák ezeket a területe-

¹¹ A tárcaközi egyeztetésről Jarábik Gabriella a Kulturális Minisztérium Kisebbségi Szekciójának vezetője készített jegyzőkönyvet. (Zápisnica z medziresortného rokovania k pripomienkovému konaniu k návrhu na podpísanie európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov), 1999.12.1., kézirat

ket. A fogyasztóvédelmi előírásokkal kapcsolatosan (13. cikk/2e) az előterjesztő megjegyezte, hogy nem tudná „rávenni” a gyártókat és forgalmazókat ennek a pontnak a vállalására.¹²

A Magyar Koalíció Pártjának tervezete

A Bugár Béla nevével jegyzett MKP-s tervezet¹³ jelentős mértékben eltért a Csáky Pál által 1999. október 13-i levélben elküldött változattól.¹⁴ A két tervezet között 35 pontban volt eltérés a konkrét kötelezettségvállalásokat tartalmazó III. résznél. Ez valószínűleg abból adódott, hogy az MKP-s tervezet egy önállóan kidolgozott változat volt, és nem a kulturális minisztérium által készített anyagot kívánta némi „foltozgatás” árán elfogadhatóvá tenni. Ennek ellenére szembeszökő, hogy a Csáky-féle változat mennyire elüt a pártja által képviselt állásponttól, ami a belső egyeztetés „viharos” voltára irányítja a figyelmet, hiszen a két változat megszületése között két hónap sem telt el.

Az MKP-s tervezet a bevezető részben kifejezte azon óhaját, hogy Szlovákia a nyelvi Karta elfogadásával újra az európai demokratikus folyamatok részesévé válik, amit azzal is kifejezésre juttat, hogy belső jogrendjét hozzáigazítja a nemzetközileg vállalt kötelezettségekhez a regionális vagy kisebbségi nyelvek megőrzése és fejlődése érdekében. A Karta elfogadása után tehát az MKP az addigi belső jogi szabályozáshoz képest előrelépést várt. A nyelvi Karta I. részéhez több „megjegyzést” fűzött: az 5. számú megjegyzés a dokumentum hatálya alá eső nyelveket sorolja fel, amelyek „hagyományosan” használhatók a szlovák nyelv mint államnyelv mellett. Az előzőekben tárgyalt tervezetekhez képest nőtt a védett nyelvek száma, mivel az addig szereplő magyar, cseh, ruszin, ukrán, német és roma mellé bekerült a lengyel és a horvát is. A tervezet az 1999-es kisebbségi nyelvhasználatról szóló törvényre utalva megjegyezte, hogy a fenti nyelvek, mint a „nemzetiségi kisebbségek” nyelvei szerepelnek, ami gyakorlatban az állami-önkormányzati hivatal és az ügyfél közötti nyelvhasználatot szabályozza. Ez azonban korántsem meríti ki

¹² Ezt az állítást bővebben nem fejtette ki az előterjesztő, de valószínűleg a megnövekedett többletköltségek előteremtésére gondolt. Véleményünk szerint ez az érv nehezen tartható, mivel az egyes gyártók, forgalmazók regionális méretekben gondolkodnak, és eleve többnyelvű használati utasítással, garancialevéllel látják el termékeiket. Az elterjedtebb kisebbségi nyelvek (magyar, ukrán) esetében ez az opció nem jelentett volna nagyobb anyagi megterhelést. A bankszektorban például nagy előrelépést jelentett volna, ha például a bankautomaták esetében az olasz vagy spanyol nyelv helyett a magyar vagy az ukrán szerepelne 4-5. nyelvként.

¹³ A Magyar Koalíció Pártjának végleges tervezete: A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának a magyar nyelv alkalmazási területeinek rendelkezéseire átdolgozott nem hivatalos szövege. In: www.mkp.sk

¹⁴ Lásd a melléklet 1-7. táblázatának 4. és 5. oszlopát.

a nyelvi Karta által előtérbe helyezett kulturális örökség védelmét, főként akkor nem, ha a regionális nyelv fogalma nincs meghatározva Szlovákiában.

A nyelvi Kartát elfogadó államnak kötelessége különbséget tenni az egyes védelemre kijelölt nyelvek között, azok „tényleges helyzetének” megfelelően.¹⁵ Tehát az elterjedtebb és homogénebb nyelvekre erősebb opciókat kell választani a konkrét kötelezettségvállalásokat tartalmazó III. részből. Ennek alapján az MKP-s tervezet három nyelvtípust határozott meg elterjedtségük és az összlakosságon belüli arányuk szerint:

- a) elterjedt regionális nyelv: magyar;
- b) kevésbé elterjedt regionális nyelv: ruszin és ukrán;
- c) terület nélküli nyelvek: bolgár, cseh, roma, német, lengyel és horvát.

Az MKP-s tervezet készítője megjegyezte, hogy az 1991-es anyanyelvi adatokat csak országos összesítésben publikálták, ezért csak a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adatokra lehet építeni a települések és az egyéb földrajzi körzetek kijelölését. A fenti kategorizálást tehát népszámlálási adatokkal támasztották alá.¹⁶ A három nyelvi típus között átmeneti kategóriákat is létrehoztak a regionális vagy kisebbségi nyelvek koncentrációja szerint. (nyelvi többség, nyelvi kisebbség, szórvány). Ezekkel a kategóriákat kombinálták az elterjedtséggel.¹⁷ Ezzel tehát akár egy nyelv esetében is több változattal lehetett számolni, attól függően, hogy az adott nyelvet milyen arányban használták az egyes régiókban. Emellett az MKP-s tervezet egyik legelőremutatóbb újítása az volt, hogy a nyelvi Karta III. részében szereplő konkrét kötelezettségvállalásokat nyelvek szerint határozta meg. Így lehetővé vált az, hogy a legelterjedtebb és legnagyobb arányban beszélt magyar nyelvre a legerősebb opciókat¹⁸ válasszák, míg a kisebb nyelvek esetén jóval gyengébb pontokkal is beérték.¹⁹ Ezzel kifogták a szelet a kulturális minisztérium „vitorlájából”, mivel éppen erre hivatkozva tagadták meg a létező nyelvhasználati gyakorlatok megjelenítését a Karta egyes pontjainak elfogadásánál.

¹⁵ A nyelvi Karta magyarázó része (explanatory report - I. rész).

¹⁶ Például az 1991-es adatok szerint a magyar nyelvet kb. 8000 négyzetkilométeres nagyságú területen használták, ahol az ezt a nyelvet beszélők aránya átlagosan 65% körül volt.

¹⁷ Például Aa jelölést kapott a nyelvi többség (50% fölött), míg a szórványt (20-10%) Ac jelölésekkel illették.

¹⁸ Például az oktatással foglalkozó 8. cikk 1.ai, 1.bi, 1.ci, stb. pontjai, amelyek a regionális vagy kisebbségi nyelveken elérhetővé teszik a teljes képzést a bölcsődétől az egyetemig.

¹⁹ Az MKP-s tervezet magyar nyelvre elfogadott pontjait (III. rész), lásd a melléklet 1-7. táblázatának 5. oszlopában.

A Nemzetiségi Tanács magyar képviselőinek tervezete

1999. december 13-ára összehívták a Nemzetiségi Tanács ülését, amelyen – a tanácsban képviselt összes nemzetiség mellett – részt vettek az Európa Tanács szakértői is.²⁰ A tanácskozáson határoztak arról, hogy 2000. január 15-ig valamennyi kisebbség elküldi írásbeli véleményét a Karta kulturális minisztérium által elkészített tervezetéhez. A megadott időpontig négy írásos vélemény érkezett be. Csáky Pál, miniszterelnök-helyettes az MKP tervezetét²¹, míg Bauer Győző a Nemzetiségi Tanács magyar tagjainak²² véleményét tolmácsolta. E mellett a ruszinok²³ és csehek²⁴ érdekképviselői szervezete fejezte ki véleményét. Az ülésen részt vett nemzetiségi képviselők egyöntetű véleménye az volt, hogy a kulturális minisztérium (első) tervezetében szereplő kötelezettségvállalásoknál magasabb szintű szabályozást kellene elfogadni, mivel a belső jog ezt már több területen biztosította. Angyal Béla osztályvezető írásos összefoglalója szerint a kulturális minisztérium nem szándékozott új tervezetet kidolgozni – még az Európa Tanács szakértőinek erre ösztönző fellépése ellenére sem –, mivel álláspontja szerint a kisebbségi nyelvhasználati jogok megfelelő mértékben voltak szabályozva egyéb nemzetközi kötelezettségvállalások által. Ezzel a véleménnyel az ügyben leginkább érintett külügyi tárca is egyetértett.

A Nemzetiségi Tanács magyar képviselőinek tervezete nem foglalkozott a nyelvi Karta preambulumaival, sem pedig a nyelvek felsorolásával vagy definiálásával. Ez utóbbi valamennyire érthető is, mivel csak a magyar nyelv vonatkozásában nyilvánítottak véleményt. A III. résznél a Nemzetiségi Tanács tervezete nagy átfedést mutat az MKP-s tervezettel a 8., 13. és 14. cikkek (oktatás, gazdasági és társadalmi életre, határon átnyúló kapcsolatok) esetében. A többi cikknél azonban (igazságszolgáltatás, közigazgatás és közszolgálat, tömegtá-

²⁰ Angyal Béla kormányhivatali vezető összefoglalója a Nemzetiségi Tanács 1999. december 13-i üléséről., 2000. január 20. (Návrh podpisania Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov – stanoviská zástupcov národnostných menšin), kézirat

²¹ Bugár Gy.: A Magyar Koalíció Pártjának állásfoglalása a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásáról a Szlovák Köztársaság által. (magyarul: www.mkp.sk) Stanovisko Strany maďarskej koalície k podpisaniu Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov Slovenskou republikou, 6. 12. 1999., kézirat

²² Bauer Gy.-Hecht A.-Kolár P.: A magyar kisebbség állásfoglalása a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásáról, 2000.1.11., (Stanovisko nevládných organizácií maďarov a ich zástupcov v Rade vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny k podpisaniu Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov Slovenskou republikou), 2000.1.11., kézirat

²³ Ladižinský, S.: A ruszin kisebbség állásfoglalás a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásáról, 1999.12.28., Rusínska obroda, Prešov, kézirat

²⁴ Hrušovská, M.: A cseh kisebbség állásfoglalás a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásáról, 2000.1.15., „Český spolek na Slovensku, Bratislava, kézirat

jékoztatás, kulturális tevékenység és intézmények) viszonylag nagy a „szórás”.²⁵ Összehasonlítva a Csáky-féle, az MKP-s és a Nemzetiségi Tanács-féle tervezetet, megállapíthatjuk: annak ellenére, hogy szinte egy időben készültek, nem láthatunk közöttük nagy összehangoltságot, amit a III. rész pontjai esetében meglévő nagy különbségekkel tudunk bizonyítani. Ez arra utal, hogy a három tervezet készítői között az adott időszakban nem volt szoros egyeztetés, azaz a különböző magyar vezetésű szervezetek nem alakítottak ki egységes álláspontot a Kartával kapcsolatosan. Ez azt a látszatot kelthette, mintha a célok tekintetében sem lenne egyetértés. A többször idézett oktatással foglalkozó 8. cikk esetében például a Csáky-féle javaslat megelégedett az alacsonyabb (pl. 1. aiii) pontokat, míg a másik két magyar tervezet ragaszkodott a teljes anyanyelvi képzést biztosító pontokhoz (pl. 1. ai).

A szlovák kulturális minisztérium második (átdolgozott) tervezete

Kulturális minisztérium az 1999. december 1-jén és 13-án lezajlott tárcaközi értekezlet és a Nemzetiségi Tanács-ülés, valamint az Európa Tanács szakértőivel való tanácskozás után több résznél javított tervezetén.²⁶ A tárcaközi egyeztetés egyik kritikai észrevételét megfogadva, az eredeti tervezethez képest a kulturális minisztérium előterjesztője óvatosabban fogalmazott a nyelvi Karta európai megítélésével kapcsolatosan. A francia álláspont hangsúlyozása helyett annyit jegyzett meg, hogy a Karta fogadtatása meglehetősen vegyes volt, amiről az is árulkodik, hogy 19 ország ugyan aláírta, de ebből csak 8 ratifikálta. A szlovák kormány már az Európa Tanácsba történt felvétel során jelezte, hogy készen áll a dokumentum aláírására. Az azóta eltelt idő során Szlovákia több területen tett lépéseket a Kartában szereplő pontok teljesítésére (pl. névhasználat, településnevek stb.). Az előterjesztő szerint Szlovákia a korábban vállalt nemzetközi kötelezettségvállalásaival (pl. kisebbségi Keretegyezmény) már teljesítette a nyelvi Kartában foglaltakat, ezért annak elfogadása szükségtelennek tűnik, mivel jogi kettősséget hozna létre. Az egyedüli indok, amiért az ET nyelvi dokumentumát mégiscsak elfogadásra ajánlja, az Szlovákia külpolitikai érdeke. A tervezet a Karta belső végrehajtását

²⁵ A Nemzetisgi Tanács tervezetének magyar nyelvre elfogadott pontjait (III. rész), lásd a melléklet 1-7. táblázatának 6. oszlopában.

²⁶ Návrh uznesenia vlády Slovenskej republiky k návrhu na podpísanie Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov, uznesenie vlády SR č. 321/1999, bod C. 13., kézirat

ellenőrző szervként a külügyminisztériumot²⁷ jelölte meg, míg a kisebbségek részéről tanácsadó szervként a kormány Nemzetiségi Tanácsát javasolta. Ezzel beépítették Csáky Pál azon kritikai észrevételét, amely arra hívta fel a figyelmet, hogy a kulturális minisztérium eredeti tervezetében nem nevezték meg a Karta felügyelő és tanácsadó szerveit.

A Nemzetiségi Tanácsban lévő horvát képviselő igényeinek eleget téve, a tervezetbe felvették a horvát nyelvet is. Nem fogadták el azonban a tanács magyar képviselőinek „erős” kötelezettségvállalással járó pontjait (pl. 8. cikk 1. ai, 1. bi, stb.).²⁸ A nagy véleménykülönbséget azzal a megjegyzéssel próbálta tompítani a kulturális minisztérium előterjesztője, hogy a kulturális tárca és a magyar érdekképviselő tervezetei között számszerűleg mindössze ötpontnyi különbség van, ami minimális eltérést mutat. Ez a kijelentés enyhén szólva is „csúsztatás” volt, mivel 14 ponttal javasoltak többet a Nemzetiségi Tanács magyar képviselői. A kulturális minisztérium eredeti tervezetéhez képest a fentiekben említett különféle egyeztetések után 11 új pontot fogadtak el a Karta III. részéből, ezzel áthidalták a tárcaközi véleménykülönbségek nagy részét. Az eredeti kulturális minisztériumi tervezetben mindössze 34 pontot vállalt az előterjesztő, ami eggyel kevesebb volt a Karta által megkövetelt kötelező minimumnál. Az előterjesztő beszámolója szerint az Európa Tanács szakértőivel történt konzultáció után növelték meg az elfogadott pontok számát 45-re. A több pozitív módosulás ellenére egy alapvető helyen nem változott az előterjesztés: nem oldották meg a nyelvek különböző szintű védelmét. A kulturális minisztérium második, javított tervezete még mindig egységesen tekintett a különböző nyelvekre, és nem volt hajlandó az elterjedtebb és nagyobb számban beszélt nyelveket (magyar, ruszin-ukrán) külön kezelni. Továbbra is elutasította a regionális nyelv kifejezés bevezetését, mivel a tervezet szerint Szlovákiának nincs olyan régiója, ahol a kisebbségi nyelv mellett ne beszélnék az államnyelvet is.²⁹

A szlovák külügyminisztérium tervezete és a nyelvi Karta Szlovákia által aláírt 588/2001. számú változata

A szlovák kormány 2000. július 12-i ülésén megbízta a külügyminisztériumot, hogy 2000 szeptemberétől a kulturális tárca által elkezdett

²⁷ Ugyanennek az előterjesztésnek egy korábbi változatában még a Kulturális Minisztérium Kisebbségi Szekciója szerepelt.

²⁸ Bővebben lásd az 1-7. táblázat 6. és 7. oszlopainak összehasonlításából.

²⁹ Ezzel még ha kimondatlanul is, de az előterjesztő úgy definiálta a regionális nyelv kifejezést, mint az államnyelvtől eltérő olyan nyelvet, amelyet egy meghatározott régióban a lakosság 100%-a beszél.

egyeztetési folyamatot újult erővel folytassa. A rendelkezésre álló anyagokból nem derül ki pontosan, hogy mi volt a váltás oka, de valószínűsíthető, hogy a kormányban képviselt minisztériumok képviselői nem voltak megelégedve a kulturális minisztérium második, „javított” tervezetének szakmai színvonalával és koncepciójával. A külügy tervezete a magyar nyelvre elfogadott kötelezettségvállalások és fenntartások tekintetében is megegyezik az 588/2001. számú külügyminisztériumi hirdetménnyel³⁰, amelyet Szlovákia 2001. február 20-án írt alá és 2001. szeptember 5-én ratifikált. A külügy tervezetéhez képest a végleges változatban csak stilisztikai változtatások történtek, ezért ezt az utolsó tervezetet és a hirdetményt egy oszlopban (7.) jelenítettük meg a mellékletben.

A külügyminisztérium tervezete³¹ a bevezetőben a nemzetközi tapasztalatokat összegezte, amikor kiemelte, hogy az Európa Tanács 41 országából 24 írta alá és 11 ratifikálta a Kartát. Az egyes országok a területükön lévő nyelveket különböző szintű védelemben részesítik, s ebből következően – az elterjedtségtől és területi koncentrációtól függően – fogadtak el pontokat a III. részéből. Finnország például 59 pontot a lapp nyelvre, 65 pontot pedig a svéd nyelvre fogadott el. A legkevesebb, 39 pontot Franciaország fogadta el, anélkül, hogy megjelölte volna a védelem alá helyezett nyelveket. Ezt a fontos lépést Párizs a ratifikáció időpontjára tartogatta.³² Az egyes országok nyelvenként vállalt pontjainak száma egyébként 39 és 65 közötti tartományban helyezkedett el 2000 decemberében. Ha ehhez viszonyítjuk a szlovák kulturális minisztérium első tervezetében szereplő 34 pontot, akkor megállapíthatjuk, hogy a szlovákiai kötelezettségvállalások meglehetősen szűkre sikerültek. Ehhez képest a kulturális minisztérium „javított”, második tervezetének 45, illetve a külügyminisztérium előterjesztésének 53 pontja, meglehetősen nagy előrelépésnek számított.

A külügyminisztériumi előterjesztés megjegyezte, hogy a kisebbségvédelmi Keretegyezményhez képest a nyelvi Karta a regionális és kisebbségi nyelvek védelmével kapcsolatosan eltérő filozófiát kíván megvalósítani: nem a kisebbségekhez tartozó személyeket védi, hanem az európai kulturális örökség részét képező veszélyeztetett nyel-

³⁰ Az SZK Külügyminisztériumának 588/2001. számú hirdetménye a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájáról. (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky. Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov č. 588/2001.) In: www.zbierka.sk

³¹ A szlovák külügyminisztérium 201.878-4/2000-KAMI. számú tervezete a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásához. (Návrh na podpísanie Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov, materiál na rokovanie vlády Slovenskej republiky, číslo: 201.878-4/2000-KAMI, Bratislava, december 2000.), kézirat

³² Franciaország 1999. május 7-én írta alá a Kartát, amelyet 2008 januárjáig nem ratifikált.

veket. Ebből következően ezek a nemzetközi szerződések egymástól függetlenül fejthetik ki pozitív hatásukat, mivel a kisebbségi kérdés más és más aspektusára helyezik a hangsúlyt. Ezzel a külügyi tervezet túllépett a kulturális minisztérium tervezeteinek azon érvelésén, miszerint a nyelvi Karta elfogadása felesleges, mivel a benne foglalt kötelezettségvállalások már teljesültek a Keretegyezmény elfogadásával. A külügyi tervezet ezek után a védelem alá helyezett nyelveket sorolta fel. A Szlovák Tudományos Akadémia (SZTA) szakértői véleményére alapozva kilenc nyelvet sorol fel.³³ Ebben a felsorolásban új elemnek számított a bolgár nyelv, amely a kormány részére készített korábbi tervezetekből hiányzott.

A Karta „definíciós” részének egyik legnagyobb előrelépése a nyelvek csoportokba való osztása, ami megegyezett az MKP-s tervezet vonatkozó részével. Az első csoportba a magyar nyelvet sorolták, amelyre a beszélők lélekszáma és a nyelv elterjedtsége miatt a legerősebb kötelezettségvállalással járó pontokat jelölte meg a szlovák kormány. A második csoportba a ruszin és ukrán nyelv került, amelyekre már a kevesebb kötelezettséggel járó pontok vonatkoztak. A legkevesebb vállalást értelemszerűen a harmadik csoportba tartozó hat nyelvre vállalták. Nem történt azonban előrelépés a regionális nyelv fogalma, illetve az e nyelvekre vonatkozó földrajzi körzetek kijelölése tekintetében. A kulturális minisztérium első tervezetében szereplő érvelésnek a külügy előterjesztése „tudományos” színezetet adott azzal, hogy SZTA szakértői véleményére alapozva kijelentette, Szlovákiában egyetlen körzet sem teljesíti a megszabott feltételeket. Az előterjesztő azt azonban már nem jegyezte meg, hogy a nyelvi Karta (I. rész – 1.b.) nem feltétlenül közigazgatási körzetekre gondol, amikor speciális nyelvi zónák megalkotására ösztönzi a részes országokat. Tehát ki lehetett volna jelölni olyan nyelvi körzeteket, amelyekben fokozott védelmet kap egy-egy nyelv. A szlovák politikai közgondolkodás azonban meglehetősen következetesen elzárkózik mindenféle kisebbségi vonatkozású terület körülhatárolásától, attól tartva, hogy ez valamiféle kiindulási pontja lehet a területi autonómiaköveteléseknek. Így a külügyi tervezet meghagyta a – korábban már említett – 221/1999. számú rendeletre való hivatkozást.

A záró rendelkezések (21. cikk) értelmében a Kartának csak a célokat és elveket tárgyaló II. részéhez (7. cikk 2-5. bekezdéséhez) lehet egy vagy több fenntartást tenni, a többi rész esetében fenntartások megfogalmazása nem lehetséges.³⁴ A fentiekhez jelzett általános

³³ Ezek a nyelvek a következők: magyar, ruszin, ukrán, cseh, horvát, roma, német, lengyel és bolgár.

³⁴ A fenntartásokat tehát a következő célokkal és elvekkel kapcsolatosan tehetők: diszkrimináció megszüntetése, a tolerancia elősegítése az oktatás és tömegtájékoztatás segítségével, a védelem alá helyezett nyelveket beszélő csoportok véleményének meg-

elvekhez képest meglehetősen konkrét fenntartásokat fűzött a külügyminisztérium előterjesztése. Az első fenntartás kimondta, hogy a nyelvi Karta egyetlen pontja sem lehet ellentétben a szlovák alkotmány azon cikkével, amely szerint Szlovákia államnyelve a szlovák. A második fenntartás első fele kimondta, hogy a Kartát nem lehet úgy értelmezni, hogy ellentétbe kerüljön olyan nemzetközi szerződésekkel, amelyek az állampolgárok egyenlőségét biztosítják, függetlenül azok faji vagy vallási eredetétől. A fenntartás második része egy „felesleges ismétlést” tartalmaz, amely szerint a Karta célja „az európai kulturális örökség védelme”, nem pedig az, hogy „nemzetiségi kisebbségekhez tartozó személyeknek egyéni vagy kollektív jogokat” nyújtssanak.

A fenntartások közül valószínűleg a III. résszel foglalkozók nevezhetők a legvitatottabbnak, mivel a konkrét kötelezettségvállalásokhoz fűztek korlátozó értelmezést. Az oktatással foglalkozó 8. cikk 1. e. pontjához fűzött fenntartás szerint a Szlovákia a felsőoktatást csak a pedagógusok, teológusok és a kulturális területeken dolgozók tekintetében kívánta elérhetővé tenni, oly módon, hogy a tantárgyak többségét kisebbségi nyelven fogja oktatni. Ebben a pontba lényegében a Magyar Koalíció Pártja által vállalt 1998-as önkorlátozás köszön vissza, amely szerint a magyar párt nem fog önálló magyar egyetemet követelni. Ugyancsak konkrét kötelezettségvállaláshoz fűzött fenntartással találkozunk a „Közigazgatási hatóságok és közszolgálati szervek” című részben (10. cikk 1. aii., és 2. a., pont). E két pont a közigazgatási tisztviselők „regionális vagy kisebbségi” nyelvtudását írta elő, illetve regionális vagy helyi közigazgatásban biztosította a védelem alá helyezett nyelvek használatát. Itt lényegében Szlovákia korlátozni kívánta a Kartában elfogadott pontok hatókörét, mivel az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvényre vonatkoztatta ezek érvényességét. Eszerint a szlovákiai tisztviselőknek nem kötelessége beszélni a kisebbségi nyelveket, még a 20 százalékos kisebbségi aránnyal rendelkező településeken sem. Ezzel párhuzamos a külügyi tervezet még egyszer nyomatékosította, hogy a fent említett két, közigazgatással kapcsolatos pont alkalmazása nem történhet az államnyelv rovására.

A kulturális tevékenységgel és létesítményekkel foglalkozó 12. cikkhez (1. e. pont) szintén fenntartást fűztek. Ez a pont a kulturális intézményekben dolgozók regionális vagy kisebbségi nyelvtudását írta elő. A fenntartás szerint ezt a pontot csak a diszkriminációt tiltó törvények betartásával lehet alkalmazni. Hasonló megjegyzést fűztek a „Gazdasági és társadalmi élet”-tel foglalkozó 13. cikkhez (2. c, pont)

hallgatása, illetve tanácsadó szervek létrehozása, a Kartában megfogalmazott elvek rugalmas alkalmazása az igényeknek és hagyományoknak megfelelően.

is. Ez a pont a kórházakban és nyugdíjas-otthonokban dolgozók regionális és kisebbségi nyelvtudását írta elő. Ha értelmezni próbáljuk a fenti két fenntartást, akkor arra gondolhatunk, hogy a kisebbségi nyelv nem ismerete nem lehet kizáró ok a kisebbségi nyelvet használó intézményekben. Ebből az következik például, hogy olyan vezető is állhat egy kisebbségi intézmény élén, aki nem ismeri az általa vezetett intézmény „munkanyelvét”.³⁵

A nyelvi Karta által megengedett általános fenntartások esetében (II. rész) azt láthatjuk, hogy a tervezet előterjesztője már-már megszáloltan hangsúlyozza az államnyelv védelmét. Pedig a Karta preambuluma elegendő biztosítékot ad erre vonatkozólag, amikor kijelenti, hogy „a regionális vagy kisebbségi nyelvek védelme és támogatása nem történhet a hivatalos nyelvek és azok megtanulása szükségességének hátrányára”. A konkrét kötelezettségvállalásokkal kapcsolatos fenntartások (III. rész, 8., 10., 12., 13. cikk) pedig egyértelműen szembemennek a Karta – előzőekben már idézett – záró rendelkezésével, mivel ezekkel kapcsolatosan nem fogalmazhatóak meg fenntartások.

Mennyire sikerült érvényesíteni a magyar igényeket a nyelvi Karta elfogadásakor?

Ebben a részben azt fogjuk megvizsgálni, hogy a Szlovákiában elfogadott nyelvi Karta mennyiben tükrözi a magyar kisebbség által megfogalmazott igényeket. A magyar igények maximumát úgy határoztuk meg, hogy összevontuk az MKP és a Nemzetiségi Tanács által készített tervezetek konkrét kötelezettségvállalásra (III. rész) vonatkozó pontjait. (Ezek tartalmazták ugyanis a legerősebb opciókat.) Ezt az egyesített listát vetettük össze az elfogadott végső változattal, ami rávilágít az MKP és a Nemzetiségi Tanács érdekérvényesítő képességére is.

A külügyi tervezet nagy előrelépést jelentett a korábbi, kulturális minisztérium által készített előterjesztésekkel szemben, mivel a már meglévő kisebbségi „vívmányokat” beemelte a Karta keretei közé, ezzel több esetben először kodifikálta a gyakorlatban már létező jogokat. Ez az oktatással foglalkozó 8. cikk esetében a leginkább szembetűnő, mivel a külügyi tervezet elfogadta az MKP és a Nemze-

³⁵ 2001. januári keltezéssel készült egy végső külügyi tervezet, amelyben azonban már nem találunk érdemi tartalmi változtatást a magyar nyelvvel kapcsolatosan, mivel a konkrét kötelezettségvállalások tekintetében megegyzik a 2000 decemberében előterjesztett változattal. A szlovák külügyminisztérium 201.878-4/2000-KAMI számú terveze a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásához, 2001 január. (Nové znenie. Návrh na podpisanie Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov, material na rokovanie vlády Slovenskej republiky, číslo: 201.878-4/2000-KAMI, Bratislava, január 2001.), kézirat

tiségi Tanács tervezeteinek oktatásra vonatkozó pontjait, amely a felsőoktatásra vonatkozó pont (1. ei) kivételével a fennálló helyzetet jelenítette meg. Így a bölcsődéstől a középiskoláig terjedő teljes magyar nyelvű oktatási rendszer megjelent az elfogadott pontok között. A felsőoktatásra vonatkozó pont az MKP 1998-as kormányba lépése után kialakult „magyar kar”-nak megfelelően került elfogadásra, mivel Szlovákia az 1. ei ponthoz fűzött fenntartása szerint csak a pedagógusok, teológusok és a kulturális területeken dolgozók tekintetében kívánta elérhetővé tenni a magyar anyanyelvűek számára a felsőoktatást. Tulajdonképpen ez is egy már létező gyakorlatot fogadott el, de korábban Szlovákia nem vállalt garanciát a pedagógusok és kulturális dolgozók anyanyelven történő képzésére, illetve anyagiilag nem támogatta a magyarországi és egyéb forrásokból fenntartott komáromi székhelyű református³⁶ teológusképzést.

Az igazságszolgáltatással foglalkozó 9. cikk esetében is jelentős előrehaladást láthatunk a kulturális minisztérium tervezeteihez képest, mivel a külügyi tervezet négy ponttal növelte az elfogadott kötelezettségek számát. A bírósági tárgyalások (büntető és polgári) és igazságszolgáltatási eljárások (közigazgatási ügyek) teljes regionális vagy kisebbségi nyelvű lefolytatását lehetővé tevő pontok (1. ai., 1. ai., 1. ci.) kivételével minden magyar pontot elfogadtak. A teljes igazságszolgáltatási eljárás magyar nyelven történő lefolytatása lett volna a magyar kisebbség szempontjából előrelépés ezen a területen, de ezt Szlovákia még a 20 százalékos kisebbségi települések esetében sem vállalta, ami a legalacsonyabb igazságszolgáltatási fokot érintette volna. Ez a kötelezettségvállalás túlment volna a Karta elfogadásáig folytatott szlovákiai igazságszolgáltatási gyakorlaton, és politikai kompromisszum sem született az 1998-as kormányalakítási tárgyalások során, s így nem kerülhetett elfogadásra.

A nyelvi Karta III. részének 10. cikke a közigazgatási hatóságokkal és közszolgálati szervekkel kapcsolatosan fogalmazott meg nyelvhasználati opciókat. Ennél a cikknél a kulturális minisztérium és a külügyi tárca tervezetei között 7 pontban találtunk eltérést. A külügy és az „egyesített” magyar követelések között mindössze 5 pontban (ai., aiii., 1. b., 3. a., 4. b.) mutatkozott eltérés. A külügyi tervezetben sem talált elfogadásra az a magyar igény, hogy a közigazgatási hatóságok minden feltétel nélkül használhassák a kisebbségi

³⁶ A külügyi tervezet nem nevezett meg egyetlen egyházat sem a teológusképzéssel kapcsolatosan, de itt elsősorban a már létező komáromi teológusképzés állami támogatásáról lehetett szó, mivel a hivatalosan elismert egyházak közül egyedül a magyar nyelven folyó református teológusképzést nem támogatta az állam. Ez természetesen nem zárta ki a katolikus vagy más egyházak magyar nyelvű teológusképzésének támogatását. (A. Kis Béla [2004])

vagy regionális nyelvet (ai. pont), mivel ennek a cikknek a pontjai is az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvény szerint kerültek elfogadásra, amely – ahogyan már említettük – kimondta, hogy a kisebbségi településeken dolgozó hivatalnokoknak nem kötelessége beszélni a kisebbségi nyelvet. Ugyancsak az 1999-es belső szabályozást haladta volna meg az aiii. pont, amely szerint szóbeli és írásbeli kérelmeket lehet benyújtani és választ kapni regionális vagy kisebbségi nyelven. Ez a pont főként a kisebbségi nyelvű válaszok esetében tért el a belső szabályozástól, ezért ennek a pontnak az elfogadása megnövekedett anyagi természetű terheket jelentett volna az államigazgatási szerveknek. Ugyanez vonatkozik a kétnyelvű szövegekre és formanyomtatványokra (1. b. pont), mivel ezeken a területeken is csak bizonyos korlátok között engedélyezte a belső szabályozás a kétnyelvűséget. A közszolgálati szervek vonatkozásában a szintén fentiekben említett okok miatt nem fogadták el az általános nyelvhasználatot (3. a.) és az „elegendő számú köztisztviselő és közalkalmazott” foglalkoztatásáról és képzésről rendelkező pontokat (3. a. és 4. b.).

A tömegtájékoztatással foglalkozó 11. cikk esetében a második, „javított” kulturális és a külügyi tervezet között nem találunk különbséget. Ez abból adódhatott, hogy ebben a kérdésben hosszú idő óta kialakult szlovákiai gyakorlat érvényesült, amelyet már a kulturális minisztérium tervezete is teljesen lefedett. E cikk esetében az „egyesített” magyar igények négy pontban haladták meg a végső változatot. Ezeket a követeléseket azonban nem volt hajlandó elfogadni a szlovák többségi politika, mivel nagymértékben átalakította volna a szlovákiai kisebbségi médiapiacot. Szlovákia például nem vállalta, hogy létesít egy-egy magyar nyelven sugárzó rádióállomást és televíziós csatornát, sőt azt sem vállalta fel, hogy „bátorítja vagy megkönnyíti” ilyen tömegtájékoztatási eszközök létesítését (1. ai. és 1. aii.). A fenti elutasító magatartáshoz „szervesen” illeszkedett az a pont is, amelyben nem vállalták magyar nyelvű újságírók és személyzet képzését a tömegtájékoztatási eszközök részére (1. g.).³⁷ Az önálló média megteremtése helyett a szlovák kormány a többségi tömegtájékoztató eszközökben sugárzott kisebbségi nyelvű műsorokkal kapcsolatosan vállalt kötelezettséget (1. aiii.), ami ebben az esetben is megfelelt a fennálló gyakorlatnak.

A 12. cikk a kulturális élet területein szabályozta a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát. A kulturális minisztérium és a

³⁷ Ez a pont azonban kiváltható a felsőoktatás terén vállalt kötelezettségvállalással (III. rész-8. cikk/1. ei.), mivel ott Szlovákia a pedagógusok és teológusok mellett kulturális területen dolgozó szakemberek képzését is vállalta, amelybe bele lehet érteni az újságíróképzést is.

külső tervezet között csak egy pontban mutatkozott eltérés, míg az összesített magyar igényekkel kapcsolatosan is csak két pontban (1. h. és 2.) találunk eltérést. A magyar igény egy olyan fordítói és terminológiai kutatóbázisra vonatkozott, amely a közigazgatási, kereskedelmi, gazdasági stb. területeken felmerülő nyelvi problémákat orvosolta volna. Már az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvény idején is felmerült egy ilyen iroda létesítésének gondolata, de ennek finanszírozását a szlovák kormány elutasította. Ebben a kérdésben tehát nem volt konszenzus a kormánypártok között, aminek a legvalószínűbb oka az volt, hogy az iroda felállítása „megnövekedett” anyagi kiadásokkal járt volna.³⁸ A külső tervezet „kárpoztásként” a 2. pontot jelölte meg, amelyet azonban egyik magyar tervezetben sem találunk meg. Ez a pont – lefordítva a szlovákiai viszonyokra – a 2 százalék alatti magyar lakosságú településeken (pl. Pozsony, Kassa) „megengedi, bátorítja, és/vagy biztosítja” a magyar nyelvű kulturális élet folytatását és intézmények fenntartását. Ez a rész is a fennálló gyakorlatot tükrözte, ezért semmiféle pótlólagos kiadással sem járt.

A 13. cikk a gazdasági és társadalmi élettel foglalkozik. A kulturális minisztérium és a külső tervezet között három pontban van eltérés, ami egy kilenc pontból álló cikk esetében viszonylag nagy különbséget jelent. Az „egyesített” magyar és a külső tervezet is meglehetősen távol állt egymástól ezen a területen. Itt a magyar igények olyan területekre „tévédtek”, amelyek nem szerepeltek az 1999-es kisebbségi nyelvhasználati törvényben. Ilyen területek a pénzügyi-bankszektor (2. a.), a közszektor (2. b.), biztonsági felhívások (2. d.) és a fogyasztóvédelmi információk (2. e.). Az utóbbi három területen némi teret nyitott az 1999-es törvény, de „takarékosági okokból” meglehetősen szűkre szabott értelmezést engedett meg az alkalmazás során.

A 14. cikk esetében az általunk tárgyalt összes tervezet elfogadta a magyar-szlovák határon túli cserekapcsolatokra vonatkozó két pontot, amelyek a Magyarország és a szlovákiai magyar kisebbség közötti kapcsolatok elősegítéséről szólnak a kultúra, oktatás és információcsere területein, illetve az előbbieken felsorolt területeken működő szervezetek közötti együttműködés „megkönnyítését és/vagy támogatását” szorgalmazták.

³⁸ A dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda 2001 augusztusában jött létre szlovákiai magyar szakemberek közreműködésével, akik remélték, hogy a szlovák költségvetés által finanszírozott szervvé válhatnak. Az MKP kormányrésztvétele ellenére ezt a státust nem sikerült elérni, így egyesületi formában, főképpen magyarországi forrásokból dolgoznak. (www.gramma.sk)

A Karta végrehajtásnak ellenőrzése: az Európa Tanács Miniszteri Bizottság ajánlásai (2007. február 21.)

Az első szlovákiai időszak jelentés ellenőrzése 2003 decembere és 2007 februárja között zajlott le. Az ellenőrzés folyamata a 2003. december 5-én benyújtott szlovákiai országjelentéssel vette kezdetét, amelyben Szlovákia bemutatta azokat a lépéseket, amelyeket a Kartában foglaltak teljesítésének érdekében tett. A szlovákiai országjelentés és egyéb kiegészítő dokumentumok³⁹ alapján 2005. november 23-ra elkészült a szakértői bizottság jelentése, amelyhez a szlovák kormány megjegyzéseket fűzött. Erre a két dokumentumra alapozva készítette el – 2007. február 21-ére – az ET Miniszteri Bizottsága Szlovákia számára megfogalmazott ajánlásait.⁴⁰ Terjedelmi okok miatt a fenti dokumentumokból csak a Miniszteri Bizottság ajánlásait tudjuk elemezni.

A Karta 16. cikke szerint az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ajánlásokat fogalmazott meg, amelyek a teljesítéssel kapcsolatos összes benyújtott anyag és információ figyelembevételével készült. Az ajánlásokat hat pontba foglalta a Miniszteri Bizottság (MB).

Az első pontba az általános ajánlásokat sűrítették: 20 százalékos kisebbségi nyelvhasználati határ leszállítás vagy eltörlése; 270/1995. számú államnyelvtörvény módosítása; bírósági eljárások kisebbségi nyelvhasználatát akadályozó jogszabályok felülvizsgálata. A második pontban a kisebbségi oktatás erősítését ajánlották: tanárok képzése, a kisebbségi oktatást felügyelő szerv felállítása. A harmadik pont a regionális vagy kisebbségi nyelvek elektronikus médiában és nyomtatott sajtóban betöltött szerepének erősítését ajánlotta.

A Miniszteri Bizottság nem tartotta elégségesnek a szlovák kormány kisebbség kultúrák megismertetésére indított programjainak gyakoriságát és hatékonyságát, ezért a negyedik pontban javasolta a regionális vagy kisebbségi nyelvek-kultúrák megismertetésének ki szélesítését, mint a közös kulturális örökség részét képező érték bemutatását a médiában és az oktatás területein is.

Az ötödik pontot az MB a roma nyelv és kultúra problémáinak szentelte. Itt a roma gyerekek speciális iskolákba való utalásának gyakorlatát azonnal meg kell szüntetni; meggyorsítani roma nyelv oktatá-

³⁹ A szakértői bizottság 2004 szeptemberében látogatást tett Szlovákiában (Pozsony, Eperjes, Kassa), ahol állami, önkormányzati és (kisebbségi) civil szervezetekkel találkozott. Azt itt szerzett információkkal egészítették ki a 2003. december 5-én benyújtott szlovákiai jelentést

⁴⁰ A szakértői bizottság jelentése, a szlovák kormány válasza és a Miniszteri Bizottság ajánlásai egy dokumentumban kerültek publikálásra. Lásd: Report of the Committee of Experts on the Application of the Charter in Slovakia. ECRML (2007)1, Strasbourg, 21 february 2007 (www.coe.int)

sának bevezetését, valamint a roma nyelvű oktatás feltételeinek megteremtése, amennyiben arra igény mutatkozik, s erről tájékoztatni kell a roma szülőket. Az utolsó (6.) pontban a Miniszteri Bizottság a ruszin nyelvű oktatás feltételeinek megteremtését szorgalmazta.

A szakértői bizottság jelentésének és a szlovák kormány erre adott válaszána áttanulmányozása után nyilvánvalóvá válik, hogy a Miniszteri Bizottság nem tartotta kielégítőnek a szlovák kormány válaszát a szakértői bizottság jelentésében megfogalmazott kifogásokra, és általános és tömör formában megismételte annak főbb megállapításait.

Összegzés

A nyelvi Karta szlovákiai változatának elfogadását végigkövetve több olyan körülményre, tényre derült fény, amely a dokumentum későbbi végrehajtását is alapvetően befolyásolta. Elsőként arra kell rámutatni, hogy Szlovákia eredendően szükségtelennek tartotta a Karta elfogadását, csak külpolitikai megfontolások miatt „állt kötélnek”. Ebből a kiindulópontból szemlélve, nem meglepő, hogy csak azok a pontok kerültek elfogadásra, amelyek megfeleltethetők voltak már létező kisebbségpolitikai jogszabálynak vagy gyakorlatnak, így nem kellett új kisebbségvédelmi jogszabályokat elfogadni, és ezzel párhuzamosan nem igényeltek többletkiadást a költségvetés részéről.

A fenti megállapításokból fényében nem meglepő, hogy a szlovák többségi politika és a magyar kisebbség érdekvédelmi szervezetei – természetesen elsősorban az MKP-ról van szó – közötti politikai alkufolyamat meglehetősen alacsony színtről, mondhatni, szint alól indult. A kulturális minisztérium első tervezete ugyanis a kötelező pontok közül csak 34-et vállalt, miközben a Karta minimálisan 35 pont vállalását írta elő. A kulturális minisztérium második, „javított” tervezetének 45, illetve a külügyminisztérium előterjesztésének 53 pontja az előbbieknél tükrében meglehetősen nagy előrelépésnek számított. Az MKP érdekérvényesítő szerepét dicséri, hogy sikerült elfogadtatni a védelem alá helyezett nyelvek különálló csoportba osztását, és így megoldhatóvá vált az elterjedtebb kisebbségi nyelvek magasabb szintű védelme.

A magyar szervezetek, intézmények szerepét értékelve azonban rá kell mutatni arra, hogy a szinte egy időben elkészült magyar tervezetek között nem láthatunk nagy összehangoltságot, amit a III. rész pontjai esetében meglévő nagy különbségekben érhetünk tetten. Ez arra utal, hogy a három magyar tervezet készítői között az adott időszakban nem volt szoros egyeztetés, azaz a különböző magyar vezetésű szervezetek nem alakítottak ki egységes álláspontot a Kartá-

val kapcsolatosan. Ez azt a látszatot keltheti, mintha a célok tekintetében sem lenne egyetértés.

A 2003 és 2007 között lezajlott nemzetközi monitoring folyamatról megállapítható, hogy a Karta szakértői bizottsága hozzájuttat a legfontosabb információhoz, és ezért rá tudott mutatni a kisebbségek életét megkeserítő jogi és egyéb akadályokra. Ezeket a hiányosságokat az ET Miniszteri Bizottsága is alapvetőnek ítélte, ezért a Szlovákia számára megfogalmazott ajánlásokban is szerepeltette: a 20 százalékos kisebbségi nyelvhasználati határ leszállítása, az 1995-ös államnyelvtörvény korlátozó szerepe, a kisebbségi oktatásban és médiában meglévő hiányosságok stb. Több fontos kérdés azonban nem szerepelt a szakértői bizottság anyagaiban, ami arra utal, hogy nem kaptak mindenre kiterjedő tájékoztatást. Ilyen problémaként említhetnénk például a magyar anyanyelvű szlovákiai romák kérdését. A hiányosságok kiküszöbölésére a magyar érdekvédelmi szervezeteknek is „strukturáltabb” munkát kellene végezni, s nem csak egy-egy kirívó eset kapcsán kellene megszólalniuk. Szükség volna egy olyan munkacsoportra, amely állandó jelleggel figyelné a kisebbségi jogok alakulását, meghatározott időszakonként árnyékjelentések készítése és az elvégezné az álláspontok egyeztetését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek

- A. Kis Béla: A Szlovákiai Református Keresztyény Egyház. In: Fazekas József–Huncík Péter [2004]: *Magyarok Szlovákiában (1989–2004)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely.
- A. Szabó László: Az önösszeszedés ideje. Vázlatos helyzetkép a szlovákiai magyar közoktatásról 1–2. In: *Katedra*, 2002. április–május.
- Bárdi Nándor–Éger György (szerk.) [2000]: *Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999*. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Berényi József [1994]: *Nyelvországlás. A szlovákiai nyelvtörvény történelmi és társadalmi oka*. Fórum, Pozsony.
- Bokorné Szegő Hanna [1998]: *Nemzetközi jog*. Aula, Budapest.
- Boros Ferenc [2000]: *Szomszédunk, Szlovákia (1993–1999)*. Kalligram, Pozsony.
- Buergenthal, Thomas [2001]: *Nemzetközi emberi jogok*. Helikon, Budapest.

- Bútora, Martin – Ivantyšin, Michal (szerk.) [1998]: Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na 1997. IVO, Bratislava.
- Dohányos Róbert – Lelkes Gábor – Tóth Károly (szerk.) [2004]: Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely.
- Galada, Milan–Földesová, Andrea – Benedík, Marek: Právny štát, legislatíva a ústavnosť. In: Mesežnikov, Grigorij–Ivantyšin, Michal (szerk.) [1999]: Slovensko 1998–1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti. IVO, Bratislava.
- Gyurgyík László: Demográfia, település- és társadalomszerkezet. In: Fazekas József–Huncík Péter [2004]: Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely.
- Herdics György – Zsidó János: A római katolikus egyház. In: Fazekas József – Huncík Péter [2004]: Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely.
- Korhecz Tamás [1995]: Some East–European Minority Acts in Comparison with the framework Convention of the Council of Europe. CEU, Budapest.
- Kovács Péter [1996]: Nemzetközi jog és kisebbségvédelem. Osiris, Budapest.
- Lanstyák István: Az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella [2002]: Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Kalligram, Pozsony.
- László Béla: Magyar oktatásügy. In: Fazekas József–Huncík Péter [2004]: Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely.
- Sándor Eleonóra: Slovensko–maďarská základná zmluva. In: Huncík Péter–Mesežnikov, Grigorij (szerk.) [1996]: Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Nadácia Sándora Máraiho, Bratislava.
- Sidó Zoltán [2002]: Közügy. A Komáromi Városi Egyetem jubileumi évkönyve. Schola Comaromiensis, Komárom.
- Sidó Zoltán–Tarics Péter (szerk.) [1995]: Az anyanyelvi művelődésnek nincs alternatívája. (Komárom, 1995. április 22.) Szinnyei Kiadó, Komárom.
- Szabó Mihály Gizella: Törvény és gyakorlat: A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény

- tükrében. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella [2002]: Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Kalligram, Pozsony.
- Szalayné Sándor Erzsébet [2003]: A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században. MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör, Budapest.
- Tóth Károly: A magyar intézményrendszer fejlődése. In: Fazekas József – Hunčík Péter (szerk.) [2004]: Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely.
- Varga Sándor (szerk.) [1993]: Magyarok Szlovákiában: adatok, dokumentumok, tanulmányok. NDC, Pozsony.
- Vizi Balázs [2003]: Az Európai Unió és a kisebbségi nyelvek. In: Nádor Orsolya–Szarka László: Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Levéltári források, kéziratok

- 1st Biennial Report by the Secretary General of the Council of Europe to the Parliamentary Assembly on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages, 18 October 2000. Doc. 8879. In: www.coe.int
- 2nd Biennial Report by the Secretary General of the Council of Europe to the Parliamentary Assembly on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages, 11 September 2002. Doc. 9540. In: www.coe.int
- 3rd Biennial Report by the Secretary General of the Council of Europe to the Parliamentary Assembly on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages, 3 September 2005. Doc. 10659. In: www.coe.int
- A szakértői bizottság jelentése, a szlovák kormány válasza és a Miniszteri Bizottság ajánlásai egy dokumentumban kerültek publikálásra. Lásd: Report of the Committee of Experts on the Application of the Charter in Slovakia. ECRML (2007)1, Strasbourg, 21 february 2007 (www.coe.int)
- Az SZK Külügyminisztériumának 588/2001. számú hirdetménye a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájáról. (Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky. Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov č. 588/2001.) In: www.zbierka.sk
- A szlovák külügyminisztérium 201.878-4/2000-KAMI. számú tervezete a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásához. (Návrh na podpísanie Európskej charty regionálnych alebo

menšinových jazykov, material na rokovanie vlády Slovenskej republiky, číslo: 201.878-4/2000-KAMI, Bratislava, december 2000.), kézirat

A szlovák külügyminisztérium 201.878-4/2000-KAMI számú tervezete a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásához, 2001 január. (Nové znenie. Návrh na podpísanie Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov, material na rokovanie vlády Slovenskej republiky, číslo: 201.878-4/2000-KAMI, Bratislava, január 2001.), kézirat

A Tanács állásfoglalása a közszolgálati televízióban (STV) nemzeti ségi kisebbség nyelvén sugárzott reklámfilmről. (Stanovisko Rady k reklame vysielanej v jazyku národnostnej menšiny na okruhu verejnoprávnej STV, č. 59/2003/TV.) In: www.rada-rtv.sk

Angyal Béla kormányhivatali vezető összefoglalója a Nemzeti ségi Tanács 1999. december 13-i üléséről., 2000. január 20. (Návrh podpísania Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov – stanoviská zástupcov národnostných menšín), kézirat

Bauer Gy.–Hecht A.–Kolár P.: A magyar kisebbség állásfoglalása a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásáról, 2000.1.11., (Stanovisko nevládných organizácií maďarov a ich zástupcov v Rade vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny k podpísaniu Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov Slovenskou republikou), 2000.1.11., kézirat

Bugár B.: A Magyar Koalíció Pártjának állásfoglalása a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásáról a Szlovák Köztársaság által. (magyarul: www.mkp.sk) Stanovisko Strany maďarskej koalície k podpísaniu Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov Slovenskou republikou, 6. 12. 1999., kézirat

Center for Legal Analyses – Kalligram Foundation: Implementácia Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov v Slovenskej republike, február 2003. (A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának alkalmazása a Szlovák Köztársaságban, 2003 februárja.) In: www.cla.sk

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (Promoting Language Learning and Linguistic Diversity: An Action Plan 2004-2006), COM (2003) 449.

- Csáky Pál miniszterelnök-helyettesnek Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájával kapcsolatos válaszelevele Milan Kňažko kulturális miniszternek, 1999.10.13., kézirat
- Hrušovská, M.: A cseh kisebbség állásfoglalás a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásáról, 2000.1.15., Český spolek na Slovensku, Bratislava, kézirat
- J. Filo, Szlovák Televízió programigazgatója jelentése a Szlovák Televízió kisebbségekkel kapcsolatos műsorairól Jarábik Gabriella (SZK Kulturális Minisztériuma Kisebbségi Szekciójának általános igazgatója) részére. Rozvoj národnostného vysielania v roku 1999. J. Filo programový riaditeľ STV, (adresát) G. Jarábiková generálna riaditeľka sekcie menšinových kultúr Ministerstvo kultúry SR, 1999.8.31., kézirat
- Ladižinský, Š.: A ruszin kisebbség állásfoglalás a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának aláírásáról, 1999.12.28., Rusínska obroda, Prešov, kézirat
- Návrh uznesenia vlády Slovenskej republiky k návrhu na podpísanie Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov, uznesenie vlády SR č. 321/1999, bod C. 13., kézirat
- Milan Kňažko kultuszminiszter levele Csáky Pál emberi és kisebbségi jogikért, valamint regionális fejlesztésért felelős miniszterelnök-helyettesnek, (Návrh podpísania Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov), 1999.10.1., kézirat
- P. Šrámek, a Szlovák Rádió programigazgatója jelentése a Szlovák Rádió nemzetiségi kisebbségekkel és etnikai csoportokkal kapcsolatos műsorairól Jarábik Gabriella (SZK Kulturális Minisztériuma Kisebbségi Szekciójának általános igazgatója) részére. (Požadované údaje, výkony vo vysielaní i krátke charakteristiky programov pre národnostné menšiny a etnické skupiny. P. Šrámek programový riaditeľ Slovenského rozhlasu, (adresát) G. Jarábiková generálna riaditeľka sekcie menšinových kultúr Ministerstvo kultúry SR), 1999.9.3, kézirat
- A tárcaközi egyeztetésről Jarábik Gabriella a Kulturális Minisztérium Kisebbségi Szekciójának vezetője készített jegyzőkönyvet. (Zápisnica z medziresortného rokovania k pripomienkovému konaniu k návrhu na podpísanie európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov), 1999.12.1., kézirat
- A Magyar Koalíció Pártjának végleges tervezete: A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának a magyar nyelv alkalmazási területeinek rendelkezéseire átdolgozott nem hivatalos szövege. In: www.mkp.sk

MELLÉKLET

1. táblázat:

*A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának oktatással
(III. rész - 8. cikk) foglalkozó pontjai (magyar nyelv)*

1. ET Karta (1992.10.2)	2. SzK Kulturális Min. (1999.10.1)	3. Csáky Pál kiegészítése a Kult. Min. tervezetéhez (1999.10.13.)	4. MKP tervezete (1999. 12. 6.)	5. SzK Nemzetiségi Tanácsa (2000.1.11.)	6. SzK Kulturális Min. „javí- tott” (321/1999. sz.)	7. SzK Külügym. (2000 dec.) és 589/2001. sz. h.
1. ai			x	x		X
1. aii						
1. aiii	x	x			x	
1. aiv						
1. bi			x	x		x
1. bij						
1. biii						
1. biv	x	x			x	
1. ci			x	x		x
1. cii						
1. ciii						
1. civ	x	x			x	
1. di			x	x		x
1. dii						
1. diii						
1. div	x	x			x	
1. ei		x	x	x		x
1. eii	x	x				
1. eiii	x	x			x	
1. fi		x	x	x		x
1. fii	x	x				
1. fiii						
1. g	x	x	x	x	x	x
1. h	x	x	x	x	X	X
1. i	x	x	x	x	x	x
2.				x		

2. táblázat:

A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának igazságszolgáltatással (III. rész - 9. cikk) foglalkozó pontjai (magyar nyelv)

ET Karta (1992.10.2)	SzK Kulturális Min. (1999.10.1)	Csáky Pál kiegészítése a Kult. Min. tervezetéhez (1999.10.13.)	MKP tervezete (1999. 12. 6.)	SzK Nemzetiségi Tanácsa (2000.1.11.)	SzK Kulturális Min. „javított” (321/1999. sz.)	SzK Külügy. (2000 dec.) és 588/2001. sz. h.
1. ai			x	x		
1. aii		x	xx	x	x	x
1. aiii		x		x		x
1. aiv						
1. bi			x			
1. bii		x	xx		x	x
1. biii		x	x			x
1. ci		x	x			
1. cii		x	xx		x	x
1. ciii		x	x			x
1. d		x		x	x	x
2. a		x	x	x		x
2. b						
2. c						
3.	x	x		x	x	x

Forrás: Saját szerkesztés

3. táblázat:

A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának közigazgatási hatóságokra és közszolgálati szervekre (10. cikk) vonatkozó pontjai (magyar nyelv)

ET Karta (1992.10.2)	SzK Kulturális Min. (1999.10.1)	Csáky Pál kiegészítése a Kult. Min. tervezetéhez (1999.10.13.)	MKP tervezete (1999.12. 6.)	SzK Nemzetiségi Tanácsa (2000.1.11.)	SzK Kulturális Min. „javított” (321/1999. sz.)	SzK Külügy. (2000 dec.) és 588/2001. sz. h.
1. ai		x	x	x		
1. aii		x	xx			x

ET Karta (1992.10.2)	SzK Kulturális Min. (1999.10.1)	Csáky Pál kiegészítése a Kult. Min. tervezetéhez (1999.10.13.)	MKP tervezete (1999.12. 6.)	SzK Nemzetiségi Tanácsa (2000.1.11.)	SzK Kulturális Min. „javított” (321/1999. sz.)	SzK Külügym. (2000 dec.) és 588/2001. sz. h.
1. aiii		x		x		
1. aiv	x	x			x	
1. av						
1. b			x	x		
1. c						
2. a		x	x	x	x	x
2. b	x	x	xx	x	x	x
2. c		x		x		x
2. d		x		x	x	x
2. e		x		x		
2. f		x	xx	x		x
2. g	x	x		x	x	x
3. a		x	x	x		

Forrás: Saját szerkesztés

4. táblázat: A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának tömegtájékoztatási eszközökre (III. rész - 11. cikk) vonatkozó pontjai (magyar nyelv)

ET Karta (1992.10.2)	SzK Kulturális Min. (1999.10.1)	Csáky Pál kiegészítése a Kult. Min. tervezetéhez (1999.10.13.)	MKP tervezete (1999.12. 6.)	SzK Nemzetiségi Tanácsa (2000.1.11.)	SzK Kulturális Min. „javított” (321/1999. sz.)	SzK Külügym. (2000 dec.) és 588/2001. sz. h.
1. ai			x			
1. aii				x		
1. aiii	x	x			x	x
1. bi		x				
1. bii	x	x		x	x	x
1. ci						

ET Karta (1992.10.2)	SzK Kulturális Min. (1999.10.1)	Csáky Pál kiegészítése a Kult. Min. tervezetéhez (1999.10.13.)	MKP tervezete (1999.12. 6.)	SzK Nemzetiségi Tanácsa (2000.1.11.)	SzK Kulturális Min. „javított” (321/1999. sz.)	SzK Külügym. (2000 dec.) és 588/2001. sz. h.
1. cii	x	x		x	x	x
1. d		x	x	x	x	x
1. ei	x	x	x	x	x	x
1. eii	x	x				
1. fi	x	x		x	x	x
1. fii						
1. g				x		
2.	x	x	x	x	x	x
3.	x	x	x	x	x	x

Forrás: Saját szerkesztés

5. táblázat:

A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának kulturális tevékenységre és létesítményekre (III. rész - 12. cikk) vonatkozó pontjai (magyar nyelv)

ET Karta (1992.10.2)	SzK Kulturális Min. (1999.10.1)	Csáky Pál kiegészítése a Kult. Min. tervezetéhez (1999.10.13.)	MKP tervezete (1999.12. 6.)	SzK Nemzetiségi Tanácsa (2000.1.11.)	SzK Kulturális Min. „javított” (321/1999. sz.)	SzK Külügym. (2000 dec.) és 588/2001. sz. h.
1. a	x	x	x	x	x	x
1. b	x	x	x		x	x
1. c			x			x
1. d	x	x	x	x	x	x
1. e	x	x	x	x	x	x
1. f		x	x	x	x	x
1. g		x		x	x	x
1. h		x		x		
2.	x	x			x	x
3.		x	x	x	x	x

Forrás: Saját szerkesztés

6. táblázat: A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának gazdasági és társadalmi életre (III. rész - 13. cikk) vonatkozó pontjai (magyar nyelv)

ET Karta (1992.10.2)	SzK Kulturális Min. (1999.10.1)	Csáky Pál kiegészítése a Kult. Min. tervezetéhez (1999.10.13.)	MKP tervezete (1999.12. 6.)	SzK Nemzetiségi Tanácsa (2000.1.11.)	SzK Kulturális Min. „javított” (321/1999. sz.)	SzK Külügym. (2000 dec.) és 588/2001. sz. h.
1. a		x	x	x		x
1. b	x	x	x	x	x	x
1. c	x	x		x	x	x
1. d						
2. a			x	x		
2. b				x		
2. c	x	x	x	x	x	x
2. d		x	x	x	x	
2. e		x	x	x	x	

Forrás: Saját szerkesztés

7. táblázat: A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának határon túli cserekapcsolatokra (III. rész - 14. cikk) vonatkozó pontjai (magyar nyelv)

ET Karta (1992.10.2)	SzK Kulturális Min. (1999.10.1)	Csáky Pál kiegészítése a Kult. Min. tervezetéhez (1999.10.13.)	MKP tervezete (1999.12. 6.)	SzK Nemzetiségi Tanácsa (2000.1.11.)	SzK Kulturális Min. „javított” (321/1999. sz.)	SzK Külügym. (2000 dec.) és 588/2001. sz. h.
a.	x	x	x	x	x	x
b.	x	x	x	x	x	x

Forrás: Saját szerkesztés

Megjegyzések: xx – az MKP tervezetének alternatív pontjait jelöli. – Az SZK Kulturális Minisztériumának tervezete (2. oszlop) és Csáky Pál ehhez fűzött kiegészítései (3. oszlop) az összes tervezetben szereplő nyelvre (magyar, cseh, német, roma) érvényesnek tekinthetők a megjelölt pontok, tehát nem speciálisan a magyar nyelvre határozták meg.

Kisebbségpolitika Szlovéniában: a magyar és olasz közösség autonómiája

Minority policy in Slovenia: the autonomy of Hungarian and Italian communities

The article presents the autonomy of Hungarian and Italian minorities based on wide ranging personal principle and cultural content. The two communities have guaranteed parliamentary representation, extensive rights in language use and education; their national self-governing communities, directly elected by slate, are operating on local as well as national levels. They both have intensive contacts with the respective mother countries.

1. Kisebbségek és létszámuk

A kétmillió ország lakosságának mintegy kilenctizede szlovén. A különböző népcsoportok közül alkotmányosan elismert őshonos (autochton) nemzeti közösségnek a magyarok és az olaszok számítanak, ők az alkotmányban biztosított külön jogokkal rendelkeznek, a szlovén kisebbségpolitika lényegében erre a két kisebbségre korlátozódik.

A szlovéniai magyarság az ország északkeleti részén, közvetlenül a szlovén-magyar határ mentén a mintegy 90 ezer lakosú, a Mura folyó és a mai országhatár között elterülő 950 km² területű Muravidéken él. Az etnikailag mindig vegyes terület a trianoni békeszerződés döntése értelmében került az egységes délszláv államhoz, 1941–44 között visszakerült Magyarország fennhatósága alá, majd ismét Jugoszlávia szlovén tagköztársaságához csatolták, a délszláv állam felbomlása után az önálló Szlovénia része lett. A térségben 25 település zömében hagyományosan magyar lakosságú volt, ám a hermetikusan lezárt határ, a mesterséges betelepítések, a jugoszláv állam beolvasztási törekvései miatt asszimilálódásuk gyors volt, 1920 után a magyar kisebbség fogyásnak indult, ötven év alatt lélekszámának negyedét elvesztette. Ma a becslések szerint mintegy 8-10 ezer főt számláló magyarság aránya 0,4 százalék, döntően Lendva és Muraszombat környékén, határmenti, kevert nemzetiségű, kis létszámú falvakban élnek, Muravidék lakosságának egytizedét teszik ki.¹ A hivatalos statisztika-

¹ A szlovéniai magyarok száma hivatalos adatok alapján: 1910-ben 20800, 1,6%, 1921-ben 14500, 1,4%, 1948-ban 10600, 0,7%, 1971-ben 9800, 0,6%, 1991-ben 8500, 0,4%, 2001-ben 6200, 0,3%. hmt.h.gov.hu. Rendkívül tartalmas és hasznos anyag a Határon Túli Magyarok Hivatalának jelentése a Szlovéniában élő magyar közösség helyzetéről, amelyet évente frissítettek, és a HTMH honlapján teljes terjedelmében hozzáfér-

kai adatok ennél elszomorítóbb képet festenek, a 2001-es népszámláláson alig valamivel több mint 6 ezer fő vallotta magát magyarnak, ami mintegy 25 százalékos csökkenés a tíz évvel korábbihoz képest. A muravidéki magyarság átlagéletkora jelentősen magasabb a szlovén átlagnál, trendszerű a népcsoport előregedése, valamint magas a vegyesházasságok száma.

Az Isztriai-félszigeten hosszú évszázadokon át, egészen II. világháború végéig virágzó olasz közösség élt. A szlovéniai olaszok 1945 után kerültek kisebbségi pozícióba, amikor Jugoszlávia Olaszország rovására nyugat felé kiterjesztett határait. Az akkor mintegy 400 ezer fős népcsoport zöme, bő háromnegyede jugoszláv fennhatóság alá kerülve az üldöztetések miatt elmenekült szülőföldjéről. A mai Szlovénia területéről az olaszok által is lakott térség lakosságának a fele, körülbelül 25 ezer fő menekült el, 1953-ban már kevesebb mint ezer fő vallotta magát itt olasznak. Fél évszázados jugoszláv uralom után az 1990-es évekre a szlovéniai és horvátországi olaszok létszáma az ötven évvel korábbinak alig egy tizedére olvadt. Ráadásul a közösség előregedett, a népcsoport tagjainak több mint fele betöltötte az ötven évet, Szlovéniában és Horvátországban az általuk lakott településeken sehol sem alkotnak többséget, helyi szinten is mindenhol kisebbségi helyzetben élnek. Szlovéniában a mintegy 3 ezer olasz máig a hajdani kompakt olaszlakta térségben él, ám a három helyi közigazgatási körzetben is mindössze a népesség töredékét alkotják.²

Az alkotmány az 5 ezer fős cigányságot is kisebbségként ismeri el, de nem sorolja az őshonos nemzeti közösségek közé, a két autochton népcsoporthoz képest kevésbé nagyvonalú a rájuk vonatkozó szabályozás, jogaikat egyszerű törvény garantálja.³

Problematiszós a szlovéniai németajkú közösség helyzete. Ausztria és Szlovénia között kisebbségi ügyekben komoly nézetkülönbségek állnak fenn. Egyik oldalon Szlovénia nem tartja kielégítőnek a Karintiában élő több tízezres szlovén kisebbség jogi helyzetét. A másik oldalon Ausztria elvárna a szlovén államtól a területén élő német ajkúak kisebbségként való elismerését. A korábban tízezres nagyság-

hető volt. A múlt idő használata nem véletlen. A HTMH megszüntetése után a hivatal honlapja egy ideig még üzemelt, azután megszűnt, az ott található anyagokat, elemzéseket eddig még nem találtam meg másutt (ettől még létezhetnek valahol), ezért a hivatkozott elemzés mostani elérhetőségét nem áll módomban megadni.

² Vízi Balázs: A határon túli olaszoktól a külföldön élő olasz állampolgárokig. In: Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): Ami összeköt? Státustörvények közel s távol. Gondolat, Budapest, 2004, 183. p. Marko, Joseph: Der Minderheitenschutz in den jugoslawischen Nachfolgestaaten. Bonn, 1996, 124. p. Ethnic Minorities in Slovenia. Ljubljana, 1994. 40–42, 48–49. p.

³ Marko, Joseph: Der Minderheitenschutz in den jugoslawischen Nachfolgestaaten. Bonn, 1996, 125–130. p.

rendű népcsoportból a nácik a II. világháború idején mintegy 13 ezer szlovéniai németet telepítettek át a birodalomba; 1945 után a még mindig viszonylag népes szlovéniai német közösség nagy része elmenekült az országból, a maradék kis létszámú, szlovén becslések szerint néhány száz fős, saját számításaik alapján pedig mintegy három-négyezer főt számláló németiséget jogaiktól megfosztották, 1991 után az önálló szlovén állam sem ismerte el őket kisebbségként.⁴ 1992-ben az osztrák állam jelezte, hogy saját dél-tiroli mintájára felvállalja a szlovéniai németajkú kisebbség védhatalmának szerepét. Hosszas viták után 2002-ben a két ország kompromisszumos megoldásként egy olyan kulturális egyezményt kötött, amely ezt a kérdést is próbálja rendezni.⁵ De ezzel még nem lett elismert kisebbség a szlovéniai német-osztrák népcsoport. Szlovénia attól tart, hogy ha a németeket önálló kisebbségként elismeri, akkor követelések lavináját indítaná el, és ugyanezt a jogot meg kellene adni a szerbeknek, a horvátoknak és a többi volt jugoszláviai népcsoportnak.

A lakosság 7 százalékát alkotó, körülbelül negyedmilliós nem szlovén, ex-jugoszláv állampolgárok (főleg horvátok, szerbek és bosnyákok⁶) ugyanis szintén el nem ismert kisebbségek, nincs kollektív jogalanyiságuk, jószerével emigránsoknak minősülnek. Közülük a legtöbben még 1991-ben megkapták az állampolgárságot, miután a vonatkozó törvény úgy rendelkezett, hogy a függetlenségről szóló 1990. decemberi népszavazás idején Szlovéniában állandó lakhellyel rendelkező jugoszláv állampolgárokat nemzetiségre való tekintet nélkül honosítják, amennyiben ezt hat hónapon belül kérelmezik. A többiekre az a szabály vonatkozik, hogy a szlovén állampolgárság megszerzéséhez legalább tíz évig Szlovéniában kell élniük, és beszélniük kell a szlovén nyelvet.⁷ A nem szlovén nemzetiségű, volt jugoszláv állampolgárok közül csaknem kétszázezren kettős állampolgárságúvá váltak, ők a szlovén mellett a nemzetiségüknek megfelelő jugoszláv utódállam polgárai is lettek. Ez a nagy szám aggodalommal töltötte el Szlovéniát, és a szlovén kormány később tett egy sikertelen kísér-

⁴ Calic, Marie-Janine: Nationalitätenfragen und Minderheitenpolitik in Slowenien. In: Bricke, W. Dieter: Minderheiten im östlichen Mitteleuropa. Baden Baden, Nomos, 1995, 175. p.

⁵ Szilágyi Imre: Szlovén dilemmák a bezárkózás és a nyitottság között. In: Kiss J. László (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 335. p.

⁶ Számszerűen legalább 50-50 ezer horvát és szerb, mintegy 30 ezer muzulmán bosnyák élt hosszabb ideje már Szlovéniában a függetlenné váláskor, további tízezrek a délszláv háborúk éveiben menekültek szlovén területre.

⁷ Kizárták az állampolgárságból azokat, akik Szlovénia ellen részt vettek a tíznapos háborúban. Calic, Marie-Janine: Nationalitätenfragen und Minderheitenpolitik in Slowenien. 1995, 172., 181-182.op. Marko, Joseph: Der Minderheitenschutz in den jugoslawischen Nachfolgestaaten. 1996, 123-125., 131. p.

letet az utódállamokkal korábban megkötött kettős állampolgársági megállapodások felmondására.⁸

2. Jugoszláviai előzmények

A II. világháború utáni kommunista Jugoszláviában a nemzetiségi jogokat, a kisebbségi nyelvhasználatot, az anyanyelvi oktatást elméletileg az 1946-os, 1963-as és 1974-es alkotmányok egyre kiterjedtebb mértékben biztosították. A jugoszláv kisebbségpolitikai gyakorlat alapjait pedig az 1959-es párthatározat rakta le.

Mindezek alapján az államon belül a szlovén tagköztársaság ment el a legmesszebb a kisebbségvédelem terén. Az 1974-es szlovén alkotmány részletesen tartalmazta a nemzetiségi jogokat, elismerve a pozitív diszkrimináció, a közösségi „többletjogok” szükségességének elvét is, és külön rendelkezett az anyanemzettel való kapcsolat-tartás jogáról is. Mód nyílt az őshonos kisebbségként meghatározott magyar és az olasz nemzetiségek érdekvédelmi szervezeteinek megalakítására, sőt e két népcsoport a helyi tanácsokban és a parlamentben is garantált képviselőkhöz jutott. Azokon a településeken ugyanis, ahol magyar, illetve olasz nemzetiségűek is éltek, biztosítani kellett megfelelő képviseletüket a községi közgyűlésekben: az olaszok által is lakott községek tanácstagjainak nyolcada olasz nemzetiségű, Lendván a tanács 20 tagjának ötöde magyar volt. A magyar és az olasz közösségnek legalább egy-egy képviselővel rendelkeznie kellett a szlovén tagköztársaság országgyűlésében.⁹

Az olaszok, illetve a magyarok által is lakott területeken bevezették a kétnyelvűséget a hivatali életben (települések és utcák névtáblái, családi és utónevek anyakönyvezése, személyi igazolványok, útlevelek, nyomtatványok), az oktatásban. Jugoszlávián belül itt biztosították az anyanyelvű oktatás számára a legkedvezőbb lehetőségeket. Ami a Muravidéket illeti, a '70-es években Lendván a hivatalnokok közül a magyar nemzetiségűek mindegyike beszélt szlovénul, a szlovének kétharmada pedig képes volt a magyar nyelvű ügyintézés-

⁸ Szlovéniában 1991 júniusában fogadták el az állampolgársági törvényt, amely lehetővé teszi a kettős állampolgárságot (40. cikk), ha a szlovén állampolgárság megszerzéséhez nem kell lemondani az előző állampolgárságról, Szlovénia területén azonban minden szlovén állampolgársággal is rendelkező személy szlovén állampolgárnak számít. Speciális, egyedi rendelkezése a törvénynek, hogy lehetővé teszi a kettős állampolgárságot a Szlovéniából kivándoroltaknak és egyenes ági leszármazottainak (a harmadik generációig), amennyiben legalább egy évet megszakítás nélkül az országban töltöttek, és honosításuk szlovén nemzeti érdek (12. cikk, 1. bek.).

⁹ Kaltenbach Jenő: A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a 2006. évi kisebbségi választásokról. 2007. január. A szlovén választási rendszer c. fejezet 31–32. p. http://www.obh.hu/nekh/hu/ugyek/vizsgalat_i_jelentes_2006.pdf, Marko, Joseph idézett mű 145. p.

re. A kétnyelvűség a mindennapi életben is megvalósult, például a helyi boltok szlovén eladóinak a négyötöde beszélt magyarul.¹⁰

Az 1974-es alkotmány szellemében a kisebbségek által is lakott községekben a települési tanácsok mellett létrejöttek a magyar és az olasz nemzetiségi tanácsok, oktatási-művelődési közösségek. Egészen a rendszerváltásig magyar részről Lendván és Muraszombaton működtek ilyen szervezetek, ezekből alakult meg 1975-ben az úgynevezett Muravidéki Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Közösség.

A kisebbségbarát közeg ellenére, a hátrányos gazdasági-infrastukturális helyzet miatt a muravidéki magyarság számában és asszimilációs hajlandóságában hasonló volt a burgenlandihoz. Erős volt az elvándorlás, amelyet Muravidék viszonylagos fejletlensége okozott. A gyakori vegyes házasságok fokozták az asszimilációt. A vegyes házasságok aránya meghaladta az 50 százalékot, és az abból származók 80 százaléka a többségi nemzethez tartozónak vallotta magát. Az évtizedenként tartott népszámlálások között átlagban 13 százalékkal csökkent a szlovéniai magyar nemzetiségűek száma.

Az 1989-es szlovén alkotmánymódosítás növelte a kisebbségi szervezetek hatókörét, eleget téve a kisebbségek kérésének, legitim módon létrejövő szervezeteik beleszólási jogot nyertek a gazdasági kérdésekbe, valamint az anyanemzettel való kapcsolattartásba. 1991 nyarán a magyarok egységesen kiálltak a független Szlovénia mellett. Az új állam pedig már létrejöttékor kinyilvánította, hogy a magyar és az olasz kisebbséghez tartozókat továbbra is megilletik az alkotmányban és a nemzetközi szerződésekben addig biztosított jogok.¹¹

3. Alkotmányban garantált jogok

Miután az ország elnyerte függetlenségét, 1991 decemberében a parlament új alkotmányt fogadott el. 1974-hez képest a kisebbségeket érintő jelentős változások annyiban foglalhatóak össze, hogy a nemzetiségek helyett nemzeti közösségnek elnevezett két őshonos kisebbség jogait jelentősen kiterjesztette, de egyetlen kisebbségi csoportot sem ismert el államalkotónak. Ugyanakkor az alkotmány Szlovéniát nem definiálta nemzetállamnak – bár a szlovén nép kifejezést használja az önrendelkezési jog kapcsán –, és úgy fogalmaz, hogy Szlovénia az „összes állampolgárának az állama”.¹² Érdekesség, hogy

¹⁰ Arday Lajos: A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete. In: Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Budapest, Medvetánc, 1988, 278., 299. p.

¹¹ Kaltenbach Jenő: A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a 2006. évi kisebbségi választásokról. 2007. január. A szlovén választási rendszer c. fejezet 31–32. p.

¹² Marko i.m. 128. p.

az alkotmány 5. cikkében Szlovénia együtt deklarálta azt, hogy „az állam biztosítja az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség jogait, illetve gondoskodik az őshonos szlovén nemzeti közösségekről a szomszéd országokban...”¹³

Az általános kisebbségvédelmi elveken, az anyanyelv szabad használatán, a nemzeti identitás szabad kifejezésének garانتálásán túl¹⁴ az alaptörvény a két autochton nemzeti közösség egyéni és kollektív jogainak széles skáláját tartalmazza, a két kisebbség speciális, egyedi jogokat élvez az oktatás, a kultúra, a tájékoztatás területén, személyi elvű autonómiával rendelkezve önkormányzatokat hozhat létre. Szlovénia kötelezi magát a kisebbségek morális és anyagi támogatására, utóbbit részben közvetlenül a központi költségvetésből, részben a helyi önkormányzatok forrásaiból.

Az alkotmány 80. cikke szerint: „Az országgyűlésbe minden alkalomkor az olasz és a magyar közösség egy-egy képviselője választandó.” Vagyis Szlovénia legalább egy-egy parlamenti képviselői helyet garantál a két őshonos közösségnek, mégpedig úgy, hogy az olasz és a magyar képviselő abszolút vétőjoggal rendelkezik a kizárólag a nemzeti közösségek alkotmányban megállapított jogaira és helyzetére vonatkozó ügyekben, beleegyezésük nélkül ilyen témájú törvény vagy más jogszabály nem fogadható el.¹⁵

Az őshonos magyar és olasz kisebbségek alkotmányban rögzített további speciális jogait a 64. cikk tartalmazza (ezen jogok egy része nem újdonságerejű, érvényesültük az 1974-es jugoszláviai, valamint szlovén tagköztársasági alkotmány elfogadása óta is).¹⁶

Önálló döntési jogkörökkel ellátott közjogi önigazgató testületek, önkormányzatok létrehozásának joga helyi és országos szinten, amelyeket az állam központi és helyi szervei kötelesek anyagilag finanszírozni.

Garantált közvetlen részvétel a kisebbség által is lakott helyi önkormányzatokban, vétőjoggal a közösséget érintő kérdésekben, beleértve a finanszírozás kérdéseit.

¹³ Az 5. cikk teljes szövege: az állam biztosítja az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség jogait, illetve gondoskodik az őshonos szlovén nemzeti közösségekről a szomszéd országokban...” , a kivándorolt szlovénokról, elősegíti kapcsolattartásukat hazájukkal, valamint azoknak a szlovénoknak, akik nem szlovén állampolgárok, Szlovéniában külön jogokat és kedvezményeket nyújt.” Szilágyi Imre: A Szlovén Köztársaság és a határain kívül élő szlovének. In: Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): Ami összeköt? Státustörvények közel s távol. Gondolat, Budapest, 2004, 207. p.

¹⁴ 11. és 61. cikk.

¹⁵ A határon túli magyarság helyzete. HTMH, Budapest, 1998, 111.o. Kaltenbach Jenő országgyűlési biztosi jelentése, 2007, 31–32. p.

¹⁶ A Határon Túli Magyarok Hivatalának jelentése a Szlovéniában élő magyar közösség helyzetéről. 2007 tavaszáig www.htmh.gov.hu. Gerencsér Balázs – Juhász Albin: A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón. Magyar Kisebbség, 2000/3, 319–324. p., Calic idézett mű 1995, 171–172. p.,

Széles körű nyelvhasználati jogok. Az általuk is lakott településeken nyelvük hivatalos (a helyi közigazgatás, nyomtatványok, helységnévtáblák, feliratok kétnyelvűek). Az olasz és a magyar kisebbség esetén az állam értéknek tartja és támogatja a kétnyelvűséget.

Az általuk is lakott községekben az anyanyelvű oktatás joga az állami iskolarendszerben saját tanterv alapján. Minden ott élő tanulóknak kötelessége a másik helyi nyelvet is tanulnia (szlovéneknek az adott kisebbségi nyelven, olaszoknak, magyaroknak szlovénul).

Nemzeti identitásuk megőrzésére politikai, érdekvédelmi szervezeteket, saját intézményeket hozhatnak létre, gazdasági, tudományos, kulturális, oktatási tevékenységet fejthetnek ki.

Szabad kapcsolattartás az anyanemzettel és az anyaországgal.

Nemzeti szimbólumok (zászló, címer és himnusz) szabad használata. Ez alapján a szomszéd országokban először Szlovéniában hangzott el nyilvánosan a Himnusz. Ebből alkotmánybíróági ügy lett, a testület a magyar kisebbség javára döntött.¹⁷

4. Parlamenti és politikai képviselet

A két őshonos nemzeti közösség jogai elsősorban az általuk is lakott községek területén érvényesülnek. A személyi elvű autonómia két esetben terjed ki az egész ország területére: a nemzetiségi parlamenti képviselő megválasztásában az ország bármely részén élő olasz, illetve magyar nemzetiségű polgár részt vehet, másrészt a két kisebbséghez tartozó középiskolásoknak Szlovénia bármely középfokú oktatási intézményében joguk van anyanyelvüket tanulni, amennyiben az előírt szükséges minimális tanulólétszám ehhez összejön.¹⁸

Azóta, hogy a parlament egykamarássá alakult és a tagok létszáma a felére csökkent, a két autochton kisebbség mindegyike egy képviselőt küld a törvényhozásba. Parlamenti küldötteiket közvetlen és demokratikus választással jelölik ki maguk közül, a szlovéniai magyarok és olaszok lényegében egy-egy saját, elkülönült választási kerülettel rendelkeznek, a nemzetiségi képviselőkre csak a kisebbségek regisztrált tagjai szavazhatnak. A jelöltek listáját az országos kisebbségi tanácsok állítják össze, 30 kisebbségi választópolgár ajánlásával lehet felkerülni a jelöltek közé. A magyar és az olasz nemzetiségűek duplán voksolnak,

¹⁷ Tomka György: A muravidéki magyarok helyzete. In: Blénesi Éva – Mandel Kinga (szerk.): Kisebbségek, és kormánypolitika Közép-Európában (2002–2004). Gondolat MTA ENKI, Budapest, 2004, 44. p.

¹⁸ Devetak, Silvo: Autonomy as one of the means of minorities protection – the case of Slovenia. University of Maribor, ECERS, 10. p.

egyrészt szlovén állampolgárként szavaznak a politikai pártokra, másrészt megválasztják a saját nemzeti kisebbségi képviselőjüket.

A szlovén pártok egy része támadja a pozitív diszkrimináción alapuló képviseleti rendszert, a két garantált kisebbségi mandátum intézményét, a viszonylag kis létszámú, 90 tagú parlamentben előfordultak már ugyanis olyan helyzetek, amikor egy-egy döntésnél a kisebbségi képviselők játszották a mérleg nyelvének a szerepét.

A szlovén parlamentben állandó kisebbségi bizottság működik, a két kisebbségi képviselő természetesen tagja a testületnek.¹⁹ A Nemzeti Közösségek Bizottsága hat tagú, a négy szlovén nemzetiségű honatya mellett az elnök jelenleg Roberto Battelli, aki 1992 óta képviseli az olasz közösséget a szlovén országgyűlésben.²⁰ A bizottság elnökhelyettesének tisztét immár 15 éve Pozsonc Mária tölti be, ő a magyar közösség parlamenti képviselőjeként az ötödik ciklusát dolgozza a törvényhozásban. Legutóbb a 2004-ben megtartott választásokon a muravidéki magyar választók 34 százalékos támogatásával őrizte meg mandátumát.²¹

A két őshonos közösség politikai képvisellete érdekében pártokat, érdekképviseleti szervezeteket hozhatnak létre. Mivel két parányi népcsoportról van szó, kifejezetten politikai pártjuk nem alakult, inkább szélesebb értelemben vett (politikai, kulturális) érdekvédelmi jellegű szerveződések hívtak életre. A még a jugoszláv időszak kezdetein létrejövő Olasz Unió a kisebbségi önkormányzatok mellett máig a horvátországi és a szlovéniai olaszok legfőbb képviseleti szerve, mellette a szlovén függetlenség és a demokratizáció óta két új olasz szervezet is tevékenykedni kezdett. A szlovéniai magyaroknak nemzeti tanácsaik mellett számos kulturális egyesületük van, de nincs külön politikai érdekképviseleti szervezetük, nem létezik önálló magyar etnikai párt, és a magyarság egyik szlovén politikai pártához sem kötődik.²²

5. Az autonómia nemzeti öngazgató közösségei

Szlovéniában a kisebbségi önkormányzatok létrehozásának joga Magyarországhoz hasonlóan tehát alkotmányosan elismert jog. Az alkot-

¹⁹ Calic i.m. 178. p., Marko i.m. 131. p.

²⁰ Szlovénul Komisija za narodni skupnosti, hivatalos angol fordításban: Commission for National Communities. www.dz-rs.si

²¹ A HTMH jelentése a Szlovéniában élő túli magyar közösség helyzetéről. 2007 tavaszáig www.htmh.gov.hu. Ami pedig a végrehajtás hatalmi ágát illeti, a szlovéniai kormányzaton belül a kisebbségi ügyek titkársága működik.

²² Marko i.m. 144–145. p. A HTMH jelentése a Szlovéniában élő túli magyar közösség helyzetéről. 2007 tavaszáig www.htmh.gov.hu.

mány alapján 1994 decemberében hatályba lépett az öngazgató nemzeti közösségekről szóló 65. számú törvény, amely biztosította a két alkotmányosan elismert őshonos kisebbségnek a személyi autonómia korábbiaknál is kiterjedtebb változatát. A magyar és olasz kisebbség külön önkormányzatisága az általuk hagyományosan lakott községekben garantált, illetőleg országos szintű önkormányzatot is létrehozhatnak – míg Szlovénia többi kisebbségére ezek a jogok nem vonatkoznak. A törvény alapján a korábbi nemzetiségi öngazgató közösségek (így a muravidéki, illetőleg a helyi lendvai és a muraszombati kisebbségi képviselőtestületek) átalakultak nemzeti öngazgató közösségekké.²³

Szlovéniában községnek nevezik a legkisebb közigazgatási egységet, de a „község” kifejezés jelentése nem azonos a magyar jelentéssel, ezek a községek nem a helyi önkormányzatok települési szintjét jelentik, hanem több települést összefogó közigazgatási egységet, a szlovén helyi szint jóval inkább a magyarországi kistérségeknek felel meg. 1994-ig 61 ilyen területi egységre tagolódott az ország területe, a muravidéki magyarság kettőben élt, a lendvai és a muraszombati „járásban”. A helyi önkormányzati rendszer 1994-es reformjával 157 község jött létre, Muravidéken (Prekmurje) a magyar vonatkozású kettőből három alakult: a leginkább magyarul lakta Lendva határai nem módosultak, a másik két körzet kisebb magyar népességgel rendelkezett. A későbbiekben a magyarok által is lakott három közigazgatási egységből öt község formálódott, a muravidéki magyarság mindegyikben működtet kisebbségi önkormányzatot. A hatályos közigazgatási felosztás határai a korábbihoz képest inkább tekintetbe veszik az etnikai elvet. A módosítás érintetlenül hagyta a tengermelléki Primorska régió Izola, Koper, Piran részben olaszok lakta községeinek határait.²⁴

Az öngazgató nemzeti közösségekről szóló törvény csupán a kisebbségi önkormányzatok „felépítésének és működésének kereteit szabályozza”, belső szervezeti felépítésüket, működésüket, döntéshozatali eljárásukat maguk irányítják. Kimondja, hogy a községi szintű öngazgató nemzeti közösségek (a magyarországi kisebbségi törvény szóhasználatában: helyi kisebbségi önkormányzatok) legfőbb szerve a tanács, de e testület taglétszámát sem a törvény határozta meg, hanem arról a régi szabályok szerint felállított kisebbségi önkormányzatok döntöttek.²⁵

²³ Az alkotmányon és a nemzeti öngazgató közösségekről szóló törvényen kívül több, mint 30 egyéb törvény és más jogszabály tartalmaz a szlovéniai kisebbségekre vonatkozó részeket.

²⁴ Devetak, Silvo: *Autonomy as one of the means of minorities protection – the case of Slovenia*. 6. p.

²⁵ A szocialista Jugoszlávián belül a szlovén tagköztársaságban a kisebbségek által is lakott községekben a helyi közgyűlések egyik tanácsa nemzetiségi tanácsként működött. Korhecz Tamás: *A kisebbségi önkormányzatok megválasztásának szabályai a magyar, a szlovén és a jugoszláv közjogban*. In: Halász Iván – Majtényi Balázs (szerk.): *Regisztrálható-e az identitás?* Gondolat – MTA JI, 2003, 113. p.

A helyi kisebbségi tanácsok létszámán túl a kisebbségi választói névjegyzéket illetően is teljes a kisebbségi önrendelkezés.

Helyi kisebbségi önkormányzat természetesen csak az őshonos közösségek által lakott településen jöhetnek létre, választásán pedig csak az adott kisebbségi közösség tagjai vehetnek részt. A közösségi nemzeti tanácsokat a helyhatósági választásokkal egy időben az ott élő olasz, illetve magyar nemzetiségű polgárok választhatják meg, közülük is azok, akik a szabad identitásválasztás elve alapján jelentkeztek és felkerültek a kisebbség külön választási névjegyzékére. A regisztráció decentralizált struktúrában működik, azonban a szlovén szabályozás szerint a kisebbségi választói névjegyzékre való felkerüléshez nem elég a szabad identitásválasztás, -vállalás alapján az, ha valaki magyarnak vagy olasznak vallja magát, hanem az adott őshonos közösségnek is el kell ismernie a kisebbséghez tartozást. Ennek értelmében a kisebbségi névjegyzéket először a még szocialista rendszerben megalakult nemzeti tanácsok állították össze, azután pedig 2002-ig az adott közösségi nemzeti önzagató közösség háromtagú bizottságára hárult ez a feladat, e testületek döntöttek arról, kit vesznek fel a névjegyzékbe, majd a kész listát nyilvánossá tették.²⁶ A szlovéniai magyarok esetében a bizottságok működése formai volt, a muravidéki nemzeti önzagató közösség 1994. évi határozata alapján a jegyzékre bárki felkerülhetett, ha aláírásával megerősítette nemzeti hovatartozását.²⁷ A nemzeti közösségek tagjai tehát a helyi választásokon két szavazattal rendelkeznek: voksolnak a helyhatóság és saját nemzeti tanácsuk képviselőjelöltjeire.

A szlovén alkotmánybíróság 1998-ban vizsgálta a két őshonos kisebbséghez tartozók választási külön jogait. Nem találta alkotmányellenesnek, hogy a nemzeti közösségekhez tartozóknak két szavazata van az önkormányzati választásokon, mert az eljárás ugyan nem felel meg a választójogi egyenlőség elvének, de máskülönbben nem biztosítható a képviselőhöz való alkotmányos jog érvényesülése.

Az alkotmánybíróság megerősítette a szabad nemzeti identitásválasztás jogát, de azt is leszögezte, kisebbségi választójoghoz nem elég, „ha valaki magyarnak vagy olasznak vallja magát, mert az őshonos nemzeti közösséghez tartozás nemcsak az egyén akaratának függvénye, hanem annak a közösségnek az ügye is, amely ezt a személyt

²⁶ A szocialista rendszerben is létezett már névjegyzék az előbb említett nemzeti tanácsok megválasztására. Korhecz Tamás: A kisebbségi önkormányzatok megválasztásának szabályai a magyar, a szlovén és a jugoszláv közjogban. 2003, 112.–113. p.

²⁷ A Muravidéki Magyar Nemzeti Önzagatói Közösség Képviseletének határozata a nemzeti tanácsok megválasztásáról. II. 5. szakasz Megjelent a lendvai Népújság 1994. november 18-i számának mellékleteként. Kaltenbach Jenő országgyűlési biztosi jelentése 2007, 31–32. p.

tagjának tekinti és bejegyzi az egyedi választói jegyzékbe”. Visszaélésekre adhat alkalmat, ha kizárólagosan önbevallás alapján fel lehet iratkozni a névjegyzékbe, „lényegében megsemmisülnének az őshonos nemzetiséghez tartozók külön jogai”.²⁸

Az alkotmánybíróság azonban alkotmányellenesnek, jogbiztonságot sértőnek minősítette azt az eljárást, hogy a helyi nemzeti közösségek bizottságai mindenféle jogilag rögzített kritérium nélkül szabadon – akár önkényesen is – dönthettek a regisztrációról.

Az alkotmányellenes helyzet megszüntetésére a szlovén parlament 2002-ben új törvényt alkotott a választói nyilvántartás szabályairól, és ennek 35. §-ában megerősítette azt az elvet, hogy a két őshonos nemzeti közösséghez tartozás az egyén nyilatkozatán, a korábbi választásokon a kisebbségi névjegyzékben való szereplésén, valamint a kisebbségi közösség döntésén alapul, „de ezt a döntést a kisebbség nem hozhatja meg önkényesen, csupán az általa meghatározott általános kritériumok alapján”.²⁹ 2002 óta tehát törvény kötelezi az önkormányzatokat, hogy dolgozzák ki a nemzetiségi hovatartozás igazolásának objektív kritériumrendszerét, ami a regisztráció alapját képezi.

A szlovén modell tehát „a kisebbségi névjegyzékbe történő bejegyzést, illetve a kisebbségi különjogok gyakorlását is az egyén szabad identitásválasztásán túl, objektív kritériumokhoz köti és a kisebbségi közösség befogadásától teszi függővé.” Az tartozhat az őshonos kisebbség közé, aki önbevallásán túl objektív kritériumok alapján is oda tartozik és akit a közösség ezen ismérvek alapján odatartozónak ismer el. A szlovén rendszer sikerét, életképességét bizonyítja, hogy a statisztikai adatok tanúsága szerint a két nemzeti közösség szinte minden tagja kérte felvételét, és fel is került a kisebbségi különválasztói névjegyzékbe, a választásokon pedig még nem derült fény visszaélésekre. A szlovén modell alkalmasnak bizonyult arra, hogy „valós közösségi legitimitációval rendelkező testületek képviselék a kisebbségeket”.³⁰

Maga a választás közvetlen, titkos és kislistás módszerrel történik, azok lesznek képviselők, akik a legtöbb szavazatot kapják a listán. A választáson az indulhat, akit legalább 15 fő, vagy valamilyen nemzetiségi jellegű tevékenységet végző intézmény jelöl. A helyi ön-

²⁸ Kaltenbach Jenő ombudsmani jelentése, 2007, 31–32. p.

²⁹ Korhecz Tamás: A kisebbségi önkormányzatok megválasztásának szabályai a magyar, a szlovén és a jugoszláv közjogban. 115. p.

³⁰ Kaltenbach Jenő országgyűlési biztosi jelentése 2007, 31–32. p., Korhecz Tamás: idézett mű 116. p.

kormányzatok különleges, nemzetiségi státusú képviselői automatikusan a helyi nemzeti tanács tagjai is lesznek.³¹

A személyi elv alapján felálló községi kisebbségi önkormányzatok tanácsai a nemzetiségi lakosságú 8 közigazgatási egységben (5 magyar, 3 olasz) széles körű autonómiával rendelkeznek, a helyi ügyek széles spektrumában vonják be őket a döntéshozatalba, a kisebbséget közvetlenül érintő ügyekben vétőjoggal, illetve véleményezési joggal rendelkeznek. Amellett, hogy a két őslakos nemzeti kisebbség egy-egy képviselőt küld a szlovén parlamentbe, a nyolc érintett község önkormányzataiban szintén garantáltan egy-egy mandátummal rendelkeznek.³² Az 1994. évi 57. számú törvény bontotta ki azt az alkotmányos jogukat, miszerint a „nemzetiségileg vegyes térségekben” az olasz és a magyar őshonos kisebbségek részt vehetnek a helyi önkormányzatok munkájában, és ott „a kisebbségeket érintő ügyekben meghatározó szerepük van”.³³

A községi szintű nemzeti tanácsok hatáskörükben önálló döntéshozók, jogkörük az intézményalapítás és egyéb tevékenység minden olyan területen, amely hatással van a nemzeti közösség életére. Ez elsősorban kulturális tartalmú autonómiát jelent, saját kulturális intézményeket, újságokat, könyvkiadót. A kisebbségi önkormányzatok részt vesznek a kisebbségi oktatás megszervezésében, a tantervek elkészítésében, saját oktatási intézményeket létesíthetnek, működtethetnek, az adott község alap- és középfokú iskolái mindegyikében, ahol nemzetiségi diákok tanulnak, képviselőik jelen vannak az iskolai tanácsokban.³⁴

Az olasz, illetőleg a magyar községi nemzeti önzagazgató tanácsok létrehozhatják a szlovéniai olasz, illetve magyar „össznemzeti” önkormányzatokat. A két „országos” kisebbségi önkormányzat országos szinten a községi nemzeti önzagazgató közösségekhez hasonló jogkörökkel rendelkezik, javaslatokkal fordulhat a szlovén parlamenthez és kormányhoz, állást foglalhat a kisebbséget érintő ügyekben. Az anyaországgal kötendő államközi szerződések tárgyalásain részvételi joguk van. Részt vesznek az adott kisebbségi parlamenti képviselő megválasztásának a lebonyolításában. A közszolgálati televízió és rádió nemzeti-

³¹ A HTMH jelentése a Szlovéniában élő túli magyar közösség helyzetéről. 2007 tavaszáig www.htmh.gov.hu.

³² Pataki G. Zsolt: Overview of Proposals for Minority Self-Governments of Hungarian Minorities in Central Europe. In: Gál Kinga: Minority Governance in Europe, Open Society Institute, Budapest, 2002, 251–257. p., Marko i.m. 147. p.

³³ Szarka László: A kormányzati szerepvállalás hatása a kisebbségi magyar pártok önkormányzati politikájára. www.mtaki.hu/docs/kisebbseg_es_kormpol

³⁴ Es ahogy említettük, összeállítják a kisebbségi választói névjegyzéket. A HTMH jelentése a Szlovéniában élő túli magyar közösség helyzetéről. 2007 tavaszáig www.htmh.gov.hu. Devetak, Silvo: idézett mű 8. p., Korhecz Tamás i.m. 111. p.

ségi programjait illetően egyetértési jogokkal bírnak, a programtanácsokba és a két közmédia elnökségébe képviselőket delegálnak. Az országos nemzeti tanács tagjait a nemzeti közösség közvetett módon jelöli ki, ugyanis őket a helyi kisebbségi önkormányzatok tanácsai választják.³⁵

A szlovéniai magyar önkormányzat

A magyar nemzeti közösség Muravidéken a következő nemzetiségileg vegyesen lakott községekben él: Lendva (Lendava, itt élnek messze a legtöbben, a kistérség névadó települése a muravidéki magyarság központja), Dobronak (Dobrovnik), Hodos (Hodoš), Muratapolca–(Moravske Toplice) és Salovci (Šalovci).

A magyarlakta muravidéki községek nagysága, a hozzájuk tartozó települések száma és az ott élő magyarság aránya a szlovéniai összmagyarsághoz képest, www.muravidek.si

Község	Terület km ² -ben	Települések száma	Magyarság aránya %
Dobronak	31	3	12
Hodos	18	2	3
Lendva	123	23	75
Muratapolca	145	28	7
Salovci	58	6	3
Összesen	375	62	100

A szlovéniai magyarok 1990 nyarán újjászervezték a magyarság identitásának, kulturális érdekeinek védelmére alakult Muravidéki Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Közösséget. A független Szlovénia alkotmányának és a nemzeti öngazgatóközösségekről szóló 1994. évi törvénynek az elfogadása után a kisebbségi magyar önkormányzatok is átalakultak.

Az 1994 decemberében tartott helyhatósági választásokat követően Muravidék három községében (Lendva, Hodos és Muratapolca) megalakultak az öngazgató magyar közösség helyi tanácsai, a településen élő magyar nemzetiségűek számától függően a testületek létszáma azóta is 5 (Hodos) és 20 fő (Lendva) között váltakozik, az 1000 főnél kevesebb magyar választó esetében a tanácsba 5 képviselő kerülhet, 5000 fő felett 20 képviselőt lehet megválasztani. A községi nemzeti tanácsok választott képviselői létrehozták a 18 tagú Muravidéki Ma-

³⁵ Devetak i.m. 9. p., Marko i.m. 140–141. p.

gyar Nemzeti Önigazgatási Közösség Tanácsát (a továbbiakban: muravidéki tanács), Lendva 11, a két másik községi tanács összesen 6-ot, Muraszombat város pedig 1 főt delegált. Emellett a helyhatósági választásokon Lendván magyar polgármestert választottak.

Az 1998 novemberében lebonyolított helyhatósági választások alkalmával az önállóság mellett döntő új községekben is választottak magyar önigazgatási tanácsot. Összesen öt községben alakult kisebbségi önkormányzat, valamint Lendva mellett Hodos is magyar nemzetiségű polgármestert kapott. A községi nemzeti tanácsok képviselői maguk közül titkos szavazással megválasztották a csúcsszervezet, a muravidéki tanács 21 tagját. A választások után, 1999-ben a muravidéki magyar tanács új alapszabályt fogadott el, s a szervezet elnevezését Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösségre (MMÖNK)³⁶ változtatta, s többek között döntöttek állandó és ideiglenes kulturális-vallási, oktatási, gazdasági bizottságok alapításáról is.

2002 őszén tartottak újabb kisebbségi önkormányzati választásokat Szlovéniában, ennek eredményeként az öt községi nemzetiségi tanács ekkor is megalakult, és újraválasztották a muravidéki magyar önkormányzat csúcsszervét az MMÖNK Tanácsát is, azonban Lendva élére ezúttal szlovén polgármestert választottak.³⁷

A legutolsó választásokra 2006 őszén került sor, azután alakult meg jelenlegi összetételében a muravidéki tanács. 2006 novemberétől Kocon József az elnök, aki a hivatalát alig egy évig betöltő Vida Ferencet váltotta fel, előtte pedig Tomka György látta el az elnöki teendőket.³⁸

A muravidéki tanács és a községi magyar tanácsok képviselőinek megválasztásáról, a tanácsok működéséről autonóm módon maga a magyar közösség határoz, minden magyar nemzeti tanács a saját statútuma alapján tevékenykedik. A községi magyar nemzeti közösségek által létrehozott, közjogi státusú Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség a magyar nemzetiség csúcsszervezete Szlovéniában. Lényegében országos szintű szervezet, nevének megfelelően azért koncentráliódik mégis az állam egy meghatározott területére, mert Muravidéken kívül alig-alig él nemzetiségét megtartó szlovéniai magyar az országban. A Lendva székhellyel működő MMÖNK ellátja a muravidéki magyarság politikai képviseletét, emellett a kulturális autonómia legfőbb letéteményese. Célját, hatáskörét és szervezeti felépítését részletesen az alapszabályzat tartalmazza, amelynek jelenleg hatályos változa-

³⁶ Szlovénul Pomurska madžarska samoupravna narodna skupnost, PMSNS.

³⁷ A HTMH jelentése a Szlovéniában élő túli magyar közösség helyzetéről. 2007 tavaszáig www.htmh.gov.hu.

³⁸ www.muravidek.si

tát a MMÖNK 2006 októberében fogadta el, felváltva az 1999. júniusi statútumot és az azóta született minden egyéb statutáris határozatot. Alapszabályról, költségvetésről a muravidéki magyar közösség tanácsa dönt, mégpedig kétharmados többséggel, és előtte ki kell kérnie a községi magyar nemzeti önkormányzatok véleményét.³⁹

A statútum szerint a MMÖNK legfőbb feladata és célja a muravidéki magyar közösségnek és anyanyelvének, nemzeti tudatának megőrzése, tárgyi és szellemi örökségének ápolása, igényeinek és érdekeinek érvényesítése, valamint az alkotmány által garantált külön jogok gyakorlása. Működéséhez szükséges eszközöket nagyrészt a szlovén állam biztosítja.⁴⁰

Ennek érdekében kulturális, művelődési és tájékoztatási szervezeteket és közintézményeket alapít, illetve társalapít, és részt vállal a térség kéttannyelvű iskoláinak létrehozásában, működtetésében, a muravidéki magyarságot érintő oktatási-nevelési munka fejlesztésében, tervezésében és szervezésében, programjai előkészítésében is. A muravidéki magyarság fejlődése érdekében ösztönzi és megszervezi a kulturális, a kutatási, a tájékoztatási, a könyvkiadási és a gazdasági tevékenységeket, erősíti az anyanemzettel, a kisebbségben élő magyar közösségekkel való kapcsolatokat, továbbá kapcsolatokat ápol az egyéb kisebbségekkel és a nemzetközi szervezetekkel is. A hatáskörébe tartozó összes kérdésről önállóan dönt, illetve hozzájárulása szükséges a muravidéki magyar nemzeti közösség külön jogainak védelmére vonatkozó ügyekben; véleményezi a szlovéniai kisebbségi törvénytervezeteket, a muravidéki magyarság helyzetét is érintő kérdésekben állást foglalhat, javaslatokat, kezdeményezéseket terjeszthet be a szlovén parlamenthez és más illetékes szervekhez. Munkája során együttműködik a nemzeti-ségi parlamenti képviselővel, a szlovén kormány kisebbségi hivatalával. A MMÖNK a magyar nemzet szimbólumait használja a törvény és más önkormányzati szabályzatok előírásainak megfelelően.

A muravidéki magyar önkormányzat gyakorlati tevékenységének bemutatására nem vállalkozom. A kezdeteket, a feladatok sokrétűségét azonban érdemes felidézni, a muravidéki tanács a '90-es évek elején, működésének első ciklusában így látta az új, demokratikus körülmények között magát újrászervező közösség működését, az eredményeket és hiányosságokat: „Sikerült végül is olyan jellegű programoknak, tevékenységeknek helyet adnunk, amelyek talán az elmúlt időszakban afféle tabu témák voltak, és amelyek közvetlenül kihatnak

³⁹ Az 1991. évi Alkotmány 64. szakasza és a Nemzeti Önigazgatási Közösségekről szóló 1994. évi 65. számú törvény 9. szakaszának alapján az első alapszabály még 1994-ben készült. <http://www.muravidek.si/hun/organiziranost.html>

⁴⁰ Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség honlapja: www.muravidek.si

az öntudatformálásra, az anyanyelv oktatására, a kulturális hagyományok megőrzésére. Fontos eredményeket értünk el az oktatás terén, lényeges előrelépések következtek be a tájékoztatásban, valamint teljesen más jellegű alapokra sikerült helyezni az anyanemzettel való kapcsolatainkat. A kultúra terén egyfajta pangás állt be, amelynek okaival mindenképpen foglalkoznunk kell, hisz nincs nemzeti tudat megfelelő szinten művelődési tevékenység nélkül. A gazdaság terén sok minden megkezdtünk, de sajnos gyakorlati megoldásokban még igen hiányosak vagyunk.”⁴¹

A MMÖNK az oktatás, a kultúra és a tömegkommunikáció területén azóta szép sikereket tud felmutatni. Az egy hetilap és a két irodalmi, kulturális témájú folyóirat mellett a magyaroknak önálló rádióadójuk és televízió stúdiójuk is van, évente számos irodalmi, helytörténeti könyvük jelenik meg.⁴² A számos rendezvényt szervező Muravidéki Magyar Kulturális Intézet hangolja össze a térségben működő számos magyar kulturális egyesület, művészeti csoport tevékenységét.⁴³

A Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzetiségi Közösséget megalakulása óta három fő szerv alkotja: tanács, elnökség, ellenőrző bizottság.

A MMÖNK legfelsőbb szerve a muravidéki tanács, amelynek 21 tagja van, akiket a következő községi magyar nemzeti önkormányzati közösségek tanácsa nevez ki: Lendva 10, Dobronak 4, Muratapolca 3, Hodos 2, Salovci 2 tagot delegál. A muravidéki tanács alakuló ülését a községi magyar nemzeti önkormányzatok megalakulása után legkésőbb húsz napon belül össze kell hívni, tagjait négy évre nevezik ki.⁴⁴

Munkája segítésére a muravidéki tanács szakmai alapon szervezett, tanácsadó feladatot ellátó állandó bizottságokat hozott létre, e testületekben a tagok száma öt, s legalább egyikük a tanács tagjai

⁴¹ http://www.hhrf.org/gecse/Riz_1998.htm

⁴² Az oktatásról később külön lesz szó. A szlovén kormányzat pénzügyi támogatásával jelenik meg a muravidéki magyar nyelvű hetilap, a Népűjság. Az önkormányzati nemzeti közösség és az anyaország két szomszédos megyei közgyűlése (Vas, Zala) közös finanszírozásában évente két száma olvasható a Muratáj irodalmi, társadalomtudományi folyóiratnak. A szlovén kormány anyagi támogatásából működik a naponta 12 órás magyar adást sugárzó Muravidéki Magyar Rádió. A szlovén televízióban önálló magyar szerkesztőség dolgozik, ők készítik a Hidak-Mostovi című, kéthetenkénti 30 perces magyar adást. A határon túli magyarság helyzete. HTMH, Budapest, 1998, 113–114. p.

⁴³ A szlovéniai olaszok kulturális élete is virágzik, amelyet kisebbségi önkormányzataik mellett főként két kulturális egyesület szervez, sok kérdésben együttműködnek a horvátországi olasz szervezetekkel (pl. a fiumei olasz színházzal, a rovinji olasz kutatóintézettel). Saját napilapjuk jelenik meg, önálló olasz nyelvű regionális rádió- és televízióadásuk van.

⁴⁴ Munkájukat nem főállásban végzik. A tisztség összeférhetetlen a kisebbségi önkormányzat által alapított intézetekben betöltött vezetői munkahellyel, az MMÖNK hivatalában betöltött munkahellyel, valamint az Ellenőrző Bizottsági tagsággal.

köréből kerül ki. Jelenleg hét bizottság működikstatutáris jogi; tájékoztatási; oktatási, gazdasági; mezőgazdasági; választási, kinevezési és mandátumvizsgáló; valamint kulturális, társadalmi és civil szervezetekkel foglalkozó bizottság.

A tanács öt munkatárssal önkormányzati hivatalt működtet, amely szakmai, adminisztratív és technikai feladatokat végez. 2002-től működik a MMÖNK-nek alárendelten a Magyar Tájékoztatási Iroda, amelyet a magyar állam finanszíroz, és magyar, pedagógus- és diákigazolványokat ad ki.

Alakuló ülésén a tanács nevezi ki az elnököt (aki nem lehet községi magyar nemzeti önkormányzat elnöke), a továbbiakban ő hívja össze és vezeti a tanácsot. Feladatai közé tartozik továbbá, hogy képviseli a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösséget, annak tanácsát és elnökségét, megvalósítja a tanács határozatait, szükség szerint konzultációra hívja össze a községi nemzeti önkormányzatok elnökeit.

A muravidéki és a községi nemzeti tanácsok munkáját az elnökség hangolja össze, tagjai a MMÖNK elnöke, alelnöke és a községi magyar nemzeti önkormányzatok elnökei. Az elnökség a döntéseket olyan konszenzus alapján hozza meg, ahol konszenzuson minden jelenlévő tag szavazata egy kivétellel értendő. Amennyiben nem születik megegyezés, a témát a muravidéki tanács vitatja meg.⁴⁵

Az ellenőrző bizottság öttagú, tagjait a muravidéki tanács nevezi ki. Tagjai nem lehetnek a tanács és bizottságai tagjai, és a tanács által alapított, társalapított intézeteinek alkalmazottai. Az ellenőrző bizottság feladata, hogy megvizsgálja a muravidéki magyar önkormányzat szerveinek ügyvitelét.

6. Nyelvhasználat

A makropolitikai, állami intézményekben a kisebbségi nyelveknek nem jut szerep. Kivétel a parlament, ahol a két kisebbségi képviselő elvileg szóban és írásban is használhatja anyanyelvét, a gyakorlatban a nemzetiségi ügyekre szakosodott parlamenti bizottságban tehetik ezt meg.⁴⁶

A kisebbségek által lakott helyi önkormányzati egységekben már kiterjedt nyelvhasználati jogok érvényesülnek, igény esetén a helyi közigazgatás kétnyelvű, a kisebbségi nyelv a szlovénnel azonos jogállású hivatalos nyelv. A kevert lakosságú térségek elsőfokú bíróságain az eljárás egésze anyanyelven folyhat, az ítélet mindig kétnyelvű. Az érintett nyolc

⁴⁵ <http://www.muravidék.si/hun/organiziranost.html>

⁴⁶ Marko i.m. 135. p.

község állami, önkormányzati hivatalainak betöltéséhez mindkét nyelv ismerete feltétel, a közfeliratok, helységnev- és utcátáblák kétnyelvűek.⁴⁷ A hivatalnokok kétnyelvűsége azonban gyakorlatban nem mindig érvényesül, sok szlovén dolgozik olyan helyeken, ahol elvileg a hivatalos ügyintézés kétnyelvű, de az illető nem tud magyarul vagy olaszul. Az olaszok által lakott területek egyházi szertartásainak egy része anyanyelven zajlik, a magyaroké elvileg kétnyelvűek, de a szlovéniai egyházak ellenállása nagy mértékű, a muravidéki magyarság képviselői szerint sok helyen máig nem biztosított az anyanyelvű istentisztelet.⁴⁸ Az őshonos nemzeti kisebbségekhez tartozók személyi okmányai (személyi igazolvány, útlevél) szintén kétnyelvűek, vezeté- és keresztnévüket anyanyelvük szerint használhatják.⁴⁹

2004 augusztusában Szlovéniában hivatalosan is életbe lépett a szlovén nyelv használatát szabályozó nyelvtörvény. Eszerint főszabályként az ország hivatalos nyelve a szlovén, ez alól kivételt jelentenek a nemzetiségileg vegyesen lakott területek, ahol a két őshonos nemzetiség – a magyar és az olasz – nyelve is hivatalos.⁵⁰

7. Oktatási jogok

A jugoszláv időkben nemcsak kimondottan a két autochton közösségnek, hanem általában a szlovén tagköztársaságban élő nemzetiségeknek volt joguk a kétnyelvű oktatásra. Szlovénia függetlenné válásával ez a jog a két őslakos népcsoportra vonatkozik, e két kisebbség kollektív jogai egyikeként az alkotmány 64. cikkének értelmében joguk van az állami iskolákban a saját tanterv szerinti anyanyelvű oktatáshoz. A kisebbségi kétnyelvű iskolákban minden, az adott vegyes lakosságú településen élő és tanuló gyermeknek meg kell tanulnia mind a két nyelven, azaz a többség és a kisebbség anyanyelvén is.⁵¹

A törvényi szintű szabályozás többelemű. Az óvodai törvény 17. cikke, az általános iskolai törvény 19. cikke szól az azonos súlyú kétnyelvű oktatásról. A szakoktatásról szóló törvény lehetővé teszi a két kisebbségi nyelv tanítási nyelvként való alkalmazását. A felsőoktatási törvényben nincs vonatkozó rész. Külön törvény szól az autochton kisebbségek különleges oktatási jogairól, ennek 4. cikke a vegyes lakosságú településeken kétnyelvű, vagy magyar, olasz egynyelvű iskolák, osztályok létesítésének jogát tartalmazza. Vagyis 1991 óta a két

⁴⁷ Calic, i.m. 177. p.

⁴⁸ Tomka György: A muravidéki magyarok helyzete. 2004, 45. p.

⁴⁹ Marko i.m. 135. p.

⁵⁰ A HTMH jelentése a Szlovéniában élő túli magyar közösség helyzetéről. 2007 tavaszáig www.htmh.gov.hu.

⁵¹ Marko i.m. 130. p.

nép csoportnak elvi lehetősége van egynyelvű iskolákat is létrehozni a szlovén nyelv tanításának kötelezettségével, illetőleg lehetnek szlovén egynyelvű iskolák is a kevert területeken, de a kisebbség nyelvének tanításával.⁵²

A két autochton kisebbség öngazgató nemzeti közösségei többek között az oktatásban is rendelkeznek jogosítványokkal. A finanszírozás tekintetében a kétnyelvű, anyanyelvű kisebbségi iskolák fenntartása a szlovén állam kötelessége.

Magyar iskolák

A második világháború után a muravidéki magyarságnak anyanyelvű alapiskolai hálózata volt, azonban ezekben az intézményekben végzeteknek nem volt lehetőségük az anyanyelvű továbbtanulásra. A zárt határ mentén elhelyezkedő magyar lakta községekben az asszimilálódás gyors volt, ennek az anyanyelvű alapiskolai hálózat sem tudott gátat vetni, s az '50-es évek végén a hagyományosan magyar tannyelvű iskolák kezdtek kiürülni, a magyar diákok fele ekkor már szlovén tannyelvű iskolába járt.

Egy 1959-es párthatározat a vegyes lakosságú területeken az anyanyelvű helyett bevezette a kétnyelvű általános iskolai oktatást. Szlovénia magyar lakta területein a 176 muravidéki településből 30 magyar vagy vegyes lakosságú községet érintett, Lendván és környékén 13 ezer embert, közülük 8 ezer magyart, Muraszombat körzetében további 2 ezer magyart. Egyedülálló módon a többségi lakosságnak tanulniuk kellett a velük együtt élő nemzetiségek nyelvét, kultúráját és történelmét. A tanár állandóan két nyelven tanított, minden magyarázat két nyelven hangzott el, a gyerekek mindkét nyelven feleltek. A kétnyelvű oktatás többletköltségeit az állam állta, ezen iskolákat ráadásul még különböző anyagi kedvezményekben is részesítette.⁵³

Miután a rendszert bevezették az általános iskolákban, kezdetben sokat panaszkodott mindkét nemzetiség, hogy ez az oktatási forma egyik nyelv rendes megtanulását sem teszi lehetővé. Azután beleszoktak, mivel hamarosan jók lettek a tapasztalatok. Két évvel később a kétnyelvűséget az óvodákra is kiterjesztették, 1981-től pedig kéttannyelvű középiskolák is létrejöttek, kiépült a teljes kétnyelvű közoktatási rendszer. A középiskolákban bajosabb volt a kétnyelvű modellt bevezetni, mivel a kétnyelvű általános iskolát végzettek zöme Muraszombaton járt középiskolába, ami már nem vegyes lakosságú

⁵² Marko i.m. 137. p.

⁵³ Arday Lajos: A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete. 1988, 288–289. p.

város, ezért a magyar nyelv oktatását a magyar nemzetiségűek számára lehetővé tették, de a szlovéneknek nem kellett magyarul tanulniuk. A szlovén nyelvű középiskolák magyar növendékei heti három órában tanulták anyanyelvüket.⁵⁴

A cél az volt, hogy az együtt élő két nemzetiség már az iskolában megtanulja egymás nyelvét, hogy megismerjék egymás kultúráját, történelmét, értékeit, és a későbbiekben minden előítélet, fenntartás és nyelvi nehézség nélkül tudjanak érintkezni egymással.

A kétnyelvűség mérsékelni tudta az asszimilálódás mértékét, de e törpe kisebbség esetében megállítani nem tudta. Felmérések szerint magyar és szlovén gyerekek egymás között kétharmadrészben szlovénul beszéltek, a magyar diákok 10 százaléka egymás között is szlovénul beszélt.

A felsőoktatás szintjén a Maribori egyetemen és műszaki főiskolán magyar lektor működött, a ljubljana-i egyetemen magyar tanszéket szerveztek a '80-as években. Maribor pedagógiai főiskoláján magyar nyelvű képzés is volt, a lektorátus 1980-ban tanszéki rangra emelkedett. Ideje volt már, hiszen a kétnyelvű óvodák és általános iskolák pedagógusainak többsége magyarul is beszélő szlovén volt, s mindössze 20 százalékuk beszélt igazán jól a magyar nyelvet. A nemzetiségi egyetemisták előnyt élveztek a kollégiumi felvételinél.⁵⁵

Szlovénia függetlenné válása nem érintette a kétnyelvű autonóm iskolahálózatot, vagyis lassan ötvenéves a muravidéki kétnyelvű oktatási rendszer. Nemzetiségre való tekintet nélkül a soknemzetiségű községekben élő összes gyermek kétnyelvű intézményekbe jár, ahol az oktatásban mindkét nyelv azonos jelentőséggel bír. Ma is a nyolc évfolyamon végig csaknem minden tantárgyat két nyelven, legtöbbször kétnyelvű tankönyvekkel, kétnyelvű tanárokkal oktatnak, a szlovén és a magyar tanítási nyelv és tantárgy is egyszerre, a pedagógusok mindkét nyelven magyaráznak, a gyerekek az anyanyelvükön válaszolhatnak. A tanárok igyekeznek fenntartani minden tanórán az elvárt 50 százalékos nyelvhasználati arányt, az első 4 osztályban teljesen kétnyelvű a tanítás. A felsőbb tagozaton a két nyelv használatának aránya 70 százalékban a szlovén nyelvű oktatás javára módosul, bizonyos tárgyak esetén a két nyelv szerint kettéosztják az osztályokat, és külön csoportokban folyik az anyanyelvű oktatás. A speciális kisebbségi oktatás részeként a magyar diákok magyar történelmet, kultúrát és földrajzot tanulnak, e tankönyvek magyar-szlovén kooperációban készülnek. Gyakoriak a két ország között a tanár- és diákcserék.⁵⁶

⁵⁴ Arday Lajos i.m. 288–289. p.

⁵⁵ Arday i.m. 288–289. p.

⁵⁶ A HTMH jelentése a Szlovéniában élő túli magyar közösség helyzetéről. 2007 tavaszáig www.htmh.gov.hu.

A mintegy ezer tanulóval működő 10 magyar-szlovén kétnyelvű általános iskola mellett Lendván háromszáz fős kétnyelvű gimnázium is működik, de már szakoktatás is van kétnyelvű (pl. közgazdasági képzésben). A kétnyelvű területen kívül a magyar választott nyelvként tanulható a középiskolákban. A Muravidéki Magyar Művelődési Intézet koordinálja a magyar oktatási rendszert.⁵⁷

Maribor egyetemén a magyar nyelv és irodalom tanszéke 1980 óta töretlenül képi a kétnyelvű óvodák és általános iskolák pedagógusait.⁵⁸ A diákok száma azonban tendenciaszerűen csökken, fennáll az a veszély, hogy a szak elhal, mert nem érik el a kötelezően elvárt minimális hallgatói létszámot. A szlovéniai magyar fiatalok ezen kívül már a '70-es évek óta anyaországi felsőoktatási intézményekben is tanulhatnak, a budapesti oktatási minisztérium évente néhány tíz szlovéniai magyarnak ösztöndíjat nyújt. 1999-ben megszületett a diplomák kölcsönös elismeréséről szóló szlovén-magyar megegyezés.

Nem titok, a modellértékű kétnyelvű oktatás fenntartását Szlovénia a jugoszláviai évtizedekben és függetlenné válása óta részben azért is ambicionálja, hogy példát mutasson a jelentős szlovéniai kisebbséggel rendelkező Olaszországnak és Ausztriának.

Olasz iskolák

Az olasz kisebbség ma egynyelvű iskolarendszerrel rendelkezik az óvodától az érettségiig, a tanárok olasz anyanyelvűek. Iskoláikban kötelező tantárgy a szlovén nyelv (az ottani szlovén iskolákban pedig kötelező az olasz). A 9 általános iskola mellett 3 kis létszámú középiskolában folyik olaszul az oktatás, összesen mintegy 700 olasz diák folytatja tanulmányait anyanyelvén a szlovéniai közoktatásban. A tankönyvek Szlovéniában készülnek, de importálnak Olaszországból és Horvátországból is ottani olasz nyelvű kiadóktól tankönyveket. A felsőoktatásba igyekvők előtt szlovéniai, olaszországi és horvátországi (Póla, Fiume) egyetemek olasz nyelvi tanszékei is nyitva állnak.⁵⁹ 1995-ben az olasz és a szlovén állam kulturális együttműködési megállapodást kötött egymással. Megállapodtak többek között az oktatás területén folyó együttműködésről, tanár- és diákcserék előtt nyitoták meg az utat.⁶⁰

⁵⁷ A '90-es évek elején 1400-an tanultak a kétnyelvű alapiskolákban, az évtized közepén 22 kétnyelvű óvodai csoportot regisztráltak 400 gyerekekkel, 42 általános iskolai osztályt 800 tanulóval és 19 középiskolai osztályt 300 tanulóval. Marko i.m. 139. p.

⁵⁸ Ljubljana egyetemén pedig magyar nyelvű lektorátus működik.

⁵⁹ Calic i.m. 176. p., Marko i.m. 138–139. p.

⁶⁰ Marko i.m. 149. p.

Egyéb kisebbségek oktatási jogai

A cigányság iskolázottsága hiányos, anyanyelvű oktatásról esetükben nincs szó, de a szlovén nyelvet sem uralják igazán. A nagyobb városokban az „ex-jugoszláviai” népcsoportoknak esetenként kétnyelvű általános iskoláik vannak.

Szlovénia 1994-ben a horvát állammal kötött olyan értelmű megállapodást, amely az oktatási együttműködés kérdését is tartalmazta. A felek kötelezték magukat a horvát, illetve a szlovén anyanyelvű oktatás biztosítására érintett kisebbségek számára.⁶¹

8. Az anyaország szerepe

Szlovéniának megalakulása óta a szomszédos államokkal – egy kivételével – bonyolult és feszültségekkel terhes a viszonya, egyedül Magyarországgal alakultak problémamentesen a kapcsolatok. Horvátországgal a tengeri határszakasz miatt állandó a konfliktus: Szlovénia ragaszkodik a saját tengeri kijáráshoz, a horvát állam ezt nem tartja jogos igénynek. Ausztriával és Olaszországgal a legfőbb gondot történelmi és nemzetiségi sérelmek okozzák.

Ami a kapcsolatok kisebbségi vetületeit illeti, Szlovénia lényegében kinyilvánította, hogy a szomszédos államoktól az ott élő szlovén népcsoportok esetében az őshonos kisebbségekre vonatkozó szlovén kisebbségvédelmi gyakorlatot tartja mérvadónak, amikor 1996-ban parlamentje határozatot hozott a szomszédos országokban élő, őshonosnak tekintett határon túli szlovénokról. Eszerint ugyanis Szlovénia támogatja az őshonos szlovén kisebbségek autonómiáját, politikai jogalanyiságát, a törvényhozói és egyéb politikai, igazgatási testületekben garantált képviselőket.⁶²

⁶¹ Marko i.m. 139., 149. p.

⁶² Az 1991-es alkotmány előtt már az 1974-es szlovén tagköztársasági alkotmány kiállt a határon túli szlovén nemzeti közösségek és a külföldön élő szlovének helyzetének rendezése mellett. Szlovén becslések 100-120 ezer főre teszik az olaszországi, 50-60 ezerre az ausztriai, 5 ezerre a magyarországi, mintegy 25 ezerre a volt jugoszláv tagköztársaságokban élő szlovének számát. Ezen kívül 300-500 ezer kivándorolt szlovént tartanak számon. Arányaiban csaknem annyi szlovén él az ország határain kívül, mint magyar. A szlovén törvényhozásban külön parlamenti bizottság, a Határon Túli és a Külföldön élő Szlovének Bizottsága, foglalkozik a külhoni szlovénekkal. 1992-től a határon túli szlovének ügyének külön tárcsa nélküli minisztere volt, 1993-95 között külügyminisztériumi államtitkár foglalkozott a kérdéssel, majd 1995-ben a külügyi tárcán belül létrejött a Határon Túli Szlovének Hivatala. Szilágyi Imre: A Szlovén Köztársaság és a határain kívül élő szlovének. In: Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): Ami összeköt? Státustörvények közel s távol. Gondolat, Budapest, 2004, 204-205., 208-209. p.

Magyarország és a szlovéniai magyar kisebbség

Magyarország és a jugoszláviai szlovén tagállam hagyományosan jó viszonyban állt egymással, ami a kisebbségpolitikára is vonatkozott. A határ két oldalán élő szlovéniai magyarok és magyarországi szlovének maradéktalanul betölthették két nemzet között a szocializmusban unos-untalan ismételtetett nemzetiségi híd-szerepet.

A független Szlovénia egyedülálló gesztussal országa első budapesti nagykövetének muravidéki magyart nevezett ki. Az 1992-ben aláírt magyar-szlovén kisebbségvédelmi egyezmény elismerte a két érintett kisebbségi közösség kollektív jogait, az autonómiához való jogot, garanciákat nyújtott és aktív állami kötelezettségvállalást írt elő az anyanyelvű oktatás, kultúra, az anyanyelv közéleti használata, az információellátás, a kisebbségi kutatások, a gazdasági fejlődés és a közösséget érintő döntéshozatalban való részvétel területén. Szlovénia gyakorlatilag újra megerősítette az alkotmányában már rögzített kisebbségi jogokat.

Az egyezmény végrehajtásának felügyeletére, a nemzeti kisebbségek jogai terén megvalósuló együttműködés harmonizálására 1995-ben megalakult a magyar-szlovén kisebbségi vegyesbizottság, amely évenkénti ülésein konkrét ajánlásokat tesz a kisebbségeket érintő kérdések, főleg az oktatás és a kultúra területén. A két ország közös tankönyvbizottságot hozott létre, szlovén-magyar oktatási együttműködési megállapodás jött létre.

A kisebbségi vegyesbizottság működése sokáig folyamatos és zökkenőmentes volt, de azután 2003 májusától – mivel a szlovén társelnök személye többször változott, majd a szlovéniai parlamenti választások és kormányváltás következtében – két évig nem ülésezett. A 2005. májusi ülésen a kisebbségi egyezménynek a reciprocitással kapcsolatos része körül komoly viták zajlottak, amit csak egy évvel később sikerült megnyugtatóan lezárni. Elsősorban a szlovén fél hiányolt intézkedéseket a magyarországi szlovén kisebbség hatékonyabb védelme érdekében.⁶³

A muravidéki magyar kisebbség kapcsolata az anyaországgal helyi, megyei és állami szinten egyaránt szoros⁶⁴ – az új közúti határátkelők, vasútvonalak ehhez jelentősen hozzájárulnak. A muravidéki magyar önkormányzat az oktatás és a kultúra területén szorosan

⁶³ A rábavidéki szlovén nyelvű oktatás támogatása, a szentgotthárdi szlovén rádió, a Porablje című hetilap rendszeres megjelenése ügyében. www.kulugyminiszterium.hu

⁶⁴ 2004-ben például magyar közreműködéssel befejeződött a lendvai színház- és hangversenyerem építése, valamint átadásra került a kulturális tevékenységet folytató Bánffy Központ.

együttműködik az anyaország két szomszédos megyéjének (Vas és Zala) közgyűléseivel.⁶⁵

Olaszország és a szlovéniai olasz kisebbség

A jugoszláv–olasz viszonylatban utóbbi rovására bekövetkező, 1945 utáni határváltozások nyomán a két ország között évtizedekig tartó vita zajlott a határ és a kisebbségi kérdés körül, e konfliktusokat, és az e tárgyban kötött kétoldalú szerződéseket a függetlenné váló Szlovénia is megörökölte, a probléma bizonyos elemei máig rendezetlenek.

A határváltozás után csak mintegy három évtizeddel, 1975-ben született meg az olasz–jugoszláv Osimo Szerződés, amely elismerte a két ország közötti határokat. A dokumentum lehetővé tette, hogy az olaszországi jugoszlávok és a jugoszláviai olaszok egy éven belül szabadon átköltözhessenek az etnikai hovatartozásuk szerinti államba. A 8. cikk az államok reciprocitáson alapuló kisebbségvédelmi kötelezettségét rögzítette: „a felek belső jogrendjükben kölcsönösen és egyenlő szinten biztosítják a kisebbséghez tartozó személyek védelmét”.⁶⁶

1983-ban a két ország nemzetközi szerződést kötött Rómában a Jugoszláviához került isztriai területekről elmenekült, ingó és ingatlan vagyonuktól megfosztott olaszok anyagi veszteségeinek kárpótlására. A jugoszláv állam kötelezettséget vállalt arra, hogy összesen 110 millió dollár kártérítésben részesíti a volt tulajdonosokat. Felbomlása előtt azonban Jugoszlávia az összegnek csak egy kisebbik részét fizette ki.⁶⁷

Alighogy Szlovénia és Horvátország kivívta függetlenségét, a nyugati szomszéd, Olaszország erőteljesen követelni kezdte, hogy a két új állam ismerje el az 1983-as szerződésből fakadó kárfizetési kötelezettséget, és fizesse ki a szlovén és horvát területekről elmenekült olaszoknak a még fennmaradó összeget. Az olasz anyaállam másrészről arra törekedett, hogy elérje az isztriai olaszok autonómiáját, hivatalos nyelvhasználatukat, egyéb kollektív jogaik garantálását, illetőleg azt, hogy az új határokkal kettévágott isztriai olasz közösség egysége ne szűnjön meg, rendelkezhesse közös intézményekkel és legyen teljesen szabad számukra a horvát-szlovén határon való átlépés. Ennek

⁶⁵ A HTMH jelentése a Szlovéniában élő túli magyar közösség helyzetéről. 2007 tavaszáig www.htmh.gov.hu.

⁶⁶ Trifunovits Andrea: Az olasz–szlovén és az olasz–horvát kapcsolat a kisebbségi kérdés tükrében. Szakdolgozat, BKE, Budapest, 1995, 10. p., Vízi Balázs: A határon túli olaszoktól a külföldön élő olasz állampolgárokig. In: Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): Ami összeköt? Státustörvények közel s távol. Gondolat, Budapest, 2004, 184. p.

⁶⁷ Trifunovits Andrea: Az olasz–szlovén és az olasz–horvát kapcsolat a kisebbségi kérdés tükrében. 10–11. p.

érdekében bilaterális szerződések megkötését szorgalmazta olasz-szlovén, olasz-horvát és horvát-szlovén viszonylatban, illetőleg egy háromoldalú szerződést is szeretett volna tető alá hozni.⁶⁸

1992 januárjában a frissen elismert két új állam, Szlovénia, Horvátország, valamint Olaszország (utóbbi nyomására) a két délszláv államban élő olasz kisebbség helyzetének javításáról szóló szándéknyilatkozatot fogadott el. Olaszország a maga részéről egy erre alapozott nemzetközi megállapodáshoz kötötte a két ország önállóságának elismerését. Azonban a szlovén fél később csak akkor lett volna hajlandó aláírni a háromoldalú dokumentumot, ha az olasz állam cserében hajlandó bilaterális szerződést kötni az olaszországi szlovének védelméről, illetve az itáliai szlovéneket védő kisebbségvédelmi törvényt fogad el – amit egyébként Olaszország már 1976-ban megígért, de azóta sem teljesített –, a szlovén nyelv használatáról szóló, évtizedek óta hatályban lévő törvényt végre valóban alkalmazza is, és javít a szlovén nyelv általános iskolai oktatásának feltételein.⁶⁹ A két ország között komoly viták kezdődtek, és végül Olaszország elfogadta a szlovének igényeit.

Az olasz állam ugyanakkor a menekülteknek nyújtott jóvátételhez kötötte Szlovénia EU-t tagságának támogatását. A szlovének nem tudtak ellenállni ennek a nyomásnak, az Európai Unió ugyanis az olasz igény mellé állt. A két fél megegyezett arról, hogy Szlovénia örökli meg az Osimoi és a Római Szerződéseket. A szlovén állam továbbá kénytelen volt lehetővé tenni, hogy az állam területén külföldiek – pontosabban az EU polgárai – is földtulajdonhoz jussanak, mégpedig úgy, hogy akik valaha a mai Szlovénia területén legalább három évig állandó lakással rendelkeztek, elővásárlási jogot kaptak. Ez a kitétel egyértelműen az 1945 után a térséget kényszerűen elhagyó olaszoknak szólt. Csak miután eleget tett az olasz követelésnek, írhatott alá Szlovénia 1996-ban társulási szerződést az EU-val.⁷⁰

A két ország közötti viszony ezek után normalizálódott, de a kisebbségvédelmi és a kárpótlási kérdéseket máig nem sikerült teljes mértékben és megnyugtatóan rendezni. Szlovénia az olasz álláspont maradéktalan elfogadásával kifizette a Római Szerződésből fakadó kár-

⁶⁸ Trifunovits Andrea idézett mű 14–17. p., Calic i.m. 179–180. p. A szlovén-horvát határral kettéosztott, Isztrián élő olasz közösség számára a határok átjárhatósága máig nem valósult meg, bár ennek intézményi keretként az „eurokonfom” Isztria Eurorégió megvalósítására törekedtek.

⁶⁹ Olaszországban szlovének ma Friuli-Venezia Giulia tartomány mintegy 30 településén élnek, főleg Udine, Gorizia és Triest környékén, egy többé-kevésbé összefüggő sávon az olasz-szlovén hegyvidéki határ mentén (döntően két-, de három- vagy akár négy nyelvű közösségekben – szlovén, olasz, friulán, német). Számuk mintegy 100 ezer főre tehető.

⁷⁰ Szilágyi Imre: „Szép dolog szlovénnek lenni, de nem könnyű”. In: Pro Minoritate 1999/Tél, 38. p., Ramet, Sabrina, P: The Slovenian Success Story. *Current History*, 97. Vol. 1998, 617. No., 114–116. p.

térítést az olasz menekülteknek, de Olaszország ezzel még nem tekinti lezártnak a kérdést. A másik oldalon pedig 2000-ben a két ország kulturális együttműködési megállapodást kötött egymással, benne kisebbségi jogi cikkelyekkel⁷¹, illetve az olasz állam 2001-ben elfogadta a szlovén kisebbség védelméről szóló törvényt, de Szlovénia sérelmezi, hogy a törvény végrehajtása kívánnivalókat hagy maga után.⁷²

Olaszország a jugoszláv szocialista rendszer felbomlásától kezdve anyagi támogatásban részesíti az isztriai olaszokat. Még a délszláv állam felbomlása előtt, 1991-ben fogadta el az olasz parlament azt a törvényt, amelynek egyik cikke az olasz állam költségvetéséből pénzt különített el az akkor még Jugoszlávia területén élő olasz kisebbség támogatására. A következő években e törvény alapján épült ki a támogatások rendszere.⁷³ Ezt a szabályozást váltotta fel a 2001. március 21-i 73. sz. törvény a Szlovéniában és Horvátországban élő olasz kisebbség támogatásáról. Ettől az évtől az olasz állam évente mintegy 10 millió euró költségvetési támogatást nyújtott a szlovéniai és horvátországi olaszoknak. A pénzt az olasz kisebbség anyanyelvi oktatásának fejlesztésére, kulturális és gazdasági célokra fordították, a támogatásokat az isztriai olasz kisebbséget képviselő Olasz Unió és Friuli- Venezia-Giulia tartomány kormányzatának közös döntésével osztották szét.⁷⁴

9. Összegzés

Európában széleskörűen elterjedt vélemény szerint Szlovénia azon ritka országok közé tartozik, amely függetlenné válása óta – sőt, már jugoszláv tagállamként is – szakított a nemzetállami szemlélettel, multinacionális, kisebbségbarát politikai alapállás jellemzi, a kisebbségekkel kapcsolatban türelmes, pozitív megkülönböztető magatartást tanúsít, amelyet két történelmi kisebbségének (magyar, olasz) jogállása – benne garantált és valóban tartalmas, országos és helyi szintű politikai képviseletükkel – ékesen bizonyít.

⁷¹ A 2000. március 8-i szerződés 3., 17. és 18. cikkelyei.

⁷² Szilágyi Imre: Szlovén dilemmák a bezárkózás és a nyitottság között. In: Kiss J. László (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 334. p. Horvát–olasz relációban némiképp eltérő, de szintén felemás a helyzet: a két állam 1998-ban kisebbségvédelmi megállapodást kötött az olasz kisebbség védelméről, ugyanakkor az olasz menekültek kárpótlásának vitája Horvátországgal még nem zárult le. Vízi Balázs: A határon túli olaszoktól a külföldön élő olasz állampolgárokig. 2004, 184. p.

⁷³ 1991. január 9-i 19. sz. törvény a nemzetközi együttműködés és a gazdasági kapcsolatok fejlesztéséről a Friuli-Venezia-Giulia tartománnyal és Belluno megyével szomszédos területeken. Ennek 14. cikke. Vízi Balázs: A határon túli olaszoktól a külföldön élő olasz állampolgárokig. 185. p.

⁷⁴ Vízi Balázs idézett mű 185–186. p.

Más nézőpont szerint azonban Szlovénia jól példázza a nemzetállami felfogású többségi nemzetek kisebbségpolitikájának egyik megfigyelt axiómáját: minél kisebb létszámú egy adott kisebbségi népcsoport, annál veszélytelenebbnek ítéli meg létét a többségi nemzet, illetve az általa irányított állam, és annál elnézőbb bánásmódban részesíti. A tétel fordítottját a kisebbségpolitika Murphy-törvényének is nevezhetjük: minél nagyobb egy kisebbségi közösség, annál nagyobb potenciális veszélyforrást lát létükben a nemzetállamot építő többségi náció, ezért minimalizálja a nekik biztosított jogokat. Röviden: kis népcsoport – kisebbségbarát közeg, számos jog; nagy létszámú népcsoport – kisebbségellenes légkör és kevés jog.

A második álláspontot látszik igazolni az a tény, ahogyan Szlovénia a területén élő nem-szlovén nemzetiségű volt jugoszláv állampolgárokhoz viszonyul. A történelmi távlatokban a szlovén nemzettel együtt élő, őshonosnak nevezett két, néhány ezres létszámú népcsoporthoz képest jóval nagyobb, több tízezres szerb, horvát, bosnyák nemzetiségű állampolgárokat a szlovén állam nem ismeri el kisebbségként, ergo kisebbségi jogokat sem igényelhetnek. Az indoklás szerint ezek az emberek a jugoszláv államiság idején telepedtek le a tagállam területére, migránsoknak tekintik őket, nem pedig régóta, történelmi távlatokban helyben élő közösségeknek. Nézőpont kérdése, hogy elfogadjuk-e ezt az érvelést, avagy megerősítve látjuk a szlovén állam nemzetállami jellegét és a kisebbségi Murphy-törvényt.

A kétarcú szlovén kisebbségpolitikát talán a szlovén nemzeti identitás jellege is magyarázza. Az 1991-ben elért függetlenség előtt a szlovénok soha nem rendelkeztek önálló állammal, nemzeti identitásuk kialakulása óta kicsiségük és fenyegetettségük problémája, a német, az olasz, majd a horvát, szerb asszimilációs törekvésektől való félelem élt nemzettudatukban. A szlovének mindig bizalmatlanok voltak a többi délszláv néppel szemben, a Jugoszlávián belül megvalósuló délszláv együttélés első évtizedeiben kialakult náluk egy máig ható sztereotípiára, miszerint „a szerbek uralkodnak, a horvátok beszélnek, csak a szlovének dolgoznak”.⁷⁵ Szlovéniában máig mindent elutasítanak, ami a volt Jugoszláviával kapcsolatos.

A délszláv háborúk hatása is máig érződik a szlovének nemzettudatában. A legtöbb emberi jogi sérelmet Szlovéniában a nem-szlovén nemzetiségű volt jugoszláv állampolgárok ellen követik el. Felmérések szerint a szlovének szinte egyöntetűen elutasítják, hogy az egykori Jugoszlávia más térségeiből bevándorlók saját politikai szervezeteiket hozhassanak létre. Sőt, a '90-es évek közepén a szlovének

⁷⁵ Szilágyi Imre: „Szép dolog szlovénnek lenni, de nem könnyű”. In: Pro Minoritate 1999/Tél, 33–35. p.

fele azt tartotta volna jónak, ha az országban kizárólag szlovén nemzetiségűek élnek, a népesség kétharmada semmiféle kapcsolatot nem kívánt szerbekkel, a fele a bosnyákokkal, harmada a horvátokkal, és mintegy 30 százalékuk a magyarokkal szemben is elutasító volt; a szlovén fiatalság fele elfogadható eszköznek nevezte a kisebbségekkel szembeni „etnikai tisztogatást”.⁷⁶

Bárhogyan is vélekedünk Szlovénia nemzetállami mivoltáról, egy dolog mindenképpen vitán felüli, két elismert nemzeti kisebbségével európai összehasonlításban kivételesen nagyvonalúan bánt, a magyar és az olasz közösség koherens és minden elemében kibontott személyi elvű (néhol területi elemekkel dúsított), kulturális tartalmú autonómiával rendelkezik, a szlovén állam minden szóba jöhető eszközt biztosít számukra, amely a tartós megmaradásukat szolgálja. Az olasz és magyar kisebbség politikai, kulturális jogai nagyvonalúan és igényeiknek megfelelően szabályozottak. Biztosított számukra az anyanyelvű közoktatás, a kulturális tartalmú helyi kisebbségi önkormányzatiság és a helyi, illetve parlamenti országos politikai képviselő is. A határon túli magyar és olasz kisebbségek közül a szlovéniai magyarok és olaszok jogi helyzete, autonómiája, kulturális intézményrendszere, az identitás megőrzését érintő politikai környezete a legstabilabb, legkedvezőbb.

Mindennek nem csökkenti az értékét, hogy az e két kisebbség vonatkozásában Európában szinte egyedülálló és példaértékű szlovén kisebbségpolitika célja a múltban jugoszláviai tagállamként és a jelenben önálló országgént egyaránt a példamutatás – elsősorban a szomszédos országok számára, ahol a két szlovéniai kisebbséghez képest sokkal több szlovén él.

Szlovénia kisebbségbarát, a személyi autonómiát garantáló politikája ösztönzően hatott a magyar és olasz kisebbség önszerveződésére, kis létszámuk, csekély értelmiségi bázisuk miatt e népcsoportok önmagukban nem tudtak volna létre hozni egy alulról szervezett önkormányzati struktúrát. Az állam segítsége tehát szükséges (ugyanakkor nem elégséges) feltétele egy jól működő személyi elvű autonómiának, ehhez kell még az elkötelezett vezetőkkel, értelmiségiekkel rendelkező kisebbség egységes közösségi akarata, így biztosítható az autonómia valódi, „autonóm” tartalommal való feltöltése.

Szlovénia két őshonos kisebbségét tehát nem fenyegetik nemzetállami asszimilációs törekvések, a természetes beolvadás azonban könnyen elszorvaszthatja a két közösséget, legnagyobb gondjuk a drasztikus népességcsökkenés. A kisebbségbarát környezet ellenére a tengeremléki

⁷⁶ Kincses Ágnes: A szlovén sikertörténet. Kisebbségkutatás 1998/4, 508. p.

olaszok és a muravidéki magyarok létszáma közelít ahhoz a kritikus ponthoz, amikor az asszimilálódás semmiféle eszközzel nem tartóztatható fel. Ehhez a szlovén állam által nyújtott anyagi támogatást kevésnek ítéli a két kisebbségi közösség, mivel az ausztriai szlovénokat háromszor annyi pénzzel támogatja Szlovénia, mint őket. Magyar viszonylatban a gondokat Muravidék gazdasági problémái erősítik, a térség az ország legkevesbé fejlett, legszegényebb, periférikus övezete, alulfejlettsége miatt (itt a legnagyobb – 30 százalékos – a munkanélküliség és legfejletlenebb az infrastruktúra az országban) nagy az elvándorlás, különösen a fiatalok migrációja jelentős mértékű.⁷⁷ Ez azért is gond, mivel a kisebbségi jogok gyakorlása zömmel Muravidékhez kötött, nem az egész ország területére érvényes. Nem könnyű feladat a természetes asszimilációs tendenciák megfordítása vagy legalábbis lassítása, a két kis nemzeti közösség megszervezése, a magyar és olasz lakosság nemzeti önazonosságának és kultúrájának megőrzése és fejlesztése.

IRODALOMJEGYZÉK

- Arday Lajos: A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete. In: Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Budapest, Medvetánc, 1988, 265–304. p.
- Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovics Rita (szerk.): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. PPKE, BTK, Piliscsaba, 2003
- Bárdi Nándor: Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete. Pozsony, Kalligram, 2004
- Bence Lajos: egy elmulasztott lehetőség margójára. A kétnyelvű oktatás harminc éve Szlovéniában. In: Győri-Nagy Sándor – Kelemen Janka (szerk.): Kétnyelvűség a Kárpát-medencében. Budapest, 1992, 68–73. p.
- Bíró Anna-Mária – Kovács Petra (szerk.): Diversity in Action – Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe. LGI, Budapest, 2001
- Calic, Marie-Janine: Nationalitätenfragen und Minderheitenpolitik in Slowenien. In: Bricke, W. Dieter: Minderheiten im östlichen Mitteleuropa. Baden Baden, Nomos, 1995, 170–186. p.
- Csapó József: Autonómiák és autonómiatörekvések. 2003, www.hunpress.hu/letoltes/AutonomiaKonyvAkt.pdf
- Devetak, Silvo: Autonomy as one of the means of minorities protection – the case of Slovenia. University of Maribor, ECERS, 14 pp.

⁷⁷ Tomka György: A muravidéki magyarok helyzete. 44.p

- Ethnic Minorities in Slovenia. Ljubljana, 1994. 40–42, 48–49. p.
- Flere, Sergej – Klenovšek, Tomaž: The Position of Autochthonous Groups in Slovenia and in the City of Maribor. In: Dimitrijević, Nenad (szerk.): Managing Multiethnic Local Communities in the Countries of the Former Yugoslavia, LGI, Bp., 2000
- Gál Kinga (szerk.): Minority Governance in Europe. Budapest, OSI-ECMI, 2002
- Gerencsér Balázs – Juhász Albin: A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón. Magyar Kisebbség, 2000/3, 319–324. p.
- Görömbei Sára: A határon túli magyarok autonómiájának politikai és jogi keretei. Confessio 2004/4
- A határon túli magyarság helyzete. HTMH, Budapest, 1998, 111–114. p.
- A Határon Túli Magyarok Hivatalának jelentései az egyes határon túli magyar közösségek helyzetéről. www.htmh.gov.hu
- Kaltenbach Jenő: A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a 2006. évi kisebbségi választásokról. 2007. január. A szlovén választási rendszer c. fejezet 31–32. p. http://www.obh.hu/nek/hu/ugyek/vizsgalati_jelentes_2006.pdf
- Kincses Ágnes: A szlovén sikertörténet. Kisebbségkutatás 1998/4, 505–508. p.
- Kocsis Károly: Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Budapest, 1993
- Komac, Miran: Protection of Ethnic Communities in the Republic of Slovenia. Ljubljana, 1998. 68–69. p.
- Korhecz Tamás: A kisebbségi önkormányzatok megválasztásának szabályai a magyar, a szlovén és a jugoszláv közjogban. In: Halász Iván – Majtényi Balázs (szerk.): Regisztrálható-e az identitás? Gondolat – MTA JI, 2003, 90–126. p.
- Marko, Joseph: Der Minderheitenschutz in den jugoslawischen Nachfolgestaaten. Bonn, 1996, 123–151. p.
- Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség honlapja: www.muravidek.si
- Pataki G. Zsolt: Overview of Proposals for Minority Self-Governments of Hungarian Minorities in Central Europe. In Gál Kinga: Minority Governance in Europe, Open Society Institute, Budapest, 2002, 245–272. p., 251–257. p.
- Ramet, Sabrina, P: The Slovenian Success Story. In: Current History, 97. Vol. 1998, 617. No., 113–118. p.
- Szarka László: Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák. Budapest, Lucidus, 2004

- Szarka László: A kormányzati szerepvállalás hatása a kisebbségi magyar pártok önkormányzati politikájára.
www.mtaki.hu/docs/kisebbsseg_es_kormpol
- Székely András Bertalan: A Rábától a Muráig. Nemzetiségek egy határ két oldalán. Budapest, Püski, 1992
- Szilágyi Imre: Kétnyelvű iskolák a Muravidéken. Iskolakultúra, 1994/8, 6–9. p.
- Szilágyi Imre: „Szép dolog szlovénnek lenni, de nem könnyű”. In: Pro Minoritate 1999/Tél, 33–40. p.
- Szilágyi Imre: Szlovén dilemmák a bezárkózás és a nyitottság között. In: Kiss J. László (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 323–343. p.
- Szilágyi Imre: A Szlovén Köztársaság és a határain kívül élő szlovénok. In: Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): Ami összeköt? Státustörvények közel s távol. Gondolat, Budapest, 2004, 203–217. p.
- Tomka György: A muravidéki magyarok helyzete. In: Blénesi Éva – Mandel Kinga (szerk.): Kisebbségek, és kormánypolitika Közép-Európában (2002–2004). Gondolat MTA ENKI, Budapest, 2004, 44–46. p.
- Trifunovits Andrea: Az olasz–szlovén és az olasz–horvát kapcsolat a kisebbségi kérdés tükrében. Szakdolgozat, BKE, Budapest, 1995
- Vízi Balázs: A határon túli olaszoktól a külföldön élő olasz állampolgárokig. In: Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): Ami összeköt? Státustörvények közel s távol. Gondolat, Budapest, 2004, 181–193. p.

A Szerb Köztársaság jövője Bosznia-Hercegovinában ... vagy azon kívül?

The Future of the Republika Srpska within Bosnia and Herzegovina ... or outside of it?

The Dayton Agreement which created an overstructured state organisation for Bosnia and Herzegovina had unexpected negative effects as well. It contributed to the institutionalisation of ethnic diversification in the country which is today's obstacle of democratic processes. Political elit of Republika Srpska constituting one half of the country frightened both the other part of Bosnia and Herzegovina and the international community. The Entity manifested wide-scale resistance towards reform proposals for unifying state institutions which are core elements in the European integration of the country. This study tries to analyse political background of last year's events.

A Bosznia-Hercegovina túlstruktúrált államszerkezetét létrehozó Daytoni Megállapodás olyan nem várt negatív következménnyel is járt, mint az etnikai megosztottság intézményesítetttségének megszilárdulása, amely mára a demokratikus folyamatok gátjának bizonyul. Az állam egyik felét alkotó Boszniai Szerb Köztársaság politikai vezetése az elmúlt egy év során nem kis riadalmat keltett mind az ország másik felét alkotó Bosnyák-Horvát Föderáció, mind a nemzetközi közösség számára. Az országrész nyílt ellenállást tanúsított az ország egyesítésére vonatkozó reformtervezetekkel szemben, amelyek Bosznia-Hercegovina európai integrációs jövőjének zálogát jelentik. Sőt mi több, a koszovói válság nem kis hatással volt arra, hogy az országrész lakói elgondolkozzanak azon, vajon valóban Bosznia-Hercegovina részeként, és nem Szerbiával egyesülve folytassák-e tovább. Az ország egész történelmét végigkísérő etnikai heterogenitás elvben alapot szolgáltatathatna egy balkáni multikulturális modell működéséhez, ez azonban egyelőre megghiúsulni látszik ...

A multikulturalizmus Bosznia-Hercegovinában

Némely elméleti gondolkodók szerint az országban valóban jelen van a multikulturalizmus egy formája, amit Dzemail Sokolovic, a Norvégiában élő bosnyák teoretikus „egyesülő multikulturalizmusnak” nevez. Az egyesülő multikulturalizmusban Sokolovic szerint több kulturális identitás létezik, ezek közösen hoznak létre egyet, és mivel egyik identitás sincs abszolút többségben, egyikük sem képes elnyomni, asszimilálni a többit, éppen ellenkezőleg, emiatt e kultúrák

nyitottabbak egymás felé és egy közös identitás kialakítása felé. Feltehetjük a kérdést: ha az itt élő népek a multikulturalizmus ilyen magas fokát érték el az évszázadok során, vajon a közöttük jelenlévő feszültség, egymás iránti gyűlölet mégis miért alakult ki? A válasz a nemzetfejlődésben, más néven nacionalizmusban található, amely gátat vet mind a közös identitás kialakításának, mind a többi identitás elfogadásának. Az ottomán megszállás alatt még a muszlim bosnyákok élveztek előnyt a többi népcsoporttal szemben, mégis a szerbek és a horvátok is szövetségeseik voltak. Az osztrák-magyar uralom alatt azonban már a katolikus horvátok voltak kivételezett helyzetben, s osztrákellenes szövetség kötöttetett a szerbek és a bosnyákok között, aztán az első Jugoszlávia időszakában az ortodox szerbek ellen szövetkeztek a horvátok és a bosnyákok. A gyűlölet helyébe együttes összefogás lépett a második világháború alatt, amely ugyan továbbélt a második Jugoszláviában, de ez egysapásra széthullott 1993-ban a horvátok és a bosnyákok viszonyában (Sokolovic, 2003: 12-14). Ez az „egyesülő multikulturalizmus” tehát, bár évszázadok óta jelen van az ország történetében, törekény érdekközösségeken alapszik, s bármikor felülírhatják a nacionalizmus erősebb impulzusai.

Az állam felépítése

A bosnyákok, horvátok és szerbek között dúló háborúnak az 1995. november 21-én, az egyesült államokbeli Daytonban aláírt békemegállapodás vetett véget. A békemegállapodás egyrészt meghúzta az ország nemzetközi határait, másrészt létrehozott egy multietnikus, demokratikus kormányzatot, amelyet megbízott a külpolitikai, diplomáciai és pénzügyi vezetéssel. Az államon belül két entitást ismert el (az állam felépítése föderatív, de mivel az egyik föderatív egység nevében szerepel a föderáció kifejezés, amely egy további felosztást tartalmaz, a félreértelmezések elkerülése végett a két föderális szintet entitásnak nevezi a szakirodalom), a Bosnyák-Horvát Föderációt és a Boszniai Szerb Köztársaságot. A két entitás mérete nagyjából egyenlő, s mindkettő egyenlő szintű kormányzati hatáskört kapott. Mellettük megtalálható még a később, 1999-ben létrehozott Brčko-körzet, amely szintén nemzetközi felügyelet alatt áll. A három államalkotó nép¹ közötti konfliktusok kiújulását megelőzendő az ENSZ létrehozta a Nemzetközi Főmegbízott

¹ A legutóbbi, 2007-es becslés alapján 4,5 millió lakos él Bosznia-Hercegovinában (CIA Factbook, 2007). A bosnyákok a maguk 48 százalékaival alkotják a népesség relatív többségét, a szerbek aránya 37,1 százalék, szintén nagy arányú, a harmadik legnagyobb nemzet a horvát 14,3 százalékkal, míg a fennmaradó 0,6 százalékon osztozik 17 nemzeti és etnikai kisebbség – albán, cseh, lengyel, macedón, magyar, montenegrói, német, olasz, roma, román, ruszin, rutén, szlovák, szlovén, török, ukrán és zsidó (Európa Tanács, Állami Jelentés, 2004: 7).

Hivatalát, és NATO békefenntartó erőket vezényelt az országba, hogy ellenőrizték a társadalom átalakulásának folyamatát, ez azonban nemcsak az állam önálló működését gátolta azzal, hogy „gyám-ság” alá helyezte, de a társadalom valós folyamatait, konfliktusait is lefékezte, megszüntetni azonban egyelőre úgy tűnik, nem tudta.

Az állam politikai-irányítási szerkezete rendkívül bonyolult arányossági elven épül fel. Az államfői tisztséget háromtagú elnökség látja el, amelynek reprezentálnia kell mindhárom államalkotó népet. A parlament kétkamarás, felsőházába egyenlő számú – 5 bosnyák, 5 horvát, 5 szerb – képviselőt delegál az alsóház, amelybe 42 képviselő juthat be arányos választás útján, 28 a Bosnyák-Horvát Föderációból, 14 a Szerb Köztársaságból. A Bosnyák-Horvát Föderációt (továbbiakban: Föderáció) az elnök és két alelnöke vezeti, rendelkezik saját parlamenttel, amely szintén kétkamarás; a felsőházba 58 képviselőt – 17 bosnyák, 17 horvát, 17 szerb, 7 egyéb, a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyt – delegál az alsóház, ahová 98 képviselő juthat be többségi választás útján. A Föderáció további 10 kantonra oszlik, ezek mind rendelkeznek saját közigazgatási hatáskörrel. A Boszniai Szerb Köztársaság (továbbiakban: Köztársaság) kivételesen csak egy elnökkel rendelkezik, parlamentje azonban szintén kétkamarás. Az alsóházba többségi elven 83 képviselőt választanak, s a 2002-es alkotmánymódosításnak köszönhetően van egy 23 tagú felsőháza is, amely 8 bosnyák, 8 horvát, 8 szerb és 4 egyéb nemzetiségű személyből tevődik össze² (Európa Tanács, Állami Jelentés, 2004: 16). Végül az 1999-ben létrehozott Brčko-körzet nyolcvanötezer lakosával is működtet parlamentet, vegyes választási elven, 29 képviselővel.

A bonyolult intézményi rendszer két szempontból is hátrányos a demokratikus működésre nézve. Egyrészt nincs átjárhatóság az államalkotó népek között, és párhuzamos társadalmak, párhuzamos politikai intézmények kialakulásához vezet; másrészt a bürokratikus vízfej gazdaságtalan, és túlzott mértékben lassítja a demokrácia intézményeinek működését.

A gyenge központi irányítás mellett két erős entitási szintű vezetés áll és egy háromtagú elnökség. Bár az ország elvileg csatlakozhat az EU-hoz úgyis, ha megtartja két entitását, a kormányzati struktúrán és a felelőségek elosztásán változtatnia kell³.

² A négy kisebbségi helyet 1 szlovén, 1 zsidó, 1 ukrán és 1 jugoszláv származású képviselő foglalhatja el.

³ Az állami szintű intézmények felelnek a külpolitikáért és a külkereskedelemért. A hadügyi reform is folyamatban van, az állami szintű bíróság az entitások közötti bűncselekményekkel foglalkozik, de nincs beleszólása az entitások legfelsőbb bírósági döntéseibe. Van állami szintű határvédelem, de nincs egységes állami rendőrség.

Az alkotmánymódosító vita

Az új, független államban az etnikai alapon meghúzott közigazgatási határok nem a multietnikus közeledéshez, hanem az etnikai határok megszilárdulásához vezettek. A nemzetközi közösség véleménye mára azzal módosult a Daytoni Megállapodás tekintetében, hogy az állam-szerkezet megállapodásban meghatározott formája átstrukturálásra szorul, hogy az hatékonyabbá, működőképesebbé válhasson. Ehhez szükség van a alkotmányos kötelék átgondolására: a demokratikus működés szempontjából a jelenlegi szerkezet egyik legnagyobb hibája, hogy az entitásokra alapozott szabályozások a nemzeti-etnikai csoportokat az egyének kárára ruházzák fel többletjogokkal. Mindkét entitásban gyakorlatilag azonos jogokkal rendelkeznek az adott entitásban kisebbségben élő államalkotó népek a többségben lévővel. Az egyik megoldás az lenne, ha lebontanák az entitási szintet. A horvátok nagyon szívesen búcsút mondanának a Föderációnak, mivel saját autonóm entitást szeretnének, a bosnyákok mind a Föderációnak, mind a Köztársaságnak, hogy egy egységes országban élhessenek, a szerbek azonban nagyon jól érzik magukat entitási keretükben, és nem kívánnak változtatni rajta.

Az alkotmánymódosító vita már 2002 óta húzódik, a horvátok indították el a kantonok nagyobb hatalommal való felruházásának céljával; első hivatalos változatát még Wolfgang Petritsch, az ország harmadik nemzetközi főmegbízottja dolgozta ki, de a föderációs parlament nem fogadta el, a szerb köztársaság pedig bár elfogadta, számos módosítást tett hozzá, amelyeket pedig a nemzetközi közösség nem tudott elfogadni⁴. Ez az alkotmány még mindhárom nép egyenlő képviselőjét írta volna elő, mindkét entitás területén.

2007 augusztusában a horvátok újból kezdeményezték az alkotmány reformját. Az egyik legújabb alkotmányos reformtervezet szerint, amely a szarajevói (bosnyák) iskola nevéhez fűződik, és három bosnyák szociáldemokrata politikus vezette elő a központi parlamentben, eltörölné a jelenlegi entitásokat, és helyettük öt földrajzi térséget hozna létre, az elnökségi tagok választását pedig egy országos szintű keretbe helyezné.

A Banja Luka-i (szerb) iskola szerint az alkotmány úgy jó, ahogy most van, hiszen így a Köztársaságnak van saját zászlaja, rendőrsége, hadserege, bíróságai stb. A központi állam erősítésére csak az entitások gyengítése árán kerülhetne sor, sérülnének az „alkotmányos egyenlőség-

⁴ Petritsch Imposes Constitutional Reform in Bosnia 21/04/2002
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2002/04/020421-IVAN-004

gi garanciák”, ezt pedig semmiképp sem akarják. 2007 májusában a köztársaságbeli Független Szociáldemokrata Szövetség az ország föderalizációját kezdeményezte⁵, amely folyamatban három föderális államot hoznának létre, a Boszniai Szerb Köztársaságot, Boszniát és Herceg Bosnát. E három föderális állam létrehozásához nem lenne szükség területi változtatásokra a két entitás között, s az ország uniós csatlakozását sem hátráltatná, továbbá a föderális szerkezet lehetővé tenné a régóta húzódó rendőrségi reform megoldását⁶. A főbb bosnyák pártok, vagyis a Demokrata Akció Párt és a Bosznia-Hercegovináért Párt azonnal ellenezték a javaslatot, mivel ők inkább az ország szétverésének kísérletét látták a tervezetben.

A berlini alapítású Európai Stabilitási Kezdeményezés szerint a Köztársaságnak, Brčko-körzetnek és a Föderációból létrehozott kantonoknak kellene egyenlő szinten állniuk. A szerbek azonban úgy gondolják, hogy a föderációban feleslegesen hozták létre a tíz kantont, és azokat kellene az entitások helyett eltörölni, hiszen a Daytoni Megállapodásban nem is szerepelnek. E szembenállás miatt a szarajevói iskola tagjai azt várják, hogy a nemzetközi közösség egyszerűen csak önhatalmúlag megszünteti az Entitásokat.

A két fél közötti ellentétből fakadó problémát tovább fokozza, hogy a nemzetközi közösség szerint az alkotmányos változásról szóló bármilyen döntésnek az ország politikusainak megegyezéséből kell születnie. Ezt hangsúlyozta többször Paddy Ashdown, a negyedik boszniai nemzetközi főmegbízott, Richard Holbrooke, a háborút lezáró tárgyalásokon az Egyesült Államok képviselője és Carl Bildt, a háborút lezáró tárgyalások EU-képviselője (egyben az első boszniai főmegbízott) is. A változást mégis szükségesnek tartják, Daytont pedig csak a háborút lezáró jogi keretnek.

Külpolitikai kontextus

Az ország demokratikus működésének elsődleges gátja maga az eredetileg demokratikus alapelveken nyugvó alkotmány, amely maga is egy nemzetközi békemegállapodás része. De a belső folyamatokat további külpolitikai intézmények, folyamatok is befolyásolják. Egyrészt a délszláv háború hatásai még nem múltak el nyomtalanul, Srebrenica még mindig árnyékot vet a megbékélés folyamatára. Másrészt a szerb

⁵ RS's ruling party proposes federalisation of BiH 15/05/2007

http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2007/05/15/nb-08

⁶ SNSD insists constitutional reform should be based on federal principle, 11/05/2007

http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2007/05/11/nb-04

országgrész, bár nem csatlakozhatott Szerbiához, Montenegró és Koszovó leválása a Szerb Köztársaság és Szerbia számára precedensértékkel bír. A függetlenségi reformról szóló társadalmi vitát is erősen befolyásolja Koszovó státuszának kérdése, Szerbia többször használta fel érvként a Boszniai Szerb Köztársaság státuszának kérdését arra, hogy megtartsa provinciáját. A legutóbbi választások során a választási kampányban és az állami egyeztetések során is többször előfordult már, hogy Milorad Dodik, a Köztársaság miniszterelnöke felemlítette az elszakadás lehetőségét, ezzel rendkívül magas támogatást elérve a szerb választók körében. A kérdést a boszniai szerb vezetőség továbbra is lebegteti, mert bár mind a miniszterelnök, mind a Köztársaság elnöke kijelentette, hogy Koszovó Szerbiától való elszakadása esetén sem kívánnak kilépni a daytoni alkotmányos keretből, az országgrész önálló, szuverén országgént viselkedve, a központi állami intézmények kihagyásával kétoldalú megállapodásokat köt Szerbiával⁷. Ez egyrészt növeli az országon belüli feszültségeket, másrészt az EU-csatlakozás elé is akadályokat gördít.

A nemzetközi közösség támogatása, amely a Daytoni Megállapodáson alapszik, az euroatlanti integritást tekintve az ország legmegfelelőbb jövőképeként, s továbbra is a jelenlegi államterülethez ragaszkodik. Az ország emellett több olyan lépést tett már, ami alátámasztja elkötelezettségét az európai integráció mellett, ennek jegyében csatlakozott 44. tagállamként az Európa Tanácshoz 2002-ben⁸, ez egy lépéssel közelebb hozta a Stabilitási és Társulási Egyezményhez, s egyben az európai integrációhoz is. A lépések azonban egyelőre csak araszokban mérhetők. Az igazi áttörés 2007. december elejéig váratott magára, amely egyelőre még csak politikai megállapodás formájában létezik, s az idei év politikai hangulatának van alárendelve.

Az ország politikai törésvonalainak legújabb megjelenési formái

Az ország legújabb politikai törésvonalai a 2006-os általános választás, az évek óta húzódó rendőrségi reform és az új nemzetközi főmegbízott, Miroslav Lajcak megjelenése által kialakult politikai válság során mutatkoztak meg. A 2006. szeptember végi általános választá-

⁷ OHR cautions RS against signing annexes to parallel relations accord with Serbia 14/09/2007
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2007/09/14/nb-03

⁸ Bosnia — 44th Country to Join Council of Europe 25/04/2002
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2002/04/020425-SVETLA-001

sok eredményeképp tulajdonképpen 2007. elejétől indult el egy új irányvonalú politikai folyamat, hiszen csak februárban állt fel az új kormány, amely egy év leforgása alatt először a nacionalista vonal erősödését, majd az összpartíti konszenzust mutatta fel. Mindkét pólushoz való közelítésben része volt Miroslav Lajcak, újonnan kinevezett nemzetközi főmegbízottnak.

A 2006-os parlamenti választások során a várakozásokkal ellentétben ismét kiújult az etnoklerikális retorika, amely egyértelműen akadályozta a demokratikus átmenet reformjainak meghozatalához szükséges politikai légkör kialakulását. A föderációs parlamenti választásokon a bosnyák vezető párt, a ma már nacionalistának számító Demokrata Akció Párt nyert 26 százalékkal, alig megelőzve a mérsékelteket, viszont a köztársasági parlamenti választásokon 47 százalékot kapott Milorad Dodik pártja, a Független Szociáldemokrata Szövetség⁹, amely hasonló ideológiai vándorúton – eredetileg szociáldemokrata, ma már inkább nacionalista – jutott el mai állapotáig, és erőteljesen a szerb entitás megerősítésére épített kampányának köszönhetően bezsebelte a szavazatok közel felét. Az entitások szintjén tehát nem a demokratikus ideológiák, hanem a nemzeti különbségek határozták meg a törésvonalakat. Országos szinten is hasonló tendenciák rajzolódtak ki, bár 2007 nyarán különös elnökválasztásra került sor a három elnökségi tag egyikének halála miatt. Az új elnökségi tag Zeljko Komsic lett, aki bár horvát, a mérsékelt, bosnyák többségű szociáldemokrata párt tagja, ezért számos szavazatot kapott azoktól a bosnyák szavazóktól, akik nem támogatták Haris Silajdzicot, a föderáció jelenleg legnagyobb formátumú, ámde erősen nacionalista bosnyák politikai vezetőjét. A számszerű kisebbségben lévő horvátok többsége azonban nem rá szavazott, így ők nem ismerik el Komsicot. A bosnyákok és horvátok közötti feszültség oka a megreformálásra váró jelenlegi alkotmányban rejlik, amely kimondja, hogy mind a három államalkotó nép részéről kell elnököt állítani a háromtagú elnökségben, ám ezeket entitási szinten kell megoldani. Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy a Föderációban élő szerbek csak bosnyák és horvát képviselőkre szavazhatnak, míg a Köztársaságban élő bosnyákok és horvátok csak szerb képviselőre. A föderációs elnökválasztás esetében a bosnyákok és a horvátok egymás jelöltjeire is szavazhatnak.

Ez az elnökválasztás azonban még mindig nem okozott olyan politikai krízist, mint Miroslav Lajcak megjelenése, akinek végül az

⁹ Pro-entity politicians stall Bosnia and Herzegovina's EU progress 17/09/2007
http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/articles/2007/09/17/reportage-01

Európai Unió – egy megkönnyebbült sóhajjal – a pártok közötti meg egyezést és az ország európai integráció felé megtett első nagy lépését köszönheti. Lajcakot¹⁰ júliusban nevezték ki a nemzetközi főmegbízott posztjára, amelyet eredetileg utoljára Christian Schwarz-Schillingnek kellett volna ellátnia, s 2007 júniusában átadni hatáskörét az ország politikai vezetésének. Az elhúzódo reformok miatt azonban a nemzetközi közösség szükségesnek látta még egy évvel meghosszabbítani a mandátumot. Az Európai Unió 2004-ben ajánlotta fel az ország számára a partneri kapcsolatot, amely később a társult, majd csatlakozó tagsághoz vezethet. A folyamat részeként meghatározott feltételek tartalmazzák az ország főbb intézményeinek központosítását, mind a törvényhozás, mind a kormányzás, mind az egyéb területeken. Ezek közül emelkedik ki fontosságában a rendőrségi reform, amely több éves halogatás után indult csak el. Legalábbis jelenleg úgy tűnik, az ország politikai vezetői mind bosnyák, mind szerb oldalról belátták, szükséges konszenzusnak alávetni magukat az integráció reményében.

¹⁰ Bosznia-Hercegovina Nemzetközi Főmegbízotti Hivatalát közvetlenül az 1995-ös Daytoni Megállapodás után hozták létre. A Hivatal feladata a megállapodás civil végrehajtásának felügyelete. A főmegbízott és hivatala képviseli a daytoni megállapodást aláíró országokat. Ma már a főmegbízott egyben az Európai Unió különleges megbízottja is. 2007. február 27-én döntöttek úgy, hogy a főmegbízott mandátumát meghosszabbítják egy évvel, 2008. június 30-ig. Így az eredetileg utolsó főmegbízottnak tervezett Christian Schwarz-Schillinget a szlovák Miroslav Lajcak váltotta fel a fennmaradó egy évre. Mind a hat eddigi főmegbízott EU tagállamból érkezett. Elsőként a korábbi svéd miniszterelnököt, Carl Bildtet nevezték ki (1995-1997), aki az egyik legbefolyásosabb nemzetközi közvetítőként dolgozott a Balkán-konfliktus idején mint az EU különleges megbízottja a volt-Jugoszláviában, valamint ő volt a Daytoni Békekonferencia egyik társelnöke. Őt a spanyol Carlos Westendorp, korábbi külügyminiszter (1997-1999) követte. Utána következett az osztrák Wolfgang Petritsch (1999-2002), aki főként elméleti, szerzői munkásságával járult hozzá a térség problémáinak megértéséhez. De diplomataként is számos tapasztalatot szerzett a térségben, 1997-től Ausztria nagykövete volt a Jugoszláv Föderális Köztársaságban, 1998-1999 között az EU különleges megbízottjaként szolgált Koszovóban, s ő volt a fő közvetítő az 1999. márciusi Rambouillet-i és párizsi békétárgyalások során Koszovó és Szerbia között. Majd következett Paddy Ashdown (2002-2006) az Egyesült Királyságból, aki korábban brit parlamenti képviselő volt, s a Liberál-Demokraták vezetője többéves tanácsadói tapasztalattal a térség nemzetközi intervenciójában, első sorban a szervezett bűnözés megelőzésének visszaszorításában és a háborús bűnösök bíróság elé állításában játszott szerepet, szemtanúként Slobodan Miloševics perében is kihallgatták. Működése során a „Bosznia Alkirálya” gúnynevet érdemelte ki, első sorban a boszniai szerbek részéről, mivel hatalmát felhasználva igyekezett befolyásolni a törvényhozást, elbocsátott több megválasztott képviselőt. Őt a német diplomata, Christian Schwarz-Schilling (2006-2007) követte, akit a bosnyák és szerb elnökök jelöltek a posztra, elődjétől eltérően inkább tanácsadói szerepet vállalt magára, s elemzők szerint nem is sikerült a háborús anarchiából a stabilitás felé fordítania az országot. Végül utolsónak a szlovák Miroslav Lajcakot nevezték ki a posztra 2007. július 1-jén. Lajcak korábban a szlovák külügyminisztérium politikai ügyek általános igazgatója volt. Montenegró függetlenedése során játszott fontos közvetítői szerepet Javier Solana oldalán, s ő felügyelte a függetlenségi népszavazást is. Ezt megelőzően Szlovákia nagykövete volt Szerbia-Montenegróban, Albániában és Macedóniában.

Mindehhez szükséges volt Miroslav Lajcak megjelenése, aki közvetlen elődjétől eltérően nem elégedett meg a tanácsadói szereppel, mivel személyesen is részt vett a napi politikai események alakításában, de Paddy Ashdownnal ellentétben nem élt vissza hatalmával, bár fenyegetéseiben megjelentek az erre utaló jelek. Mandátumának megkezdésekor szembesült azzal, hogy a reformok elhúzódásának egyik gyakorlati okozója a Daytoni Megállapodásban meghatározott úgynevezett kvórum-kritérium, amely megköveteli, hogy mindhárom államalkotó nép képviselőinek megfelelő arányú részvételével születessenek csak a kormányzati és törvényhozói döntések. Ezt kihasználva több esetben is előfordult már, hogy a képviselők egyszerűen be sem mentek a szavazásra, így érvényetelenné tették azt. Lajcak leginkább a köztársaságbeli Független Szociáldemokrata Szövetség által delegált kormányfő, Nikola Spiric esetében emelt szót a törvényes kibúvók kihasználása miatt. A szerbek ugyanis, mondhatni, „egészpályás” védekezésnek használták a kvórum-kritérium adta „lehetőségeket”, amely minden kétséget kizáróan a Köztársaság legerősebb pártjának legerősebb emberétől, Milorad Dodiktól ered. Lajcak egyéves mandátumát az ország intézményeinek egységesítésének, köztük a rendőrségi reform keresztülvitelének kívánta szentelni, amelynek hatékonyabb működését a kormány és a parlament döntéshozatalában az etnikai alapú szavazási követelmény eltörlésében látta, erre vonatkozó javaslatát azonban merev szembenállás fogadta szerb oldalról, mivel attól tartottak, hogy így lehetővé válik majd, hogy a szerb javaslatokat a muszlim többség mindig le fogja szavazni. Az „egészpályás” védekezés októberben kezdődött meg, ennek részeként a főmegbízott hivatalának megszüntetését javasolták,¹¹ és visszahívták a köztársaságbeli politikusokat az állami intézmények vezető tisztségeiből, hogy bojkottálják a főmegbízott által benyújtott és a bosnyák többség által megszavazott Miniszterek Tanácsáról és a Parlament működéséről szóló törvényt. A kormány, vagyis a Miniszterek Tanácsának elnöke, Nikola Spiric is tulajdonképpen ezért mondott le posztjáról, döntésével ellehetetlenítve kormánya működését is.

Lajcak kezdeti aktivitását a rendőrségi reform meghozatalára még a bosnyák vezetők, Haris Silajdzic és Sulejman Tihic is igyekeztek letörni augusztusban, mivel meg kívánta őrizni a jelenlegi rendőrségi struktúrát, vagyis a szerb országrész külön rendőrségét, és nem támogatta az általuk javasolt több multietnikus régió létrehozá-

¹¹ Dodik says RS parliament will take further measures to protect interests
24/10/2007
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2007/10/24/nb-07

sát¹². Szeptemberben azonban Lajcak elkezdett az ország elszigetelődésével fenyegetőzni, mivel a reform meghozatalára egyik fél sem nyújtott be javaslatot¹³. A konfliktust tovább bonyolította Milan Jelic, a Köztársaság elnökének szeptember végi halála. Októberben közös reform-javaslatot adott be a bosnyák és szerb vezetés Lajcaknak, de ezt most a főmegbízott dobta vissza¹⁴, mert bár az a kompromisszum-készség jelét viselte, nem felelt meg annak a kritériumrendszernek, melyet az Európai Unió állított fel. Lajcak ekkor hirdette meg azt az átalakulási folyamatot, mely egy funkcionálisabb államvezetés irányába mutat¹⁵, s az intézkedési csomag első lépéseként a Miniszterek Tanács és a parlament szavazási rendjének megváltoztatását kezdeményezte. Novemberben Lajcak még főmegbízotti posztja megszűnésének ígéretével is előállt arra az esetre, ha a két entitás politikusainak végre sikerül megállapodnia és aláírhatják végre a Stabilitási és Társulási Egyezményt, a szavazási rend megváltoztatására tett szerb kísérleteket azonban sorra visszaverte¹⁶. A hónap végén végül a kormány eredeti felállásban újra működésbe lépett, azzal, hogy Spiric visszakapta miniszterelnöki posztját, és politikai megállapodás született a rendőrségi reformról, amely magába foglalja az etnikailag elkülönült rendőrségi erők egyesítését, amelyet az EU előfeltételként határozott meg korábban a politikai és gazdasági feltételekben, s az ország előtagsági megállapodást írhatott alá az Európai Unióval¹⁷. A Stabilizációs és Társulási Egyezmény aláírására 2007. december 4-én került sor¹⁸, amely az első állomás a csatlakozási státusz eléréséhez, a rendőrségi reformtól amellet, hogy EU-előfeltétel volt, a térség stabilizálódását is várják, mivel a biztonsági kérdések jelentősége megnövekedett a koszovói tárgyalások elhúzó-

¹² Bosniak leaders reject Lajcak's proposed police reforms, 31/08/2007
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2007/08/31/nb-06

¹³ Lajcak: integration or isolation is the choice facing BiH this autumn, 07/09/2007
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2007/09/07/nb-03

¹⁴ High Representative to BiH rejects Silajdzic-Dodik police reform deal, 05/10/2007
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2007/10/05/nb-01

¹⁵ Lajcak announces steps to strengthen BiH institutions 19/10/2007
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2007/10/19/feature-02

¹⁶ OHR says RS's proposal to change Lajcak's decision unacceptable 11/11/2007
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2007/11/11/nb-05

¹⁷ Bosnia begins long journey to EU
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7126071.stm>

¹⁸ Bosnia moves closer to EU membership 05/12/2007
<http://www.euractiv.com/en/enlargement/bosnia-moves-closer-eu-membership/article-168869>

dó eredménytelensége következtében. Az egyezmény azonban csak akkor lép hatályba, ha a rendőrség egyesítése valóban meg is történik; ezt az ország mindkét felének politikai vezetői 2008 közepére tervezik. Végül a december 9-re kiírt szerb entitási elnökválasztáson a legesélyesebb Rajko Kuzmanovic nyert, az országrész Tudományos Akadémiájának elnöke, egyben a Független Szociáldemokrata Szövetség jelölte¹⁹, megerősítve pártjának pozícióit, és elbizonytalanítva a Föderációt és a nemzetközi közösséget abban, hogy a szerbek valóban komolyan gondolták elhatározásukat a konszenzus mellett. Mindenesetre 2008. még érdekes fordulatokat hozhat Bosznia-Hercegovina életében: választ adhat arra, hogy vajon valóban sikerül-e véghezvinni a rendőrségi reformot, valóban megkezdődik-e az euroatlanti integráció.

IRODALOM

Könyvek, Tanulmánykötetek, Tanulmányok

- Chadwick F. A. (2002). Religion as a Peace Tool. The Global Review of Ethnopolitics, Vol. 1. no. 4. 94-109. p.
- Djokic, D. (szerk.) (2003). Yugoslavism: Histories of a Failed Idea, 1918-1992. C. Hurst&Co., London
- Hajdú, Z. (2004). Bosznia-Hercegovina: államiság és közigazgatási térszervezés. *Balkán Füzetek*, 2. PTE TTK FI K-MBTK, Pécs, 13-29. p.
- Ivekovic, I. (2002). Nationalism and the Political Use and Abuse of Religion: the Politicization of Orthodoxy, Catholicism and Islam in Yugoslav Successor States. *Social Compass*, 523-536. p.
- Perica, V. (2002). Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States, Oxford University Press, Oxford
- Sokolovic, D. (2003). "The Controversial Balkan Paradigm: Democracy and/or vs. Multiculturalism", *Quarterly of International Sociology*, ISIG, Gorizia, Italy, Anno XII, N.1/2,
- Végh, A. (2004). Bosznia-Hercegovina népességének kérdései 1945-től napjainkig. *Balkán Füzetek*, 2. PTE TTK FI K-MBTK, Pécs, 30-48. p.
- Schwarz, Axel – Hergés, Jean Pierre (2005). Intézményesített etnikum – az alapvető nemzeti érdekek esete Bosznia-Hercegovinában, ford. Bosznay Csaba, Kisebbségkutatás 2005/4.

¹⁹ RS ruling party nominates Kuzmanovic for president 22/10/2007
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2007/10/22/nb-04

Weboldalak

State Report of Bosnia and Herzegovina (2004) Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities,

http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2_framework_convention_%28monitoring%29/2_monitoring_mechanism/3_state_reports_and_unmik_kosovo_report/1_first_cycle/PDF_1st_SR_BiH.pdf

CIA Factbook on Bosnia and Herzegovina

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html> www.setimes.com

A koszovói válság lokális és regionális hatásai

Local and regional effect of Kosovo's crisis

Balkanian conflicts couldn't be even considered as home affairs of the competitor countries, because all events have its consequences within the international coherence system. This phenomenon is valid for the whole topic of this essay, for Kosovo's crisis. To stop the crisis, several projects were introduced. The latest plan – named – Ahtisaari was a precedent step for the central-European's minorities living under similar circumstances. The negotiation for the problems of Kosovo status quo – to understand this coherence, take a quick historical outlook – appreciate the latest year's most important events and integrating in the international coherence system is indispensable. It's no use analyzing one year's event of Kosovo's status-conference, because south-Serbian province legal-status is not only national, what is more occurs as a south-central and south-eastern European coherence. The wild range of autonomy, and aspirations of the independent Serbian and Albanian have an effect on several states in the area. In case, expansive autonomy come true in Kosovo, not only the Serbian minorities could refer to judgement, but eastern-central European's minorities might require to spread their rights as well. From the point of Hungary, let that be a lesson for us that we have to pay special attention for incidence happening next door.

Kétes dicsőség ugyan, de bizonyára megállja a helyét az az állítás, hogy a Balkán – s ezen belül a fókuszpontban Szerbiával – hosszú időre „elbirtokolta” magának a puszkaporos hordó jelzőt. E terület több évszázadra visszamenőleg is az állandó feszültségek gócpontja volt, nem beszélve a korábbiaknál is több vért és szenvedést hozó huszadik századról.¹ A balkáni konfliktusokat sohasem lehetett az abban résztvevő országok (vagy országon belüli csoportok) belügyének tekinteni, hiszen minden eseménynek megvan a maga következménye a nemzetközi összefüggésrendszeren belül. Ugyanez hatványozottan érvényes jelen dolgozat szorosan vett témájára, a koszovói válságra és legfőképpen az annak rendezésére tett kísérletekre, amelyek közül a legutóbbi (az Ahtisaari-féle terv) egyenesen precedensként merülhet fel hasonló helyzetben lévő közép-kelet-európai ki-sebbségek számára.

A koszovói status quo problematikájának „érdemi” tárgyalása – az összefüggések megértéséhez okvetlenül szükséges történeti kitekintést követően – az utóbbi egy év legjelentősebb eseményeinek értékelése és nemzetközi összefüggésrendszerbe való helyezése ezért elengedhetetlenül szükséges.

A koszovói státusz-tárgyalások egy évét elképzelhetetlen önmagában vizsgálni, annál is inkább, mert a dél-szerbiai tartomány jövő-

¹ A boszniai öldöklést, a balkáni háborúk poklát kiválóan szemlélteti Tóth István: Üres sírok (BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2006) c. munkája.

beli (jog)állása, nemcsak országos, nem egyszerűen balkáni, hanem kelet-közép-, valamint délkelet európai összefüggésben merül fel. A széles körű autonómia és a teljes függetlenség szerb, illetve albán törekvései a nemzetközi rendszer dinamikájából adódóan hatással vannak térségünk többi államára is. Amennyiben tehát Koszovóban széles körű autonómia valósul meg, úgy nem kizárólag a szerbiai kisebbségek hivatkozhatnak a precedensértékkel bíró döntésre, hanem a kelet-közép-európai etnikumok is követelhetik kisebbségi jogosítványaik kiterjesztését. Magyar nézőpontból nézve talán éppen ez a legfontosabb tanulság, amire nem árt komolyan odafigyelni.

A koszovói események délvidéki hatásai, azaz a két régió esetében megvalósuló erő-ellenelő törvénye pedig előrevetíti, hogy az országban élő kisebbségek célkitűzései határozottabban jelenhetnek meg a szerb politikai életben. Hogy aztán e célkitűzések szétfeszítik-e a nemzetállam kereteit, igencsak bizonytalan. Ha Koszovó az albán elvárásoknak megfelelően függetlenedik, az azt az üzenetet (is) hordozza, hogy a fegyveres felkelés, ellenállás meghozza gyümölcsét, és nem a nemzetközi jog alapelvei – mint például az államok szuverenitása és területi integritásuk megőrzése –, hanem a számbeli fölény határozza meg a területi egységek státuszát. Amennyiben viszont Koszovóban széles körű autonómia valósul meg, úgy nem kizárólag a szerbiai kisebbségek hivatkozhatnak a precedensértékkel bíró döntésre, hanem a kelet-közép-európai etnikumok is követelhetik kisebbségi jogosítványaik kiterjesztését.

Történelmi kitekintés – avagy milyen mélyek a válság gyökerei?

Hogy az egységesülő Európában elképzelt transznacionalizmussal szemben térségünkben a rendszerváltást követően ismét a nemzetállamok korát éljük², mi sem bizonyítja jobban, mint a Nyugat-Balkánon másfél évtized alatt történtek. A nemzetállamiság megerősítésének pedig egyik kézenfekvő módja a történelmi jog bizonygatása – ezzel nem ritkán éppen a történelmiséget hazudtolva meg. Szerbek és albánok egyaránt a történelmi jogra hivatkozva tartanak igényt Koszovóra. A szerb kultúra bölcsőjét, a középkori államiság és egyházszervezet létrejöttének központját, ortodox kolostorok földjét az albánok illír hagyományokra hivatkozva vallják a sajátjukénak.³ A rigómezei csata⁴

² Megjegyzem, az egységesülő Európa Brüsszelből kisugárzó ideálja nem egyszer a nemzetállami eszme újbóli felvirágzásával találja szemben magát – nem csak Kelet-Európában.

³ Juhász József: A koszovói válság történelmi háttere, <http://www.balkancenter.hu/pdf/koszovo02.pdf>

⁴ Kosovo Polje, 1389

után török fennhatóság alá került területen már a XIX. század végén megfogalmazódtak az albán nemzetállam létrehozására vonatkozó követelések.⁵

Az első balkáni-háború idején, 1912. november 28-án függetlenségét kikiáltó Albánia a londoni békében (1913. május 30.) elvesztette Koszovót, majd a második balkáni háborút lezáró egyezmény (Bukarest, 1913. augusztus 10.) rendezte Albánia határait.⁶

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrejöttétől kezdve az államalkotók célja az etnikai homogenizáció volt⁷. A betelepítések Jugoszlávia megalakulása⁸ után is folytatódtak, és egyaránt érintették az albán-, német- és magyarlakta területeket. Szerbek és crnogorácok tízezrei lepték el Koszovót, Baranyát, Bácskát és Bánátot, hogy az idegen nemzetiségek által lakott területek közé ékelődött szerb telepekkel megváltoztassák a területek etnikai összetételét.

A második világháborút követően, 1945. augusztus 23-án meghozott földreformról szóló törvényt a korábbi gyakorlatnak megfelelően ismét kolonizációs folyamattal kötötték össze. Az 1945. november 29-én kikiáltott Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot hat köztársaságra⁹ osztották, és létrehozták a Koszovó-Metóhiai Autonóm Körzetet, valamint a Vajdasági Autonóm Tartományt¹⁰. Az 1974. február 21-én elfogadott alkotmány – a nagyszerb uralmat ellensúlyozandó – tovább szélesítette a tagköztársaságok és a tartományok jogköreit; a kisebb nemzeteket igyekezett egyensúlyba hozni a korábbi szerb szupremáciával szemben. A legnagyobb tagköztársaság, Szerbia dominanciáját lehetetlenné tevő alaptörvény rendelkezései bírálatként született meg a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia 1986-ban megjelent Memorandumma.¹¹ A kiáltvány éles kritikával illette a társadalmi öngazgatás kiépítését célzó programot¹², a konföderális államberendezkedést¹³, amely a

⁵ A legélesebben ezt az ún. Prizreni Liga fogalmazta meg, amely végül 1880-ban kikiáltotta Albánia függetlenségét. A mozgalmat azonban a török Porta leverte. Albánia történetéhez bővebben: Réti György, *Albánia sorsfordulói*, Budapest, Aula, 2000.

⁶ A balkáni háborúkról bővebben: A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Történeti és politológiai előadások. Szerkesztette: Krausz Tamás. Budapest, Napvilág, 1999

⁷ Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó, Budapest, 1999. 31.p.

⁸ A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1929-ben felvette a Jugoszláv Királyság nevet. Ez az államalakulat egészen Belgrád 1941. április 17-én történt kapitulálásáig létezett.

⁹ Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Crna-Gora, Horvátország, Szlovénia, Macedónia

¹⁰ Gulyás László: Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák-Magyar Monarchiától napjainkig. Pécs, 2005. 130. p.

¹¹ Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU)

¹² „A JKSZ akciójának politikai platformja a szocialista öngazgatás, a testvériség-egység és az együvé tartozás fejlesztéséhez Kosovóban: Az JSZK 1958-ban elfogadott programja alapján a párt 8., 10., és 11. kongresszusán, továbbá az 1974-ben kialakított alkotmányos rendszerrel sokrétűen kidolgozták a nemzeti egyenjogúság, a testvériség-egység, valamint az egyenjogú, szocialista öngazgatási alapokra helyezett együttműködés fejlesztésének politikáját.”

¹³ Edvard Kardelj: A szocialista öngazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai, Újvidék, 1982.: „Az 1968. évi alkotmánymódosítással (...) megreformáltuk a nem-

szeparatista erők előretöréséhez vezetett, és népirtással vádolta a kosovói köztársasági függetlenséget követelő nagyalbán rasszizmust.

Az öngazgatás, mint a kizsákmányolástól mentes társadalomban az alulról építkező, demokratikus önszerveződést létrehozó rendszer keretében sor került az államszocializmus reformjára. A pártvezetés olyan antisztálinista eszmét talált az öngazgatásban, amely gazdasági átalakulást vont magával, de nem érintette az egypártrendszer struktúráját.¹⁴ Az új rendszer a liberalizálás szándékát jelezte a Nyugat felé, továbbá megfelelt a jugoszláv társadalmi berendezkedés szerkezetének, illetve a föderációk Jugoszláviájában a hatalommegosztásra helyezte a hangsúlyt, evvel is erősítve a hitet az ország állampolgáraiban, hogy a pártvezetés, szemben a szovjet mintával, a helyes szocialista utat járja.¹⁵

A Memorandum megfogalmazói szerint: „A JSZSZK alkotmánya, mely formálisan minden köztársaság egyenjogúságát szavatolja, a valóságban a Szerb Köztársaság egyenjogúságának megcsorbítása, ugyanis jogainak és hatáskörének jókora részről való lemondásával jár az Autonóm Tartományok javára (...) Szerbiának nyíltan ki kell mondania, hogy ezt az állapotot rákényszerítették.” A koszovói függetlenségi törekvések bírálata után, a proklamáció az északi tartomány szélesebb körű önkormányzatiságát is helytelenítette: „Vajdaság nagyobb autonómiájára gyakorlatilag nem volt ok. Az autonómia kiszélesítése nagy lökést adott (...) a szeparatizmus veszjósló, korábban nem létező jelenségeinek.”

„A fizikai, morális és pszichikai elnyomás terhe alatt a végső exodusát élő” koszovói szerbekért is sikraszálló akadémiai felhívás kitért a tartomány etnikai arányainak lényegi megváltozására is. A koszovói albán népességrebbanás, és azzal összefüggésben a szerb kisebbség arányának visszaesése, illetve elvándorlása az „etnikailag tiszta” Koszovó képét okozta.

Az 1989-es alkotmánymódosítás, amely ugyan nem szüntette meg az autonóm tartományokat, de a korábbi széles körű, csaknem köztársasági jellegű önállóságukat megvonta, újabb tüntetëshullámot indított meg Koszovóban. 1990. július 2-án a koszovói parlament

zetek közötti viszonyokat (...) megerősítettük öngazgatású társadalmunk elért fejlettségi fokát, (...) lényegesen növeltük a köztársaságok és az autonóm tartományok gazdasági és politikai öngazgatási önállóságát (...)” A JKSZ akciójának politikai platformja a szocialista öngazgatás, a testvériség-egység és az együvé tartozás fejlesztéséhez Koszovóban: „Az egyenjogú társadalmi helyzet lehetővé tette valamennyi nemzet és nemzeti-ség számára, hogy gyakorolhassák öngazgatási jogaikat.

¹⁴ Edvard Kardelj: uo.

¹⁵ A szovjet-jugoszláv kapcsolatok megromlása 1948-ban következett be, az év június 28-án a többi kommunista párt egyetértésével Jugoszláviát nacionalista elhajlásra hivatkozva kizárták a Kominformból.

kikiáltotta a Koszovói Köztársaságot, majd szeptember 26-án népszavazást tartottak, amely a kimondott függetlenség elsöprő többségű megerősítését eredményezte. A köztársaság kikiáltásától kezdve a koszovói válság kibontakozásáig, a szerb vezetés az első világháború után megalakult királyság, és az 1929-től létező Jugoszlávia gyakorlatát követve tízezreket kívánt letelepíteni a déli tartományban.¹⁶

A kilencvenes évek során megvalósult a szerbbel párhuzamos albán állam kiépítése. S mert a délszláv háborút lezáró béke¹⁷ nem érintette Koszovó kérdését, a passzív ellenállás sikertelensége nyomán színre lépett a Koszovói Felszabadítási Hadsereg¹⁸. Az albán szabads csapatok kimondott célja Koszovó felszabadítása volt, ennek érdekében pedig gerilla,- és terrorakciókat hajtottak végre.

1998. október 12-én került sor a Holbrooke-Milošević egyezmény megkötésére, amelynek értelmében – többek között – Koszovó autonóm státuszáról tárgyalásos úton kellett volna a feleknek meg egyezniük¹⁹. 1999. február 6-án a franciaországi Rambouillet adott otthont a békekonferenciának. Az albán fél követelése – a szerbek Szerbián belüli autonómia- koncepciójával szemben – már akkor is a teljes függetlenség volt. A konferencián előterjesztett javaslat Koszovót Jugoszlávia részeként definiálta, és széleskörű autonómiát kívánt biztosítani a tartomány számára²⁰.

A koszovói hathatalmi összekötő csoport²¹ külügyei rendezési javaslatának elutasítása, valamint a szerb harci előkészületek, és katonai mozgások hatására a NATO a nemzetközi jog normáival ellentétes módon, az ENSZ BT felhatalmazása nélkül 1999. március 24-én megkezdte a Szerbia 78 napon át, június 9-ig tartó bombázását.

Tárgyalások Koszovó államjogi státuszáról

A második éve zajló koszovói rendezési folyamat során a szerb fél minduntalan az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1244-es határozatára²² hivatkozott, arra a dokumentumra, amelynek elfogadására 1999. június 10-én került sor. A határozat értelmében Belgrád elvesztette

¹⁶ Stipe Mesic: „Milošević (...) Koszovóból az albánok eltüntetését tervezte, majd a borzasztó népirtás után szerbeket telepített volna a helyükre.” A múlttal való megbékélés és jövőbetekintés jegyében – Horvátország az európai integráció rögs útján; <http://www.dteurope.com/>

¹⁷ Dayton, 1995. november 21. A daytoni békéről lásd Juhász József: Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula, Budapest, 1999. 274. p.

¹⁸ Ushtria Clirintare E Kosoves (UCK)

¹⁹ Juhász József: uo.: 292. p.

²⁰ Juhász József: uo.: 293. p.

²¹ A nemzetközi összekötő csoport tagállamai az Egyesült Államok, Franciaország, Oroszország, Olaszország, Németország, és Nagy-Britannia voltak.

²² UN SC Resolution 1244: <http://www.usunnewyork.usmission.gov/sres1244.htm>

ellenőrzését a tartomány felett, s azt az ENSZ felhatalmazással felállított Kosovo Force-nak (KFOR) és a Koszovói Békefenntartó Misszió-nak (UNMIK²³) kellett átadnia²⁴.

A tartomány államjogi státuszával kapcsolatos tárgyalások 2006. február 20-án Albert Rohan²⁵ vezetésével kezdődtek meg Bécsben. A tárgyalási fordulók állandó résztvevői voltak a szerb Slobodan Samarđžić, illetve az albán Lutfi Haziri által vezetett delegációk, a NATO, az USA, az UNMIK és az EU megbízottai. Az első tárgyalási fordulón magának Koszovónak a jövőbeli helyzetét nem vitatta Priština és Belgrád tárgyalódelegációja, szó esett viszont az egészségügy, oktatás kérdéseiről, továbbá szociális, kulturális jellegű megállapodásokról és közszolgálati, a helyi önkormányzati felépítést meghatározó, továbbá igazságügyi, rendőrségi illetékességről.

Már a tárgyalások kezdetekor voltak olyan vélemények, amelyek a tartomány függetlenedését prognosztizálták. Többek között a volt szövetségi külügyminiszter, Goran Svilanović is kijelentette, hogy a függetlenség elkerülhetetlen, és a terület felosztása – amelynek tilalmát a 2005. április 14-én, Európai Parlament által elfogadott, „A Nyugat-Balkánon zajló regionális integráció” címet viselő dokumentum is kimondja – veszélyes kérdéseket vetne fel, ezekre sem Szerbia, sem a régió többi állama, sem a nemzetközi közösség nincs felkészülve. Svilanović a szerb társadalomban a diktátor halála után is jelen lévő miloševići örökségre, a sovinszta érzelmekre kívánt hatni, amikor nyíltan kijelentette: „Ha sor kerülne a tartomány felosztására, a továbbiakban sem a vajdasági magyaroktól, sem a dél-szerbiai albánoktól, sem a sand aki bosnyák közösségtől nem lehetne elvitatni a jogot, hogy a koszovóihoz hasonló státuszt követeljenek”.²⁶

A tárgyalások második fordulójára 2006. március 17-én került sor. A megbeszélések menetét az önkormányzatok finanszírozásával, a községi együttműködéssel, vallás- és kisebbségvédelemmel, a nemzetközi jelenléttel, gazdasági kérdésekkel kapcsolatos napirendi pontok határozták meg. A következő fordulókat ügyrendje a községek számának, hatásköreinek, finanszírozásának, a községhatárok megvitatásának kérdését vetette fel.

Ahogy Koszovó egészének státusza, úgy a területén a szerb-albán kompromisszum alapján létrehozandó önkormányzatok ügye sem önmagában álló kérdés. Priština gazdasági és földrajzi tényezők, míg Belgrád elsősorban az etnikai elv érvényesülését tartja elsőrendű-

²³ United Nations Mission in Kosovo

²⁴ Juhász József: *uo.*: 294. p.

²⁵ Osztrák diplomata, az ENSZ-főtitkár koszovói különmegbízottjának helyettese

²⁶ Svilanović: Kosovo független lesz. Magyar Szó, 2006. február 20.

nek. A mesterségesen kialakítandó települések kapcsán a menekültek problematikája vetődik fel elsőként. A kitelepítettek és menekültek Koszovóba való visszatérése minden bizonnyal megnövelné a szerb populáció lélekszámát, és ez lehetővé tenné olyan önkormányzatok létrehozását, amelyekben meghatározóvá válik a koszovói kisebbség akarata. Belgrád infrastrukturálisan és gazdaságilag is életképes községek kialakításával szeretné kiegyenlíteni a szerb és albán többségű települések számát. Az albánok által a szerbekre mért „demográfiai csapással” szemben azonban valószínűleg ez is édeskevés lenne.

Függetlenség kontra ENSZ BT 1244

A szerb és környező államok politikai elitjének tagjai, valamint a nemzetközi közösség képviselői állandóan Koszovó precedens voltára hivatkoznak. A legnagyobb ellenkezést Martti Ahtisaari 2006. február 20-i, Der Spiegelnek adott interjúja váltotta ki, amelyben a főmegbízott a tartomány de facto függetlenségét jósolta. Jack Straw brit külügyminiszter 2006. március 10-én a Salzburghban megtartott EU-külügyminiszterek találkozáján fejtette ki, hogy „Koszovó függetlensége olyan realitás, amelyet a szerb lakosságnak is el kell fogadnia.” Nicholas Burns, az USA politikai ügyekért felelős külügyi államtitkára 2006. április 11-én kijelentette, a bécsi tárgyalások célja Koszovó függetlenségének elnyerése. Erhard Busek osztrák diplomata, az EU Délkelet-Európai Stabilitási Egyezményének koordinátora 2006. május 15-én a következőket nyilatkozta: „Nincs alternatívája Koszovó állami függetlenségének, Szerbia eljátszotta a tartomány státusának rendezéseként szóba jöhető minden más megoldás esélyét. Szerbia sem politikailag, sem biztonsági szempontból, sem gazdaságilag nincs abban a helyzetben, hogy egyedül megbirkózzon a tartomány jelentette gonddal.” Soren Jessen-Petersen²⁷ 2006. június 14-i nyilatkozata szintén a függetlenséget prognosztizálta: „Ha figyelembe vesszük az Összekötő Csoport elveit, miszerint a státuszmegoldás a Koszovóban élők nagy részének elfogadható kell, hogy legyen, hogy nem térünk vissza az 1999-es állapotokhoz, és hogy Koszovó nem egyesülhet egy másik állammal, de nem is lesz felosztva, akkor egyértelmű, hogy a koszovói álom, a függetlenség valóra fog válni.”²⁸ William Montgomery, az USA korábbi belgrádi nagykövete is csak megerősíteni tudta a korábban e témában nyilatkozók álláspontját: „Szerbiá-

²⁷ A koszovói ENSZ kormányzat, az UNMIK vezetője

²⁸ Koha ditore, 2006. 06. 14.

ban nincs politikus, aki el meri mondani a népnek, hogy Koszovó független lesz...”

Miután Martti Ahtisaari 2007. március 26-án ismertette Koszovó jövőjével kapcsolatos tervét, az ENSZ főtítkárá, Kofi Annant január 1-jén pozíciójában felváltó korábbi dél-koreai külügyminiszter, Ban Ki Mun elődjéhez hasonlóan teljes körű támogatásáról biztosította különmegbízottjának Biztonsági Tanács elé terjesztett javaslatát.

2007. március 29-én az Európai Parlament Külügyi Bizottsága elfogadta a Joost Lagendijk holland képviselő által benyújtott, Koszovó jövőjéről és az EU szerepéről szóló indítványt.²⁹ A jelentés értelmében az EP támogatja az Ahtisaari-tervet – amely azonban nem teremthet nemzetközi jogi precedenst, lévén Koszovó 1999 óta ENSZ irányítás alatt áll –, kijelenti, hogy a státusszal kapcsolatos végleges döntést kizárólag az ENSZ BT hozhatja meg, és felhívja a tagállamok figyelmét az egységes álláspont kialakításának szükségességére.

Ezekkel a vélekedésekkel szemben Belgrád álláspontja az volt, hogy a végső megoldás tiszteletben kell tartsa az ENSZ határozatát, mert az garantálja az ország szuverenitását és területi egységét. A Szerbiára erőszakolt döntés az ország területének feldarabolását és elrablását jelentené. A szerbek Koszovó helyzetére vonatkozó javaslata – amennyiben annak az ENSZ lenne a keze – olyan kompromisszumos engedményeket tartalmaz, amely az autonómia és függetlenség közti státuszt biztosítaná. A nemzetközi Összekötő Csoportnak bemutatott terv szerint az ENSZ katonai és rendőri jelenlétét a továbbiakban is fenntartotta volna a térségben. A tartomány új alkotmányt hozna létre, képviselőházzal és önálló pénzpolitikával bírna, Legfelsőbb Bírósága és Alkotmánybírósága lehetne. Továbbá Szerbia külpolitikai érdekeinek figyelembevételével módja nyílna nemzetközi kapcsolatokat kialakítani. Belgrád felügyelné viszont többek közt a külpolitikát, a vallási és kulturális örökségvédelmi kérdéseket, az emberi jogok és a határellenőrzés területeit.

A szerb fél, annak tudatában, hogy mind az Európai Unió, mind Amerika elutasítja a jogállással kapcsolatos elképzelésüket, és csak Oroszország tartja elképzelhetőnek a további tárgyalásokat, offenzív diplomáciai kampányba kezdett. Az akció célközönsége a meggyőzendő nemzetközi közösségen túl a szerb társadalom, amelynek radikalizálásában érdekelt politikusok Koszovót az al-Kaida központjának, az albánokat háborúval fenyegetőző terroristáknak, Koszovóban tömeges terrort bevezetni szándékozó szeparatistáknak, a tartományt követeléseik megvalósulása esetén pedig vesztőhelynek titu-

²⁹ 2006/2267 (INI)

lálták, és az ENSZ által jóváhagyott etnikai tisztogatást emlegettek. Bratislav Đorđević, a külügyminisztérium NATO igazgatóságának vezetője pedig az egyoldalú döntést egyenesen a terrorizmus alapjául szolgáló ítéletnek nevezte.³⁰ A terrorizmus elleni küzdelemre, mint a nemzetközi közösség egyik legnagyobb kihívására, a békére és biztonságra irányuló veszélyforrásra való szerb utalások elsősorban az ENSZ-nek, illetve a NATO-nak címzett üzenetek, noha radikális párti képviselők nem egyszer ragadtatták maguk olyan kijelentésekre, amelyek szerint az USA az albán szeparatisták igényei kielégítésével fenyegetést jelent az ország szuverenitására.

A 2007. szeptember 8-án kibocsátott rezolúció szerint az Egyesült Államok megszegi az ENSZ BT 1244-es határozatát, ezért felhívja a BT figyelmét arra, hogy az USA Szerbia integritását veszélyezteti, és elvárja, hogy a Tanács tegyen meg mindent az ország területi egységének biztosítása érdekében. Vojislav Koštunica – George Bush szófiái látogatása kapcsán, amelynek alkalmával az amerikai elnök felvetette annak lehetőségét, hogy a koszovói veszteséget az EU-, illetve NATO-tagság orvosolhatná – felhívta a figyelmet arra, hogy Szerbia nem feleli, Amerika meglehetősen nagy vétséget követett el a szerb nép ellen a bombázások alkalmával, és ezt csak tetőznél, ha szerb területek adományozásával elégítené ki az albánok területét-ségét.³¹

A nemzetközi közösség, bizonyítandó, hogy kompromisszumos megoldás kimunkálásán fáradozik, korábbi álláspontját feladva, elállt a határozatterv szavazásra bocsátásától, s az előirányzott újabb, összekötő csoport által koordinált 120 napos tárgyalások lezárását, illetve az ENSZ Főtitkárának 2007. december 10-i határidőhöz kötött jelentését nem szabta az Ahtisaari-terv életbe lépésének feltételül.³² Az összekötő csoport trojkájával folytatott tárgyalásokon Belgrád és Priština delegációi egyaránt a legfőbb állami méltóságokból álltak.³³ Michael Polt amerikai nagykövet felhívta Belgrád figyelmét arra a tényre, hogy mindaddig, amíg a háborús bűnösöket nem adja át az igazságszolgáltatásnak, illetve Koszovót nem engedi függetle-

³⁰ Terror-gócpon? Magyar Szó, 2007. június 20.

³¹ Bush „kárpótolná” Szerbiát. Magyar Szó, 2007. június 12.

³² Az összekötő csoport tagjai: Nagy-Britannia, Franciaország, az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország, Olaszország és Németország. Az összekötő csoport európai tagjai az EU Koszovó-képviselőjének Wolfgang Ischinger német diplomatát nevezték ki. Oroszország megbízottja Alekszandr Bocan-Harcenko, az USA pedig Frank Wisnert javasolta a trojka harmadik tagjának.

³³ A szerb delegáció tagjai: Boris Tadić államfő, Vojislav Koštunica kormányfő, Vuk Jeremić külügyminiszter, Slobodan Samardžić, Koszovó ügyével megbízott miniszter, valamint Marko Jakšić és Goran Bogdanović a koszovói szerbek képviselői. Az albán követség tagjai: Fatmir Sejdiu államfő, Agim Ceku kormányfő, Veton Suroi, és Hasim Thaqi, az ellenzéki pártok fejei, valamint Kol Berisha, az országgyűlés elnöke.

nedni, csak a társadalom további nacionalizálódására, a demokratikus erőkbe vetett hit megrendülésére, a radikális tömörülések erősödésére lehet számítani.³⁴

Belgrád reményeinek megfelelően az ENSZ BT Johan Verbeke belga nagykövet vezette tizenöt tagú tényfeltáró küldöttsége szerbiai és koszovói látogatását követően olyan jelentést dolgozott ki, amely új egyeztetések alapjául szolgált. Mind Gernot Erlel német külügyminiszter-helyettes, mind Romano Prodi olasz kormányfő az integrációs folyamat támogatásáról, és a koszovói szerbek biztonságát garantáló megoldásra való törekvésről biztosította Boris Tadić szerb elnököt.

Koszovó és az új alkotmány

A Koszovó megtartásáért folytatott küzdelem jelentős eseménye volt a 2006. október 28–29-én megtartott, az új alkotmány elfogadásáról szóló népszavazás. Az alaptörvényről szóló referendum azonban legkevésbé az alkotmány módosított rendelkezéseiről szólt, a kormányt támogató Szerb Radikális Párt ugyanis kijelentette, hogy a Vajdaság autonómiáját lehetővé tevő szövegrészek bennmaradása esetén a preambulumban foglaltaktól függetlenül bojkottra szólít fel. A kérdésben a Szerbiai Szocialista Párt elnöke is hasonlóan vélekedett, mondván, pártja ellenzi azokat a projektumokat, amelyek az ország regionalizációját és föderalizációját ösztönzik, mert ezek az erőfeszítések a területi egység megbontására és az ország feldarabolására irányulnak.

2006 telén, a NATO békepartnerségi programjához való szerb csatlakozással egyidejűleg a két évtizeddel korábban megfogalmazott Memorandum gondolatai köszöntek vissza az alkotmány elfogadásáért, a sikeres népszavazásért folytatott kampányban. „A túlzottan széles körű és alkotmányosan szilárdan megalapozott autonómia újabb szórványt alakít ki a szerb nép körében. Tény, hogy az autonómiára törekvő és szeparatista erők az autonómia kiszélesítéséért szálltak síkra, de ezt nehezen tudták volna érvényesíteni azon köztársaságok hathatós erkölcsi és politikai támogatása nélkül, melyekben a szeparatista törekvések sohasem szűntek meg létezni. (...) A tartományok mai viselkedése bizonyítja, hogy teljes egészében a szeparatista, autonómiára törekvő erők lettek úrrá a helyzeten.”³⁵

A Szabad Választásokért és Demokráciáért Központ (CESID) 2007. június során végzett közvélemény-kutatásának eredményei egyébként

³⁴ Felejtsék el Mladićot, Karadžićot és Kosovót! Magyar Szó, 2007. június 27.

³⁵ Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU)

a Szerb Radikális Párt politikáját igazolták. E szerint a megkérdezettek 48 százaléka feladná az uniós perspektívát Koszovóért cserébe, 39 százaléka megszakítaná a diplomáciai kapcsolatot azokkal az országokkal, amelyek elismerik Koszovó függetlenségét, további 12 százaléuk pedig egyenesen úgy vélte, fegyveres harcot kell folytatni az albánokkal és gyámjukkal, az EU-val, valamint a NATO-val a dél-szerbiai tartomány megtartása érdekében.³⁶ A Koszovóért felelős minisztérium megbízásából készült legújabb közvéleménykutatás szerint a tartomány szerb lakossága számára teljesen elfogadhatatlan a függetlenség, a válaszadók túlnyomó többsége pedig az USA érdekeit vélte felfedezni az elhúzódó válság mögött.³⁷

Az Szerb Radikális Párt és a Szerbiai Szocialista Párt politikusaival együtt, Vojislav Koštunica kormányfő is úgy vélte, elképzelhetetlen a népszavazás sikertelensége, amennyiben a választópolgárok részvételükkel és igenlő szavazatukkal az alkotmány egyéb rendelkezései mellett azt erősíthetik meg, hogy Koszovó mindörökké Szerbia része maradjon. A népszavazás kiírásának oka az volt, hogy a 2006. február 20-án megkezdett Koszovó-tárgyalások az albán tervek szerint alakultak, a szerb politikai elit pedig úgy látta behozhatónak az autonomista koncepció hátrányát, ha az alaptörvény rögzíti, hogy a kérdéses tartomány Szerbia elszakíthatatlan része. A miniszterelnök szerint „Koszovó kérdése végleg megoldódott abban a pillanatban, amikor a nemzet saját szabad és szuverén akaratából döntést hozott a népszavazáson, hogy az ENSZ alapokmányával összhangban a déli tartomány Szerbia elidegeníthetetlen része. A nép döntésével üzenetet küldtünk a világnak, hogy Szerbia nem adja Koszovót.”³⁸

Az integráció mézesmadzagja...

2006. december 14-én Brüsszelben Boris Tadić államfő aláírta a NATO békepartnerségi programhoz való csatlakozásról szóló szerződést. Noha a Nemzetközi Törvényszék főügyészének határozott álláspontja volt, hogy a Hágának tett ígérek teljesítése hiányában nem szabad Szerbiának engedményt tenni, a nemzetközi közösség döntött, amikor Carla del Ponte álláspontjával szembehelyezkedve, a meg nem tartott szerb ígérek ellenére az integráció mézesmadzagját húzta el Szerbia orra előtt. Az ország európai uniós jövőjét hangoztató és a békepartnerségi programba való felvételt lehetővé tevő szövetséges

³⁶ Európát Koszovóért. Magyar Szó, 2007. július 10.

³⁷ A Mediana Adria ügynökség felmérése: A koszovói szerbek 80,3%-a számára elfogadhatatlan a függetlenség, az amerikai szerepvállalást pedig a megkérdezett polgárok 83,3%-a negatívnak minősítette.

³⁸ Ki hogyan látja? Magyar Szó, 2006. december 12.

politikusok a demokratikus erők megerősödését várták a Szerbiának tett engedményektől.

Egyes szerb politikusok nyilatkozatai azonban arra engedtek következtetni, hogy az európai politikai jelzés könnyen az ésszerű kompromisszumokra hajlandóságot nem mutató radikális politikát legitimálhatja. Tomislav Nikolić álláspontja szerint, amennyiben az Európai Unió Szerbiára nem tekinti érvényesnek az ENSZ szabályait, a nyugati integráció ellentétes az ország érdekeivel. Leonard Kojen, a szerb tárgyalódelegáció egykori vezetője úgy vélte, amennyiben sor kerülne a függetlenség egyoldalú proklamációjára, s azt az uniós tagállamok jóváhagynák, Szerbia kötelessége lenne az integrációs folyamat megszakítása.³⁹ Ugyanakkor Vojislav Koštunica értékelése szerint a tagság, amellet, hogy az intergráció fontos lépcsőfoka, egyben biztató lépés Szerbia területi integritása és szuverenitása tekintetében.⁴⁰

...és az Ahtisaari-terv

2007. január 21-én került sor a szerbiai parlamenti választásokra. A radikális térnyerést megakadályozandó, Martti Ahtisaari csak a választások után terjesztette elő rendezési tervét.

Az eredmény a koszovói főmegbízott vélekedését támasztotta alá, miszerint a státustárgyalásokkal kapcsolatos érzelmi kitörések kihasználása az Szerb Radikális Párt javát szolgálja, és a nacionalizmus nagyarányú expanziójához vezet. A választási eredmények az előrejelzéseknek megfelelően alakultak. A Szkupstinában a Szerbiai Radikális Párt szerezte meg legtöbb képviselői helyet (81), utána az államfő vezette Demokrata Párt (65), majd a miniszterelnök irányította Szerbiai Demokrata Párt (47) következett. Őket követte a G17 Plusz (19), az SPS (16) és a Liberális Demokrata Párt (LDP) köré tömörült koalíció (15).⁴¹

Miközben a hágai kritérium teljesítésének elmaradása és a kabinet megalakulásának hiánya miatt szüneteltek a stabilizációs és társulási tárgyalások, Koszovó jogállásának problematikája is egyre nagyobb súllyal nehezedett az országra. Úgy tűnt, a tartomány függetlensége elkerülhetetlen, ezért pedig kizárólag egyetlen formáció kerülheti el a felelőssége-vonást: a Vojislav Koštunica irányította ügyvezető

³⁹ Közjáték egy hosszú folyamatban. Magyar Szó, 2007. augusztus 10.

⁴⁰ A miniszterelnök nyilatkozata szerint: A társulási és stabilizációs tárgyalások folytatása Szerbia és az EU között jó alkalom arra, hogy az unió igazolja, hogy partnerként tekint Szerbiára, azaz tiszteletben tartja szuverenitását és területi integritását. B92, 2007. június 14.

⁴¹ Kormányra várva. Magyar Szó, 2007. január. 23.

kormány. Ennek következtében a kormányalakítási tárgyalásoknak egyik sarkalatos pontja volt Koszovó státuszának kérdése.

A 2007. május 10-én megalakult szerb kormányban Koszovó jelentőségét hangsúlyozandó, külön, a tartományért felelős minisztérium szerveződött Slobodan Samardić, a szerb tárgyalócsoport korábbi koordinátora vezetésével.

Az Ahtisaari-jelentés, hivatkozva az egy éven keresztül zajló kétoldalú tárgyalások és konzultációk sikertelenségére, a delegációk kompromisszumképtelenségére, kimondja, hogy a további találkozók értelmüket veszítették, és az 1999 óta fennálló status quo mára a demokratikus fejlődés, gazdasági fellendülés és az etnikumok közti megbékélés gátjává vált, ennek következtében mielőbbi rezolúció meghozatalára van szükség az érvényben lévő 1244-es határozat helyett. Az egyetlen életképes megoldásnak a nemzetközi közösség által garantált koszovói függetlenséget tartja.

Utalva az ENSZ BT határozatához vezető folyamatokra, az albán többség által elfogadhatatlannak ítélt szerb uralom visszaállítására, kinyilvánítja, hogy a belgrádi fennhatóság visszaállítása erőszakos ellenállásba ütközne, ezért a Szerbia keretein belül megvalósuló autonómia, csakúgy, mint a nemzetközi adminisztráció további fenntartása a továbbiakban nem elképzelhető.

A szociális és politikai instabilitás kezelésére nem alkalmas az UNMIK, a gazdasági fejlődést pedig csakis a függetlenség biztosíthatja. A kezdeti periódusban nemzetközi civil és katonai felügyelet keretében megvalósuló függetlenség indítványa tehát a koszovói kötelezettségek megvalósításához járulna hozzá. A tervezet összefoglalója kitér arra is, hogy a tartomány vonatkozásában kivételes megoldásról van szó, amely nem lehet precedens más, megoldatlan problémákkal küzdő területek vonatkozásában.

Az orosz és szerb részről is elutasított Ahtisaari - terv szerint a tartomány új alkotmánya a demokratikus és többnemzetiségű társadalom alaptörvénye kell legyen, amely kizárná más országgal vagy országgrésszel való egyesülés lehetőségét. A dél-szerbiai tartomány önálló nemzeti jelképekkel bírna, hivatalos nyelve lenne az albán mellett a szerb, a kisebbségeket pedig parlamenti képviseleti megbízás illetné meg. A tervezet életbelépésétől számított kilenc hónapon belül általános és helyi választásokat kellene tartani. A tartomány élén a Nemzetközi Igazgatási Csoport képviselője állna. A professzionális és többnemzetiségű, 2500 aktív és 800 inaktív tagból álló Koszovói Biztonsági Erő felállítására, a javaslat által előírt 120 napos átmeneti időszakot követően, egy éven belül sor kell kerülnön. A jelentés értelmében a nemzetközi katonai jelenlét a NATO irányítása

alatt valósulna meg, a rendelkezések betartásáért pedig az EBESZ vállalná a kezességet. A tervezet decentralizálásáról szóló fejezete új önkormányzatok létrehozására tett javaslatot, pénzügyi autonómiára, a helyhatóságok közti partnerségi és határon átvívelő együttműködési lehetőségekre ígéretet téve kiemelte a törvényhozás, igazságszolgáltatás területén elvárt többnemzetiségű elvek szigorú betartását, a kulturális, egyházi örökség megővésének szükségességét, illetve a menekültek, kitelepítettek visszatérésének lehetőségét.

A precedens

A nemzetközi rendszer dinamikáját jelzi, hogy a déli tartomány jövőbeli sorsa egyértelműen precedenst fog teremteni, és ennek tudatában, a továbbiakban nem nyugat-balkáni, hanem kelet-közép európai kérdésről kell beszélnünk. Annál is inkább, mert a hatalmas méreteket öltő koszovói szerb kampány egyik állomásán maga Koštunica jelentette ki, hogy Szerbia „Koszovóért harcolva a nemzetközi igazság és rend lényeges elveiért harcol... Területének elszakíthatatlan részét védve Szerbia talán a demokrácia, mint életmód, és mint világszemlélet jövőjét védi.” Az európai értékekre és érdekekre való szerb hivatkozás egyértelmű üzenet az iszlám fundamentalizmus okozta fenyegetettségre. És egyúttal utalás a délszláv konfliktust kezelni nem tudó, emiatt a jelenlegi balkáni rendezést hatalmas kihívásnak tekintő unió számára is.

Tudva, hogy egy ilyen precedens valósággal lavinát indíthat el az önrendelkezési törekvések kibontakozását illetően, Románia és Szlovákia politikusai határozott, egyértelmű támogatásukról biztosították a szerb diplomáciai törekvéseket.

2006. július 25-én Boris Tadić, Traian Basescu román elnökkel való bukaresti találkozáján elmondta: „Szerbia nemcsak legitim érdekeit, vagyis az ország integritását és szuverenitását, valamint polgárainak jogait, hanem európai értékeket is védelmez...” A román elnök mély egyetértését fejezte ki, amikor tolmácsolta Románia álláspontját, miszerint egyetlen szuverén állam határa sem módosítható, mert „A kimerőszakolt megoldás precedenst teremtené a nemzetközi normák megszegését illetően, és ennek hosszú távú következményei lennének.”

Robert Fico szlovák kormányfő 2007. május 25-én a közép-délkelet európai országok brünni csúcstalálkozóján szintén Koszovó speciális státuszára hivatkozott, amikor kijelentette, a dél-szerbiai tartomány jogállása nem szolgálhat hivatkozási alapul más államok vonatkozásában.⁴²

⁴² Brünben (is) Koszovóról. Magyar Szó, 2007. május 26–27.

A biztonsági helyzet térségbeli megrendülését vetítette előre a Koszovói Koordinációs Központ elnöke, Sanda Rašković-Ivić is, aki Boris Tadić államfőhöz hasonlóan a nemzetközi jog szempontjából precedens értékűnek nyilvánította az Ahtisaari-tervben előírányzott tartományi függetlenség megvalósulását.⁴³

A 2007. november 18-án megtartott parlamenti választások győztese, a Koszovói Demokratikus Párt és az államfő elnökletével működő Koszovói Demokratikus Szövetség koalíciós megállapodást kötöttek. Hasim Thaqi miniszterelnök és Fatmir Sejdiu köztársasági elnök egyaránt a mára már politikai realitássá vált függetlenség elérését nevezték a tartomány legfontosabb célkitűzésének. A szerbiai köztársasági elnökválasztást követően, az Egyesült Államokkal és az Európai Unióval való folyamatos konzultáció és kooperáció eredményeképp minden bizonnyal sor kerül a koszovói függetlenség kikiáltására.

A szerb kultúra bölcsőjeként, a nemzettudat formálójaként számon tartott Koszovó a radikális politikusok ténykedésének következtében a szerb politikai kultúra sírjává vált az utóbbi években. Az albánellenes kirohanások, a fegyveres „honvédő” harc lehetőségének napirenden tartása, a nemzeti kisebbségek jogainak folyamatos megkérdőjelezése, a kompromisszum-készség teljes hiánya – mind ezt példázzák.

Vajdaság és Koszovó, Szerbia északi és déli tartományának sorsa összefonódott. A délvidéki magyar kisebbség érdekei elsősorban azt diktálják, hogy a dél-szerbiai tartományban olyan széles körű autonómia valósuljon meg, amely lehetővé teszi a koszovói menekültek hazatérését, illetve hogy Szerbia és a koszovói szerbek, mint anyaország és kisebbség kapcsolata rendezve legyen oly módon, hogy a délvidéki autonomista törekvéseket támogató magyar diplomácia számára hivatkozási alapul szolgálhasson.

(Amint az köztudott, időközben Koszovó kikiáltotta függetlenségét, amit több állam – köztük Magyarország is – elismert. *(A szerk.)*

⁴³ Diplomáciai offenzíva indul. Magyar Szó, 2007. március 28. A függetlenség nem kompromisszum. Magyar Szó, 2007. június 26.

Függetlenség versus autonómia? A Feröer-szigetek és a dán autonómia-modell előtt álló lehetséges XXI. századi forгатókönyvek

Independence versus autonomy? 21st century scenarios for the autonomy models of the Faroer Islands and Denmark

The Faroe Islands celebrates her self governance's 60th anniversary this year. Although the preconditions of the Faroese autonomy were not quite appropriate after the Second World War, the autonomous Danish dependency can be described as a successful attempt to treat problems emerging from intercultural tensions. An analysis of the Faroese case and also a brief description of her present situation are going to be explained on the following pages

1. Előhang

„Messze kint a higanyfényű világtengerben áll egy magányos, ólom-színű kis sziget. Ennek a parányi szigetnek a mérete úgy aránylik az őt övező hatalmas tengeréhez, mint a homokszem egy bálterem parkettájához.”¹ Ezekkel a szemléletes sorokkal kezdi egyik legismeretebb regényét, az „Elátkozott muzsikosokat” a világszerte olvasott és otthon ünnepelt feröeri író, William Heinesen. A kis túlzással a világ háta mögött megbúvó apró szigetcsoport csak pillanatokra bukkan elő az áthatolhatatlannak tetsző ködből. A feröeri köztulajdonban lévő Atlantic Airways légitársaság gépe landolna, ám félórás – bár többnek tetsző – kísérletezgetés után a kapitány bejelenti, hogy a gép kényszerleszállást hajt végre Norvégiában. A fedélzeten ahol zömmel feröeriek ülnek, viszonylag nyugodtan fogadják a hírt, ugyanis, ha nem is mindennap, de bizony gyakran előfordul, hogy nem sikerül légi úton megközelíteni a szigetcsoport repülőterét².

A régió, vagy ahogyan neve a magyar nyelvben helytelenül rögzült³, a Feröer-szigetek az Atlanti-óceánban, félúton Norvégia, Skócia és Izland között található. Szárazföldi területe 1399 km², lakóinak száma alig haladja meg a 48 ezret és fővárosa Tórshavn,⁴ körül-

¹ Heinesen; William: Elkárhozott muzsikosok. Polar Könyvek Budapest 1999 (Fordította Bernáth István) 9. p.

² A tanulmány alapját képező kutatást a feröeri kormány támogatta.

³ A „Szigetek” neve pontosan Juh-szigeteket jelent, feröeri nyelven Føroyar, a Feröer-szigetek felesleges kettőzés, szó szerint „Juh-szigetek-szigeteket” jelentene. A második világháború előtti szóhasználatnak megfelelően helyesebb lenne egyszerűen Feröernek nevezni.

⁴ Ejtsd „Tórsann”.

belül 19 ezer lakost számlál.⁵ A feröeriek döntő hányada – Skandinávia egészéhez hasonlatosan – a lutheri tanokat követő evangélikus egyházhoz tartozik, de mintegy tíz százalékuk a Plymouth Brethren nevű, szintén evangélikus ún. „testvér-gyülekezeti” szekta híve⁶. A feröeriek nem dánok, mint azt sokan hiszik, de nem is norvégok, ahogyan talán még többen pusztán egy kézlegyintéssel elintéznék őket, hanem feröeriek, vagy még pontosabban feröiek. Saját nyelvük a feröi, leginkább a Bergen-környéki norvég dialektussal mutat hasonlóságot, de a „szigetek” lakói gond nélkül megértik az izlandit is.

Tanulmányomban több, egymással összefüggő kérdésre is keresem a választ. Egyrészt egy korábbi, az Åland-szigetekkel foglalkozó írásomhoz hasonlóan⁷ ehelyütt is furdal a kíváncsiság, hogy vajon milyen lehetséges elemekből építkezik a feröeri identitás. Továbbá meg kívánom vizsgálni, hogy Feröer kapcsán milyen összefüggésben merülhet fel a „szigetautonómia” kifejezés, valamint, hogy lehet-e létjogosultsága a „dán autonómia-modell” szóösszetételnek. Végezetül kitérek majd a függetlenségi szcenárió, és a gazdasági autonómia problémakörére is. Ebbéli törekvéseimet nagyban megkönnyíti, hogy a feröeri kormány jóvoltából egyhetes kutatómunkát folytathattam a „Szigeteken” 2007 augusztusában, és itt is megragadom az alkalmat, hogy a *Frøoskapatsetur Føroya*, azaz a helyi egyetem munkatársainak köszönetet mondjak értékes tanácsaikért és áldozatos segítségükért.

2. Feröer történelméről – röviden

A fenti kérdések megválaszolásához elengedhetetlennek tűnik a Feröer-szigetek történelmének rövid, ám alapos áttekintése. Egyrészt a magyar olvasók döntő része a szigetcsoport múltjáról valószínűleg csak felületes ismeretekkel rendelkezik, másrészt a jelenlegi feröeri politikai napirend elemeit a múlt, sőt sok esetben a régmúlt eseményei határozzák meg.

A Feröer-szigetek történelme alapvetően négy egymástól elkülönülő periódusra osztható. A betelepülésektől, azaz a VIII. század elejétől a kereszténység felvételéig (998) terjed a szigetcsoport ún. „viking-korszaka”. Ezt követte a „norvég-éra” (998–1387), majd a „Szigetek” „dán-korszaka” (1387–1948). Végük a negyedik, napjainkban is tartó, és az előbbivel összefonódó periódust nevezhetjük az

⁵ Faroe Islands in Figures 2007. Hagstova Føroya. Tórshavn 2007. 11.o.

⁶ A testvérgyülekezeti befolyását mi sem mutatja jobban, mint hogy Victor Daniel sen személyében egy Plymouth testvér fordította először feröerire a Bibliát 1948-ban.

⁷ Lásd Tóth Norbert: „Ezer sziget és zátony országa, a habokból született Åland” – avagy milyen hatással lehet a területi autonómia az identitásra? In: Magyar Kisebbség 2007/1–2

„autonómia-időszakának⁸” (1948–). A történelemtudomány jelenlegi ismeretei szerint a Feröer-szigetek első telepesei ír szerzetesek voltak, akik Kr. u. 725 körül szálltak partra a „Szigeteken”⁹, ám néha-nyan száz évvel korábbra teszik a terület meghódításának időpontját.¹⁰ Annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy a Feröerre való első utalás egy ír szerzetes, bizonyos Dicuil nevéhez fűződik, aki a *Liber de Mensura Orbis Terrae* című munkájában említést tesz „a Brit-tengertől északra található szigetekről (...), amelyet először Skóciánkból (Írország) érkező barátok lakta be, akiket északi vikingek üldöztek el.”¹¹ Dicuil sorainak helytállóságát a történészek többsége is megerősíti, és ennek alapján feltételezhető, hogy az első viking, Grim Kamban¹² Kr. u. 825 körül jutott el a Feröer-szigetekre.¹³ Az ezt követő, és mintegy 950-ig tartó időszakról kevés tárgyi bizonyíték maradt fenn, így a kutatók javarészt az ún. Feröeri Saga¹⁴-t hívják segítségül a több, mint száz esztendő történéseinek feltárásához¹⁵. Ez alapján a szigetcsoportot 885–890 körül egy újabb, és a korábbiaknál jelentősebb telepes-hullám érte a norvég partok felől, alapvetően Bergen térségéből. Ezt bizonyítja többek között az is, hogy a feröeriek gond nélkül megértik a nyugat-norvég dialektust beszélőket¹⁶. A Saga által leírt periódust a különböző viking törzsfők közötti véres harcok jellemezték, amelyekbe a területre saját birtokaként tekintő norvég királyok is be-bekapcsolódtak. A korszak és a feröeri történelem emblematikus szereplője *Sigmundur Brestisson*, aki a későbbi norvég uralkodó, Olaf Tryggvason megbízásából és egy véres viszályt követően hozta el a kereszténységet Feröerre 998 körül.¹⁷ Ezzel az

⁸ Az ún. „dán-korszaktól” többek között a dán közjogi berendezkedésnek az utóbbi évtizedekben megfigyelhető változásai miatt is meg kell különböztetni az „autonómia korszakát”. A hatályos dán alkotmányjog ugyanis már „Birodalmi Közösségként”, és nem pusztán Dán Királyságként aposztrofálja az országot. A „Rigsfælleskabet”, vagy „Birodalmi Közösség” nem föderációt, és pláne nem „Nemzetközösséget” takar, hanem egy – a feröeri jogászok által – hárompólusúként leírt speciális államképződményt.

⁹ Thorsteinsson; Arne: „There is another set of small islands”. In: Viking and Norse in the North Atlantic. Annales Societatis Scientiarum Féroensis Supplementum XLIV. Tórshavn 2005. 39. p.

¹⁰ Young; G.V.C.: From the Vikings to the Reformation. A Chronicle of the Faroe Islnds up to 1538. Shearwater Press Douglas, Isle of Man 1979. 2. p.

¹¹ U.o.

¹² Több szerző állítja, hogy Grim Kamban nem viking, hanem kelta törzsfő volt, és vagy a Hebridákról, vagy pedig a mai Írország területéről érkezett Feröerre.

¹³ U.o.

¹⁴ A „Feröeri Saga” tulajdonképpen az 1387-es keltezésű Flateyjarbókban talált feröeri tárgyú történetek gyűjteménye. (Mundal; Else: Føreyinga saga – a Fine Piece of Literature in Pieces. In.: (eds. Mortensen-Arge): Viking and Norse in the North-Atlantic. Annales Societatis Scientiarum Féroensis Supplementum XLIV. Tórshavn 2005. 44. p.

¹⁵ I.m. 5. p.

¹⁶ U.o.

¹⁷ I.m. 20. p.

aktussal vette kezdetét a szigetcsoport történelmének „norvég korszaka”. Az új vallás elterjedése – más régiókhoz hasonlatosan – nem volt zökkenőmentes, és a földrajzi távolság miatt a mindenkori norvég király szinte alig tudta ellenőrzése alatt tartani feröeri alattvalóit. A pogány germán istenek közül különösen Thórnak, a vihar és mennydörgés istenének volt a legnagyobb a respektje a „szigetlakók” körében, amit például a főváros Tórshavn¹⁸ neve is igazol.¹⁹ Emiatt a kereszténységre való teljes áttérés akár száz évig is eltarthatott²⁰. A következő évszázadokban a Feröer-szigeteket a norvég király hűbéresei kormányozták, akik gyapjútermékek formájában fizettek adót az uralkodónak²¹. A XII. század végéig Feröer egyfajta speciális státust élvezett, ami annyit tett, hogy nem szervezték át norvég megyévé, és egy speciális jogalkotó szerve is működött, az Alting.²² A fordulóponthoz Sverre király hatalomra jutásával következett be, aki 1200 körül eltörölte a rabszolgaságot a „Szigeteken”. Sverre volt az első norvég uralkodó, aki komolyan próbált segíteni Feröer lakóin, mivel jól ismerte a helyi viszonyokat, talán ott nőtt fel. Ezt követően majdnem újabb száz évet kell várni arra, hogy a feröeriek életében komoly változás következzen be. VI. (Törvényhozó) Magnus norvég király 1271-ben feröeri ügyekre vonatkozó rendeletet alkotott, amely a Gulating-jog²³, hatályát kiterjesztette a „Szigetekre” is. Az utóbbi joganyag alól a mezőgazdaságot illetően Feröer bizonyos önállóságot élvezett. 1298-ban Hakon herceg²⁴ kibocsátotta híres rendeletét a *Seyðabraevíð*-et, vagyis a „Juh-kiváltságlevelet”, amelyet a helyiek Feröer első alkotmányaként tartanak számon²⁵. Ez utóbbi nyilván túlzás, ám az uralkodói okmány valóban rögzített néhány, a feröerieket a juhtenyésztés vonatkozásában megillető kiváltságot, illetve kodifikálta a „Szigeteken” alkalmazandó agrárjogi szabályok egy részét. Miután 1380-ban kihalt a Sverre-ház, hét évvel később, I. Margit királynő uralma alatt Norvégia egyesült Dániával, (majd a Kalmari Unió keretében 1397-ben Svédországgal is).²⁶ Ezzel a Feröer-szigetek életében kezdetét vette a mai napig (illetve 1948-ig) tartó „dán-korszak.” A virágzó és erős Kalmari Uniót elsőként Feröer „közvetlen” szomszédjai,

¹⁸ A.m., Thór kikötője.

¹⁹ I.m. 41. p.

²⁰ I.m. 43. p.

²¹ I.m. 49. p.

²² Az Alting a hagyományos viking népgyűlésekhez, a tingekhez hasonlóan egyszerre volt jogalkotó, végrehajtó és igazságszolgáltató szerv.

²³ Az egykori norvég (viking) szokásjog és bírói jog összefoglaló elnevezése.

²⁴ Hakon a kiváltságlevél kibocsátásnak idején Oslo, Feröer, Oppland, és a Shetland-szigetek hercege volt.

²⁵ I.m. 53. p.

²⁶ I.m. 54. p.

az Orkney-, valamint a Shetland-szigetek hagyták el, és csatlakoztak a Skót Királysághoz 1471-ben. Ez az esemény feltehetően növelte a feröeriek elszakadás iránti vágyát, ugyanis fontos kereskedelmi partnereik váltak le az azonos politikai közösségről.²⁷ Néhány évtizeddel később a reformáció kapcsán a feröeriek is „belekeveredtek” a vallásáborúba, amelyből 1538 körül a térségben a lutheránus egyház került ki győztesen. 1523-ban Svédország kiválásával felbomlott a Kalmari Unió, de Norvégia, Izland és a Feröer-szigetek dán uralom alatt maradtak. Ebben az időszakban a szigetcsoport gyakorta volt kiteve kalózok fosztogatásainak, ami a térség jómódúságát is bizonyíthatja.²⁸ Az új – immáron protestáns – uralkodó, III. Keresztély egy német kereskedőnek, Thomas Köppennek Feröerre vonatkozóan kizárólagos kereskedelmi jogokat adott, ezzel kezdetét vette a „kereskedelmi monopólium” korszaka. A kereskedelmi monopólium lényegében kiszámíthatóbbá tette a feröeri gazdaságot, fix minőségi és mennyiségi kvótákat vezetett be, rögzített árfolyamok mellett. Köppent újabb német kereskedők követték, és ekkoriban a feröeri mikrogazdaság legfőbb partnere Hollandia volt. A kereskedelmi szerződések megsértése, és a kalózok sorozatos támadásai miatt Dánia Christoffer Gabelnek adta a kereskedelmi monopóliumot, egyfajta anakronisztikus feudális hűbértulajdonul. Gabelék azonban nem tudták konszolidálni a szigetcsoport törékeny gazdaságát, és a korona 1708-ban államosította a monopóliummal kapcsolatos jogokat, de a kereskedelmi monopólium végleges megszüntetésére csak 1856-ban került sor.²⁹ 1814-ben újabb érzékeny területi veszteséget volt kényszerült elszenvedni a Dán Királyság, ugyanis a Kieli Békeszerződés értelmében Norvégia, Pomerániáért cserébe Svédországhoz került.³⁰ A Feröer-szigetek státusát az 1814. évi Kieli Szerződés nem érintette. Két évvel később a feröeri „parlamentet”, a Løgtinget³¹ Koppenhága feloszlatta, és dán közigazgatást vezetett be a térségben is. Annak ellenére, hogy az alulról érkező nyomást érzékelve Dánia az 1849. évi új alkotmánnyal két állandó helyet biztosított a Rigsdagban Feröernek, a helyiek tovább küzdöttek a belső, esetenként a külső önrendelkezés jogáért. Ahogy az egyik szerző találóan megjegyzi „a független viking szellem felhorgadt politikai urai ellen³²”. Az

²⁷ I.m. 55. p.

²⁸ I.m. 56. p.

²⁹ Jackson; Anthony: The Faroes. The Faraway Islands. Robert Hale London 1991. 79. p.

³⁰ A Kieli Szerződés soha nem lépett hatályba. Pomerániát Dánia helyett Poroszország szállta meg, Norvégia először kikiáltotta függetlenségét, majd az 1814. évi Moss-i Egyezményen perszonálunióra lépett Svédországgal.

³¹ A.m. „törvényhozás”.

³² Jackson; Anthony i.m. 76. p.

önkormányzatiság irányába tett szerény lépésként értékelhető, hogy 1852-ben a dán parlament létrehozta Løgtinget (pontosabban engedélyezte annak működését), ám pusztán tanácsadó szervként, és a többi tartományi (pl. izlandi) tanácsot mintának tekintve. A Løgtingnek ekkor még csak törvénykezdeményező, és politikai érdekartikulációs szerepe volt, valódi parlamentként először csak a második világháború alatt, illetve 1948-at követően kezdett el funkcionálni.³³

A teljes függőség felszámolása felé tett lépésként, a feröeri nemzeti ébredés „atyja” Jóannes Patursson 1888-ban létrehozta a Føringa-felagot, azaz a Feröeri Társaságot. A Társaság elsődleges célja a feröeri nyelv és kultúra megőrzése volt,³⁴ ám a szervezet alapítását követően nem sokkal szakadást volt kénytelen megélni, ugyanis a társaság radikálisabb tagjai úgy érezték, hogy a feröeri nyelv – akkori kifejezéseikkel élve – „félíg-dán” állapotában nem lehet a nemzeti ébredés és megújulás eszköze, és emiatt a Dániával való teljes szakítást tartották szükségesnek.³⁵ A folyamat kezdeteként 1901-ben feloszlatták a Feröeri Társaságot, és öt évvel később, 1906-ban létrejöttek az első feröi politikai pártok, megszületett tehát a feröeri pártrendszer.³⁶ A második világháború alatt miután a területi államot, vagyis Dániát a hitleri Németország megszállta, a Feröer-szigeteken (csakúgy, mint nem sokkal később Izlandon) „baráti” brit-csapatok szálltak partra,³⁷ megelőzendő a Harmadik Birodalom megjelenését a térségben. A brit (egészen pontosan skót) katonák meglehetősen népszerűek voltak Feröeren, amit többek között az is bizonyít, hogy mintegy 150 házasság kötöttet brit katonák és feröeri nők között a háború alatt, és tulajdonképpen a feröeri autonómia is az Egyesült Királyságnak köszönhető. A Szövetségesek hivatalos lobogóként ismerték el a feröeri zászlót, valamint hozzájárultak ahhoz, hogy a Løgting bizonyos esetekben törvényhozó hatásköröket kapjon.³⁸ Amíg a brit megszállás Izlandon a függetlenséghez vezetett (1944. június), addig a feröeriek kiválási kísérlete kudarcot vallott. Jóllehet az 1946. szeptember 14-én tartott függetlenségi népszavazáson – ha vékony többséggel is de – a feröeri szecesszionisták győztek,³⁹ Koppenhá-

³³ Patursson; Erlendur: Some Critical Observations on the Political Development of the Faroe Islands, and their Present Political Situation. In.: Nordisk Tidskrift Internationalistisk Ret 1985/52 52. p.

³⁴ Nauerby; Tom: No nation is an Island. Language, culture, and national identity in the Faroe Islands. SNAI – North Atlantic Publication. 1996 56. p.

³⁵ U.o.

³⁶ Tóth Norbert: Autonóm pártrendszerek. Politikatudományi Szemle XVI. évfolyam 2007/3 92. p.

³⁷ A harmadik Dániához tartozó atlanti-óceáni szigetet, Grönlandot amerikai csapatok szállták meg a háború alatt.

³⁸ Jackson; Anthony i.m. 82–83. p.

³⁹ A megjelentek 48,7 százaléka a kiválás mellett, 47,2 százaléka ellene foglalt állást. Az érvénytelen szavazatok aránya meglehetősen magas, 4 százaléknyi volt. Lásd

ga mégsem ismerte el a szigetcsoport kiválását az unióból, és az uralkodó feloszlatta a Løgtinget.⁴⁰ Az ezzel párhuzamosan kiírt parlamenti választásokat már a Dániával való egység mellett kardoskodók nyerték, a függetlenség kérdését mégsem lehetett levenni a feröeri politikai napirendről.⁴¹ A területi integritás megőrzése érdekében a dán parlament 1948-ban törvényt fogadott el a Feröer-szigeteken létrehozandó önkormányzatról. Az autonómia sikere azóta is töretlen, bár a függetlenség iránti vágyat nem sikerült elfojtani.

3. A feröeri autonómia lényegi elemei

A feröeri területi autonómiát gyakran hasonlítják össze más autonómia-megoldásokkal, köztük különösen a grönlandi és az álandi önkormányzatokkal. Mind a három megoldást illetően sok közös vonásról tehetünk említést. Így különösen fontos hangsúlyozni azt, hogy esetükben szigetautonómiákról van szó, és mindhárman a skandináv világ „termékei”. Ugyancsak említést érdemel, hogy mind a három esetben fellelhető nemzetközi „szál”, igaz, Ålandtól Grönlandig haladva egyre halványabban. Míg a legelső esetben az autonómiának nemzetközi jogi alapja (is) van, addig a két dániai megoldásról ugyanez nem mondható el. Jóllehet Feröer esetében tulajdonképpen egy nemzetközi esemény, a „Szigetek” brit megszállása a második világháború folyamán, tárta szélesre a kaput az önkormányzatiság előtt, az autonóm hatáskörök nem kaptak nemzetközi jogi garanciákat. Grönland esetében pedig jórészt a feröeri megoldás sikerei érlelték meg a helyzetet a területi autonómiához, nemzetközi tényezőként ebben az esetben talán csak a Föld legnagyobb szigetén létesített amerikai katonai támaszpontoknak, és az ennek kapcsán a NATO égisze alatt kötött bilaterális egyezménynek lehetett némi szerepe.⁴² Végül hangsúlyozandó, hogy az említett autonómia-megoldások esetében békés úton, a tárgyalás eszközével jött létre a jelenleg is működő, vagyis tartósnak bizonyuló rendszer.

Ackrén; Maria: The Faroe Islands: Options for Independence. In.: Island Studies Journal, Vol. 1, No. 2, 2006 226. p.

⁴⁰ Ezzel kapcsolatban érdekesség, hogy a 17 lakott feröeri sziget közül kizárólag a legdélebbi, Suduroyon (a.m. Déli-sziget) voksoltak az Unió mellett, amely miatt a szigetet „Kis-Dániaként” is emlegetik.

⁴¹ Patursson; Erlendur: Some Critical Observations on the Political Development of the Faroe Islands, and their Present Political Situation. In. Nordisk Tidsskrift for International Ret. Vol. 54 (1985) 57. p.

⁴² Az Észak-atlanti Szerződés értelmében Dánia és az Egyesült Államok között Grönland védelmével kapcsolatban kötött 1951. évi megállapodás. A szerződő felek 2004-ben, immáron a grönlandi autonóm kormányzatot is bevonva, módosították és kiegészítették az említett megállapodást.

Feröer és Grönland kapcsán, az azonos területi államhoz tartozás miatt többen egyfajta dán autonómia-modellről is beszélnek,⁴³ és ennek a megállapításnak van is némi alapja. Igaz ellenben, hogy a grönlandi önkormányzat részletszabályait tartalmazó törvény kidolgozásánál, az ún. Grönlandi Önkormányzati Bizottság, a kormányzati struktúra vonatkozásában részben elvetette a feröeri mintát, és egy ún. módosított dán modellt fogadott el.⁴⁴ Összehasonlítva a feröeri-megoldást a grönlandival, az előbbi kidolgozottabb, részletesebb és talán egységesebb is, Feröernek több és szélesebb körű jogosítványt biztosított Koppenhága, mint a jórészt inuitok által lakott Grönlandnak. Ennek részben a két autonómia-megoldás keletkezési körülményeiben kell keresnünk az okát. Ugyanis, míg Feröer esetében azt a szecessziótól való félelem (is) indokolhatta, addig Grönland vonatkozásában valószínűleg geopolitikai, morális, és belpolitikai motívumok hatására kapott önkormányzati jogosítványokat a terület. Magyarul: az előbbi esetben többet kellett ígérni a területi integritás érdekében, mint az utóbbiban.

A két dániai önkormányzat között meglévő hasonlóságok mellett a legfontosabb különbségeket két csoportba: a szimbolikus, identitásformáló hatáskörök, és a dolog természetéből fakadó egyéb különbségek csoportjába sorolhatjuk. Az előbbi csoport részletesebb ismertetését a két „önkormányzati törvény” első szakaszában fellelhető lényegadó különbséggel kell kezdenünk. Ugyanis amíg a feröeri autonómia kereteit taglaló 1948. évi CXXXVII. törvény *az önkormányzó közösség*⁴⁵ kifejezést használja a Feröer-szigetek esetében, addig a grönlandi önkormányzatról szól 1978. évi DLXXVII. törvény a jóval jellegtelenebb *különálló közösség* terminussal él a jogszabály tárgyát képező csoport vonatkozásában. Ezenkívül, míg Feröer esetében a jogszabály arról rendelkezik, hogy a „feröeri nép, választott képviselői (...) útján, a Királyság egységének megőrzésével, a törvényben meghatározott módon, átveszi a feröeri ügyek közigazgatási és kormányzati hatásköreit.” (1. §), addig Grönland esetében népről nem esik szó. Sokak szerint ennek oka az, hogy Grönland vonatkozásában az önkormányzatiság alapját sokkal inkább a terület, mintsem a közösségi (nemzeti) hovatartozás képezte, szemben például Feröerrel⁴⁶. Ráadásul míg a Grönlandról szóló törvény egzakt módon kije-

⁴³ Pl. Maria Ackrén, Lásd Ackrén; Maria: Territoriella autonomier i världen. En empirisk studie över de självstyrda områdena i världen. Ålands fredsinstitut Mariehamn 2006. 51. p.

⁴⁴ Martens; Gunnar: Administration in Greenland – A Limitation To Autonomy. In: Nordic Journal of International Law. Vol. 57. (1988) 358. p.

⁴⁵ „Folkesamfund”

⁴⁶ Mørkøre; Jógvan: Transfers and Dependency: The Faroese Experience. In.: North

löli a regionális kormányzás kereteit, addig Feröerre vonatkozó dán törvény a kérdések szabályozását meghagyja a lokális törvényhozásnak. Továbbá az autonóm jogforrások terén is felfedezhetünk különbségeket. Feröer esetében a regionális parlament kizárólag törvényben szabályozza a hatáskörébe tartozó ügyeket, Grönland esetében azonban amennyiben egy adott terület feletti törvényhozói hatáskör az autonóm kormányzat döntése folytán nem került át grönlandi kompetenciába, a dán kormány határozhat úgy, hogy a végrehajtási jogszabályalkotásra vonatkozó hatáskört a *Landstingre*⁴⁷ ruházza. Magyarán: ilyenkor az történik, hogy az adott területtel kapcsolatos törvényt a dán *Folketing*, míg az ezzel kapcsolatos rendeleteket a *Landsting* alkotja meg. Vagyis az ilyen esetekben Grönland szabályozó-autonómiával rendelkezik. További fontos és a szimbolikus, identitásformáló különbségek közé tartozik az, hogy amíg Feröer esetében a törvény *expressis verbis* elismeri a „Szigetek” jogát a lobogó- és jelképhasználatra, addig Grönland esetében erre semmiféle utalás nem történik. Igaz azonban, hogy a grönlandi autonómia óta eltelt majd’ három évtized alatt a grönlandiak törvényt alkottak nemzeti jelképeikről, amelyeket rendszeresen használnak is. Fontos továbbá hangsúlyozni, hogy Grönlanddal szemben a feröeriek útlevélben fel kell tüntetni a „Feröeri” és a „Feröer-szigetek” kifejezéseket, a Dán és a Dán Királyság terminusok után. Ezenkívül a törvény definiálja a „feröeri” kifejezést is, állandó feröeri lakóhellyel rendelkező dán állampolgárt értve ezen. Ez azonban nem státus, össze sem hasonlítható a jellegében unikális álandi regionális (állam)polgársággal, vagyis a *hembygdsrätt*-el, ugyanis kizárólag a feröeri választójoggal és a helyi közhivatalok betöltésével kapcsolatban írható elő feltételként. Végezetül a feröeri és a grönlandi autonómia közötti különbségek tárgyalása során nem mehetünk el az olyan, a dolog természetéből fakadó különbségek mellett, mint a grönlandiaknak a természeti erőforrásaik feletti alapvető jogainak elismerése és deklarálása. Ennek okát nyilvánvalóan a régió természeti értékeinek gazdagságában, valamint Grönland őslakos népességének, az inuitoknak a természethez való sajátos viszonyában kell keresnünk. Ráadásul a feröeri autonómia-rezsim az utóbbi néhány évben alapvető reformokon ment keresztül⁴⁸. A 2004-ben hivatalba lépett új feröeri kormány a koalíciós szerződésben, a Dániával való kapcsolat rendezését tűzte ki céljául⁴⁹. A dán kormány nem zárkózott el a tárgyalások elől, és ennek

⁴⁷ Azaz a grönlandi parlamentre.

⁴⁸ Emiatt egyesek 2005-től új autonómia-törvényről beszélnek, jöllehet az eredeti, 1948-as szabályozás ma is hatályban van.

⁴⁹ Lásd „The Coalition Paper between the Unionist Party, the People’s Party and the Social Democratic Party” Letölthető: <http://www.tinganes.fo> (Utolsó letöltés időpontja: 2008. január 13.)

megfelelően 2005-ben a két kabinet egy, az addigi önkormányzati rendszer reformjára vonatkozó szerződést kötött egymással. A megállapodás alapján a *Folketing* két új törvényt fogadott el ugyanabban az évben, egyrészt a „Feröeri hatóságok hatáskörébe tartozó ügyek elosztásáról szóló 2005. évi LXXIX. törvényt”, valamint a „Feröeri kormány által kötött nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról szóló 2005. évi LXXX. törvényt”. Az előbbi jogszabály tulajdonképpen az önkormányzati belügyekbe tartozó hatásköröket a korábbihoz képest radikálisan kiszélesítette, valójában minden az 1 § (2) bekezdésében expressis verbis felsorolt terület⁵⁰ kivételével feröeri kompetenciába sorolt, azzal a feltétellel, hogy azt az autonóm kormányzat jóváhagyja. Az 1948. évi jogszabályhoz hasonlóan a 2005. évi LXXIX. törvény is a hozzá csatolt mellékletben sorolja fel a szóba jöhető területeket. Ugyanígy hasonlóság az is, hogy ha a feröeri kormány a hatáskör átvétele mellett dönt, azzal együtt a pénzügyi felelősséget is vállalnia kell. Talán még ezeknél is nagyobb jelentősége van a másik, 2005-ben elfogadott jogszabálynak, ugyanis az a feröeri hatáskörbe tartozó területeken nemzetközi szerződések kötésére hatalmazza fel a feröeri kormányt. Itt nincs másról szó, minthogy a Feröer-szigetek ezzel a belső jogi aktussal *korlátozott* nemzetközi jogalanyiságot szerzett. Feröer ezzel a lehetőséggel azóta több esetben is élt, így 2005-ben nemzetközi megállapodást kötött Izlanddal, egy egységes gazdasági térség létrehozásáról⁵¹. A szerződés érdekessége, hogy annak Dánia nem, hanem csak egy meghatározott területi egysége, a Feröer-szigetek vált a részesévé. Vagyis a gazdasági integráció egyik fokozatát jelentő egységes gazdasági térséget egy szuverén állam és egy másik állam autonóm területe hozták létre⁵². A 2005. évi LXXX. törvény további érdekessége, hogy lehetőséget biztosít Feröernek arra, hogy diplomáciai képviselőket küldjön, illetve fogadjon, igaz, még a dán diplomáciai képviseletek keretén belül. Korábban „csak” feröeri attasék küldésére volt lehetősége a „Szigeteknek”. Ezenkívül amennyiben ennek jogi lehetősége fennáll, a Feröer-szigetek nemzetközi szervezetek tagjává is válhat. Mindezek együtt azt is jelentik, hogy a feröeri autonómia keretei – véleményünk szerint – tovább már nem nagyon tágíthatók⁵³, ugyanis az ennél szélesebb hatáskörök már a teljes független-

⁵⁰ Ezek a dán alkotmánnyal, a dán állampolgársággal, a dán legfelsőbb Bírósággal, a kül-, biztonsági-, és védelempolitikával, valamint a monetáris, és valutapolitikával kapcsolatos közvetlen hatáskörök.

⁵¹ Lásd 2005. évi Hoyvík-i megállapodás Izland és a Feröer-szigetek között. Letöltendő: <http://www.tinganes.fo> Utolsó letöltés időpontja: 2008. január 13.)

⁵² Igaz ugyan, hogy már 1992-től szabadkereskedelmi térségben élt együtt Izland és Feröer.

⁵³ Egyedüli kivételként az álandi megoldásból ismert Hembygdsrátt, vagyis a tartományi (állam)polgárság említhető meg.

séget jelentenek a „Juhok-szigete” esetében. Grönland még nem rendelkezik a feröerihez fogható hatáskörökkel, de nagy valószínűség szerint népszavazást tartanak majd erről a kérdésről, feltehetően 2008 őszén.

Az imént részletezett különbségek ellenére, véleményünk szerint nem téved az, aki dán autonómia-modellről értekezik. Egyrészt ugyanis a meglévő differenciák ellenére a hasonlóságok, sőt esetenként azonosságok jóval jellemzőbbek a két autonómia-megoldásra, mint fordítva. Másrészt bár, mint ahogy láttuk, még gyakran a hivatalos dán álláspont is tagadja, a feröeri autonómia-statútumot bizony elő-elővették a grönlandi önkormányzat részleteit kidolgozó bizottsági tagok. Végezetül ide kívánczik az is, hogy a dán autonómia-modell emlegetése kapcsán érdemes utalni arra, hogy az 1944 előtt Dániához tartozó, és autonóm Izland a jelenlegi feröeri helyzettel sok hasonlóságot mutat. Ezért álláspontunk szerint, amennyiben dán autonómia-modellről beszélünk, akkor a ma már független Izlandot sem szabad kifelejtenünk a sorból.

4. A feröeri pártrendszer

A működő feröeri autonómia lényeges eleme, és ezért indokolt lehet annak alaposabb ismertetése, a saját (autonóm) pártrendszer léte és jellege. Nem törvényszerű ugyanis, hogy egy autonóm entitásban pártrendszer jöjjön létre,⁵⁴ bár kétségtávol az érintett régióban élő társadalom, – nyugati értelemben vett – politikai fejlettségét, érettségét mutatja, amennyiben ez megtörténik. Feröer ráadásul autochton pártrendszerrel⁵⁵ rendelkezik, ugyanis a helyi pártok közül egy sem vesz részt a területi állam, azaz Dánia pártversenyében,⁵⁶ és úgyszintén igaz ez az országos pártokra is, a Løgtinget illetően.⁵⁷ A teljesség igénye nélkül a következőknek lehet szerepe a helyi párt-szisztéma kialakulásakor:

- 1) a státuskérdés hangsúlyos jelenléte a helyi politikai agendán, magyarul: amikor az autonómia pusztán az egyik opció a teljes

⁵⁴ Nem alakult ki pártrendszere mindeztáig többek között Gagaúziának, a Man-szigetnek, a Jersey-, és a Guernsey-szigeteknek, Nunavutnak stb.

⁵⁵ Az autochton pártrendszer tekinthető az autonóm pártrendszerek legfejlettebb típusának. Az „autonóm pártrendszerekről részletesebben lásd a Politikatudományi Szemleben megjelent írásomat. Tóth Norbert: Az autonóm pártrendszerek. In: Politikatudományi Szemle 2007/3 xx–xx pp.

⁵⁶ Ilyenre lehet példa – némi korrekcióval – Québec pártrendszere.

⁵⁷ Erre a vegyes szisztémára példa lehet a spanyol és az olasz autonóm régiók pártrendszere.

- függetlenség és/vagy a társult tagság, esetleg a megosztott szuverenitás mellett,
- 2) a helyi társadalmat megosztó törésvonalak mélysége és szélessége,
 - 3) az önkormányzatiság szerepének fontossága a mindennapok alakításában,
 - 4) a területi állam választási rendszerének tradíciói,
 - 5) a területi állam demokratizmusa,
 - 6) valamint állami múltja.

A felsorolt tényezőkkel összefüggésben megemlítendő, hogy a skandináv területi autonómiák mindegyike rendelkezik saját pártrendszerrel, Feröerről ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a jelenlegi pártok nagy része már az autonómia megszerzését megelőzően kialakult. A feröeri politikai arénát négy párt küzdelme jellemzi, a társadalmat két fő törésvonal osztja meg, mégpedig az egyik a Dániához fűződő viszony megítélése kapcsán alakult ki, a másikat pedig az Európában hagyományosnak mondható bal-jobb tengely jelenti⁵⁸. Ezek a törésvonalak keresztbe metszik egymást, így a pártverseny jellege centrifugális (Ackrén, 2006: 224–229). A Feröer-szigeteken elsőként (lásd az 1. számú ábrát) az *Unionista Párt* (SF) jött létre 1906-ban, amely tradicionális skandináv agrárpártnak tekinthető. Következésképpen az ideológiai liberalizmus talaján áll, és amint az a nevéből is következik, célja Dánia kebelén maradva, egy szabadelvű feröeri társadalom megteremtése, a dániai testvérpártok (mindenekelőtt a Venstre és a Radikale Venstre) és a „korszerű progresszivitás” segítségével. Az SF a már korábban említett Jóannes Paturson politikájával szemben alakult meg. Paturson – akinek családja a „Szigetek” életében emblematikus szerepet játszott és játszik ma is⁵⁹ – a XX. század elején képviselő volt a Venstre színeiben a dán Rigsdagban. Paturson az önkormányzatiság érdekében szállt síkra Koppenhágában, ám a kérdés megosztotta a feröerieket, és az 1906-ban tartott parlamenti választást Paturson elvesztette. A győztesek nem sokkal később létrehozták az *Unionista Pártot*, amellyel szemben Paturson és követői az *Önkormányzati Párt* megalapításával válaszoltak⁶⁰. Az *Unionista Párt* – a listájára leadott szavazatok átlagát tekintve⁶¹ – a pártrendszer második legjelentősebb szereplőjének

⁵⁸ Ezzel kapcsolatban lásd a <http://www.logtinf.fo/L%F8gting%20UK%202004.pdf> honlapon elhelyezett brosrát. Utolsó letöltés időpontja: 2008. január 15.

⁵⁹ Hosszú évszázadok óta a Paturson család tulajdonában van a kirkjubour-i ún. „Királyi gazdaság”. Patursonék ennek megfelelően a „királyi gazda” cím birtokosai, valamint családi gazdaságuk területén található az első feröeri püspöki székesegyház romjai is.

⁶⁰ Jackson; Anthony: I.m. 82–83. p.

⁶¹ 21,7%

tekinthető, és a bal-jobb tengely jobb oldalán foglal helyet. Az Unionista Párt politikusai szerint fent kell tartani az uniót, mivel az kézzelfogható – főként gazdasági – előnyökkel jár a feröeriek számára. Emellett azonban úgy találják, hogy kétségtől igazuk van azoknak, akik szerint az autonómia rendszere bizonyos reformokra szorul. Ennek érdekében tisztázni szeretnék minden olyan alkotmányos kérdést, amely nem eléggé világos Dánia és a Feröer-szigetek viszonylatában, valamint az autonóm státus, és az ezzel kapcsolatos jogkörök kiszélesítésére törekednek. Továbbá meg kívánják őrizni – sőt fejleszteni szeretnék! – a feröeri jóléti rendszert, és különös gondot fordítanak a jövőbeli generációk érdekeire is. Az autonómia fejlesztésétől azt remélik, hogy ezáltal a feröeriek úgy lesznek önállóbbak, hogy egyúttal lojálisak maradnak a dán királyi házhoz és a területi államhoz is. Éppen ezért fontosnak tartják deklarálni, hogy fenntartanak a valutauniót és az igazságügyi uniót Dániával, emellett azonban – szándékaik szerint – csak a külpolitikát és a védelempolitikát intézné Koppenhága⁶².

Közismert, hogy Skandináviában különösen erősnek mondhatók a szociáldemokrata pártok. Nincs ez másképpen a Feröer-szigeteken sem, igaz, itt messze nem számítanak olyan komoly tényezőnek, mint például Svédországban vagy Dániában. Ezt az is mutatja, hogy Feröeren a Feröeri Szociáldemokrata Párt (JF) némiképp' megkésve, csak 1925-ben alakult meg. Ennek oka az, hogy a „Szigeteken” a legmeghatározóbb és legrégebbi törésvonalnak a Dániához való viszony kérdésköre tekinthető. Mindezek ellenére, a JF számít a helyi pártverseny legerősebb alakulatának, igaz, alig marad el tőle az imént tárgyalt Unionista Párt. A 2008-ban tartott parlamenti választáson, bizonyos a párthoz köthető kétes ügyletek miatt a szociáldemokraták súlyos vereséget szenvedtek, és a negyedik helyen végeztek. A JF kialakulásának kedvezett, hogy jóllehet, a Feröer-szigeteken nem alakult ki a szociáldemokrata pártok hagyományos bázisának tekintett ipari munkásság, a két világhégés közötti időszakban az önállósodás versus unió dilemmája valamennyire háttérbe szorult. Annak ellenére, hogy az első világháború alatt és az azt követő időszakban a „Szigetek” fő bevételi forrásának számító halexport minden addiginál több profitot produkált, a jövedelmek elosztása egyenlőtlenebbé vált, ami kiélezte az elmentet a hajótulajdonosok és a halászok között. Ez először szakszervezetek létrehozásához vezetett, majd ahogy már az imént említettük, 1925-ben megalakult a Szociáldemokrata Párt. A JF gründolására ha-

⁶² Programjuk főbb elemeit lásd a

<http://www.samband.fo/sambandfo/Default.asp?cid=1&mid=163&pg=163>
című honlapon (Utolsó letöltés időpontja: 2008.január 15)

mar jött a válasz, a hajótulajdonosok és üzletemberek megalapították a saját érdekképviselési szervezetüket, majd 1936-ban a Gazdasági Pártot (VF), amelynek politikája a Szociáldemokrata Párt opponálásában merült ki⁶³, igaz, segítségével létrejött Feröer első, Dániától független pénzintézete a Halászati Dolgozók Bankja (Sjóvinnubankin). A Szociáldemokrata Párt hagyományos értelemben vett szociáldemokrata formáció, célja a „Szigetek” lakossága jólétének emelése, és egy erős a szolidaritásra épülő társadalom megteremtése. A Feröer-szigetek jövőjét a Dán Királyság keretein belül képzei el⁶⁴.

Az uniópárti politikai aktorok után következzenek a lokális pártrendszer anti-establishmentnek tekintett pártjai. Két szervezet emelkedik ki egyértelműen a mezőnyből. Az egyik a politikai paletta jobb oldalán helyet foglaló Néppárt (FF), míg a másik a vele szemben – de lényegében azonos térfélen elhelyezkedő – Köztársaság Párt (TF). Mindkét párt a múlt század '40-es éveiben jött létre, igaz, a Néppárt még a második világháború alatt, 1939-ben, a Köztársaság Párt viszont a világegést követően, 1948-ban. A Néppárt világnézetét alapvetően keresztény alapokra építette fel, mégsem tekinthető kereszténydemokrata pártnak. Konzervatív-liberális pártként tekint magára, és a család, valamint az egyéni felelősségvállalás fontosságát hangsúlyozza. A Néppártot a már jól ismert Patturson hozta létre, mégpedig a Gazdasági Párt bázisán. A politikus a gazdasági világválság hatására elszegényedő, és a királyi birtokok rovására maguknak termőföldet követelő halászokra támaszkodott, és pártja komoly népszerűségnek örvendett a brit megszállás éveiben⁶⁵. Ezenkívül kevesebb államot, következésképpen kevesebb adót tartana jónak. A mostaninál nagyobb önállóságot szeretne a Feröer-szigeteknek, politikusai időnként felvetik a „Szigetek” függetlenedésének lehetőségét is⁶⁶. A pártrendszer harmadik legjelentősebb pártjának minősül, és ennek megfelelően a legutóbbi törvényhozási választásokon (2008-ban) a harmadik helyet sikerült megszereznie. A feröeri pártszisztéma kétségkívül legradikálisabb tényezője a Köztársaság Párt, amely a pártpaletta baloldalán foglal helyet. A szervezetet a korábban többször hivatkozott Jóannes Patturson alapította az autonómia megadásának évében, egyértelműen arra adott nemleges válaszként. A TF a demokratikus értékek fontosságát hangsúlyozza, és egy olyan társadalmat vizionál, amelyben a perszonális jogok mellett a kötelezettségek-

⁶³ Jackson; Anthony: I.m. 83. p.

⁶⁴ Törekvéseiket lásd a <http://www.javnadarflokkinur.in.fo/> című honlapon. (Utolsó letöltés időpontja: 2008. január 15.)

⁶⁵ Jackson; Anthony: I.m. 83. p.

⁶⁶ Céljait lásd a <http://folkaflakkinur.in.fo/xa.asp?fnk=1st&bnr=1&unr=2> című weblapon. (Utolsó letöltés időpontja: 2008. január 15.)

nek is fontos szerep jutna⁶⁷. Sokkal fontosabb ellenben az, hogy a Köztársaság Párt végső célja a Feröer-szigetek függetlenségének kivívása. *Nomen est omen* – a párt a jelenlegi monarchikus kormányformát is elutasítja, és egy szuverén köztársaság képét vázolta fel magának és szimpatizánsainak⁶⁸. Választási eredményei alapján megállapítható, hogy a '90-es évek második felétől vált igazán népszerűvé, és így a feröeri négypárti szisztéma negyedik legjelentősebb pártjának számít, bár erre némiképp rácsafolva az első helyen sikerült végeznie.

A fentiekén túl még két politikai formáció minősül a feröeri pártverseny állandó résztvevőjének. Elsőként a patinás Önkormányzati – más néven Függetlenségi – Pártot (SSF) kell megemlíteni. Az Önkormányzati Pártot formálisan 1909-ben hozták létre, ám már három évvel korábban megkezdte politikai működését. Alapításakor fő célja a feröeri nyelvnek a dánnal való egyenrangúvá tétele volt, manapság az autonómia és az autonóm parlament, azaz a Løgting hatáskörének kiszélesítéséért száll síkra, emellett szociálliberális jegyekkel is rendelkezik. Alternatív neve kissé megtévesztő lehet, mivel a pártnak nem célja a „Szigetek” függetlenségének megteremtése. Választási szereplései alapján elmondhatjuk, hogy – valószínűleg – még sokáig alakítója lesz a helyi politikai életnek, ugyanis a listájára leadott szavazatok aránya, rendre meghaladja a négy százalékos bekerülési küszöböt.⁶⁹ Az Önkormányzati Párton túl szólni kell még a viszonylag újnak számító Centrum Pártról (MF) is. A Centrum Pártot mint tipikus kereszténydemokrata pártot 1992-ben hozták létre, és a szervezet rögtön be is került az autonóm törvényhozásba. Azóta hat százalék körüli eredményével a pártrendszer legfiatalabb aktorának minősül. Lényegében az egykori Keresztény Néppárt (KFF) politikai örökösének tekintik, ám választási szereplése kissé még elmarad szellemi elődjétől.

Végül meg kell emlékezni azokról a pártokról is, amelyek már megszűntek, beolvadtak vagy felhagytak a politizálással. E csoportok közös jellemzője, hogy a szélsőbaloldali póluson foglaltak helyet. Ezek közül elsőként a Haladás nevű politikai párt jött létre 1962-ben, és alapítói marxista feröeri fiatalok voltak. 1969-ben a párt kettészakadt, ugyanis a csoport erősen kommunista irányultságú szárnya rossz néven vette a pártelit Köztársaság Párthoz való közeledését. Ezért a „láza-

⁶⁷ Lásd a párt 1948 május 23-án elfogadott kiáltványát.

⁶⁸ Gondolataikat lásd a <http://www.tjodveldi.fo/> című honlapon. (Utolsó letöltés időpontja: 2008. január 15.)

⁶⁹ A párról részletesebben lásd a <http://www.sjalvstyri.fo/> című honlapot. (Utolsó letöltés időpontja: 2008. január 15.)

dók” megalapították a Feröeri Szocialista Pártot, célul egy független szocialista köztársaság létrehozását tűzték ki, és ellenezték Dánia, és vele együtt a „Szigetek” NATO-tagságát is. Említést érdemel még a Feröeri Kommunista Párt (FKF) és a Vörös Május Elseje nevű formáció is. Előbbi 1974-ben alakult meg, ám már 1981-ben be is fejezte működését, ugyanis a párt vezetője ekkor – továbbtanulási szándékkal – Glasgowba távozott. Utóbbi pedig ugyancsak a ’80-as években fejtette ki, nem túl komolyan vehető és vett tevékenységét. A legutóbbi két parlamenti választás (2004 és 2008) alkalmával két érdekes politikai kezdeményezésnek lehettek tanúi a feröeriek. Míg 2004-ben egy feröeri előadóművész létrehozta a Humorpártot, amely csupán alig több, mint egy százalékkal maradt el a parlamenti küszöbötől, addig a 2008-ban tartott megmérettetésre helyi egyetemisták egy csoportja megalapította a Fialtalok Pártját (MF). A Humorpárt anti-establishment pártként jött létre, és alapvetően a fennálló politikai garnitúra oppozíciójaként, míg a 0,7 százalékot szerzett MF generációs pártként értékelhető.

5. Függetlenség versus autonómia

A korábban említetteknek megfelelően a feröeri társadalmat megosztó legfontosabb törésvonal, vagyis a függetlenség *kontra* unió dilemmája, és a gazdasági autonómia kérdésköre egymással szoros korrelációt mutat. Igaz ez a megállapítás egyrészt azért, mert ugyan a Dániától való szecesszió gondolata már a XIX. században megjelent a feröeri politikai agendán,⁷⁰ a kezdeti lelkesedést még lehűtötték a „Szigetek” gazdaságának saját lábakra állíthatóságát megkérdőjelező hangok. Másrészt a második világháború alatt történt események (a kontinentális Dánia német megszállása, brit csapatok partraszállása Feröeren és Izlandon, Izland 1944-ben elnyert függetlensége), és a feröeri gazdaság akkori szárnyalása, a függetlenségre való teljes érettség érzését keltette a helyiek egy jelentős részében. Azóta sincs ez másképpen, mint ahogyan egy feröeri politológus írja, „a Dániával való uniónak valójában gazdasági és szociális okai vannak⁷¹”. A tisztánlátás érdekében ide kíváncsozok, hogy a feröeri gazdasági öngondoskodás csírája 1934-ben jelent meg, amikor Dánia Feröer vonatkozásában is bevezette a személyi jövedelemadó fizetésének kötelezettségét. Ez azt jelentette, hogy eddig az időpontig, tulajdonképpen nem kellett adót fizetniük a feröerieknek, vagyis az ottani beruházásokat és fejlesztéseket szinte kizárólag a kontinentális Dánia adófizetői finanszírozták. A feröeri gazdaság alapproblémája, hogy egyrészt még

⁷⁰ Elsősorban a már többször hivatkozott Jóannés Patturson jóvoltából.

⁷¹ Mørkøre; Jógván: I.m. 1. p.

mindig túlságosan függ Dániától (többek között ezen a függőségen is szeretne változtatni a már korábban hivatkozott 2005. évi Hoyvík-i Megállapodás), másrészt és jórészt az, hogy szinte kizárólag egyetlen ágazatra, mégpedig a halászatra és az azzal kapcsolatos iparágakra épül.⁷² Jóllehet, a kormány szeretne ezen változtatni (elsősorban a turizmus fejlesztésével, és a szolgáltató szektor helyzetbe hozásával), ez csak meglehetősen lassan és nehézkesen megy. A feröeri gazdaság még mindig nagyon törékeny, erre a legjobb példa az 1992-ben kezdődött, és csak 1994-re megzabolázott helyi gazdasági válság. Egy bankválsággal indult, 1992-ben a *Sjóvinnubankin* nevű, és már hivatkozott feröeri pénzügyi intézet egyik napról a másikra összeomlott. A bajt tetézte a halászati termékek piacán bekövetkezett recesszió, és a két tényező együttesen villámgyorsan 20 százalék fölé lökte a munkanélküliségi mutatót, súlyos társadalmi válságot okozva ezzel Feröeren. Az autonóm kormányzat közel állt a teljes csőd bejelentéséhez, de helyi politikusok egy részének javaslatára Dániához fordultak segítségért. A korábban annyiszor kárhoztatott Koppenhága segített. A dán kormány pénzügyi alapot hozott létre, amelynek segítségével két év alatt konszolidálni lehetett a feröeri bankrendszert. A független Feröer életképességében kétkedők azóta is felelmegetik, hogy amikor bajban van Feröer, a függetlenséget szorgalmazó hangok elcsendesednek. Ezt a megállapítást egyebek között a szeparatista pártokra leadott szavazatok aránya is bizonyítja (Lásd a 2. számú ábrát).

A szeparatizmus kontra autonomizmus vitája még nem dőlt el végérvényesen. Annyi bizonyos, hogy Dánia is számol a teljes függetlenség forgatókönyvével, és – legalábbis a mai állás szerint – nem gördítene komolyabb akadályokat Feröer kiválási szándéka elé. Utóbbit például a 2005. évi LXXIX. törvény kommentárja is ékesen bizonyítja, amely szerint: „Ez a törvényjavaslat nem módosítja a feröeri nép meglévő jogát, és következésképpen a feröeri nép megőrzi és megvédi elidegeníthetetlen és fennálló jogát, a nemzetközi jognak megfelelő önrendelkezésre.” A két entitás (vagyis Dánia és Feröer) között ennek kapcsán meglévő vita ismét csak gazdasági természetű. Leegyszerűsítve a problémát, arról van szó, hogy a teljes függetlenséget követően Dánia csak három, míg Feröer legalább 15 évig szeretné élvezni a dán adófizetők anyagi segítségét. Vagy ahogyan Näslund megfogalmazta: „Amennyiben a feröeriek több politikai és gazdasági szabadságot szeretnének, meg kell, hogy fizessek annak árát. Dánia nincs a feröeri

⁷² A GDP exportbevételének 98%-át a halfeldolgozásból, és értékesítésből származó jövedelmek adják. Lásd: Karlsson; Agneta: Sub-national Insular Jurisdictions as Configurations of Jurisdictional Powers and Economic Capacity. A Study of Åland, The Faroe Islands and Greenland. NORDREGIO, Stockholm Sweden, 2006. 29. p.

függetlenség ellen, de a probléma az, hogy Feröer nem fogadja el annak gazdasági feltételeit.⁷³”

8. Záró megjegyzések

A Feröer-szigetek státusának közeljövőbeli és feltételezhető változását az álandi autonómiakutató Ackrén három lehetséges szcenárió keretében képzei el. Egyfelől Izland esetéhez hasonlóan elképzelhetőnek tarja a teljes függetlenséget mint opciót. Ezt a verziót – vagyis a függetlenség lépésről-lépésre történő kivívását – támogatja a két, már említett szeparatista párt is. Igaz, az egyébként hivatalosan autonomista, 2004 és 2008 között hivatalban lévő szociáldemokrata miniszterelnök, Jóannes Eidesgaard is mintha függetlenségi húron játszott volna, amikor így fogalmazott: „a Feröer-szigetek különleges kapcsolatban van Izlanddal⁷⁴. Olyan ez nagyjából, mintha Izland a bátyánk volna, családtag, amely tapasztaltabb nálunk, és valószínűleg ő már megtett mindent előttünk, amit mi is megtenni szándékozunk ezután. De hosszú távon mi is felnövünk, és egyenlővé válnunk vele.⁷⁵” Az ilyen kijelentések, és a 2012-re kitűzött függetlenségi népszavazás miatt nehéz eldönteni, hogy Feröer esetét egy újabb sikeres autonómia-megoldásnak, vagy inkább *in statu nascendi*, vagyis születőben lévő államként aposztrofáljuk. Paradox módon mindkét megállapítás megállhatja a helyét. Egyfelől a területi autonómia egyik legfontosabb célja, vagyis az interkulturális feszültségek kezelése erőszak alkalmazása nélkül, ebben az esetben (is) teljesült. Másrészt az is igaz, hogy feltehetően a szigetautonómiák, (a centrumtól való nagyobb távolság, egzakt földrajzi és politikai határok miatt stb.) könnyebben alakulnak át független állammá,⁷⁶ mint „szárazföldi” megfelelőik. Amennyiben a függetlenség lesz a „Szigetek” sorsa, akkor is sikeresnek mondható a feröeri példa, ugyanis az önkormányzatiság évtizedei kitűnő felkészülési keretül szolgáltak az államiság felé tett úton. Úgy véljük, hogy ez utóbbi sem elhanyagolható eredmény, különösen az államépítési diszkussziók korszakában. Ackrén a teljes függetlenséget mégsem tartja elképzelhetőnek, alapvetően a már részletesen tárgyalt gazdasági megfontolások miatt. Ehelyett a szabad társulást ajánlja Feröernek, ennek lényege, hogy egy nagyobb entitáshoz egy kisebb és

⁷³ Idézi Karlsson. In: Karlsson; Agneta i.m. 28. p.

⁷⁴ 1945 és 1948 között még Feröer Izlandhoz csatlakozásának lehetősége is foglalkoztatta a törshavni politikusokat.

⁷⁵ Lásd a „The Prime Minister's Speech at the opening of the Faroese Representation in Reykjavík” című dokumentumot. Letölthető a <http://www.faroese.is> honlapról. Utolsó letöltés időpontja: 2008. január 14.)

⁷⁶ Lásd pl. Izland, korrekciókkal Írország, Málta, Ciprus és egy sor csendes-óceáni sziget esetét.

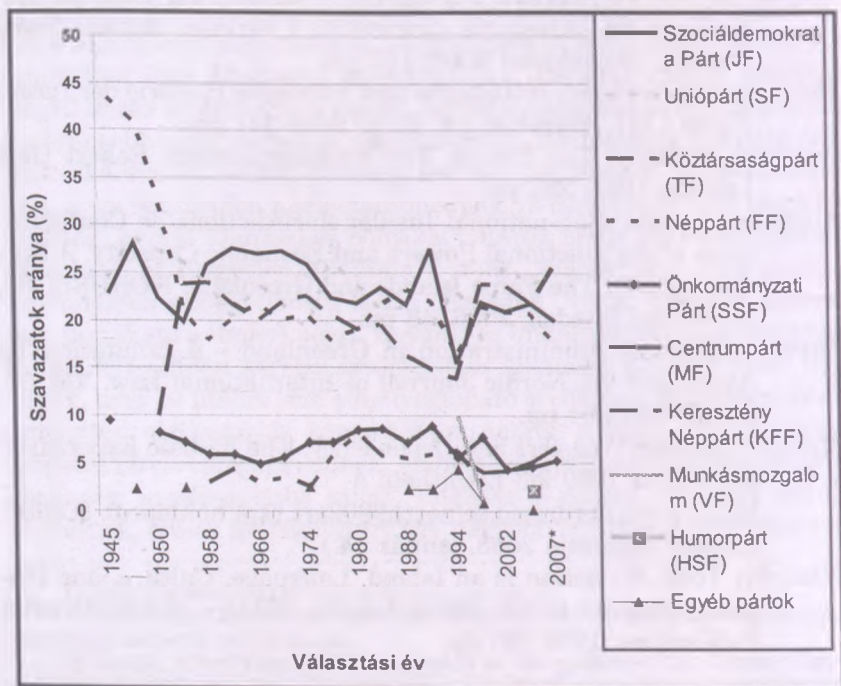
sok szempontból gyengébb csatlakozik, egy a kettejük által kötött szerződés alapján. A szabad társulásban a csatlakozó, szuverenitásának egy részét (általában a védelempolitikát és bizonyos külpolitikai jogosítványokat) a befogadóra ruházza át. A szabad társulás előnye, hogy a kisebbik politikai egység bármikor felmondhatja a szerződést, vagyis tetszése szerint kiléphet a társulásból. A szabad társulás jól ismert esete Új-Zéland, és a hozzá csatlakozott Cook-szigetek, valamint Niue példája. Végül Ackrén elképzelhetőnek tart egy konföderációt is, a ma már ténylegesen hárompólusú Dán Királyság, Feröer és Grönland részvételével.⁷⁷ Véleményünk szerint, akármelyik forgatókönyv is valósul meg a jövőben, Feröer függetlenségének lehetőségével ezután is számolni kell.

FELHASZNÁLT IRODALOM

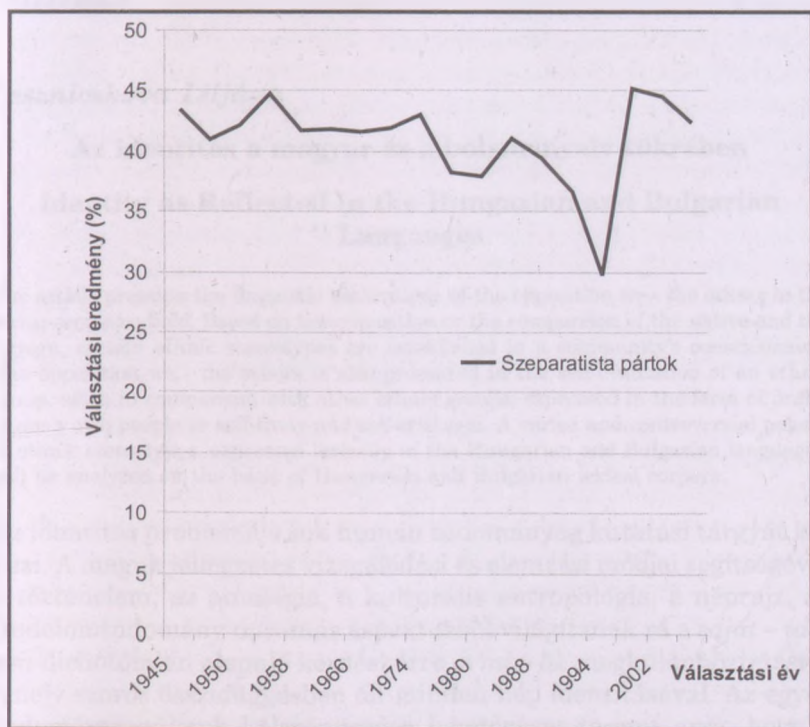
- Ackrén; Maria: The Faroe Islands: Options for Independence. Island Studies Journal. Vol. 1. No. 2. 223–238 pp.*
- Ackrén; Maria: Territoriella autonomier i världen. En empirisk studie över de självstyrda områdena i världen. Ålands freds-institut, Mariehamn 2006. 162 pp.*
- Debes; Lucas Jacobsen: Natürliche und Politische Historie der Inseln Färöe 1757. Mülheim a.d. Ruhr 2005 321 pp.*
- Jackson; Anthony: The Faroes. The Faraway Islands. Robert Hale London 1991. 223 pp.*
- Karlsson; Agneta: Sub-national Insular Jurisdictions as Configurations of Jurisdictional Powers and Economic Capacity. A Study of Åland, The Faroe Islands and Greenland. NORDREGIO, Stockholm Sweden, 2006. 43 pp.*
- Martens; Gunnar: Administration in Greenland – A Limitation To Autonomy. In. Nordic Journal of International Law. Vol. 57. (1988) 358–364 pp.*
- Mêrkêre; Jógvan: Transfers and Dependency: The Faroese Experience. In.: North 1999 2/3 Letölthető a <http://www.nordregio.se/north9902art.htm> honlapról. (Utolsó letöltés időpontja 2008. január 14.)*
- Nauerby; Tom: No nation is an Island. Language, Culture, and National Identity in the Faroe Islands. SNAI – North Atlantic Publication. 1996 237 pp.*

⁷⁷ Ackrén; Maria: I.m. 232–234 p.

- Patursson; Erlendur*: Some Critical Observations on the Political Development of the Faroe Islands, and their Present Political Situation. In. *Nordisk Tidsskrift for International Ret* Vol. 54. (1985) 52–58. pp.
- Tóth; Norbert*: Autonóm pártrendszerek. *Politikatudományi Szemle* XVI. évfolyam 2007/3. szám 89–109. pp.
- Tóth, Norbert*: „Ezer sziget és zátany országa, a habokból született Åland” – avagy milyen hatással lehet a területi autonómia az identitásra? In. *Magyar Kisebbség* 2007/1–2
- Wylie; Jonathan*: The Faroe Islands. Interpretations of History. The University Press of Kentucky 1987. 257 pp.
- Young; G. V. C.*: From the Vikings to the Reformation. A Chronicle of the Faroe Islands up to 1538. Shearwater Press Douglas (Isle of Man) 1979. 184 pp.
- Faroe Islands in figures 2007. Hagstova Føroya, Tórshavn 2007, 35 pp.

1. ábra A feröeri pártrendszer

2. ábra – A szeparatista szavazatok aránya Feröeren

Lesznickova Liljana

Az identitás a magyar és a bolgár nyelv tükrében

Identity as Reflected in the Hungarian and Bulgarian Languages

The article presents the linguistic realizations of the opposition we - the others in the lexico-semantic field. Based on the opposition or the comparison of the native and the foreign, certain ethnic stereotypes are established in a community's consciousness. The opposition we - the others is also presented in the self-evaluation of an ethnic group, often in comparison with other ethnic groups, expressed in the form of praise of one's own people or self-irony and self-criticism. A varied and controversial palette of ethnic stereotypes, expressed lexically in the Hungarian and Bulgarian languages, will be analyzed on the basis of Hungarian and Bulgarian lexical corpora.

Az identitás problémája sok humán tudományág kutatási tárgyát képezi. A maguk jellegzetes vizsgálódási és elemzési módjai segítségével a történelem, az etnológia, a kulturális antropológia, a néprajz, az irodalomtudomány más-más aspektusból világítanak rá a *saját – idegen* dichotómián alapuló kérdéskörre, a *mi – ők* megkülönböztetésre, amely szoros összefüggésben áll minden nép identitásával. Az egyes tudományterületek kölcsönhatása lehetőséget teremt arra, hogy a különmemű adatokból kialakítsuk az ember teljes, egységes képét.

A történetírás hagyományaiban a *saját* és az *idegen* között megvalósuló viszony a nemzeti történelem értelmezésének kritériumaként jelenik meg. A történelmi kutatásokban az *idegen* egyrészt jelen van a *sajáttól* való éles elkülönülése, a sajáttal történő határozott szembeállítás révén, másrészt annak külső korrektívumaként és a kulturális gazdagodás ösztönzőjeként.

Az irodalomtudomány a szépirodalmi művek megalkotásában és befogadásában, fordításában és adaptálásában, a műfaji minták megteremtésében és alkalmazásában, a nemzeti irodalmi szabályok fejlesztésében alkalmazza a *saját – idegen* kapcsolatot. Az irodalomtudományi diskurzus kétféle funkcióval látja el az oppozíciót: intratextuálisakkal, amelyek a szépirodalmi szöveg szerkezeti felépítésének törvényszerűségeiből erednek, és intertextuálisakkal, amelyek a műnek az irodalmi folyamatban elfoglalt helyével függnek össze.

A kulturális univerzálénak tartott oppozíció etnovallási aspektusai tárulnak fel, ha rokonsági, területi és vallási tartalmak szembeesülnek egymással. Nemzeti, földrajzi, felekezeti, jogi, erkölcsi, életmódbeli és érzelmi szempontból a másikkal való viszony a különböző

történelmi korszakokban a társadalmi alakulatok gerjesztőjének tekinthető, minthogy központjában a vallási és az etnikai megkülönböztetések állnak. E viszony szabályozása szigorúan előírt külső ismertetőjegyeken (öltözék, bőrszín, külső megjelenés) nyugszik, amelyek a *saját* és az *idegen* szétválasztásának jeleiül szolgálhatnak. Kettős védekező-rendező szerepet játszik a házassági szabályozás is, amely a társadalom egyneműségét és stabilitását biztosítja azzal, hogy negatív sztereotípiákat rendel ahhoz a főlegény- és menyasszonyjelölthöz, aki más felekezethez vagy népcsoporthoz tartozik.

A *más* és a *különböző* (az *eltérő*) viszonyának sokfélesége megjeleníti a *saját* és az *idegen* közti átmenetet, olyan pozíciók keletkezését, mint amikor valaki *idegenek* közt is *otthon van*, vagy *idegennek érzi magát a sajátjai között*.

A nyelvészet különleges helyet foglal el az ember és a környezete tanulmányozásával foglalkozó tudományok között. A *saját*nak az *idegen*nel történő szembeállítása több nyelvészeti ág kutatási területének átszabásához vezetett. Tárgyuk pontosítása, szabatos definiálása érdekében új módszereket dolgoztak ki, amelyeknek tökéletesítése és gyakorlati megerősítése meghatározta a különböző iskolák és irányzatok arculatát. A világfelfogásban megmutatkozó sajátosság, amelyet a nyelv maga diktál használóinak, életre hívta az etnolingvisztikát. Azokat a problémákat, amelyek a *saját* nyelvi kódra az *idegen*re történő átkapcsolásból adódnak (különösen a műfordítók munkájában) a fordítás-tudomány vizsgálja. Az *idegen* nyelveknek az anyanyelven alapuló tanítása, ahol az elmélet és a gyakorlat keresztezi egymást, az összehasonlító/összevető nyelvészet önálló ága lett. Az univerzális mentális szerkezetek variálhatóságát mutató nyelvi sokféleség és azok egyedülálló megvalósítását kifejező nyelvi sajátosság megteremt a hasonlóságok és a különbségek, a *saját* és az *idegen* közti egyensúlyt, amely a nyelvi tipológia lényegét adja. A szemiotika azt állítja, hogy a kéttagú szembeállítások univerzális jellege jól hasznosítható a természetes nyelvekben rögzített világkép teljes leírásához. A nyelvi és a szociokulturális modellek egyesítéséről szóló gondolat a nyelvészeti relativitás hipotézisére épül, amely E. Sapir és B. Worf neveihez fűződik. E két tudós egyik lényeges felismerése az, hogy minden nyelv egyedülálló példa a valóság széttagolására, amely előre meghatározza a nyelvhasználók tudomány előtti világnézetét (Dimitrova 1989). A nyelv és a kultúra jelrendszerei a közösségnek nem örökölhető sajátságos emlékezőképességét jelentik, és a környező világ szerkezetének modellálására hivatottak. E két jelrendszer által felállított emberközpontú modell nem más, mint a világról alkotott fogalmak összességének rövidített és egyszerűsített tükröződése egy adott hagyományon belül.

Ismeretes, hogy a nyelvi kommunikációs folyamat többféle (nyelvi, metanyelvi, kultúr- és szociopragmatikai, para- és extralingvisztikai) tényezőtől függ. Bármelyiknek a nem ismerete félreértésekhez, téves minősítésekhez vezethet.

Az emberek köztudatában már nagyon régóta jelen vannak az *idegen*, a *más*, a *különböző* értékelésében megnyilvánuló általánosítások, amelyek az évszázadok során a *saját* kultúrmintákkal történő egybevetés útján szilárdultak meg. A sztereotip gondolkodás egyrészt a nyelvhasználók világfelfogását tükrözi, elképzeléseit és megítéléseit foglalja össze, másrészt a valóság jelenségeihez tanúsított érzelmi hozzáállásukat tárja fel. A sztereotípiák lehetővé teszik az identitás megtartását, erősítik a csoport összetartozását, megkönnyítik a vele való azonosulást, és egyidejűleg az identitás összetevőjét is képezik. (Bańcerowski 2007: 76).

A nyelv nemzetiségalkotó funkciója előtérbe kerül mindig, amikor a nyelvhasználók szükségesnek látják, hogy kinyilvánítsák sajátosságukat, elmélyítve azt a barázdát, amely elválasztja őket az idegentől. E szükségesség szláv aktualizációi eléggé fájdalmasak, mert szétvágják a kölcsönösséget, és átrendezik a *saját* és az *idegen* közti határokat. A módosításokból származó képzelt vagy valódi veszélyekre különösen érzékenyek a kisebb lélekszámú népek, mivel tudatukban a lehetséges nyelvi beavatkozások miatti aggodalom lappang. Az elhárításukra szolgáló eszközöket egyfelől az ökolingvisztikában keresik, melynek az a célja, hogy megóvjá a kis népek nyelvét a külső asszimilációtól, másfelől a jogi szabályozásban, amely arra irányul, hogy biztosítsa a nemzeti nyelv domináns helyzetét az államon belüli vetélytársai, a kisebbségi nyelvek között. Az etnonyelvi megkülönböztetésekből kiindulva a nyelvészek kiszélesítik a *saját* kereteit azáltal, hogy a tekintélyesebb közép-európai, közszláv vagy összeurópai kontextusba ágyazzák be.

Beszélőik történelmi, földrajzi és kulturális tapasztalata alapján mind a bolgár, mind a magyar nyelv etnospecifikus fogalmakkal rendelkezik, amelyek bizonyos népcsoportok kölcsönviszonyaira épülnek. Feltűnik, hogy azok a sztereotípiák vannak túlsúlyban, amelyek inkább negatív konnotációjú nyelvi egységek (szavak, frazémák, szólások és közmondások) alkotását eredményezik. Ez azzal magyarázható, hogy „a sztereotípiák mögött gyakran az a félelem rejlik, hogy elveszíthetjük önazonosságunkat, amelyet a *mi*-csoporthoz való tartozás biztosít, és ennek hatására olyan magatartás kialakulásához vezet, amely mások, az idegenek ellen irányul.” (Bańcerowski 2007: 77).

Az *idegenek*hez való viszonyulás nemegyszer csúf- és népnevek tréfás, gúnyos vagy pejoratív használatában nyilvánul meg: gondol-

junk csak arra, hogy a *tót, oláh, sváb, ruszki* etnonimák némi lebecsülést, elutasítást is kifejezhetnek, a *nigger* és a *jenki* szót gúnyosan, a *digót* pedig tréfásan mondják, a *skót* fősvény ember jelentésében is használható a magyarban. A bolgár nyelvben negatív érzelmi töltésűek a cigányok elnevezésére használt szavak *mangal, mango, mangaszar; vizantieci ~ fanariot* 'a görög sértő elnevezése'; *csifutin* 'a zsidó sértő megjelölése'; *arnautin* 'albán, átvitt értelemben = rossz, átkozott, zsarnoki természetű ember'; *apas* 'apacs = tolvaj'; *turcsin ~ krâsztin turcsin* 'török/megkeresztelt török = zsarnok'. Hangsúlyozandó, hogy egyes népnevek személynévként is éltek és élnek a magyarban és a bolgárban (pl. *Tót, Oláh, Csifutov, Arnaudov*), s a névadás pillanatában, illetve mai személynévi funkciójukban nem pejoratív indítékúak vagy hatásúak.

Egyes nemzetiségek többfeleképpen nevezhetők meg: *cigány ~ roma ~ gácsi ~ brazil ~ füstös ~ rézbőrű ~ nem a naptól barna...* (Balázi József Attila cikkében több, mint 30 szó és szókapcsolatot sorol fel a cigányok megjelölésére); *orosz ~ muszka ~ ruszki; német ~ germán ~ sváb ~ labanc ~ fritz ~ tokos; zsidó ~ bibsi ~ biboldó ~ kóbi ~ egyiptomi székely ~ kajman ~ másvallású ~ izraeli ~ izraelita; amerikai ~ jenki ~ amerikánus ~ amcsi ~ ami; rumânci ~ vlaszi ~ mamaligari* 'a *mamaliga, puliszka* szóból képzett főnév'; *ungareci ~ madzsar(in)*. Ez lehetőséget ad arra, hogy a különböző etnonimákat különböző szituációkban és összefüggésben használjuk, mégpedig nemcsak elnevezésként, hanem minősítésként is. Például a *germanci – nemci – svabi – dojcsovci – pruszaci* láncban az első két megjelölés a „hivatalos – társalgási” oppozícióval hozható kapcsolatba: ezek a köznyelvben versenyeznek egymással. Ezzel szemben a *svabi, dojcsovci, pruszaci* elnevezések erősen negatív töltésűek.

Meg kell jegyezni azonban, hogy önmagában véve egyetlen egy népnév nem lehet sértő vagy kedveskedő. Mindig, amikor egy denotátumra több elnevezés létezik, megjelenik a funkcionális vagy szemantikai hasadásra való törekvés. A társadalomban (és nem a nyelvben) lezajló folyamatok azok, amelyek értékelő jelleget kölcsönöznek egy adott szó használatának.

Az ellenségesnek vélt népi vagy vallásos közösség nevét olykor betegségek, kártékony vagy undorító állatok és növények elnevezésére használták, illetve használják: *német rák; angolkór, franc, svábbojár, cigánybúza, cigánygomba, cigánytők, spanyolnátha, tót-hegedű, poganeci* 'pogány – egér jelentésben'; *arnautszka csuska* 'albán paprika = apró, nagyon csípős paprika', *kazaski bodil* 'kozák tüske = gyomnövény (*hantium spinosum*)'.

A minősítés, az érzelmi hatás az adott népcsoportra vagy annak életmódjára, kultúrájára vagy vallására jellemző reáliák, jelképek segítségével is érhető el: *egyiptomi székhely* 'zsidó'; *piszkjul, fész, riazan pistov* 'bojt, fez, körülmetélt – török jelentésben'; *petli* 'kakasok, azaz franciák'; *laleta* 'tulipánok = hollandok'; *meglesz a törökök húsvétján* – *kogato vleze szvinka v dzsamia ~ koga si dojdut evreite ot hadzsilâk* 'amikor bemegy a disznó a dzsámiba; amikor zarándoklásból visszatérnek a zsidók = soha'; *baron efendi szultan bez gasti* 'efendi báró gatyá nélküli szultán = szegény ember, aki adja a nagyt'; *fél, mint nagypénteken a zsidó*; *vár, mint a zsidók a Messiást*; *biagam kato protesztantin ot poszt* 'kerüli, mint protestáns a böjtöt'.

Közismert, hogy a frazeológiában be van kódolva minden nyelv-közösség kulturális emlékezetének jelentős része. A szóláshasonlatokban, az állandósult jelzős szókapcsolatokban és a közmondásokban a nép megörökítette másokkal való találkozására és érintkezése folyamán összegyűjtött benyomásait, és világosan egyénítette az idegeneket valamilyen tulajdonságuk kiemelésével vagy eltúlzásával: *fösvény, mint a skót*; *megszokja, mint cigány a verést* (~török a pipát); *berúgott, mint az albán számár*; *rút, mint a francia orr*; *erős, mint a zsidó vallás*; *annyian vannak, mint az oroszok*; *járákál, mint zsidó* (örmény) *az üres boltban*; *eszi, mint tót a savanyú uborkát*; *válogat, mint tót a vad körtében*; *ráncos, mint a szász csizma*; *sovány, mint a sváb lábszár*; *szemérmes, mint a rác menyasszony*; *búsul, mint a lengyel*; *pusi kato dart ciganin* 'füstöl, mint a vén cigány'; *pijan kato kazak* 'részeg, mint a kozák = iszik, mint a bécsi német'; *hodi kato ciganin ~ dripava kato ciganka* 'úgy jár, mint a cigány ~ rongyos, mint a cigányasszony', ahol a cigány népnév a tisztatlanság jelképe; *grák kato vâlk* 'a görög olyan, mint a farkas'; *kiszel kato turesin na ramazan* 'savanyú képet vág, mint a török ramazankor = roppant dühös'; *mâlcsi kato turszko grobiste* 'hallgat, mint török temető'; *gol kato arnautszki pistov* 'meztelen, mint az albán pisztoly = meztelen, mint a cigánygyerek'; *vartja sze kato obran evrein* 'nem találja a helyét, mint a kirabolt zsidó = nyugtalanul keres valakit, aki segítségére lehet'.

A magyarok és a bolgárok néha hasonlóan értékelnek bizonyos népcsoportokat, ami a tulajdonságok univerzális jellegéről tanúskodik. Az esetek többségében azonban eltérő szóképek érzékeltetik a különböző nemzetek jellemvonásait. Például a cigányok hazugságra való hajlamára a következő rosszalló fordulatok utalnak: *a cigány sem mond mindenkor igazat*; *ritka cigány hazugság nélkül*; *sok cigány beszéddel él*; *beillene vajdának a cigányoknál*; *hamis, mint a sá-*

toros cigány – lászse kato dârt (~bradat/vlaski) ciganin 'hazudik, mint vén/szakállas/oláh cigány'.

Történelmi eseményekre vezethető vissza az, hogy mind a két nyelvben a 'kegyetlenség' szimbolikus jelentést többek között a török népnév testesíti meg: *úgy bánik vkivel, mint török a rabjával; búsul, mint aki török rabságba esett; jaj, kinek török a szomszédja; rossz szomszédság török átok; turcsin i kucse vsze edno e 'a török és a kutya egyre megy'; na turcsina dosztlukât e na koljanoto mu 'a török barátsága a térdén van'.*

Az elemzett anyagon belül jelentéktelen számban találunk olyan állandósult kifejezést, amely jelentéstani és alaki szempontból azonos-ságot vagy hasonlóságot mutat: *fekete, mint a szerecsen (~ a cigány) – cseren kato ciganin (~ arapin); minden cigány a maga lovát dicséri – vszeki ciganin szvoja kon hvali; ravasz, mint a görög – lászliv kato grák 'hazudós, mint a görög'; fél, mint zsidó a keresztől – biagam kato evrein ot krâszt 'kerüli, mint zsidó a keresztet'.*

Tekintettel kell lennünk arra, hogy a lexikográfiai kézikönyvekben regisztrált etnosztereotip frazeológiai egységek egy vagy több évszázaddal ezelőtti interetnikai viszonyokat, beállítottságokat tükrözik, és az idők szellemétől, az ideológiai és vallási meggyőződésektől, az adott országban domináló feltételektől és tendenciáktól függenek, ezért az egyes népeket, népcsoportokat érintő elképzelések és megítélések nem abszolutizálhatók mai szempontból. A minősítések rögzültek a társadalmi és nemzeti tudatban, és a nemzedékről nemzedékre történő átadás következtében a nemzeti közösségek és etnikai csoportok nyelvi és kulturális képeinek szerves részévé váltak.

A magyar nemzeti önkép változatos, néha ellentmondásos: a magyar ember, a magyar nép magasztalására éppúgy idézhetünk példákat, ahogy bírálataira is: *magyar ember megtartja szavát; a magyar, ha szépen kérlik, az ingét is odaadja; félni, rettegni nem tud a magyar; magyarnak nyelvén a szíve; szóból ért a magyar; csata után okos a magyar; kárán tanul a magyar; sírva vigad a magyar; a magyar hamar aláír, lassan fizet; ha két magyar együtt van, háromfelé húz; átok fogta meg a magyart, mert az soha együtt nem tart; nehezen felejtí el a magyar a bosszút.*

A bolgároknál inkább az önkritika dominál, amely rendszerint gúnyos önértékelés formájában jelenik meg: *U bálgarin inat, u grák szaltanat, u frenk murafet. 'A bolgárnál csökönyösség, a görögnél fényűzés, a franciánál ügyesség'; Na bálgarina umât ide ja koga biaga, ja koga liaga. 'a bolgárnak akkor jön meg az esze, ha fut, vagy ha lefekszík'.*

Minősítésként a *bolgár* szó lehet mind pozitív, mind negatív ki-csengésű: *bálgarszka rabota 'bolgár munka'; hubava rabota, ama*

bálgarszka 'szép dolog, csak bolgár'; *hubavo li e ili bálgarszko?* 'szép-e vagy bolgár?'; a *pobálgariavam* 'bolgárosít' ige jelentése 'valamilyen termék minőségét elrontja'. Pár évvel ezelőtt a bolgár kereskedelmi hálózatban minden importcikket (különösen, ha nyugatról jött) a jó minőséggel hoztak kapcsolatba, a „bolgár áru” fogalom pedig a silánysággal asszociálódott. Az utóbbi időben azonban a növekvő konkurrencia következtében a „bolgár” egyre inkább a jó minőség szinonimájává válik. Ezért ma már nem ritkán láthatók olyan feliratok, mint *bálgarszki domati*, *bálgarszki obuvki*, *proizvedeno v Bálgaria* 'bolgár paradicsom, bolgár cipő, bolgár termék', amelyek a *saját*, a *hazai* előnyöket kívánják hangsúlyozni néhány *külföldi* származású, gyakran megkérdőjelezhető minőségű áruhoz képest.

A magyar és a bolgár nyelvben egyaránt találunk olyan szólásokat és közmonásokat, amelyek mind *saját magunkra*, mind a *kívülállókra*, az *idegenekre* vonatkozó ún. auto- és heterosztereotípiákból álló ellentéteket tartalmaznak: *Az oláhnak tenni*, *a magyarnak ígérni*; *Franciának hajpor*, *magyarnak jó bor*; *Magyarnak korsó*, *németnek borsó*, *tótnek koporsó*; *Bálgarin kato zabogatee*, *kásta pravi*, *a turcsinât – zsenazema*. 'a bolgár, ha meggazdagodik, házat épít, a török – megnősül'; *Da te pazi goszpod ot bálgarin pogârçsen i ot csifutin poturcsen*. 'Isten őrizzen elgörögösödött bolgártól és eltörökösödött zsidótól'; *Gârcite gi szaszipva szaltanatât*, *a bálgarite inatât* 'a görögöket a fényűzés, a bolgárokat a csökönyösség teszi tönkre'.

Az etnonimákat tartalmazó frazeológiai egységek kialakítják a *saját* ellenmodelljét olyan vonásokat tulajdonítva neki, amelyek távol állnak a hazaitól. A *saját* és az *idegen* meghatározása fordított, kölcsönös értékelésen nyugszik – a *saját* hátrányai és hiányosságai az *idegen* előnyeit és érdemeit képezik. Az *idegen* úgy jelenik meg, mint az áhított valahova tartozásnak a színtere, ígérete. Azokat a próbálkozásokat vagy törekvéseket, amelyek a kívánt közösséghez való csatlakozást célozzák, olyan igékből képzett főnevek jelölik, mint *európaizálás* ~ *európaizálódás*, *amerikanizálás* ~ *amerikanizálódás*, *nyugatosodás*, *europaizirane* ~ *europaizacia*, *amerikanizirane* ~ *amerikanizacia*, bár ezek nemegyszer a nézőponttól és a beállítottságtól függően kisebb-nagyobb pejorativitással is telítődnek.

Az ellentétes irányú lépéseket, amelyek a *saját*, negatívan megítélt mivoltunkhoz vezetnek, neologizmusokba öltöztetjük: például: *balkanizáció*, *görögösítés*, *románosítás*, *szerbesítés*, *bolgarosítás*, illetve *balkanizacia*, *rumânizacia*, *gârcizacia* ~ *pogârçsvane*, *szârbizacia*, *pobálgariavane* stb.

A nemzeti identitás fitogtatását a *magyarkodik*, illetve *bálgarea sze* igék pejoratív, gúnyos jellegű használata ítéli el. Az azonosságunkkal

való szakítás, az *idegen* hatása alá kerülés, az idegenmajmolás negatív konnotációkat ébresztő igékben és kifejezésekben nyilvánul meg: *el-németesedik, cigánykodik, törököt játszik; magyar az izre, német a színre; fele magyar, fele tót; egy csepp magyar vér nem folyik érében; gárcseja sze, turcseja sze, ciganja sze, makedoneja sze.*

Az *idegen* a más népekkel, népcsoportokkal, közösségekkel kialakult érintkezést külső, alkati stb. különbségekre, sajátosságokra korlátozza, illetve az „*idegenek*” nyelvét mintegy egzotikus nyelvként parodizálva fejezi ki ellenérzését. Mind a magyar, mind a bolgár frazémákban a *kínai (kitajszki)* melléknév az érthetetlen, megmagyarázhatatlan információt, a felfoghatatlan beszédet jelképezi: *valakinek valami kínai.* A kínain kívül az érthetatlenség kifejezésére a magyarban az arab, a bolgárban az indiai és a patagón, azaz földrajzilag távol eső népcsoportok neve szolgál, más nyelvektől, pl. a némettől eltérően, ahol az érthetlent és az értelmetlent a legközelebbi szomszédok nevei testesítik meg. Vö.: *Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul; támna India 'ez nekem sötét India'; das sind mir böhmische Dörfer; das sind mir spanische Dörfer, das kommt mir böhmisch vor 'ezek nekem bohémiai falvak, ez nekem bohémül van'.*

Mintegy ellenpéldái az egy-egy idegen nyelven történő beszélés érthetatlenségét kifejező frazémáknak azok a szólások, amelyekben a saját nyelv neve szerepel. Az ismert és az érthető természetesen a saját nyelvvel azonosul (*magyarul/magyarán szólva/ megmondva*). A kifejezések *Bálgarszki razbiras li?* '(nem) értesz bolgárul?', *az na bálgarszki li ti govoria?* 'bolgárul beszélek-e hozzád?' a beszélő elégedetlenségét fejezik ki a beszédpartnerével szemben, aki nem akarja megérteni mondanivalóját.

Ha párhuzamba állítunk olyan magyar és bolgár szavakat, amelyek 'valamilyen térséghez való tartozást' jelentenek, azaz olyanokat, amelyek az egyéni és a közös identitás kialakításában részt vevő területi-politikai alakulatot jelölik, láthatóvá válik két szemantikai jegy összefonódása: az 'összetartozás/elválaszthatatlanság' jegy, amely meghatározza a *saját* kiterjedését, és a 'határ' jegy, amely meghúzza a választóvonalat a *saját* és az *idegen* közé. A *saját*, a *hazai*, amely magán viseli a testi származás bélyegét (*szülőhaza, szülőföld, anyaföld, anyaország, belföld, otecsesztvo, tatkovina, rodina*), szembeállítódik az idegen földdel (*külföld, csuzsbina, sztransztvo*), s ily módon pontosan kirajzolódnak a határai. A szerves összetartozásból kifolyólag a *haza, hazai föld, hon, szülőhaza, szülőföld, anyaföld, anyaország, rodina, rodna zemia, otecsesztvo, tatkovina, bastina* magukban hordozzák az erő pozitív velejáróit, mert háttérükből előhívják a *család* szemantikai mezőjét. A család pedig az, amelyet a legjobban ismerünk, amely „az életbiztonságnak a

szimbóluma. Ezért a föld, amelyen születünk, nevelkedtünk és élünk, a családi otthon meghosszabbításának tekinthető” (Bańcerowski 2001: 399). Ezzel ellentétben a *külföld*, *csuszšina* olyan terület, amely kívül marad bármely értelmű birtoklás lehetőségén.

A fenti megfigyelések és fejtegetések alátámasztják azt az elképzelést, hogy a nyelvhasználat az emberi önazonosság bizonyos formáját is jelenti. A világnak az „én és a többiek”-re, a „mi és ők”-re való kettős felosztása „egy bizonyos gondolati önvédelmi folyamatot tükröz” (Bańcerowski 2007: 77): a világ nyelvi képében arra hivatott, hogy az adott nyelvi és etnikulturális közösség identitását kiemelje, és összetartását megerősítse. Manapság, amikor a világot átfogó globalizáció és az európai integrációs törekvések hatására a nemzetállamok határai eltűnőben vannak, a kultúrák közötti párbeszéd, a saját énünk megőrzése és megvédése, a másság megértése, elfogadása és tisztelete egyre nagyobb fontosságot nyer a „közös európai ház”-nak mint népek szimbiozisének, kultúrák szintézisének megteremtésében. Márai Sándor szavaival élve, „Európa ereje a sokszínűség, az ellentét, a vita, az emlékezés, a bizonyítás és a különbözőség” (Márai 1993: 55). Az európai identitásnak nem kell helyettesítenie a hagyományos azonosságunkat, csak ki kell egészítenie új elemekkel.

Irodalom

- Armianov, G. 1993. *Recsnik na bálgarszkaa zsargon*. IG 7M+Logisz, Szófia.
- Balázi József Attila 2001. A *cigány* szó és származékai pejoratív kifejezésekben. – MNy 2001, 3, 313–324.
- Balázi József Attila 2002. „*Virágnak mondog, pedig nem az.*” Hasonlatok és szóláshasonlatok. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Bańcerowski, J. 2001. A *föld nyelvi képe a magyar nyelvben*. – Nyr 2001, 4, 397–407.
- Bańcerowski, J. 2007. *Nemzeti sztereotípiák a magyar és a lengyel közmondásokban és frazeológiai kapcsolatokban*. – Nyr 2007, 1, 74–87.
- BPP 1986: *Bálgarszki poszlovici i pogovorki*. Szasztaiveli: M. Grigorov, K. Kacarov (treto dreraboteno izdanie). Nauka i izkuszto, Szófia.
- BTR 1976: *Bálgarszki tálkoven recsnik*. (treto izdanie). Nauka i izkuszto, Szófia.
- Dimitrova, Szt. 1989. *Lingviszticsna otnoszitelnoszt*. Nauka i izkuszto, Szófia.

- FRBE 1974–1975: Nicseva, K. i dr. *Frazeologicsen recsniik na bálgarszkie ezik*. T. I–II, BAN, Szófia.
- Hadrovics László 1995. *Magyar frazeológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MSzsz: Kövecses Zoltán 1998. *Magyar szlengszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Magyar Értelmező Kéziszótár* 2003. (főszerk. Pusztai Ferenc) Akadémiai Kiadó, (2. átdolgozott kiadás) Budapest.
- Magyar Szólástár* 2003. (főszerk. Bárdosi Vilmos) Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Márai Sándor 1993. *Röpirat a nemzetnevelés ügyében*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- Margalits Ede. 1897. *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Kiadja Kókai Lajos a Millenium Évében, Budapest.
- Nicseva, Ę. 2002. *Frazeologicsen recsniik na bálgarszkie ezik*. IK Hermes, Plovdiv.
- O. Nagy G. 1976. *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Röhrich, L. 2001. *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Band 1–5. Freiburg/Basel/Wien.
- Szlavejkov, P. R. 1972. *Bálgarszkie pritcsi ili poszlovici i harakterni dumi*. Szabrani ot P. R. Szlavejkov. Pod redakciata na M. Arnaudov. BAN, Szófia.
- TESz 1970. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, 2 köt. (főszerk. Benkő L.) Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kniezsa Veronika

Magyar örökség Amerikában

Az egyik legkorábbi és legjelentősebb amerikai magyar főiskolai oktatási program 1941-ben az Illinois állambeli Elmhurst College-ben kezdődött a Magyar Tanszék megalapításával. Dr. Dienes Barna, a South Side Chicago kongregáció lelkésze és az amerikai református egyház Magyar Egyházkerületének elnöke lett a vezetője és előadója. Amint az Dienes professzor feljegyzésében olvasható (17. p.), a program célja az volt, hogy a felnövekvő második generációban megerősítsék a magyar nyelvtudást, megismertessék velük a magyar kulturális hagyományokat, és hogy soraikból kerüljenek ki azok az amerikai magyar egyházi és világi vezetők, akik ezeket az értékeket nemcsak megőrzik, hanem az amerikai társadalom felé is közvetíteni tudják.

Dr. Dienes professzor a tanterv felvázolásakor alap és felsőfokú nyelvvoktatást, szóbeli és írásbeli készségek kifejlesztését, a magyar irodalom és kultúra aktív tanulmányozását látta megvalósítandónak (sokat mond az egyes kurzusok részletezése is: az alapfokon a nyelvtan alapjai, diktálás, társalgás, fogalmazás, egyszerű könyvek olvasása szerepel, valóban alapot jelent ez). A program hat hallgatóval kezdődött; akiknek tanulmányaik folytatását a kollégium mellett az Amerikai Magyar Református Szövetség és a Verhovay Segély Egylet tette lehetővé a közölt dokumentumok tanúsága szerint. A hallgatók a tanulás mellett gyakorlati úton is megtapasztalták a hagyományok gyűjtésének, fenntartásának és továbbadásának folyamatát, Dr. Dienes professzor gyülekezeteket látogatott meg tanítványaival felolvasásokat és színelőadásokat tartva. A látogatások további célja volt a hallgatók toborzása és adományok gyűjtése is. Az ötéves fennállás alkalmát használta fel Dr. Dienes arra, hogy például a magyar könyvtár megalapításához és gyarapításához külön támogatást kérjen vállalkozásoktól és magánszemélyektől. 1947-ben Dr. Dienes más megbízást kapott. Molnár Ágoston, a tanszék korábbi hallgatója 1952-ben lett a Magyar Tanszék professzora. A program elismertsége nőtt, és vele nőtt a hallgatók létszáma is, 1959 végéig több mint 200 diák vett részt a programban. 1959-ben a New Jersey-beli New Brunswick székhelyű Rutgers Egyetemre költözött át a Magyar Tanszék. A magyar program jelenleg az Orosz és Kelet európai Nyelvek és Irodalmak Tanszékéhez tartozik, magyar minor és major szakot kínál, a baccalaureatushoz a magyar szakosok, a többi idegen nyelv szakhoz hasonlóan, idegen nyelvi bi-

zonyítványt is kapnak. A tanmenet alapvetően megtartotta Dienes Barna professzor tervezetét, az elméleti jellegű tárgyakat (irodalom és civilizáció, mai magyar kultúra, stb.) angolul hallgatják a növendékek, a gyakorlati tárgyak (magyar nyelvgyakorlatok, társalgás, verstan, fordítás, nyelvtan, stilisztika, fogalmazás, stb.) magyar nyelven zajlanak. A program két szinten (kezdő és középhaladó) nyújt nyelvgyakorlatokat, a hallgató előtanulmányaitól függően ír elő nyelvi órákat (kategóriák: kezdők, vagy olyan hallgatók, akik kettőnél kevesebb évig tanultak magyarul a középiskolában; hallgatók, akik kettőnél több évig tanultak magyarul a középiskolában; hallgatók, akiknek családjában magyarul beszélnek, de nem folytattak nyelvi stúdiumokat). A nyelvi képzésben már részesült hallgatóknak a tanszék jóváhagyását kell kérniük bármilyen tantárgy felvétele előtt. Az egyetem honlapja szerint a tanszék kapcsolatban áll többek között a debreceni nyári egyetemmel, a Balassi Bálint Intézettel és a budapesti Lexia Nemzetközi Tanulmányi Programmal is.

Molnár professzor egy átfogó programot is kidolgozott, amelynek feladata a kutatás mellett publikációk elindítása, tudományos és kulturális programok szervezése, könyvtár és múzeum felállítása, s nem utolsósorban a külföldre került magyarság kiemelkedő teljesítményeinek számbavétele volt. Ennek érdekében 1955-ben alapították meg az Amerikai Magyar Tanulmányi Alapítványt, aminek bár elsődleges feladata a magyar hallgatók tanulmányainak támogatása volt, de már a kezdetektől kulturális rendezvényeket is szerveztek egy-egy megvalósítandó cél támogatására: 1957 februárjában az Alapítvány a new-yorki Carnegie Hallban Bartók emlékhangversenyt rendezett. Az est karmestere Doráti Antal volt a minneapolis szimfonikusok élén, és a szólistája Yehudi Menuhin. Mindhárom megszólaltatott mű Bartók Béla zenéje volt: a Csodálatos Mandarin szvit (Op.19), a Hegedűverseny, és a Concerto zenekarra. Ugyanez év márciusában a Chicagói szimfonikusok adtak hangversenyt Reiner Frigyes vezényletével, amelynek műsorán Bartók Divertimentója és Brahms Magyar táncai szerepeltek, a bevételből 1956-os diákok jutottak ösztöndíjhoz. Később is számos jelentős koncertet szerveztek, amiknek bevétele magyar oktatási és kulturális feladatok támogatását szolgálta. Ez is az oka, hogy 1974-ben az alapítvány neve Amerikai Magyar Alapítványra változott, hogy kifejezze ezt a széleskörű tevékenységet.

1965 a Magyar Örökség Központ (Hungarian Heritage Center) megalapításának éve.

A New Jersey-beli New Brunswickban sok magyar bevándorló telepedett le a XIX–XX. század fordulója óta, 1915-re a város lakosainak egy harmada volt magyar, akik a város egyik negyedébe tömörül-

tek, ahol mind a mai napig a lakosok többsége friss bevándorló, vagy második harmadik generációs magyar. Sokan dolgoztak a Potter-féle tűgyárban annak bezárásáig, 1974-ig. Így amikor az Alapítvány megvette a gyár elhagyott épületét, hogy ott alakítsa ki, építse fel a központját, a város közössége úgy vélekedett, hogy az ő múltjuk is bennfoglaltatik az új épületben; a századfordulón letelepedett magyarok fontos szerepet játszottak a város fejlődésében, a gyár egyik jelentős helye volt ennek a fejlődésnek, és most az új szerepben ismét jelentős lesz. 1989.-i felavatása óta sok vendég fordult meg a központban, Magyarországról, az Egyesült Államokból és a nagyvilágból; 1995 óta a Magyar Intézet (Institute of Hungarian Studies) honlapja tudósít a sokoldalú, változatos rendezvényekről. Az ugyancsak ebben az épületben működő múzeum és könyvtár állománya is jelentősen gyarapodott, amerikai magyarok ajándéka, végrendelete, alapítványai jóvoltából. Kezdetektől fogva célkitűzése volt az Alapítványnak, hogy gyűjtse az Amerikában élő magyarok tárgyi kultúrájának emlékeit. Így ma már sokféle terület tárgyai és munkái találhatók meg a múzeumban, népművészeti tárgyak, fényképek, textilek, bútorok, kerámia tárgyak, érmék, bélyegek a képzőművészeti alkotások mellett, amelyek Magyarországon vagy már Amerikában készültek. Jelentőssek a múzeum képzőművészeti kiállításai, amelyek keretében például Munkácsy Mihály, Mednyánszky László, Vasarely Amerikában fellelhető műveit állították ki. A saját tulajdonban lévő művek mellé kölcsönbe is kaptak alkotásokat, többek között az amerikai Salgo gyűjteményből és a debreceni Déri Múzeumtól is.

2005-ben, az Alapítvány fennállásának 50. évfordulója alkalmából ünnepséget rendeztek Budapesten. A Széchényi Könyvtár adott helyszínt az Amerikai Magyar Alapítvány anyagából rendezett kiállításnak és a háromnapos konferenciának, amelyen neves magyarországi és amerikai résztvevők voltak jelen, és tartottak előadást. A kiállítás adta az ötletet a jelen kötet megszerkesztéséhez és kiadásához. A könyv családi emlékkönyv, „scrapbook”, amely képekben, újságkivágásokban, levelek, dokumentumok fotóival mutatja be a projekt keletkezését, fejlődését, és mai életét kiegészítve a projekt történetében legfontosabb szervezők és vendégek életrajzával, (pl. Dienes Barna, Molnár Ágoston, Neumann János és Kármán Tódor), így dokumentálva egy amerikai magyar közösség terveit, tevékenységét és sikereit. „Az első ötven év” hirdeti az alcím. Sok sikert az eljövendő további ötven évekhez!

The Hungarian Legacy in America. The history of the American Hungarian Foundation. The first fifty years 1955 – 2005. editors Ilona Kovács, August J. Molnár, Katherine Marothy Hames, Patricia L. Fazekas, Margaret Papai. American Hungarian Foundation. 2007. 288 lap.

Zsebéné Dobó Mariann

Az etnikai identitás kérdései és modelljei

A nemzeti és etnikai kisebbségek érdekérvényesítési keretének meghatározásához és működtetéséhez az etnicitás közjogi értékelhetőségét kell megteremteni. Pap András László *Identitás és reprezentáció* című kötetében a kisebbségi képviselők létrejöttének vizsgálata során több alapfogalom értelmezésére is vállalkozik: *ki* a kisebbségi, *mi* a kisebbség, *miért* szükséges az érdekképviselő (igénylese), *milyen* modelljei alakultak ki ennek. A 2007-ben megjelent kötet szerzőjének eredeti célkitűzése a kisebbségek parlamenti képviselőjének elemzése volt. A könyv elemzései végül ettől jóval komplexebb ismeretanyaghoz juttatják az olvasót: elméleti és konkrét esettanulmányokra támaszkodva alapművet ad a kisebbségi joggyakorlással foglalkozók számára.

Pap András László korábbi publikációi is azt bizonyították, hogy az etnicitás fogalma komplex. Ezekben a tanulmányokban több oldalról közelítette meg a nemzeti identitás kérdéseit, az esélyegyenlőséget biztosító joggyakorlatot, az etnikai viszonyok alkotmányos rendezését, valamint a parlamenti képviselőt. Korábban készített esettanulmányokat az Amerikai Egyesült Államok nemzetiségi politikájáról (többek között az anyanyelv és az etnicitás kapcsolatáról,² a faji kisebbségekről³, valamint az etno-nacionalizmusról,⁴ az ibéri,⁵ az európai és a zsidó⁶ identitásról.

A kisebbségi státusok számbavétele és a kisebbségi lét centrális elemei állnak az általa használt elméletek középpontjában. A vizsgálatok során értelmezi az egyén csoport-hovatartozását, illetve a csoportok számára adható kedvezmények rendszerét is. Pap András László számára kiemelten fontos – és ez a befogadó számára az igazi kuriózum – a fogalmak és joggyakorlatok nemzetközi összehasonlítása. Előbb az etnicitás közjogi és a választójogra fókuszáló értékelés-

¹ Pap András László kutatási területe az összehasonlító alkotmányjog, kisebbségi jog, nacionalizmus

² Pap András László: Új kihívások az amerikai joggyakorlatban. Belügyi Szemle. 2001./9. 53–71.

³ Pap András László: Faji kisebbségek az Egyesült Államokban. Beszélő. 2004. február, március.

⁴ Pap András László: Ethno-nacionalizmus az amerikai konzervativizmusban. Külpolitika. 2000/3–4. 225–235.

⁵ Pap András László: Baszkok, katalánok, spanyolok. Külpolitika, 1998/4.

⁶ Pap András László: Kirekesztettség, kirekesztés és államalkotás, avagy ki a zsidó Izraelben és a diaszpórában? Beszélő, 2003. december.

kor alkalmazza a komparatív módszert, majd kisebbségfogalom és a kisebbségi hovatartozás meghatározásakor. Ez a módszer végigkíséri az egész könyvet, minden elméleti, fogalmi megközelítésben, vagy akár esettanulmányokban is megjelenik a több szemszögből való látatás, a horizontális és vertikális összehasonlítás.

A szerző fontosnak tartja az etnikai alapon meghatározható csoportok számára nyújtott kedvezmények rendszerének bemutatását, egyrészt a klasszikus nyugati preferenciális szabályozást, másrészt a gyarmati sorból szabadult területek gyakorlatát. Számos különbséget talál a nyugati és az ún. őslakos-jog között: elsőként, hogy más a kedvezmények igénybevételére jogosult egyének csoport-hovatartozása. A klasszikus jogban a kisebbségi identitás szabad vállalása adja ennek az alapját, míg az őslakos-jogban a szabad identitásvállalás csak egy irányban biztosított, kizárólagosan az azonosulás megszakítására vonatkozhat. Ugyanebben a kontextusban vizsgálja meg a diszkrimináció és a kedvezmények igénybevételének, valamint az „etnikai csalásnak” a kérdéskörét. A nyugati szabályozásban a kedvezmény ugyan sokrétű lehet, de nem koherensen kimunkált státus, hanem sokszor ad hoc jelleggel létrejövő egyedi jogvédelmi és kedvezményes szabályok összessége, míg az őslakos jog egyértelműen csoportjog. Pap ezzel tartja magyarázhatónak az etnikai visszaélések előfordulását a nyugati jogban. A szerző négy kérdés köré csoportosítja a mondanivalóját: *Mi a kisebbség? Ki a kisebbségi? Milyen gyakorlatai vannak a kisebbségpolitikának és a kisebbségjognak? Milyen modelljei vannak a kisebbségvédelemnek?*

Mi a kisebbség?

A társadalomtudomány és a társadalompolitika számára is fontos a kisebbségfogalom egzakt meghatározása, hiszen ellenkező esetben számos területen (pl. közjogi, politikai és társadalompolitikai) zavar keletkezhet. Mindezek megakadályozásához szükséges a kisebbségvédelem szintjeit rögzíteni a joggyakorlatban. Pap András László a kisebbségvédelem három szintjét különítette el: egyrészt az individuális jogok szintjét, másrészt a nemzeti, etnikai, faji kisebbségek államalkotó tényezőként való elismerését, valamint a pozitív diszkrimináció szintjét. Az individuális joggyakorlásban a társadalom minden tagja számára elérhetőek a jogérvényesítés feltételei. A kisebbségeket államalkotó tényezőként elismerő joggyakorlat számára alapvető kérdés, mi alkotja a politikai közösséget: a demos (állampolgárok közössége) vagy az etnos (politikai nemzettől független közösségek). A kisebbségvédelem harmadik szintjének tartott pozitív diszk-

rimináció már a többletjogok, preferenciális jogok biztosítását tartalmazza.

Ki a kisebbségi?

A kisebbségvédelem hatékonysága érdekében szükségszerű az etnicitás meghatározása. Jogászok, szociológusok, statisztikusok, politológusok, politikusok, vagy éppen az orvosok számára is alapvető fontosságú, ugyanakkor nehézségeket is jelent az etnikai csoportok meghatározása. Ráadásul az etnicitás nem statikus fogalom. A „*Ki a cigány?*” kérdés szociológusok hosszú éveken át tartó, ma sem lezárt vitáját eredményezte Magyarországon. Többen kifogásolták a többségi társadalom felőli meghatározottságot, Szelényi Iván és Ladányi János szerint nem lehet megnevezni a cigány életformát, és ha a joghátrány okozása a cél, akkor nem okozhat gondot azt definiálni. Pap András László szerint két okból fontos a kisebbségfogalom megadása jogi és államigazgatási értelemben. Egyrészt a többség jogosult a kedvezményezettek körének, számszerűségének megismerésére, másrészt az intézményrendszer működtetése érdekében „technikai értelemben” sem kerülhető meg.

Milyen gyakorlatai vannak a kisebbségpolitikának és a kisebbségjognak?

Az etnicitással kapcsolatos kedvezményeket bemutató esettanulmányoknak célja a magyar kisebbségi intézményrendszer elhelyezése a létező modellek közt. Az egyik elemzési kérdés természetesen az, mi mozgatja a magyar modellt: a történeti lelkiismeret-furdalás, a diaszpórajog vagy az etnikai család meggátolása.

Pap András László külön figyelmet szentelt az amerikai, izraeli, indiai és az európai kisebbségi joggyakorlatnak. Az Amerikában (USA, Kanada) használt őslakos, indián jog alapja az, hogy az őslakos életmód védelmét szolgáló preferenciális eljárások rendje nem az identitások szabad deklarálásán alapul. A jog körültekintően határozza meg, sőt figyelemmel kíséri azt, *ki* részesülhet és *milyen feltételekkel* a kedvezményekből. A törzs tagjává származással vagy házassággal válhat az egyén. Kanadában a Treaty rights speciális jogrend alapján a többletjoggal rendelkező ún. státusindiánok számos politikai joggal nem rendelkeztek: pl. nem szavazhattak, nem lehettek esküdtek. Abban az esetben viszont megkaphatták a személyi státust, ha lemondtak a törzsi regisztrációról, természetesen a többletjogokkal egyetemben. Az Amerikai Egyesült Államokban a csoport-hovatartozás kérdése politikai és közjogi problémát hordoz. XIX. századtól folyamatos bírói és jogalkalmazói jogfejlesztés során alakult ki a kisebbséggel kap-

csolatos gyakorlat, amelynek legfőbb sajátossága a fajközpontúság, a fekete-fehér kettősség és a faji sajátosságok megváltoztathatatlansága. A szerző szerint az amerikai multietnikus társadalom kialakulásának egyik kulcsmozzanata, hogy a bevándorló nemzetiségek a kezdetektől fogva asszimilálódtak az amerikai népbe („populus”), miközben kulturális eredetüket többé-kevésbé megőrizték.

Az izraeli esettanulmány kiemelt kérdése, ki és mi a zsidó: etnikum, vallás vagy nemzetiség? Vizsgálja továbbá, hogy a nem zsidó származásúak államalkotó tényezők-e, és mi a különbség a közjogi és a valósi definíció között? Izrael faji alapon határozza meg az államalkotó zsidóságot. Az izraeli állampolgárságot nemcsak az „etnikai zsidóknak” van lehetőségük megszerezni. Erre nemcsak a születéssel, hanem más utakon is mód nyílik: honosítással, megfelelő idejű tartózkodással, hazatéréssel. A halachikus és a szekuláris zsidófogalom között lényegi elentmondás bontakozik ki a hazatérés jogával élők esetében. Pap András László könyvében több olyan esetet is bemutatott, amikor a bíróság döntött a zsidósághoz való tartozás jogáról.

A szerző az európai modellek között részletesen ír a magyar kisebbségfogalom változatairól. Vizsgálja azt a kérdést, szükség van-e minden esetben a kisebbségi különjogok biztosítására és kisebbséghez tartozó személyek körének behatárolására? „A kisebbségi különjogok biztosításához az államnak elengedhetetlenül szüksége van a kisebbséghez tartozó személyek körének behatárolására, addig a kisebbségfogalom meghatározására nem feltétlenül törekszik.” (Pap, 82.) A magyar jogalkotó a kisebbségi azonosságot közjogilag kötetlen, és szigorúan az individuális személyes szabadság védelme alá tartozó formájában ismerte el. A szerző bemutatja a magyarországi kisebbségi önkormányzatok létrehozásának és működésének körülményeit, az 1993. évi LXXVII. számú kisebbségi törvény 2005. évi módosításának okait és belpolitikai küzdelmeit. Pap felteszi a kérdést: a passzív választójog gyakorlásához mindenképpen elengedhetetlen az adott kisebbséghez való tartozás? Ehhez kapcsolódó hasonlata: „Csak az menjen ornitológusnak, aki madár?” Azt vallja, hogy egy képviselő nem attól szolgálja jól választói érdekeit, hogy személyében hozzájuk hasonló, hanem azért, mert érdekeik képviselétét el tudja látni. Több nemzetközi példát is felhoz annak igazolására, hogy a passzív választójog ilyen mértékű korlátozása indokolatlan, ráadásul a regisztráció és a tudatos beavatkozást és az etnobizniszt nem akadályozza meg.

Milyen modelljei vannak a kisebbségvédelemnek?

Az etnikai csoportok politikai képviselete megerősítő politika fontos eszköze lehet, hiszen a közösségi tudat kialakulásában, támogatásá-

ban pótolhatatlanul fontos funkciója van. A parlamenti képviselőt a kisebbségi csoportoknak a döntéshozatali és politikai érdekartikulációs rendszerbe való bevonását jelenti. A kisebbségi képviselőt tehát a szerző szerint lehetséges és szükséges: mégpedig a kétkamarás rendszeren belül a második kamara keretei közt, de meg lehet találni a megfelelő megoldást az egykamarás törvényhozásban, illetve egyéb körülmények között is. A politikai és közjogi viták sorozatát képezi a választójog és a jogi és a politikai elismerés egyenlősége is. Közjogi preferenciális elbánást célzó politikák szemléletes példája a kisebbségek parlamenti képviselője. A szerző a képviselői modellnek nemcsak az érveit, hanem az ellenérveit is bemutatja. Az egyik legfőbb ellenérvként jeleníti meg azt, hogy az etnikai alapon szerveződött politikai párt nehezen értelmezhető a kompetitív pártok számára, ezen túl zavart okozhatnak a választói magatartásban is. Ezentúl negatívnak tekinti, hogy a kisebbségi parlamenti képviselő feladata a törvényhozásban már nem csak a kisebbségi közösség képviselője lesz, ráadásul elkerülhetetlennek tartja a kisebbség regisztrációját is. Sorra veszi a kisebbségek parlamenti képviselőjének megvalósult formáit Romániában, Szlovéniában, Indiában, Horvátországban. Bemutatja a területi elvű képviselő mellett (Belgium, Kanada, Svájc) a szimbolikus képviselőt is. Míg az elsőben a törvényhozási rekrutáció illeszkedik az ország területi (nemzetiségi) tagoltságához, a másodikban a könnyített választói eljárás garantálja a kisebbségi képviselő bekerülését.

Az USA-ban a kisebbségek képviselője fel sem merül, a választójog és az etnicitás mégis összefonódik. A Demokrata Párt fekete és egyéb kisebbségű körzetek kialakításában érdekelt, míg a Republikánus Párt homogén konzervatív fehér és blokkosított kisebbségi szavazókörök kiépítésében érdekelt.

A kötetben kevésbé hangsúlyosan jelenik meg az Európai Unión belül kialakult helyzet jellemzése. Az EU-nak nincs közös kisebbségi szabályozó jogi és politikai álláspontja, de minden ország érintett a kisebbségpolitika kérdésében. Ennek ellenére az unió tagállamainak többségében és az unió intézményeiben kisebbségvédelem sok esetben súlytalan. Ausztriában és Finnországban a kollektív kisebbségi jogokat elismerik, Finnország, Olaszország, Spanyolország a területi autonómia megteremtésében érdekelt. Hollandia és Svédország a multikulturalizmust kívánja megteremteni, Németország csupán a történelmi kisebbségek számára biztosít jogokat, Franciaország viszont a történelmi kisebbségek létét is tagadja. Az EU közjogi berendezkedésének alapvető dogmatikai ellentmondását is érzé-

kelteti a szerző, és felteszi a kérdést: Mi az EU? Szuverén államok közjogi szövetsége vagy európai démoszok államalakulata?

A posztkommunista térség jellemzésekor kifejti azt a véleményét, hogy toleránsabb viselkedést olyan országokban találunk, amely etnikailag homogén, vagy kevésbé van jelen a kisebbségi konfliktus.

Magyarország esetében a kisebbségek parlamenti képviselete már a XIX. század folyamán is az egyes közösségek legfőbb kíváncsi közepé tartozott. Pap András László sorra veszi a magyar történelem kisebbségi joggyakorlat szerinti legfontosabb lépéseit. A Monarchiában az 1848. évi 5. törvény népképviseleti elven alapuló parlamenti választójogot biztosított, de a teljes, kiegyensúlyozott képviselet ekkor a választójog korlátai miatt nem jött létre. A rendszerváltás előtt négy elismert kisebbség volt Magyarországon: német, román, szlovák, szerb-horvát. Két-két nemzetiségi képviselő a Hazafias Népfőnt elnökségének lett a tagja, ketten pedig az országos listán parlamenti mandátumhoz jutottak. A rendszer lebontásában és a kisebbségi rendszerváltásban szerepet játszó Nemzeti Kerekasztal tárgyalások, illetve a Kisebbségi Kerekasztal tárgyalások tartalmazták a kisebbségek arányos, illetve szimbolikus képviseletére kidolgozott javaslatváltozatokat, de mindezeket megghiúsította az MDF-SZDSZ paktum. A szerző aprólékosan sorra veszi a kisebbségi képviseletek kísérleteit és azok elbukásait is. Bemutatja az Igazságügyi Minisztérium, a bizottságok, a képviselők egyéni indítványait, és a kisebbségi biztos állásfoglalásait is. Technikai értelemben szintén széles volt a skála: „kisebbségi ügyvivő”, kedvezményes mandátum, állandó meghívotti státusz és felszólalási jog, valamint Medgyessy Péter által felvetett második kamara létrehozása. Mindezek alapvetően a támogatások hiányában buktak el, aminek az volt az oka, hogy Magyarországon a kisebbségek parlamenti képviseletét legtöbb esetben kampánycélra használták.

A részletes indoklással, gazdag jegyzetapparátussal bemutatott kisebbségi joggyakorlatok ilyen módon történő feldolgozása a magyar kisebbségi jogi szakirodalom legjobb hagyományainak folytatását jelzi. Az alkotmányjogi, jogtörténeti és komparatív módszerekkel dolgozó szerző az etnicitás fogalmától eljut annak manifestálódott jellemzőiig és a magyarországi rendezés sajátosságáig. Részletesen elemzi a kisebbségi önkormányzatiság kérdéskörét, s az etnikai csoportok parlamenti képviseletével összefüggő kérdéseket, bonyodalmakat. Pap András László érzi, hogy ennek lezárulása a közeljövőben nem várható, bár az EU-hoz való csatlakozás és az uniós alkotmányozási folyamat, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok kiemelt fontossága a csatlakozási időszakban megkövetelte a kisebbségek jogállásának stabil és megnyugtató megoldását. A témához tarto-

zó szakirodalom felsorakoztatása imponáló, gyakran a lábjegyzetek önmagukban is megálló „tanulmánygondolatot” fejtenek ki, s bőségesen utalnak más diszciplínák szakirodalmára is. Az elemzett országok témához szorosan tartozó (konkrét és elméleti) joganyagának ismertetése tovább erősíti az olvasóban azt az érzést, hogy a sok kérdésben eligazító, érthető, összetett érvelésében is jól követhető, s éppen ezért a tanulásban és az oktatásban egyaránt jól hasznosítható, tanulható és tanítható kötetet adott közre a szerző.

Pap András László¹: Identitás és reprezentáció (Az etnikai hovatartozás meghatározásától a politikai képviseletig) MTA Kisebbségkutató Intézet, Gondolat Kiadó 2007.

Tóth Norbert

A kiskakas esete az eupeni gyémánt félkrajcárral

Belgium mindig aktuális. Igaz, ez a megállapítás csupán 1830 óta hangozhat el így. Jóllehet, a belga történelem nem innentől datálódik, Belgium csak ekkortól létezik önálló, független államként. Az országnak sok tekintetben ismertséget szerző, és a hétköznapiakat az elmúlt évtizedekben megmételtyező flamand-vallon konfliktus gyökerei a XVI. századig nyúlnak vissza. Amint az jól ismert, az 1579-ben megalapított Utrechti Unió – amellyel az akkor Németalföld északi provinciái létrehozták az Egyesült Északi Tartományokat, a későbbi Hollandiát – vette meg a mai ellentétek ágyát. Az azóta eltelt századok során hol Franciaország (XIV. Lajossal kezdve a köztársaságpártiakon és Napóleonon ár egészen III. Napóleonig), hol pedig Hollandia követelte „jogos” jussát Belgiumból. Az ország hosszú évszázadokig ütközőzónában fekt, egyrészt Hollandia és Franciaország, másrészt Franciaország és Németország relációjában.¹ A létrehozott unitárius állam először a válásosság kérdése mentén polarizálódott,² majd a II. világháborút követően felerősödött a nyelvi-etnikai-kulturális törésvonal jelentősége. Ez utóbbi kényszerítette ki Belgium föderalizálását, majd később, 1993-ban egy teljesen unikális alkotmányos struktúra létrejöttét. Eleinte a flamand-vallon konfliktus, valamint a főváros kapcsán felmerült vita mellett nem sok figyelmet szenteltek annak, hogy Belgium területén, az ország keleti végein egy öntudatos, ám parányi német közösség is élni szeretné mindennapjait.

¹ Karsai László: *Flamandok és vallonok*. Kossuth Könyvkiadó 1986 Budapest 37–53. p.

² Bangó Jenő: *Németek Belgiumban. Német nyelvű közösség a belga régióban. Európa legjobban védett kisebbsége?* In: *Comitatus* Nr. 2003. Vol. 5. 32. p.

Bangó Jenő az utóbbi csoport ügyének szentelte legújabb monográfiáját, amely a Gondolat Kiadó gondozásában jelent meg 2007 végén, a sokat sejtető „A vallon kakas és a flamand oroszán között” címet viselve. Az ehhez kapcsolódó alcím „Belgium német nyelvű közössége” kijelöli a könyv tárgyát, meghatározva egyúttal a téma kereteit is. Ez azonban csak látszólag történik így, ugyanis a majd' háromszáz oldalon taglalt főtéma mellett a szerző belgiumi, sőt időnként európai konstellációk közé helyezve tárgyalja az Eupen és St. Vith körül élő németiség problémáit. Emellett Bangónak még arra is maradt ereje, hogy a Belgium és a belgiumi németek, valamint a Magyarország, illetve a Kárpát-medencei magyarság szituációja közötti esetlegesen fennálló párhuzamokat észlelje, és azokat az érdeklődő olvasó elé tárja. A jól ismert közhellyel szólva hiánypótló munka született. Egyrészt igaz ez a megállapítás azért, mert a Belgiumban élő németekről szóló, magyar nyelvű tudományos szakirodalom eddig meglehetősen szerény. Másrészt, és ez a cikkünk tárgyát képező könyv legfőbb erénye, Bangó Jenő arra tett – jórészt sikeres – kísérletet, hogy a Belgiumban élő német közösség, vagy az ismert rövidítés általa magyarított változatával élve, az NK viszonyait több oldalról elemezve mutassa be. Nem vitás, hogy ehhez a munkához sok mindenre szükség volt. Így egyfelől kiemelendő a szerző témát illető jártassága, tapasztalata és felkészültsége. Másfelől hallatlan előnyt biztosíthatott a szerző számára az is, hogy nem csak a karosszékekben ülve, de a helyszínen alapos ismerőjeként, Eupen és St. Vith környékén is tájékozódva dolgozhatott könyvének írása során. Végül talán ide kívánczik annak megemlítése is, hogy a NK kormánya anyagilag és morálisan is támogatta Bangó Jenőt művének írásában, melyről a könyv Karl-Heintz Lamberts³ általi meleg hangú méltatása árulkodik.

A könyv, a szerző bevezetőjével együtt huszonkét fejezetre tagolódva vezeti végig olvasóját a mai belga valóság egy a magyarok számára különös jelentőséggel bíró szeletén⁴. A könyv részletességét és alaposágát jól mutatja, hogy jóllehet, alapvetően társadalomtudományi munkáról van szó, Bangó a belgiumi németek által lakott területet természet- és gazdaságföldrajzi, valamint kultúrtörténeti aspektusból is bemutatja. Ez a szóban forgó opusnak egyfajta útikönyvjelleget is ad, amely talán az ehhez hasonló művek esetében inkább hátrány, mintsem előny, bár kétségtávol láthatóbbá teszi a könyv tárgyát képező problémát. Az útleírás-jelleget egyébként valószínűleg a könyv egyik lehetséges célja is indokolhatta, jelesül a magyar olvasóköröztség figyel-

³ A Német Község jelenlegi (2008) miniszterelnöke.

⁴ Ezzel kapcsolatban elég pusztán a schengeni-rendszer lehetséges áldásos hatása, vagy a különféle autonómiaformák jelentőségére utalni.

mének felkeltése Kelet-Belgium, valamint Belgium⁵ mint potenciális turisztikai célpont iránt. Színes és összetett világ képe tárul fel előttünk Bangó Jenő könyvét forgatva. A belgiumi német(nyelvű) közösség, vagy a helyben szokásos terminust használva DG (Deutschsprachige Gemeinschaft) jelenleg az identitáskeresés állapotában van. Az Eupen és St. Vith körüli településekből álló régió, alig több, mint 70 ezer lakosával négy történeti- és kultúrtáj között található. Egyrészt az 1993-as belga alkotmányreform a kelet-belgiumi németek területeit nem emelte a régió szintjére, és emiatt az a vallon régióhoz tartozik. A közösség azonban a Belgiumban elismert három – flamand, francia, és német nyelvű – nyelvi közösségeként – többek között saját parlamenttel és kormánnyal is rendelkezik, és a vallon régióhoz tartozást nem tartják túl szerencsésnek. A belgiumi németek távlati célja, hogy a már meglévő kulturális autonómiát területi önkormányzattal kombinálva, regionális státuszt kapjanak a belga törvényhozástól. A frankofón hatás mellett (amit a helyi német nyelvjárásba átment nagyszámú francia jövevényszó is bizonyít⁶) viszonylag jelentős impressziók érik a kelet-belgiumi németeket délről, vagyis Luxemburg, és északról, azaz Hollandia és részben Flandria irányából. A legjelentősebb befolyást érthető okokból mégis a „nagy testvér”, a Német Szövetségi Köztársaság gyakorolja nemcsak történelmi, kulturális vagy nyelvi, de gazdasági okokból is. Németország esetében különösen Aachen városa és annak környéke forr tulajdonképpen szerves egységbe a belgiumi német területekkel. Az Eupen és St. Vith körüli táj az első világháborút követően került Belgiumhoz, és bár Sopronhoz és más európai területekhez hasonlóan itt is rendeztek népszavazást a vidék hovatartozásáról, az manipulációk sorozata miatt a Belga Királyságnál maradt.⁷ Amikor 1940-ben a náci Németország lerohanta Hollandiát és Belgiumot, a mai németnyelvű közösség területét a Harmadik Birodalom bekebelezte. A német katonák bejövetelét a helyi némettség kitörő örömmel üdvözölte, ám a felfokozott lelkesedés nem tartott sokáig, ugyanis a Reich nem volt tekintettel a helyi sajátosságokra, és lekezelte az itteni lakosságot. Az anyaországhoz tartozás öt éve alatt a kelet-belgiumi németek összességében hasonló tapasztalatokat szereztek, mint az 1938 és 1941 között a Magyar Királysághoz visszatért területek lakosai. Ennek megfelelően örömükbe öröm is vegyült, ugyanis a központi kormányzat messziről jött és a helyieknél megbízhatóbbnak tartott hivatalnokok-

⁵ Vö. „(...) vizsgáljuk meg azt is, hogy mit lenne érdemes tudni egymásról a belgáknak és a magyaroknak!” In.: Bangó Jenő: A vallon kakas és a flamand oroszlán között. Belgium német nyelvű közössége. Gondolat Kiadó Budapest 2007. 21. p.

⁶ I. m. 111. p.

⁷ I. m. 84. p.

kal, tanítókkal és vezetőkkel cserélte le az ittenieket, sokszor erőszakot is alkalmazva.⁸ Így az 1945-ös újbóli impériumváltást is vegyes érzésekkel fogadták az eupeni németek, ugyanis – noha nem sajnálták a náci rezsim kimúlását –, a belga megtorlástól is rettegték. Ez utóbbi nem is maradt el, még ha nem is volt olyan könyörtelen, mint például a Kárpát-medence térségében. A francia nyelv oktatását ismét kötelezővé tették az iskolákban, és a Wehrmachtban szolgált katonákat kivétel nélkül háborús bűnösökként kezelték. A német nyelvet egészen az 1960-as évekig száműzték a közéletből, de hivatalos nyelvként való elismeréséig még három évtizedet kellett várni. Az 1993-ban tetőzött alkotmányreform, illetve inkább alkotmányozási folyamat hozta meg az áttörést ezen a téren, és a nyelvi jogok bővülése azóta is töretlen.

Bangó Jenő könyvének külön érdekessége, hogy feldolgozza a jelenleg a Németnyelvű Közösség területén található egykorvolt Semleges-Moresnet történetét is. A Moresnet vagy Semleges-Moresnet, esetleg Altenberg problematikája kapcsán a szerző tévesen ítéli meg a terület korábbi jogállását. Semleges-Moresnet ugyanis nem volt független állam, hanem egy nemzetközi igazgatás alatt álló speciális státusú terület. Az államiság egyik legfontosabb attribútuma ugyanis azok eredeti és teljes nemzetközi jogalanyisága, ám Moresnet soha nem vált nemzetközi jogi személlyé. Arról volt szó, hogy az 1815. évi bécsi kongresszuson Poroszország és Hollandia nem tudott megegyezni a Neu Moresnet és Moresnet települések közötti terület hovatartozása kérdésében, ugyanis a szóban forgó vidék rendkívül gazdag cinkpát lelőhelyet takart. A két állam egy évvel később végül megkötötte az 1816. évi aacheni határszerződést, amelynek értelmében Hollandia és Poroszország közös igazgatása alá került a később Semleges-Moresnet néven ismertté vált terület. 1830-ban a Belga Királyság vált a fenti szerződésben Hollandia jogutódjává, és ettől kezdve a Poroszországot és Belgiumot királyi biztosok képviselték Moresnet-ben. A terület 1859-ben korlátozott közigazgatási autonómiát kapott (a királyi biztosok által kinevezett polgármesterrel és tíztagú tanáccsal), és lakossága nem kis mértékben a bányajövedelmeknek köszönhetően, az 1850-es évek közepére megtízszereződött (1816-ban valamivel kevesebb, mint háromszáz lakosa volt). Semleges-Moresnet hanyatlása a cinkbánya 1885-ös bezárásával vette kezdetét, és újból feléledtek a terület hovatartozásával kapcsolatos viták. A helyi lakosok jelentős része teljes függetlenséget, és így államiságot szeretett volna elérni a mindössze hét km²-nyi, majdnem szabályos háromszöget formáló területnek, és Wilhelm Molly, Altenberg akkori háziiorvosa 1908-ban azt javasolta, hogy legyen Moresnet a világ első eszperantó nyelvű állama Amikejo⁹ néven.

⁸ I. m. 86. p.

⁹ A.m. a barátság földje.

Belgium és Németország természetesen nem támogatta az ötletet, sőt az utóbbi az első világháború alatt megszállta Semleges-Moresnet-t. A 103 évig tartó speciális jogállásnak végül az 1919. évi Versailles-i Szerződés tett pontot amikor rögzítette, hogy:

(...) 32. cikk) *Németország elismeri Belgium teljes szuverenitását a vitatott Moresnet-i terület felett. (az egykori Semleges-Moresnet)*

Az ezt követő cikkekben (33. és 34. cikkek) mondott le Németország „Porosz-Moresnet”-ről, (Neu-Moresnet falucska és környéke), valamint Eupen és Malmédy körzetéről is.

További nagy erénye a Bangó Jenő által jegyzett műnek, hogy segíti eligazodni olvasóját a belga alkotmány- és közigazgatási jog sokszor átláthatatlannak tűnő, zezzugos útvesztőjében. Az 1993-as új belga alkotmány sui generis rendszert intézményesített, megakadályozandó (vagy csak késleltető?) ezzel az állam széthullását. Az „új” alaptörvény értelmében a királyság három (Flandria, Vallónia, Brüsszel) régióra, és három (német-, flamand-, és francia) nyelvi közösségre tagolódik. Minden régió és közösség saját törvényhozást kapott, ám a két flamand parlamentet (valószínűleg költségkímélési- és presztízsszempontok¹⁰ miatt) 2003-ban összevonták¹¹. Így Belgiumnak ma már „csak” hat különféle törvényhozó szerve van a szövetségi parlamenttel együtt. Az ország kormányformája parlamentáris monarchia, azaz az uralkodónak csupán protokolláris, és néhány szimbolikus politikai funkciója van. A monarchia testesíti meg az állam egységét, és ennek Belgium esetében különös jelentősége is van, ugyanis a jól ismert klisé szerint Belgiumot csupán a söre, a labdarúgása és a királyi ház tartja össze, élén a rendkívül populáris II. Albert királlyal.

A szerző a könyv második felében átfogó betekintést nyújt a Németnyelvű Közösség politikai, gazdasági, kulturális, és művészeti evolúciójába, kitérve még a szociális kérdésekre, valamint a verseny- és tömegsport aktuális helyzetére is. Végezetül Bangó Jenő izgalmas kísérletet tesz a DG külkapcsolatainak bemutatására is. Eszerint a Németnyelvű Közösségnek lehetősége van arra, hogy a belga diplomáciai és konzuli képviselőkön küldöttei reprezentálják a DG érdekeit, valamint bizonyos alkotmányos korlátok között szerződéseket is köthet más entitásokkal¹². Ez a két jogosítvány néhány autonóm terület (pl. Feröer, Åland, Grönland stb.) és szövetségi tagállam (pl. a német Bundeslandok vagy Québec stb.) hasonló jogköreivel mutat hasonlóságot, és egyértelműen a hagyományos államközpontú nemzetközi jog

⁹ A.m. a barátság földje.

¹⁰ Az egyetlen parlament ugyanis egységesebb benyomást kelt, és ezáltal komolyabb készséget jelez a nagyobb fokú önállóságra.

¹¹ I.m. 117. p.

¹² I.m. 228–229. p.

lassú bomlásának tünete. A kelet-belgiumi németek először a többi belgiumi közösséggel, majd elsősorban a világ németiségét megjelenítő államokkal és entitásokkal kötöttek szerződéseket. Így egyértelműen kiemelkedik a sorból a Németországgal és az autonóm Dél-Tirollal kötött két megállapodás, és öröndetes tény, hogy 2002-től már a Magyar Köztársasággal is szerződéses viszonyt ápol Belgium Németnyelvű Közössége. A címe szerinti kulturális egyezmény eupeni részről elsősorban a magyarországi német kisebbségre fókuszál, alapvetően nyelvi-, anyanyelv-ápolási szempontokat figyelembe véve. Emellett lehetőséget teremt a kétoldalú művészcsereire, könyv- és más ismeretterjesztő célú művek kiadására és forgalmazására, valamint a bilaterális turizmus élénkítésére is. Az egyezmény részletes ismertetését követően Bangó Jenő elemzi a hivatalban lévő eupeni kormány középtávú programját, majd egy németnyelvű összefoglalóval zárja opusát.

Summázva a fentebb leírtakat és újfent megerősítve azokat, „A vallon kakas és a flamand oroszán között” című munka, a régi közhellyel élve hiánypótló jellegű. Ennek nagyrészt az az oka, hogy a Belgiumban élő németiségről mind ez idáig nem született átfogó magyar nyelvű monográfia. A több, mint ötven éve Belgiumban élő Bangó Jenő most erre tett jórészt eredményes kísérletet. Könyvének legfőbb erényei, hogy rendkívül informatív, a kérdést több oldalról is megvizsgálja, és minden tévedése vagy hibája ellenére is haszonnal forgathatják azok, akik fogékonyak Európa kisebbségeinek kérdései iránt.

IRODALOM

- Bangó Jenő: Az etno-kulturális identitástól a regionális identitásig: a belgiumi német közösség fejlődése. In.: Regio 2005/1. 97–113 pp.
- Bangó Jenő: Németek Belgiumban. Német nyelvű közösség a vallon régióban. Európa legjobban védett kisebbsége? In.: Comitatus 2003/5 31–37. pp.
- Bangó Jenő: A vallon kakas és a flamand oroszán között. Belgium német nyelvű közössége. Gondolat Kiadó, Budapest 2007. 312 pp.
- Győri Szabó Róbert: Föderalizmus Belgiumban. In: Pro Minoritate 2002/Tavaszi 72 pp.
- Barsi Boglárka: A belga államszerkezet átalakulása, avagy a flamand-vallon konfliktus. Pro Minoritate, 2001 Nyár
- Karsai László: Flamandok és vallonok. Kossuth Könyvkiadó 1986, Budapest, 201 pp.

Bangó Jenő: A vallon kakas és a flamand oroszán között. Belgium német nyelvű közössége. Gondolat Kiadó Budapest 2007. 312.p.

KISEBBSÉGKUTATÁS SZEMLE

**Az egyenlőséget tiszteletben tartó nacionalizmus és
a kultúra relevanciája**

Barclay, Linda: Equality Respecting Nationalism and the Relevance of Culture = Nations and Nationalism , 2007. 13 (3) no. 505–521. p.

Mind Will Kymlicka, mind David Miller egyaránt védelmükbe veszik a nemzeti önrendelkezés értékeit, és amellett érvelnek, hogy egy megfelelően szervezett önrendelkező nemzet sokkal inkább tiszteli, mint aláaknázza minden tagjának – beleértve etnikai, vallási és kulturális kisebbségeknek – egyenlő bánásmódját. A szerző amellett érvel, hogy a nemzeti önrendelkezés és minden tag egyenlő kezelésének védelme súlyos feszültséggel terhes. Valójában meglehetősen nehéz koherens módon amellett érvelni, hogy a nemzeti önrendelkezés egyaránt betölt egy etikai szempontból értékes szerepet, és hogy egy önrendelkező nemzet minden tagját egyenlő bánásmódban képes részesíteni. Az egyenlőség tiszteletben tartásának követelménye ellentétben áll azzal az állítással, hogy a nemzetek biztosítanak etikai értékeket tagjaik számára.

Az önrendelkezés vágya a nagy, jól megalapozott nemzetek és a sérülékeny nemzeti kisebbségi csoportok körében egyaránt átható. A nacionalista érzelem kitartósága tagadhatatlan. Annak ellenére, hogy az emberek szerveződéseinek állandó vonása az önrendelkezés vágya, még mindig maradnak normatív kérdések. A közelmúltig a nacionalizmus mint jelenség kevés figyelmet kapott a gondolkodók részéről. Sok nemzeti kisebbségi mozgalom törekvése, hogy megszabaduljon az üldöztetéstől, lehet, hogy szimpátiát keltett, de a nemzeti egység vagy megosztottság általuk és bennük sokkal kevésbé volt népszerű. A nacionalista érzelmek és annak gyakorta közeli rokonainak tekintett rasszizmust és idegengyűlöletet a minden emberi lény által képviselt egyenlő érték felismerésének erkölcsi kudarcaként tekintették, valamint egy elvakult és nem védelmezhető hajlamnak vagy vonzódásnak az emberiség egy kisebb alcsoportjára jellemzően, amely gyakorta és könnyen jósolhatóan együtt járt a kirekesztés, a diszkrimináció, az elűldözés és mások sokkal rosszabb gyakorlatával.

Mint köztudott, a nemzeti összetartozás és az önrendelkezés vágyának filozófiai megközelítése számottevő változáson ment keresztül. Sok neves politikai gondolkodó védelmezi a nemzeti önrendelkezés erkölcsi értékét és fejezi ki elkötelezettségét a minden embert megillető egyenlő bánásmód mellett, függetlenül etnikai, kulturális vagy vallási hovatartozásától. Egy önrendelkezéssel bíró nem-

zet minden tagjának joga van az egyenlő bánásmódra, függetlenül etnikai vagy vallási különbségeiktől, ez alapvető feltétele bármely legitim politikai rendnek. Röviden tehát széles körben megkérdőjelezték, hogy a nemzeti önrendelkezés szükségszerűen együtt jár-e a diszkriminációval és a kulturális, etnikai vagy vallási kisebbségek iránti ellenségeséggel. Míg ezek a kudarcok szinte minden jelenlegi nemzeti mozgalomra jellemzők, addig lehetséges a nemzeti önrendelésnek egy etikailag értékes formáját védelmünkbe venni.

A szerző nem tagadja, hogy az emberek gyakran különösen elkötelezettek saját nemzeti csoportjuk iránt. Sőt, mi több, az emberek saját nemzeti csoportjuk iránti elkötelezettsége nagymértékben egyedi kulturális és etnikai koncepcióját adja a nemzetnek. A legtöbb svéd Svédországban szeret élni, és nemcsak otthon, hanem munkában és a közéletben is svédül beszél. Alighanem sok svéd ennél többet akar. Hogyha ezek közül a vágyak közül néhányat, amelyek a kultúrát illetően útmutatóak, felsorolunk, akkor ők azt szeretnék, hogy munkahelyükön, szomszédságukban, tágabb értelemben vett családjukban olyan emberek vegyék őket körül, akik ugyanazt az ételt eszik, ugyanazt a zenét hallgatják, ugyanazokon a viceken nevetnek, és a társadalmi interakciók egyéb formáiban is ugyanazt értik, mint ők, hasonló a családi életük, az emberi szükségletekről alkotott gondolataik, hasonlóak a vallásra vonatkozó nézeteik és törekvéseik és így tovább. Nielsen egyértelműen utal rá, hogy amikor egy dán egy másik dánal találkozik, akkor megjelenik az otthon és a rokonság érzése, amely közös kultúrájukban gyökerezik, a dalokban, amelyeket énekelnek, a vicekben, amelyeken nevetnek, a helyekhez kötődő emlékeikben, a közös történelem érzésében, az irodalmi utalásokban, politikai tapasztalataikban, vagy az élet bármely területén. Amennyiben a Kymlicka és Miller által felkínált társadalom-modellt fogadjuk el, úgy kevesebb okunk van attól tartani, hogy a bevándorlók kirekesztődnek. Munkában, iskolában, szomszédságukban lehet, hogy kimaradnak a mindennapi interakcióból, de remélhetőleg nem panaszkodhatnak, hogy az új befogadó politikai közösségük valami más etnikai és kulturális hovatartozásának a kifejezése, mivel új politikai közösségük mentes ezektől a kötelmektől, illetőleg azokban a módokban, amelyekben különbözik, nyitott a tárgyalás felé. Ezt követően mind Millernek, mind Kymlickának el kell állnia attól, hogy védelmezzék ezeknek a politikáknak a létrejöttét azáltal, hogy hangsúlyozzák egy úgynevezett iránymutató kultúra vagy jól körülhatárolható közkultúra létrehozását és elősegítését célzó képességét. A szerző nem fordul szembe a nemzeti csoportok önrendelkezési jogával, pusztán amellet érvel, hogy a Miller és Kymlicka által elfogadott egyenlőséget tiszteletben

tartó megközelítés feszültségekkel terhes. Az egyik alternatív lehetőség pl. hogy az önrendelkezési jogot az teszi életszerűvé, hogy a nemzeti csoportok fontos javakat biztosítanak tagjaik számára, de nem ragaszkodnak ezt követően az egyenlő elbánáshoz minden vallási, etnikai és kulturális csoport esetében, amelyeket az önrendelkezéssel bíró nemzet kormányoz. Amennyiben ez igaz, akkor pl. egy közös nemzeti identitás – amely alatt magunkat pl. katolikusként azonosítjuk – szükségszerű elkötelezettség a társadalmi jólét felé, akkor vitatható, hogy a nemzeti identitás megosztása előnyt élvez a nem katolikus kisebbségek egyenlő kezelésében. A szerző, állítása szerint, mindössze amellettt érvel, hogy Kymlicka és Miller állításai, amelyek a nemzet tagsága által biztosított javakról vallanak, nehezen fenntarthatók. A szerző végül arra a következtetésre jut, hogy okok egész sora miatt lehetünk képesek elfogadni bizonyos, önrendelkezésre vonatkozó nacionalista törekvéseket, de ezek egyike sem kapcsolódik a közös nemzeti kultúrához köthető javakhoz, ahogy azt Kymlicka és Miller állítja.

Bosznay Csaba

„Magyar vagy román vagy?” A közép- és kelet-európai nemzeti és etnikai identitás tanulmányozásáról

Curticepean, Alina: "Are you Hungarian or Romanian?" On the Study of National and Ethnic Identity in Central and Eastern Europe = Nationalities Papers, 35. vol. 2007. 3. no. July, 411–427. p.

Személyes megjegyzések foglalják keretbe az esszét. A szerző különböző konferenciákon és nemzetközi szemináriumokon vett részt, különböző helyszíneken Európában. Más résztvevőkkel beszélgetve az ő román identitásának hallatán több alkalommal megkérdezték tőle, hogy „Magyar vagy román vagy?” Semmilyen más lehetőséget nem kínáltak fel neki, noha Románia számottevő méretű roma kisebbséggel rendelkezik, az országban még mindig élő, de egyre fogyó számos szász mellett. Ezzel egyidejűleg finn kollégáinak etnikai hovatartozása sohasem képezte kérdés tárgyát. Igaz, a finnek hazájukat homogénként jellemzik, bár Finnországnak két hivatalos nyelve van, a finn és a svéd, és széles körben dicsérik a svéd ajkú kisebbség kezeléseért. Más etnikumok, pl. romák is élnek Finnországban. Lehet, hogy ez senkit nem érdekel? Vagy lehet, hogy többről van szó, mint a kíváncsiságról, vagy annak hiányáról? A finn résztvevők etnikai hovatartozását megkérdezni irrelevánsnak tűnt, míg a szerző etnikai identitása informális beszélgetések tárgyát képezte. Ekkor tette fel azt a kérdést, hogy a kollektív identitások, különösen a nemzeti és az etnikai identitás miként

kerültek meghatározásra, és hogy ezek az elméleti koncepciók milyen hatást gyakoroltak a közép- és kelet-európai identitásokat érintő tanulmányokra. A szerző felteszi a kérdést, hogy van-e különbség a közép- és kelet-európai és a nyugati identitások tanulmányozása között.

A cikk ilyen kérdéseket tárgyal, és nagyrészt a szerzőhöz legközelebb álló területen, nemzetközi kapcsolatok területéről gyűjtött anyagokon alapszik. A nemzetiségi és etnikai identitást tanulmányozó elméleti munkákat vizsgál esszéjében, enyhe normatív felhangot adva neki, azt állítva, hogy a kollektív identitások tanulmányozásának nagy kockázata és kísértése az, hogy létrehozzák, megtestesítik ezeket az identitásokat. Ebben a cikkében megkísérli bemutatni, hogy ez a kockázat és kísértés a közép- és kelet-európai nemzetiségi és etnikai identitások kutatásakor még nagyobb. A szerző a csoport identitások naturalizációját kétségbe vonó elméleti megközelítések mellett teszi le voksát, és amellett érvel, hogy az identitás kérdését Közép- és Kelet-Európában ugyanazzal a kifinomultsággal kell megközelíteni, mint Nyugat-Európa esetében.

Érvelésében rámutat a társadalomtudományok által megkülönböztetett „erős”, „kemény” vagy esszencialista identitás-értelmezés, valamint a „gyenge”, „puha” vagy antiesszencialista fogalomalkotás között. Cikkében a szerző az identitás háttérének e mindkét módját tárgyalja, és végigköveti, hogy ezek az értelmezések miként kerültek alkalmazásra Közép- és Kelet-Európában csoportok – nemzeti, etnikai és regionális – identitásának tanulmányozásakor. Amellett, hogy az identitás értelmezésében a cikk „puhításra” hív fel a közép- és kelet-európai térségben, feltárja még az identitás folyamatos tevékenységként történő értelmezése által megnyíló lehetőségeket. Véleménye szerint a kemény értelmezés erős pozíciókat birtokol Közép- és Kelet-Európa nemzeti identitását vizsgáló tudományos írásokban. Felhívja a figyelmet Fleming intelmeire, aki szerint a tudományos vagy akadémikus kifejezést óvatosan kell kezelni, mivel – véleménye szerint – az ilyen írások túlnyomó többségét nem a szó legszorosabb értelmében vett akadémikusok publikálják, hanem olyan szakértők, akiknek a szakértelme újságírói, utazói vagy politikai stratégiaként eltöltött múltjukból származik. Meglátása szerint ezen szakértők munkájának célközönsége nem szakértő, nem akadémiai olvasóközönség, akik számára ezek pusztán kísérletek megmagyarázni és kibogozni a Balkán történetének és politikájának intrikáit és történéseit. Állítása szerint Nyugat-Európában, de még inkább Észak-Amerikában ezen szakértők száma nagyobb, mint az akadémikusoké (egyetemeneken dolgozó történészek, irodalmárok, politológusok). Ennek következménye lehet az a tény, hogy a kollektív identitások (etnikai vagy nemzeti) esszencializációja

szélesebb körben elterjedt a balkáni tárgyú tanulmányokban, és létük számottevő negatív hatással bír. A tanulmány szerint politikai következményei vannak annak, hogy miként értelmezzük az identitás fogalmát. Amennyiben a nemzet vagy etnikum fogalmát mint természetes képződményt tekintjük, ahelyett, hogy alakítható képzetként kezel-nénk, egyes politikai lehetőségek eleve bezárulnak előttünk. A szerző külön hangsúlyozza, hogy meg sem kísérel amellett érvelni, hogy Közép-Kelet-Európában a nemzeti identitás ugyanaz, mint Nyugat-Európában, sőt amellett sem, hogy olyannak kellene lennie. Más szóval nincsen semmilyen politikai szándéka a keleti identitást a nyugati modell-hez hasonlóvá formálni vagy alárendelni. Értelmezésének célja, hogy ugyanazzal az elméleti kifinomultsággal közelítsük meg a közép-kelet-európai nemzeti identitás kérdéskörét, mint amelyet a nyugat-európai identitásoknál alkalmazunk. Visszatérve a cím kérdéséhez, a cikk amellett foglal állást, hogy a mai Romániában vagy bármely közép-kelet-európai társadalomban az etnikai hovatartozás relevanciáját sokkal tanácsosabb körütekintően vizsgálni, mint bármely tanulmány premisszájául elfogadni. Természetesen a kérdést feltevők tekintetében nincs azon a nézeten, hogy ők az identitás esszencialista értelmezését alkalmazták volna. Épp ennyire valószínű, hogy egyeseket jobban érdekelt szakmai kapcsolata egy finn kutatóintézettel, mint bármely etnikai megosztottság Romániában. Más szóval nem tulajdonít a „Magyar vagy román vagy?” kérdésnek nagyobb jelentőséget, mint az szükséges, nevezetesen, hogy az egy szikra volt, amely kiváltotta érdeklődését a közép-kelet-európai nemzeti identitások tanulmányozására, és katalizátorként működve elősegítette cikkének létrejöttét.

Bosznay Csaba

Szerbia: végső búcsú Koszovótól?

Troude, Alexis: Serbie : l'adieu au Kosovo ? = Politique internationale, 2007. no. 116. 53–66. p.

Számos elemzői vélemény szerint Szerbiát nacionalizmusa mindörökké kizárja az európai államok közösségéből. Slobodan Milošević kommunista rendszerének 2000-es bukását követően az országot lényegében az euroatlanti integráció iránt elkötelezett „demokratikus tömb” irányítja megszakítás nélkül, amelynek fontosabb pártjai (Demokrata Párt, Szerbiai Demokrata Párt, G17) három parlamenti választáson is győzelmet arattak (2001-ben, 2004-ben és 2007 januárban), a legutóbbin egészen a szavazatok 63 százalékának a megszerzésével. Jóllehet, még mindig az ellenzéki Radikális Párt az ország leglátogatottabb

politikai ereje, annak ultraradikalizmusa egyre fakul, 2004 decembere óta pedig az ország politikai életét a markánsan Európa-barát demokrata párti Boris Tadić irányítja köztársasági elnökként. Ezzel az elmentmondással kezdi Szerbia és Koszovó viszonyáról értekező írását a Nemzetközi Geopolitikai Akadémia kutató-történész szerzője, aki a térségbeli szomszédaival történő összevetésben már korántsem érzi annyira sikeresnek az ország euroatlanti integrációs eredményeit, különös tekintettel a nyugati orientációért oly sok gazdasági, jogharmonizációs és büntetőjogi áldozatot hozó ország közvéleményének Koszovó várható elvesztése miatt egyre fokozódó csalódottságából kifolyólag.

A szerző a Weimar-szindróma esetleges megismétlődésének szociális és nacionalista forrongásokban jelentkező veszélyeire hívja fel az olvasó figyelmét, kiemelve, hogy Szerbia és Montenegró 2006. májusi békés szétválását a szerb közvélemény korántsem a „milošević-i korszak végeként”, hanem Szerbia területi széthullásának kezdeteként fogja fel. Koszovó küszöbön álló függetlenedése és a Szandzsákban és Dél-Szerbiában tapasztalható szeparatista törekvések nemcsak a térség destabilizálódásának és a helsinki záróokmány kimunkálta európai *status quo* megrendülésének veszélyét veti fel, hanem azzal a nem kívánatos következménnyel is járhat, hogy Szerbia szakít eddigi integrációs stratégiájával, és Kelet felé fordulva Oroszországgal, Kínával sőt akár Törökországgal fűzi szorosabbra kapcsolatait.

Koszovó, az 1999 óta eldöntetlen kérdés

A nagyjából kétmillió lakosságú, 10 849 km² területű, az 1991-es utolsó népszámlálási adatok alapján 86 százalékban albán lakosságú (egyébként több mint húsz egyéb nemzetiség által lakott) és 1968 óta autonóm jogállású, hivatalosan kétnyelvű, valamint önálló tartományi gyűléssel bíró exjugoszláv tartomány státusa Belgrád számára belpolitikai, a nyugat-balkáni térség országai számára biztonságpolitikai, a nemzetközi közösség számára pedig szavahihetőségi szempontból döntő fontosságú. A „koszovói háborút” 1999 júniusában lezáró kumanovói egyezmény és az ENSZ 1244-es számú határozata az autonóm tartományt Szerbia szuverenitása alatt hagyta, ugyanakkor nemzetközi közigazgatás alá helyezte. Az *Egyesült Nemzetek Koszovói Missziója* (öv.: UNMIK – United Nations Mission in Kosovo) irányította tartományban a hatalmat az ENSZ igazgatás a tartományi és helyi szinten választott albán (illetve szerb) hatóságokkal megosztva – hatásköreit 2003 januárja óta folyamatosan az utóbbiak kezébe adva – gyakorolja. Amíg napjainkra az oktatás, gazdaság, közlekedés, igazságszolgáltatás és helyi rendfenntartás hatáskörét már a helyi

hatóságok töltik be, addig a tartomány általános biztonságát 1999 júniusától a NATO 16 500 fős koszovói missziója (KFOR) szavatolja, amelynek munkáját az ENSZ és a Koszovói Védelmi Hadtest (TMK) által felügyelt nemzetközi rendőri erők egységei segítik.

Az erőfeszítések dacára a tartomány gazdasági helyzete kétségbeesítő: az albánok 63, a szerbek 95 százaléka munkanélküli, a lakosság több, mint egyharmada a szegénységi küszöb alatt él, a kereskedelmi mérleg hiánya 2005-ben elérte a GDP 125 százalékát. Amíg a jövedelem kétharmada kezdetleges földművelésből származik, addig a tartomány bővelkedik a gazdag ércbányákban (köztük kivételes minőségű ólom-, cink- és rézlelőhelyekben) és a világ ötödik legnagyobb lignitkészletét birtokolja, aminek következtében a tartomány potenciális balkáni áramexportőrré válhat, tekintettel arra, hogy területe már most is számos nemzetközi energiahálózat metszéspontjában fekszik.

Kevésbé elkésérítő, jöllehet, nem feszültségektől mentes, a tartomány belpolitikai élete, ahol a 2004. októberi törvényhatósági választásokon az Ibrahim Rugova vezette mérsékelt Koszovói Demokratikus Liga (LDK) szerezte meg a hatalmat a Koszovói Felszabadítási Hadsereg polgári szárnyából létrejött két párt (PDK és AAK) jelöltjeivel szemben, jöllehet, a választásokat (a szerbség totális bojkottja mellett) az albán lakosság nagyfokú érdektelensége kísérte. Figyelmeztető jel ugyanakkor a két albán politikai csoportosulás közötti viszony romlása, amely olykor erőszakos cselekményekbe is átcsapott (mint a Rugova elleni 2004-es sikertelen merénylet vagy az LDK pártszékházak elleni 2005. tavaszi pokolgépes támadások), amelyet Rugova 2006 januárjában bekövetkező (természetes) halála sem volt képes mérsékelni. A belső villongások mellett fokozódó nehézséget okoz a tartomány státusának elhúzódó rendezetlensége miatt az albán lakosság körében növekvő elégedetlenség, amely nemzetközi intézmények elleni merényletekhez illetve halálos végkimenetelű összeütközéssé fajult tömegtüntetésekhez vezetett 2005 júliusában és 2007 februárjában.

Koszovó külpolitikai helyzete még kényesebb, hiszen a Martin Ahtissaari (az ENSZ-főtitkár koszovói különmegbízottja) által a tartomány végleges státusáról kidolgozott és annak nemzetközi védelem alatt függetlenséget biztosító, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország által támogatott tervezete 2007. márciusi bemutatása a Belgrád szövetségeseinek számító Oroszország és Kína részéről heves ellenkezést és az ENSZ Biztonsági Tanácsában megelőlegezett vétóval való fenyegetést váltott ki. Moszkva 2007. május 13-án az átdolgozott és immár „ellenőrzött” függetlenséget előírányzó második Ahtissaari-tervet is lesöpörte az asztalról, június 3-án pedig az európai

szeparatista mozgalmakat bátorító veszedelmes precedensként beszélt Koszovó függetlenedéséről. Az orosz állásponthoz azóta több európai ország (különösen Szlovákia) vezetője csatlakozott, akik úgy ítélik meg, hogy a kérdés ilyen rendezése destabilizálhatná a térséget, és bátorítólag hatna más nemzeti kisebbségi (köztük romániai és szlovákiai magyar) közösségekre, és felerősítené a térség (macedóniai) albán és (szerbiai) bosnyák szeparatista törekvéseit. Oroszország mindenesetre kettős játszmát folytat, hiszen – kudarc esetén – a saját területén fekvő (tatár, csecsen és észak-kaukázusi) szeparatizmus elleni küzdelem legitimálása mellett a posztszovjet térség oroszbarát (Transznisztria, Abházia és Észak-Oszétia, Hegyi Karabah) szeparatista mozgalmainak pártfogójaként is felléphet, és elősegítheti azok területi függetlenedését (Moldáviától, Grúziától és Azerbajdzsántól). A szűkebb és tágabb értelemben vett térség, valamint a nemzetközi határok megváltoztathatatlansága elvének megrengetése mellett, amit a Szerbia területének 15 százalékát kitevő tartomány függetlenedése jelent, különösen nyugtalanító, hogy az Európába irányuló kábítószerek kereskedelem 80 százaléka Koszovón halad keresztül, és a kelet-európai lánykereskedelmet mozgó albán maffiák szálai is annak területén futnak össze.

Amíg a szerb politikai elit körében (a Liberális Demokrata Párt kivételével) konszenzus uralkodik Koszovó függetlenedésének egyöntetű elutasításával kapcsolatban – jóllehet, az egyes politikai szereplők és pártok más-más hangsúllyal érvelnek ellene (Vuk Drašković, volt külügyminiszter annak „példanélküliségét” emeli ki, hogy a *status quo* megváltoztatása révén az albán népnek két állama jönné létre, Tadić elnök a belügyekbe való be nem avatkozás békeidőkre vonatkozó nemzetközi normájának példátlan megsértéséről, Vojislav Koštunica miniszterelnök pedig a nemzetállami határok és területi szuverenitás tiszteletben tartására épülő nemzetközi rend felborításáról beszél) –, addig a koszovói albán pártok a kumanovói egyezményt csupán a teljes értékű függetlenséghez vezető út egyik állomásának tekintik. Az albán politikai csoportulások és szélsőséges szervezettek egy része eleinte a helyi szerbek elleni merénylettekkel, azaz a helyzet kezelhetetlenségének érvével próbált nyomást gyakorolni a nemzetközi közösségre, a 2004 márciusában a szerbek elleni összehangolt pogromsorozat nemzetközi visszhangja és a belgrádi politikai elit megfontolt taktikával élő, viszonylag higgadt reakciója gyökeresen megváltoztatta a legjelentősebb koszovói politikai tényezők magatartását és megnyilatkozásait, akik – Ramush Haradinaj akkori miniszterelnök szavaival – immár a szerb kulturális és vallási emlékeket is „a koszovói kultúra integráns részének” tekintik.

Akár „nemzetközi ellenőrzés alatti”, akár „felügyelt függetlenség” elnevezés alatt, Koszovó a diplomáciai képviselet nélküli *de facto* függetlenedés útjára lépett, státusa végleges rendezésének alapelvei körül pedig lényegében 2005 óta nemzetközi konszenzus uralkodik: az 1999 előtti állapot nem helyreállítható, Koszovó nem csatlakozhat más állam területéhez (így nem lehet szó albán „állami egyesülésről”), Koszovó határai megváltozhatatlanok (ezáltal nem szolgálhat precedensül Szerbia és a boszniai Szerb Köztársaság területi egyesítéséhez sem).

Szerbia Kelet és Nyugat között

Amíg a szerb politikai elit 2001 óta – nem kis mértékben belpolitikai okokból – alapvetően nyugati orientációt képvisel és komoly erőfeszítéseket tett az országnak a NATO békepartnerségi programjához történő hivatalos csatlakozása érdekében (ami a 2006. novemberi ri-gai csúcson meg is történt), addig Szerbia legnépszerűbb parlamenti ereje, a masszívan Nyugat-ellenes Radikális Párt és az ország lakosságának (a 2005. szeptemberi felmérések szerint) mindössze 35 százaléka támogatja a NATO-csatlakozás ötletét (ami sok szempontból érthető az ország 1999-es NATO bombázása fényében). Ugyancsak komoly előrelépések történtek Szerbiának az európai uniós csatlakozási tárgyalásai felé vezető úton, amelynek részeként 2005. április 12-én Doris Pack különmegbízott jelentése alapján az Európai Bizottság pozitívan nyilatkozott a Szerbiával kötendő stabilitási és együttműködési megállapodás közeli aláírásáról, majd október 3-án bejelentették a csatlakozási tárgyalások megkezdését Szerbia és az EU között. A tárgyalások azonban már 2006 májusában megszakadtak, ugyanis Szerbia nem volt képes teljesíteni a tárgyalások egyik legfontosabb politikai feltételét, a hágai Nemzetközi Bírósággal való maradéktalan együttműködést, tekintettel arra, hogy a sokadszori fogadkozások és határidők ellenére sem szolgáltatta ki a két legkeresettebb szerb háborús bűnöst, Radovan Karadžićot és Ratko Mladícot, majd azok 2007. nyarán újra-kezdődtek, amikor Szerbia újabb jelentős háborús bűnösöket szolgáltatott ki Hágának.

A szerb politikai elit – Koszovó megtartása érdekében – egyre hangsúlyosabb kapcsolatokat ápol a keleti hatalmi tényezőkkel is. Amíg az 1995-ös daytoni békemegállapodásig a jecini Oroszország lényegében nem állt ki hivatalosan Kis-Jugoszlávia és Szerbia mellett, addig a kilencvenes évek második felétől mindinkább hathatós diplomáciai segítséget nyújt történelmi szövetségesének, hogy ezáltal is lazítson a volt szövetségesei és a posztsovjét zóna államaiból NATO-taggá avanszált országok alkotta „*cordon sanitaire*” szorításán. A koszovói háború idején a NATO által Szerbiára mért légitáma-

dást Moszkva emberiség elleni bűntettként ítélte el, majd 1999. június 12-én puccsszerű rajtaütéssel foglalta el a prištinai repülőteret még a Boszniából átcsoportosított NATO-erők helyszínre érkezése előtt. Az UNMIK részeként koszovói békefenntartóként a térségben jelenlévő Oroszország ráadásul egyre jelentősebb szerepet játszik a szerb energiaszektor korszerűsítésében, és legfontosabb energiaszállítójaként stratégiai pozíciót épített ki az ország gáz- és energiaellátásában.

A térségben boszniai és koszovói békefenntartóként katonai erőkkel szintén jelenlévő Törökországgal – a közhiedelemmel ellentétben – a Milošević utáni hivatalos Szerbia szintén jó kapcsolatokat ápol, amit nagyban elősegít, hogy (a boszniai háborúban a bosnyákok oldalán harcoló török önkéntesekkel ellentétben) a nemzetközi szintén Ankara mindvégig tartózkodó álláspontot képviselt az utóbbi időben Szerbia vonatkozásában. Ráadásul épp Törökország az első és egyetlen NATO-tagállam, amellyel Szerbia katonai együttműködési megállapodást kötött (Vecdi Gönül török védelmi miniszter 2004. végi belgrádi látogatása idején).

Szerbia keleti kapcsolataiban immár ötven esztendeje kivételes szerep jut Kínának. A két kommunista állam között 1955-ben létrejött diplomáciai kapcsolatok a közös érdekek mentén (a KGST-től és a Varsói Szerződéstől való távolmaradás, erőteljes nyitás a Nyugat felé az 1970-es évektől) csak egyre erőteljesebbé váltak. Olyannyira, hogy a Milošević-rezsim ellen bevezetett (1992 és 1995 közötti) ENSZ-embargó idején Kína Szerbia kulcsfontosságú áruimportőrévé lépett elő, amely pozíciót azóta még tovább erősített (amíg a Kínába irányuló szerb kivitel értéke 2004-ben négymillió dollárt tett ki, addig ugyan ezen esztendőben a Kínából származó behozatal értéke elérte a 313 millió dollárt). Napjainkra már Kína Szerbia harmadik legfontosabb importőre, nem meglepő tehát, hogy Kína – Oroszország mellett – Szerbia területi épségének legfontosabb nemzetközi támogatója, melyen keresztül saját nemzetközi diplomáciai súlyának a nyomatékát is hangsúlyozni szeretné.

Konklúzió helyett...

A koszovói helyzet rendezése messze önmagán túlmutató kérdéseket vet fel: képes-e a nemzetközi közösség a maga által kijelölt határok módosítására békeidőben? A más országokban létező szeparatista mozgalmak képesek lesznek-e a rendezés kiaknázására és saját céljaikra fordítására? Végül, de nem utolsósorban: a muzulmánok dominálta régiók területi terjeszkedése destabilizálja-e Dél-Európát?

Az utóbbi kérdés mindinkább aktuálisnak látszik. A Bosznia és Koszovó között húzódó, ezáltal stratégiai fontosságú, felerészben muzulmán szlávok által lakott és egymással éles konfliktusban álló (Bosznia, illetve Szerbia iránt elkötelezett) politikai erők által megosztott, 8873 km² területű Szandzsák már a boszniai háború óta arab és afgán mudzsahedek rejtékhelyéül szolgál, ahol 2007. tavaszán a szerb rendőrség titkos katonai kiképzőközpontokat számolt föl. A Szerbia déli részén található és döntően muzulmán albánok lakta Preševo-völgyben magukról merényletek útján szintén hallató albán gerillák pedig Koszovóhoz kívánják csatolni a térséget Észak-Koszovó Szerbiához való csatlakozása fejében.

Mindeközben az Egyesült Államok határozatlanságról, Európa pedig megosztottságról tesz tanúbizonyságot. Márpedig a nemzetállamok Európája saját tehetetlenségéért nem csupán az oszét, abház és transznisztriai szakadárak tevékenységének felújulásával fizethet, hanem egyéb európai (skót, flamand, baszk) szeparatista mozgalmak felerősödésével is szembesülni kényszerülhet a közeljövőben.

Lajtai L. László

Európaiasodás és euroszkepticizmus: Tapasztalatok Lengyelországból és a Cseh Köztársaságból

Riishøj, Søren: Europeanization and Euroscepticism: Experiences from Poland and the Czech Republic = Nationalities Papers 35. vol. 2007. 3. no. July, 503-535.p.

A nemzeti identitás már az '50-es, '60-as években is tudományos munkák tárgyát képezte, és olyan elemzők, mint Karl Deutsch és Ernest Hass kutatták, akiket nagy mértékben az európai integráció, valamint a német és francia megbékélés inspirált. Az egyik legfontosabb kérdés (mindmáig), hogy a nemzeti identitás mennyiben gátja az európaiasodásnak és az integrációnak, és az egymást részben átfedő identitások milyen mértékben képesek együtt létezni.

A posztkommunizmus néhány évre jellemző euro-optimizmust átítatta a neorealizmus, és a racionális megfontolások kerültek előtérbe. Az europeanizációt racionális módokon tanulmányozták például úgy, hogy az EU törvényeket és szabályokat átvették a nemzeti törvények és adminisztratív szabályok körébe, ez jelentette a kiinduló pontot. Később a '80-as, '90-es években, a hidegháború végén, az egypólusú világ felé való átmenet és a balkáni háborúk időszakában nagyobb hangsúlyt kapott a nemzeti identitás a szociális konstruktivista megközelítések alkalmazásával. Benedict Anderson állítása szerint egy nemzetet (és

Európát) „meg kell álmodni” ahhoz, hogy az valósággá válhasson. A közép-kelet-európai országok „visszatérése Európához” és az EU-tagság jövőképe további tényezőkké váltak.

A szerző úgy látja, hogy a nemzeti identitást és europanizációt érintő kérdések növekvő figyelmet kapnak. Az euroszkepticizmushoz tartozó témakörök mostanáig nem kerültek számottevő módon feldolgozásra. Mindazonáltal kutatásunkat nem szükséges a felszíntől kezdeni, mivel hozzáférhetők számunkra országos és több államot felölelő oktatási projektek, az eurobarométer adatai és több nemzeti közvéleménykutatás eredményei. A megközelítés módja a racionális és az intézményi megközelítés között váltakozott, hangsúlyozva minden állam politikáját, intézményi döntéseit és adminisztratív szerkezetét az identitásra fókuszálva. A nemzeti öntudat és identitás jelentős, de nem szükségszerűen szétválasztandó a racióssal sokkal inkább általános érdek alapú nemzeti politikonalista és az érdek alapú megközelítésektől. Idővel úgy tűnt, hogy az érdek- és intézményi alapú megközelítések relevánsabbakká váltak. A szimbolikus politika legnagyobb erővel a régi rendszerek hanyatlásakor hatott, valamint az Európa jövőjéhez kapcsolódó kérdésekben. Idővel a kelet-európai politikai vezetők és az ország lakossága egyaránt sokkal inkább europragmatikusként, vagy eurorealista módon viselkedtek, egyes esetekben viszont nemzeti érdekek talaján állva enyhe euroszeptikusként.

Számos munkahipotézist vitattak meg, ugyanakkor bizonyos meghatározások máig bizonytalanok, különösen az euroszepticismus fogalma tekintetében. De továbbra is nagyon nehéz megmondani, hol húzódik a határvonal a nemzeti érdekek normális őrzése, illetve a puha/kemény euroszepticismus között. A szerző megállapítása szerint az euroszepticismusnak van egy intézményi és egy identitás alapú aspektusa. Az integráció dilemmájának van egy különleges kelet-európai vonása, mivel fiatal országokról beszélünk, melyek 40 évet töltöttek el kommunista vezetés alatt, remélve, hogy „visszatérhetnek Európába” és „felzárkózhatnak a nyugathoz”. A legtöbb kelet-európai ösztönösen atlanticista, és nem kötődik kormányokhoz (a felszívódástól való félelmében), de a kemény euroszepticismus nem terjedt el a kívülmaradás félelme miatt. Az EU-csatlakozás nem oldotta meg a dilemmát: „kirekesztéshez” a másodrangú tagság és egy több sebességű Európa fejlődése kapcsolódik, amelynek lényege a régi és az új tagállamok különbsége. Továbbá az euroszepticismusnak van egy intézményi vetülete is, mivel általában szólva úgy tűnik, hogy a nemzeti intézményekkel szemben mutatott bizalmatlanság általában nagyobb, mint az európai intézményekkel szembeni. Azokban az esetekben, ahol nagyobb a bizalmatlanság a nemzeti intézmények iránt, a lakosság hajlamosabb átadni egyes nemzeti szu-

verenításhoz köthető jogokat az EU-nak. Az EU intézményei közül az Európai Bizottságtól kapták a legtöbb támogatást a csatlakozó országok.

Az EU-tagság kérdése érzékeny volt, de szerves része is egyben a belföldi politikai játszmáknak. Ezek a kérdések, amelyek megosztották a pártokat és a szavazókat, olyan dolgokat vetettek fel, mint pl. a kormány megfelelő erősséggel védte-e a nemzeti érdekeket az EU-val folytatott tárgyalások során. Ha nem, akkor puha euroszeptikus megnyilvánulások kerültek előtérbe, pl. az akkor még jobbközép ellenzéki pártok, a Polgári Demokrata Párt (ODS) (Cseh Köztársaság) és a Fidesz (Magyarország) révén.

A bal-jobb megoldást követve önmagát euroszeptikusnak nevező attitűdöket a Cseh Köztársaságban mindkét oldalon találhatunk, legszembetűnőbben az ODS és a KSCM esetében. Mindazonáltal az eurorealizmus és euroszepticismus közötti határvonal homályos. Lengyelország és Magyarország esetében az erős euroszepticismus a jobboldal köreiben jellemző, Lengyelországban a Lengyel Családi Liga (LPR), míg Magyarországon Csurka István szélsőjobboldali pártja, a MIÉP. Mindazonáltal a kívülálló felek és tiltakozó pártok nem tekintik szükségszerűen kulcsfontosságú politikai kérdésnek a Brüsszelt érintő ellenállásukat. Sokkal valószínűbb, hogy a választók elégedetlenek a hatalmon lévő pártok kormányzásával. Végezetül nem feledkezhetünk meg arról, hogy az európai politikát övező attitűd sokkal mindennapibbá vált.

Bosznay Csaba

Kisebbség a határon: EU bővítés és a Lengyelországban élő ukrán kisebbség

Vermeersch, Peter: A Minority at the Border: EU Enlargement and the Ukrainian Minority in Poland = East European Politics and Societies, 21. vol. 2007. 3. no. 475–502. p.

A cikk az Európai Unió keleti irányú bővítésének a Lengyelországban élő ukrán kisebbség helyzetére gyakorolt hatását vizsgálja. A bővítés két egymással összeütközésben lévő fejlődési mozgást indított be, amelyben mindkettő súlyos hatást fejthet ki a kisebbségi tevékenységekre a bővített EU külső határainál. Egyfelől jelenlévő folyamat az EU külső határainak fokozott védelme, másfelől egy új trend is érzékelhető az EU-n belül, amely egy növekvő politikai, biztonsági, gazdasági és kulturális együttműködés felé mutat az új szomszédos államokkal a keleti határok mentén. Társadalmi mozgalmakat vizsgáló tanulmányok gondolatainak és ukrán kisebbségi aktivisták nyil-

vános állításainak felhasználása szolgált egy empirikus elemzés alapjául. Ez a cikk feltárja, hogy ez a két ellentétes irányú fejlődés miként gyakorolt hatást a Lengyelországban élő ukrán kisebbségre.

A cikk öt részből áll. Az első rövid elméleti áttekintést nyújt a társadalmi mozgalmak kutatásának elméleti eredményeiről. A második középpontjában fontos és jelenleg is zajló európai szintű politikai és intézményi változások állnak, és bemutatja, hogy ezek a változások elméletben milyen mélyreható hatást gyakorolhatnak a Lengyelországban élő ukrán kisebbség helyzetére. A harmadik részben az ukrán kisebbség jelenlegi helyzetéről kaphatunk áttekintést, valamint az ukrán kisebbségi élet alakulásáról 1989 óta. A negyedik rész folytatja a lengyelországi ukrán kisebbségi helyzet vizsgálatát a központosított kormányzati intézményekben. E vizsgálat részben az ezen kormányzati testületek által kibocsátott dokumentumok tartalmának elemzésén, részben a lengyel alsóház (szejm) 2001 és 2005 közötti vitáinak jegyzőkönyvein alapszik. A szerző összefoglalja, hogy míg az európai integráció egyértelműen egy domináns strukturális erő Lengyelország és Ukrajna nemzetközi diplomáciai kapcsolatainak és a határon átvívelő kapcsolatainak szabályozása terén, addig kevés hatást gyakorolt a lengyelek és a Lengyelországban élő ukránok összebékítésének folyamatára. Úgy tűnik, a Lengyelországban élő ukrán kisebbség kevés hasznot tudott húzni abból, hogy Lengyelország szilárdan támogatja Ukrajna törekvéseit az Európai Unióba való csatlakozáshoz. A cikk utolsó része felsorakoztatja ennek az eredménynek néhány lehetséges magyarázatát.

E cikk arra mutat rá, hogy az EU-bővítés és a lengyel-ukrán kapcsolatok fontos fejlődési folyamatai Lengyelország EU felvételének kontextusában, nem számottevően változtatták meg a Lengyelországban élő ukrán kisebbség képviselőinek tevékenységét, illetve az általuk alkalmazott retorikát és stratégiát. Ez a megállapítás kiemeli azt a tényt, hogy a transznacionális politikai lehetőségek az etnikai mobilizációra nem egyszerűen a nemzetközi környezet változásaitól függenek, hanem a tevékeny résztvevők az állam és más politikai szereplők által adott egyéni válaszoktól is. A nemzetközi viszonyokban a politikai élet szereplőinek még azelőtt kell lehetőséget látniuk, mielőtt azok lehetőségként működnének. Ez rendkívül fontos eredmény, mivel aláhúzza azt a tényt, hogy a nemzeti kisebbségek és anyaországaik közti kapcsolat sokkal összetettebb, mint azt bárki is gondolná. Amit az ukrán kisebbség képviselőinek követelése és a jelenlegi kisebbségi kérdésekkel foglalkozó lengyel intézményes fórumok vitái jól mutatják, egyáltalán nem könnyű meghatározni, mit jelent az ukrán identitás Lengyelországban. A lengyelországi ukránok

helyzete nem fontos politikai kérdés az ukrán kormány számára, és az ukrán kisebbségi politikusok nem alapozzák politikai küzdelmeiket és törekvéseiket arra a gondolatra, hogy ők valamilyen módon „Ukrajnához tartoznak”. Noha ugyanezek az ukrán kisebbségi politikusok ellenzik az asszimilációt, mégis tevékenységük nagyrészt a lengyel politikához kötődik, és mint hűséges lengyel állampolgárok nem keresik a lengyel államtól való elhatárolódás lehetőségét. Az „európai” érvek szerepe ebben a környezetben meglehetősen korlátozott. Míg az EU-bővítés egyértelműen domináns szervező erő volt, Lengyelország és Ukrajna között, valamint a határokon átnyúló kapcsolatok szabályozásához, addig kevés hatást gyakorolt a Lengyelországban élő ukrán kisebbség mobilizációjára, vagy a lengyelországi ukránok és a lengyelek közti kapcsolat rendezésének folyamataira.

Bosznay Csaba

Belgium jobbra lép, de ki segít a vallonoknak?

Frenzel, Korbinian: Belgien: Nach rechts in die Spaltung. = Blätter für deutsche und internationale Politik. Jg. 2007. H. 8. 916–919. p.

A 2007. júniusi parlamenti választásokon az évtizedek óta először befutó flamand-kereszténydemokrácía (CD&V) lett a győztes. A pártelnök, Yves Leterme elhúzódnó kormányalakítása a belga állam tovább mélyülő belpolitikai válságát jelzi. [A korábbi liberális-szocialista koalíciós miniszterelnök, Guy Verhofstadt ügyvezető kormánya legújabb egyeztetés szerint 2008. március végéig marad a helyén.] Leterme várhatóan kereszténydemokrata-liberális-szocialista koalíció keretében fog tudni kormányra lépni. A pártközi egyeztetések nagyon sokáig eredménytelenül folytak, és még nem is a kormányprogramról volt szó, hanem az 1993-as flamand – vallon föderatív berendezkedés további sorsáról. A választásoknak ugyanis nem annyira az eszmei pártpolitikai aktualitás, mint inkább az etnikai-regionális érdekérvényesítés megújítása volt a tétje.

A többségi flamand (6 milliós) észak és a vallon (3 millió) dél között mélyülő szakadék ismert oka a vallon régió elszegényedése a bányászat és nehézipar szanálása nyomán, ami tetemes összegeket emészt fel a flamandok gazdasági többletéből. Ezért utóbbiak régóta továbblépnének egy lazább, konföderatív együttélés irányába, amely kizárná ezt a kiegyenlítési technikát. Szélsőségesebb hangok és törekvések ugyanakkor már a két rész különválását propagálják. A nyelvi közösségek vitája egyre jobban elmérgesedik. Bár a szélsőjobboldali Vlaams Belang (Flamand Érdek)-től mindenki elhatárolódik, egy kis nacionalista párt (NV-A), melynek ifjúsági szervezete már a belga trikolórt égette, lényegében a flamand kereszténydemokraták kapcsolt része. A napi szinten

„nyelvi” ellentétekbe burkolt szembenállás már odáig fajult, hogy az önálló föderatív egységet képező (hivatalosan kétnyelvű, azaz: „belga”) Brüsszel körüli agglomerációs gyűrű flamand közigazgatása a vallonok szabad nyelvhasználatát, sőt egyes önkormányzati szinteken a lakáshoz jutását, elhelyezkedését korlátozza. A választásokon aránylag sikeresen szerepelt vallon „reformmozgalmi” párt (Mouvement Reformateur) éppen ezért a brüsszeli státusz agglomerációs kibővítéséért száll síkra.

A legnagyobb ellentét éppen a két nyelvi közösség keresztény-demokratái között alakult ki. A francia ajkú társ-párt természetesen nemet mond a régiók mainál is élesebb szétválasztására, és ostromozza a flamand részeken megjelenő diszkriminációt. Ez azt mutatja: a nyelvi-regionalis ellentétek már az egy pártszövetséghez tartozó politikai alakulatok közé is éket vernek, egyikük a kormánykoalíció részese lesz, másikuk ellenzékként opponálja majd a parlamentben. A francia ajkú lakosságra hátrányos a választási rendszernek az az eleme is, hogy tartományonként csak regionális pártokra lehet szavazni, tehát a flamand területen élő francia polgár nem választhat vallon pártkínálat szerint.

A szembenállás pszichikai elemei közé tartozik – flamand érzékelés szerint – a vallonok örökölt felsőbbrendűsége. A közös állam elitje másfél száz éven át kétségkívül franciákból állt, és a flamandok ma egyre erősebben sérelmezik, hogy a vallon elit nem hajlandó megtanulni flamandul. Ehhez nyilván hozzájárul a francia nyelv rangjának európai lefokozódása és flamand részről az a tudat, hogy az angol mellett már nem is lennének a franciára rászorulva.

Ami az elszakadási alternatívát illeti, józanabb fejek pontosan látják: ez épp oly nehéz falat lenne, mint amilyen együtt maradni. Már csak a flamand területbe ékelődő, többségileg vallon lakosú főváros és európai főváros hovatartozását illetően is. Mindenesetre belpolitikailag továbbra is eléggé viharos kormányzás várható az új koalíció hivatalba lépésével.

Komáromi Sándor

A poszt-szovjet határvidék stabilitásának, biztonságának és identitásának újratárgyalása: az orosz közösségek tapasztalatai Üzbegisztánban

Flynn, Moya: Renegotiating Stability, Security and Identity in the Post-Soviet Borderlands: The Experience of Russian Communities in Uzbekistan = Nationalities Papers, 35. vol. 2007. 2. no. May, 267–288. p.

1991-ben az orosz nemzetiségű és -ajkú közösségek, amelyek a cári és a szovjet birodalom nem orosz térségeibe vándoroltak és éltek, az

újonnan megszületett és független Orosz Föderáció határain kívül rekedtek. Tényleges mozdulatlanságuk ellenére ezek a közösségek állandó és szimbolikus kirekesztettséget éltek meg azáltal, hogy a Szovjetunió felbomlott, és a hazájukat kijelölő politikai határok a hátuk mögé kerültek. Ez a kirekesztettség tovább mélyült az elkövetkező években, mivel eddigi élőhelyükön a biztosnak érzett etno-kulturális és szocio-ekonomiai identitásoknak a politikai és gazdasági átalakulás folyamataival, valamint a növekvő instabilitás és bizonytalanság kihívásával kellett szembenéznie. A cikk az Üzbegisztánban, Taskentben élő orosz közösségek tagjait vizsgálja. Mindennapi életük történéseinek elbeszélését elemezve a szerző bemutatja, miként érzékelik és értékelik ezt a „kirekesztettséget”, milyen válaszokat adnak rá, és hogyan tárgyalják újra aktívan kapcsolataikat tényleges hazájukkal, Üzbegisztánnal, valamint „történelmi” hazájukkal, Oroszországgal. A cikk továbbá értékeli, hogy a kirekesztettség és az újratárgyalás folyamata miként formálja újjá identitásukat a Szovjetunió utáni korszakban.

A tanulmány alapjául szolgáló empirikus tanulmány Üzbegisztánban, Taskentben készült 2004. nyarán az ott élő orosz és oroszajkú közösség körében. 1991 óta az Üzbegisztánban élő orosz közösség létszáma számottevően csökkent a nagymértékű és főleg az Orosz Föderációba irányuló kivándorlás következtében. Az orosz etnikum Üzbegisztán népességének 8,4 százalékát (1 654 500 főt) tette ki 1989-ben, 2004-re ez a szám kb. 1 millióra (a teljes lakosság 4 százaléka) csökkent. A szovjet időszakhoz hasonlóan az orosz lakosságnak közelítőleg a fele Taskentben élt. Az orosz nemzetiségű közösség mellett kb. 900 ezernyi más oroszajkú lakosság is él Üzbegisztánban (krími tatárok, ukránok, örmények, koreaiak).

A politikai, gazdasági és társadalmi kavarodás, valamint az üzég nemzetépítés államilag vezetett folyamatai alkotta környezetben a tanulmány válaszadói különböző stratégiákat vázoltak fel – családot, barátokat, múltbéli életüket, történelmüket, identitásukat –, amelyek Taskenthez és magához az országhoz kötik őket. Egyéni és közösségi szinten egyaránt a válaszadók elhelyezik magukat Üzbegisztán múltjában, jelenében és jövőjében. Noha valós választási lehetőségnek látszik a kivándorlás Oroszországba, ritkán jelölik meg ideális vagy kíváncsatos döntésként. Oroszország mint „haza vagy anyaország” ritkán részesül elvárásokban a közösség részéről, hogy felelősséget vállaljon irántuk, vagy hogy elősegítse „hazatérésüket”. Ez rámutat arra, hogy a diaszpóra jellegű közösségek tanulmányozásakor mennyire alapvető elismerni és elfogadni az életük helyszínéként szolgáló országhoz, „hazához” való kötődésüket, mint hangsúlyozni a külső „haza” jelentőségét bármilyen elemzésben.

Kulturális és nyelvi hovatartozás szempontjából az orosz érzés fontos összetevője a Taskentben élő orosz közösségek identitásának. Lakókörnyezetük hatására valószínű, hogy ez a komponens megerősödött, vagy olyan tényezővé vált, amelynek jobban tudatára ébredtek a Szovjetunió utáni korszakban. Azáltal, hogy kiszorulnak egyes közéleti (nyelvi, politikai) területekről, az orosz közösségek élete más területeken (magánélet, család, gazdaságim élet) koncentrálódhat, ahol „oroszáguk” megmutatkozhat. Mindazonáltal a válaszadók egyértelműen jelzik üzbég/közép-ázsiai orosz identitásukat is. Ez a kettős identitás az, amelyet tudatosan és ösztönösen kihasználnak, amikor megfogalmazzák válaszlépéseiket változó környezetük felé, és amikor saját helyzetüket tárgyalják újra a jelenkor üzbég társadalmában. Jelentősek még a nemzeteken átívelő kapcsolatok, amelyek jelenleg főként kulturális és nyelvi jellegűek, ezekkel külső hazájuk, Oroszország felé kötődnek. Ezek a kapcsolatok a múlt örökségei, melyeket újjá formálnak, alakítanak jelenleg. Továbbá e kapcsolatok egy laza kulturális transznacionális diaszpóra identitást vetítenek előre, bár ez a kérdéskör további empirikus vizsgálatot igényel.

Az, hogy a Taskentben élő orosz közösségek képesek-e vagy kívánnak-e elkötelezettek maradni a jelen lakóhelyükként szolgáló országhoz, vita tárgyát képezi. Mindazonáltal fontos, hogy a hasznosság érzését biztosítsák számukra annak érdekében, hogy otthonosan érezzék magukat Üzbegisztánban. Folyamatosan értékelniük is kell saját helyzetüket, az üzbégekkel való viszonyukat, az Orosz Föderációhoz való kapcsolatukat, az identitásuk elemeit, hogy alkalmazkodni tudjanak a drámai módon megváltozott poszt-szovjet Üzbegisztán nyújtotta környezethez.

Bosznay Csaba

A Községek kiszélesítése a Nyugat-Balkánon: helyszínek állapota és perspektívák

Gaspard, Michel: Les élargissements de l'Union dans les Balkans occidentaux: état des lieux et perspectives. = Politique étrangère, 2007. 2. sz. 427–440. p.

Michel Gaspard gazdasági miniszterként kezdte pályafutását Franciaországban, 1991 óta különféle európai szervezetekben tölt be funkciókat, egyebek közt az Európai Bizottság magyarországi képviselője is volt. 2005 óta pedig a Szerbia újjáépítésére létrehozott európai ügynökségen belül a műszaki segítségnyújtás felelőse.

Röviden úgy lehet összefoglalni a balkáni államok és az Európai Unió viszonyát, hogy Horvátország és Macedónia hivatalosan is várományos tagok. Szerbiára és Montenegróra úgy tekintenek mint lehetséges felveendőkre. A küszöbön álló felvételek politikai kérdéseket feszegetnek, de még inkább gazdaságiakat, különös tekintettel a térség országainak nagyon eltérő helyzetére. Az Európai Unióba való belépésre a reformok gyorsítólág hatnak, ugyanakkor a térség egységesülését is elősegítik.

Az Unió további bővítési időpontjai ma bizonytalanok. 2006–2007 folyamán hivatalosan három jelölt ország volt a Balkánon: Horvátország és Macedónia, a volt jugoszláv tagállamok, felvételük előreláthatólag 2010, illetve 2012-ben esedékes. Törökország pedig 1987-ben kérte fölvetelét, 1999-ben jelölt státust kapott, és 2005-ben megkezdődhettek a felvételi tárgyalások.

Rajtuk kívül még négy balkáni állam tagsága jöhet szóba, ám velük, Szerbiával, Bosznia-Hercegovinával, Montenegróval és Albániával a tárgyalások legkorábban 2008–2009-ben kezdődhetnek meg, és felvételük 2015 előtt gyakorlatilag kizárt. A nemzetközi ellenőrzés alatt lévő Koszovó jövőbeli státusa politikai téttel bír, főleg Szerbia felvételének mérlegelésekor.

A nyugat-balkáni államok – várható felvételükkel – megszűnnek geopolitikai, demográfiai, gazdasági értelemben egységet alkotni a Földközi-tenger északi partvidékén, míg Törökország kilátásba helyezett európai tagsága esetén összekötő kapocs lesz a Közel-Kelet, és Észak-Afrika felé.

Ha azonban messzire visszamegyünk a történelmi múltba, látjuk, hogy Török-, Görögország és a balkáni államok valamennyien az európai civilizáció kialakulásának földjén fekszenek. A Bizánci Császárság, majd az Ottomán Birodalom országai voltak, s ez utóbbi örököse Törökország, mely egészen az I. világháború végéig fontos szerepet játszott a kontinens történetében.

Az évszázadok során a Balkán a keresztény és a muzulmán hadak összeütközésének színtere volt. Ugyanakkor a bizánci és a római katolikus egyházaké is, amelyek közül az elsőnek említett tartja magát régebbinek. A feszültség további forrását a szlávok kontra nemszlávok jelentették, akár Titóról, akár Milosevićről volt szó. Hivatalosan két kategóriát különböztettek meg: a „népeket” (szerbek, horvátok, muzulmán bosnyákok, szlovének, macedónok, montenegróiak), továbbá a „kisebbségeket” vagy „etnikumokat” (albánok, magyarok, cigányok, törökök, zsidók stb.), ezek közül az albánok és a magyarok demográfiaiilag jelentősebbek voltak egyes „népeknél”.

A szerbek, többségükben ortodox vallásúak, a legnépesebb csoport: 8,3 millióan vannak, közülük kb. 6,2 millióan Szerbiában élnek, 1,5 millióan Bosznia-Hercegovinában.

Az albánok, eredetileg keresztények, akik a XV. században tértek át az iszlámra, mintegy 6 millióan vannak. (Albániában él több mint a felük.); ahogy Keletre terjeszkedtek, Koszovóban telepedett le a maradék 90 százaléka, a XVII. században (2,2 millió), és mintegy fél millióan Macedóniában.

A 4,6 millió horvátból kb. 4 millió Horvátországban lakik, és valószínűleg az összes többi Bosznia-Hercegovinában, illetve Szerbiában. Eredetük, nyelvük azonos a szerbekével, de a Római Birodalom határai miatt kettéváltak, és a horvátok a latin ábécét használják, illetve a római katolikus vallást követik.

A többi nemzetiség, a felsoroltakénál kisebb létszámú. Muzulmán rítust követő szláv bosnyák kb. 2 millió él Bosznia-Hercegovinában. Az ortodox vallású, szláv macedónok 1,3 millióan vannak. Szerbia északi részén, a Vajdaságban, illetve Horvátországban 400 ezer magyar lakik. Mindenfelé találtak különféle kisebbségeket: romákat, görögöket, törököket, zsidókat, bolgárokat, románokat, vlachokat, akik Romániától déli irányba telepedtek le.

Nyilvánvaló, hogy a vallás ma is jelentős szerepet játszik ezeknek az országoknak a társadalmi-politikai életében. A keresztények csak évszázados, véres harcok árán kapták vissza függetlenségüket az I. világháború végére. Az iszlám azonban az ottomán hatalmat is túlélte, elsősorban az albán és a bosnyák népcsoport körében, egyébként pedig a törökök őrzik ezt a vallási felfogást.

A muzulmánok és keresztények ellentéte csak csatlakozott a katolikusok és az ortodoxok közötti ellenségeskedéshez, különösen a XX. században. Bosznia közepén ölte meg egy nacionalista szerb a katolikus Osztrák-Magyar Monarchia trónörökösét, ezzel kezdődött az I. világháború. A nácihoz csatlakozott usztasa horvátok szerbek, zsidók, cigányok százezreit deportálták vagy ölték meg. Míg a kommunistaszimpatizáns csetnikek horvátok és muzulmánok tömegét irtották ki Bosznia-Hercegovinában, illetve Dél-Szerbiában.

A II. világháború után úgy tűnt, hogy békességben élnek a kommunista Jugoszlávia népei és vallási felekezetei egészen 1990-ig. Ez az illúzió azonban megszűnt az első szövetségi állam kiválásával (Szlovénia), és a többiével együtt fölerősödtek az ősi, etnikai, vallási ellentétek. A borzalmak tetőpontja Bosznia-Hercegovina elfoglalása volt, ahol nagyszámú bosnyák muzulmánzt mészároltak le a nacionalista szerb milicisták (Szrebrenyica, 1995. július). Ezután következett az 1998-as koszovói háború, több mint egymillió koszovói albán menekülésével, aminek

a NATO beavatkozás vetett véget 1999 márciusában. Ez volt az első beavatkozásuk a térségben 1945 óta: 78 napig bombázták Szerbiát. Rá egy évre, 2000 októberében Milosevićet elsodorta a népfölkelés. Napra pontosan a német újraegyesülés után tíz évvel.

Jugoszlávia elhúzódó agóniája súlyos gazdasági következményekkel járt. A világméretű visszaesés itt sokkal drámaibb volt, s csak 2000-tól lehet ismét a növekedést tapasztalni, évi 5 százalékos ütemben. Összességében csak Horvátország és Albánia érte el ismét a '80-as évek végi életszínvonalat, a többi állam „még nem érte utol magát”.

Míg az Európai Közösségben az aktív lakosság 2–3 százaléka dolgozik a mezőgazdaságban, s 70–75 százalék a szolgáltatásokban, addig a Nyugat-Balkánon ez a megoszlás 25, illetve 50 százalékot tesz ki. Horvátországban jobb a helyzet, ott 10, és 65 százalékról lehet beszélni.

Az EFBB (Európai Fejlesztési és Beruházási Bank) tizenöt éve figyeli a magánszektorból származó nemzeti jövedelmet. A balkáni országokban mintegy 60 százalékos a magánosítás mértéke, ez kb. tíz év lemaradást jelent a 2004-ben az Unióba belépett közép-kelet európai országokéhoz képest. Albánia a kivétel, ahol 75 százalékos a privatizáció.

A külföldi tőkeberuházások 1999 óta jóval alulmaradtak az EU-ba felvett államokéihoz viszonyítva. Itt Horvátország a kivétel, amelyik négyszer annyi külföldi tőkét engedett be, mint balkáni szomszédai.

A térségben Bulgária és Románia kicsit előrébb jár a gazdaság területén. Horvátország fejlődik a leggyorsabban gazdaságilag és politikailag is. Rá is érvényes, ami az összes többi országra, hogy az integráció után a gazdasági fejlődés feltehetőleg még sokkal inkább föllendül majd.

Az EU-országok állampolgárai és felelős politikusai tudják, hogy alapvető érdekük a Nyugat-Balkán integrációja, hiszen a kontinens nyugati feléről nézve ez a térség minden fejlődés kerékkötője, és a szomszédos államok fejlődésére negatív hatással van. Teljesen nyilvánvaló az európai segítség szükségessége. A segélyprogram 2001 óta működik; szerény volta ellenére is elég látványosan. A 2004–2007-ben integrálódott államok (105 millió lakos) évente az egy főre jutó nemzeti jövedelem 1,5–2 százalékát kapják különféle módon. Az Európai Beruházási Bank és más szervek is résztvevői a támogatásnak. A nyugat-balkáni országok évi 500–600 millió eurót kapnak (21 millió lakos él itt, átlag nemzeti jövedelmük 0,4 százalékának felel meg az EU-segély).

A Milosević-kormány bukása után beindított európai segély az első évben, 2000-ben több mint 1 milliárd euró volt, ami 2006-ra már kevesebb mint 500 millióra zsugorodott. A bankközi kölcsönök 4–5 milliárdot tettek ki összesen 2000 és 2006 között.

Az újjáépítési és segélyprogram 2007–2008-ban megszűnik, csak úgy, mint a Közép-Európának nyújtott PHARE, ISPA és SAPARD segélyek. A 2007–2013-as időszakra új, IPA-program készül (Instrument de pré-adhésion). A Balkánnak nyújtandó támogatásról még nem döntöttek. A térség államai lakosságának egy főre jutó nemzeti jövedelme szerint átlagosan 1,5 százalék évi segélyre lenne szükségük.

A segélyprogram megvalósítását politikai ok akadályozhatja. Ha a fékek megszűnnek, alá lehet írni egy stabilizációs és társulási szerződést (ASA) Szerbiával és Bosznia-Hercegovinával. Záros határidőn belül megegyezésnek kell születnie a nemzetközi közösség és Szerbia között Koszovó, illetve a Hágai Nemzetközi Törvényszékkel való jobb együttműködés ügyében is. Bosznia-Hercegovina politikai státusa is csak időleges az 1995-ös daytoni szerződés óta.

Szerbiánál van a térség helyzetének kulcsa, demográfiai, gazdasági, tehát politikai értelemben is. A kommunista hatalom 2000-ben történt bukása óta az ország fejlődése más irányt vett. Az európai csatlakozás fékezői a Szerb Radikális Párt képviselői. A 2007. január 21-i választásokkor – normális körülmények között – egy koalíciós, demokratákat is felvonultató kormánynak kellett volna létrejönnie, amelyiknek célja az európai integráció folyamatához való csatlakozás. Ha az új kormányzat meg tud szabadulni a szerb radikálisok nyomása alól, úgy hamar meg lehet kötni a stabilizációs és társulási szerződést. A közösség anyagi segítsége pedig erőteljesen felgyorsítja majd az ország gazdasági integrációját.

A politikai előrelépés sarokköve azonban Koszovó státusának a rendezése. Szerb nemzedékek sora nőtt föl abban a mítoszban, hogy az 1389-es rigómezei csatavesztéstől 1830-ig megszállás alatt volt a szerb nép és a szerb egyház bölcsője, Koszovó. A XIX. századi modern nacionalizmus során ez a nézet éppúgy föléledt a délre terjeszkedés, mint 1980–1990-ben, a Milosević-propaganda során.

Eközben az albánok a még ősbibb illír származásukról szóló mítoszt erősítették, miszerint a VII. századi szláv hódítás előtt ők már jelen voltak a Balkánon.

A történészek megpróbálnak pártatlanok lenni. Szerintük egy évszázadokkal ezelőtti nemzetállam feltételezése, bármely népcsoportról legyen is szó, anakronizmus. Az 1389-es rigómezei csatában bosnyák, bolgár, magyar, vlach, albán és szerb keresztények vére folyt a török sereg vezetés csapásai alatt.

A török megszállás alatt a szerb és albán közösségek békésen éltek egymás mellett, török kifejezéssel 'komsiluk'-ban ('jó szomszédság'-ban) egészen az erőszakos iszlám térítésekig. Valójában csak a XIX. század végén törtek ki először interetnikai nézeteltérések közöttük.

Jó lenne erre a több évszázados, békés egymás mellett élésre hivatkozva megadni ma a többségi koszovói albánoknak a függetlensége csakúgy, mint a kisebbségi szerbek jogait is (beleértve a visszatérés jogát és a szakrális helyek használatát). Szerbia számára ma az egyetlen realista politikai megoldás Koszovó függetlenségének elismerése, valamint az európai integrációba való bekapcsolódás. A 2006-ban Szerbia által elismert Montenegró után ez nem is látszik lehetetlennek, talán csak hosszabb folyamat lesz.

[E referátum írása közben hangzott el a hír, hogy Koszovó független állam lett 2008. február 17-én.]

Kakasy Judit

Transnistria – Egy tényleges állam legitimitás-politikája

Parmentier, Florent: *La Transnistrie – Politique de légitimité d'un état de facto.* = *Le Courrier des pays de l'Est*, 2007, máj.-jún., 1061 no.

(A kézirat 2007 júniusában zárult. Szerzője doktorandusz a párizsi *Institut d'Études Politiques-on.*)

Transnistria (Besszarábia része, geográfiailag 'Dnyeszteren-túli terület'), vagy Dnyeszteren-túli Köztársaság 1990 szeptemberében kiáltotta ki függetlenségét. Tette ezt a Moldáv Szovjet Szocialista Köztársaság kebelén belül, az orosz anyanyelvűek bujtogatására, hiszen Moldávia ekkor még nem volt független, sőt a Szovjetunióhoz való csatlakozása volt tervbe véve. A következő két évben azonban a szovjet hadsereg fegyveresen szembeszállt a moldáv hadsereggel, ennek mintegy ezer áldozata lett. 1992 júliusában alkut kötöttek, hogy Oroszország lemond Transnistriáról Moldávia javára abban az esetben, ha a moldávok csatlakoznak Romániához. A vékony főltsáv 4163 négyzetkilométer, Ukrajnához csatolva, kb. 555 ezer lakossal, a Dnyeszter folyó által elvágott terület. Státusát sosem rögzítették, ám sokszor tárgyaltak róla. A helyi hatóságok most úgy döntöttek, hogy saját intézményrendszert fognak működtetni. Zászlóval, himnusszal, fővárossal (Tiraspol), pénzzel (transnistriai rubel), önálló oktatási rendszerrel, központi bankkal, parlamenttel és rendfenntartó erővel.

A dolgozat szerzőjének célkitűzése, hogy az államalakítás folyamatának tanulmányozását a törvényessé tétel stratégiáinak elemzésével párhuzamosan mutassa be. Bizonyítani kívánja, hogy *nem* lehet a

Dnyeszteren-túli terület jelentőségét Oroszország szempontjából *geopolitikai* jellegűre redukálni. Vezetői a törvényesség útján akarnak járni a belföldi és a külügyi kérdések rendezésében: saját identitásukért és függetlenségükért küzdenek.

Saját identitását mint *de facto* állam, de mint önálló gazdasági-politikai egység is szeretné elfogadtatni, noha gazdasága leginkább a csempészetten alapszik. Moldávia többi részétől különböző, eltérő történelműnek, eltérő identitásúnak tartják magukat.

Besszarábia e részén belül etnokulturálisan, történelmileg és társadalompolitikailag kellene elnyerniük a legitimáltságot. Az első, az etnokulturálisság nem jelent mást, mint békés együttélést, keleti szláv irányultságot és „moldvaiságot”. 2004-ben a lakosság 31,9 százalék moldáv, 30,4 százaléka orosz, és 28,8 százaléka ukrán volt. A lakosság zöme Tiraspolban moldáv, majd orosz, végül ukrán. A legitimitás tehát nem etnikai jellegű, inkább a közös nyelvhasználat ösztönzi az oroszokat és ukránokat, hogy a keleti-szlávshoz, a moldáv/román nyelvű lakosságot pedig a moldávizmushoz húzzák. Az orosz nacionalizmus nagyon erős, ami jól látható a biztonsági szolgálat, a gazdaság, az oktatás, a válás területén. Mindvégig elsőrangú kapcsolatot tudtak fenntartani a Szovjetunióval, illetve ennek fölbomlása után Oroszországgal, Belorussziával, Ukrajnával. A moldávizmus olyan szovjet ideológia, mely a két világháború között született, és azokra a besszarábiaiakra vonatkoztatták, akik nem ’nagy románnak’ vallották magukat. Sőt, azt állították, hogy a moldáv nyelv, a romántól eltérően, eredetileg cirillbetűs volt. Nyilvánvaló azonban, hogy már a XIX. századtól kezdődően Oroszország előbástyának szánta Moldáviát a Balkán felé, és igyekezett ott rományülöletet kelteni.

A történelmi vita odáig ment, hogy kétség merült fel a ’Dnyeszteren-túli terület’ Moldáviához tartozásával kapcsolatban. Szuvorov tábornok, aki 1792-ben meghódította a Dnyeszteren-túli tartományt, úgy szerepel, mint Tiraspol alapítója, a város központjában áll a szobra, képmása szerepel a pénzekben és bélyegeken. Az 1991–1992-es fegyveres konfliktusban a 14. szovjet, majd orosz hadsereg erkölcsi fölénnyel bátorította a szakadárokat. Kisinyovban a Romániához húzókat egyenesen fasisztáknak nevezték, utalva a második világháborús román-moldáv együttműködésre.

Társadalompolitikai szinten az Igor Szmirnov elnök köré kiépített kultusz biztosította a konszenzust. A gazdasági prosperitás hite tüzelte a transnistriai lakosságot. Ott ugyanis az acéltermelő-feldolgozó üzemek a teljes moldáviai nemzeti jövedelem egyharmadát megtermelték. A Kommunista Párton belül is megkülönböztetett szere-

pük volt az idevalósi kádereknek, szemben a többi, mezőgazdasági területről érkező moldáviaiakkal.

A szibériai származású Szmirnov 1986-ban érkezett Moldáviába egy elektromos vállalat éléről. Tiraspol polgármestere lett 1990-ben, amikor úgy gondolta, hogy a terület a Szovjetunió keretein belül marad. Azóta is folyamatosan elnöknek választják, méghozzá egyre nagyobb arányban, s a „függetlenség atyjának” titulálják. Klánja ellenőrzés alatt tartja a rendfenntartó és védelmi szervezeteket, valamint az egész gazdaságot. A politikailag meglehetősen egyhangú, elmúlt tizenöt év után kivételt jelentett a Megújulás Pártja vezetőjének, Jevgenyij Sevcsuknak a Legfelsőbb Tanácsba választása 2005 decemberében. 2006 folyamán egyébként több párt képviselője is megjelent a törvényhozásban, de félő, hogy csak a nemzetközi közvéleménynek szóló látszat kedvéért.

A demokratikus hatalom léte mindvégig vitatott volt, hiszen egyik választáson sem vettek részt nemzetközi megfigyelők. Sőt, érdekesség, hogy a *Nouaja gazeta* kiadója, Andrej Szafonov szerint – aki maga is indult a 2006-os elnökválasztáson – a Köztársaság és a Megújulás Pártja nemigen különböznek, kivéve gazdaságpolitikájukat. Mintegy tizenöt helyi nagyvállalat alkotja a gazdaságot. A legnagyobbat, a *Sheriffet* Szmirnov fia vezeti. A klánhoz tartozó vezetők elsősorban Moszkvához kötődnek.

A transznisztriai gazdaság tanulmányozását a *de facto* egység fejlődéséhez kell kötni. A szovjet örökség, az intézményrendszer, és így a reformok üteme nagyon különbözik a Moldáviában meglévőtől. 1991-ben Tiraspolnak sokkal kedvezőbb közlekedési helyzete és feltételei voltak, mint Kisinyovnak. Vízi és ipari nyersanyagairól nem is beszélve. A piacgazdaságra való áttérésből következő gazdasági visszaesést az új pénz, a transznisztriai rubel bevezetésével, a központi bank létrehozásával, új bank- és kereskedelmi rendszer stb. próbálták ellensúlyozni. A közüzemek privatizálását alaposan előkészítették, csak 2002-ben jött létre a már említett 15 nagyvállalat, amelyek versenyképességét az olcsó Gazprom-energia garantálja.

A tényleges jogállam hiánya, a gazdasági eredmények torzítása, az informális tevékenység szárnyalása a „csempészek kapitalizmusát” hozta létre. Természetesen nem az egész gazdaság került szervezett bűnözők kezébe, de érdekes megfigyelni az összefonódást a globalizációs folyamatokban. A sokat emlegetett fegyverkereskedelmen kívül Ukrajnából alacsony vámértékkel hoznak be különböző árukat (benzin, cigaretta, gyógyszer, stb.), amelyeket Moldáviában, illetve azon túl értékesítenek. A legfőbb haszonélvezője ennek a helyzetnek, elosztó hálózata révén, a *Sheriff*.

A transznistriai vezetők önálló államuk legitimitását a következő eszközökkel kívánják elérni: a 2006-os referendum, informális legitímáció és a polgári lakosság törvényes elismerése.

A 2006. szeptemberi referendum során két kérdésre kellett válaszolni: „Támogatja-e ön a független Transznistriai Köztársaságot, és szabad csatlakozását az Orosz Föderációhoz?” A második kérdés: „Öhajtja-e ön a függetlenség elutasítását, és a Moldáv Köztársaságba való belépést?” Az első kérdésre 97,1 százalékban *igen* válasz érkezett, 78,6 százalékos szavazati részvétellel, míg a második kérdést 94,6 százalékban elutasították. A népszavazás azonban nem volt sem szabad, sem igazságos. A többség valószínűleg tényleg a Moldáviától való elszakadást támogatta. De független média, ténylegesen működő demokratikus társadalom hiányában a szavazás hitele kétséges. Egyetlen állam vagy nemzetközi szervezet sem ismerte el érvényességét, még Oroszország sem. A helyi vezetők hiába emlegették Koszovó példáját, amely köztudottan, egyszerűen független kívánt lenni, és nem szavazott az Albániával való integráció kérdésében.

A helyi vezetők másik legfontosabb törekvése a nemzetközi elismertséghez közelítő, legitimált kép elérése. Mostanáig a köztársaságot ugyanis „fekete lyuknak” tartották Európában. Az Európai Unióhoz való közeledés jegyében azonban a helyi elit kénytelen retorikát változtatni, és kevésbé kárhozzatni a Nyugatot, valamint kevésbé dicősíteni Euráziát.

Az imázs változtatásának érdekében némi manipuláció is előfordul. Például egy úgynevezett ICDISS-konferencia (International Council for Democratic Institutions and State Sovereignty) jelentésében kimondta Transznisztia alapításának törvényességét. A *The Economist* azonban kinyomozta, hogy nem volt semmiféle konferencia, az idézett szerzők sem léteznek, a szervezetnek a honlapján nincs címe, sem telefonszáma, tevékenysége gyakorlatilag ismeretlen. Ellenben nagyon is létezik a *New York-i Ügyvédek Egyesületének* dokumentuma, amely a nemzetközi jog alapján, 2006-ban kimondta, a szakadárok önrendelkezésre való hivatkozásának lehetetlenségét.

A *Tiraspol Times*, az angol nyelvű hetilap rendszeresen Transznisztriát éltető híreket ad ki, vagy pedig mellébeszél a helyi eseményekről. Általában a felülről irányított propaganda szellemében sulykolják a véleményeket, ami a szovjet időket hozza vissza.

A civil társadalom kevésbé szervezett, és szisztematikusan ellenőrzött. A 2005-ben bejegyzett 600 nem kormányzati szervezet közül igen kevés tartja magát politikainak. A hatalom azonban a dinamikus társadalom képzetét próbálja kelteni ezúton is. Egyik példája ennek a nemzetközi ifjúsági mozgalom, a *Prorüv* ('Percée' kb. 'Előretörés'), a

békés és demokratikus ukrán *Porával* szemben, utóbbi a narancsos forradalmat támogatta. A *Prorüv* a transznisztiai belbiztonság fenyegetettségét emlegeti, holmi színes forradalom elhajlásait, demokratikus manipulációt stb. Fő szervezője Stanislas Belkovski, a Moszkvai Nemzeti Stratégiai Intézet igazgatója, akit a tiraspoli nemzetbiztonsági miniszter, Dimitri Soin hívott meg 2005 elején, s aki innen ment tovább Odesszába, ahol a NATO elleni aktív ellenállást szervezte meg.

A *de facto* államot nem a befejezettség, hanem a dinamikus változások jellemzik. Sok-sok külső és belső tényező, szervezet, személy játszik szerepet az alakulásában, és legitimációs stratégiájában. A transznisztiai hatóságok a kényszerítő gyakorlatot részesítik előnyben, keresik hozzá a nemzetközi közösségnek megfelelő gyakorlatot is. Kérdés, hogy a meghirdetett célok: a függetlenség, az Oroszországhoz való csatlakozás – mennyire véglegesek? Bizonyos viszont, hogy a *status quo* megszilárdításának folyamata a politikai vezető réteg számára – amely egyúttal tulajdonos is – lehetővé teszi a kedvező helyzetek kihasználását.

Kakasy Judit

Közel- és közép-keleti biztonsági és együttműködési folyamatra van szükség – most!

Massarrat, Mohssen: KSZMNO jetzt. Plädoyer für einen KSZE-Prozess im Mittleren und Nahen Osten. = Blätter für deutsche und internationale Politik. Jg. 2007. H. 2. 212–220 p.; Flottau, Heiko: Die Implosion Palästinas. = uott, H. 8, 923–927. p.

Az izraeli-palesztin konfliktus és az Irán körüli, az iraki folyamatokba is belejátszó feszültség nem hogy oldódnék, hanem mind tovább mélyül, és ma már a kettő összezárásával fenyeget. Egyre többen úgy látják, hogy a két konfliktustérség kezelését célszerű egybefogni. Eredetileg „helyi”, egyedi jellegű konfliktusokról – konkrétan területi vitákról és agressziókról – volt szó, amelyeket valóban nem lehetett egybekapcsolni a békéltetési kísérletekben. A konfliktuspontok körüli feszültség feloldódás helyett azonban időközben maga is egyetlen stratégiai frontba látszik tömörülni az USA-izraeli katonai-stratégiai együttműködés, illetve a vallási-etnikai összefogás mentén. A stratégiai összefonódás látványos kifejeződése Irán és Izrael kölcsönös fenyegetőzése büntető-megelőző csapásokkal, akár nukleáris dimenzióban. A feszültség új eleme természetesen Irán feltételezett, valószínű nukleáris felkészülése. De a területi viták helyi stratégiai eleme is kibővült energia- és természeti erőforrásokhoz (vízkészletek: Jordán, Eufrátesz, Tigris) fűződő el-

lenérdekek felszínre kerülésével. A vallási-etnikai (iszlám) front önmagán belül is megosztott, mint azt már nyilvánvalóvá tették az iraki polgárháborús jellegű összecsapások. Tartani lehet attól, hogy a síita-szunnita szembenállás eszkalációjával – egyik oldalon Iránnal, az iraki síitákkal és a Hezbollahnal Libanonban, a másikon Szaúd-Arábiával, Jordániával, Egyiptommal és az iraki, illetve libanoni szunnitákkal – összefüggő csatatérre változik a Közel- és Közép-Kelet egésze, ruandai típusú kölcsönös tömegmészárlásokba torkollva. A modernizmus és fundamentalizmus közötti feszültség és a belpolitikai küzdelem éleződése (lényegében valamennyi felsorolt országban) teszi még bonyolultabbá a helyzetet a térségben. Iráni súlyponttal új etnikai feszültségpontok is kialakultak - azeri, beludzsi, kurd, türkmén és arab kisebbségi igények jelentkezésével. Célegyenesbe juthatnak szeparatista mozgalmak, mint például a térség több államát egyszerre érintő kurd elszakadási törekvések.

Reménytelennek volna mondható az itt megfestett kép, ha a térség országait és népeit még csak alapvető közös érdekek sem fűznék a kölcsönös megbékéléshez: regionális munkamegosztás (kinek mije van - olaj-, olajszármazék- és gázszállítás agrártermék, élelmiszer, textíliák, iparcikk, ipari berendezés ellenében), a turizmus regionális fejlesztése az ókor archeológia csodáinak birtokában, ezek továbbbi, közös feltárásával, együttes részvétel lehetősége regionális befektetési, finanszírozási projektekben, határoktól független infrastruktúrák, átfogó pénzügyi szektor kiépítése stb., stb. A térség földrajzi és természeti adottságainál fogva tökéletesen alkalmas ugyanarra a gazdasági összefogásra, mint ami annak idején az Európai Gazdasági Közösség kereteiben megvalósult. Az integráció rendkívüli emberi és pénzügyi tartalékokkal rendelkezhetne (ha azt harc és öldöklés helyett az építés szolgálatába állítanák), és közös stratégia mentén lehetne felvenni a küzdelmet a munkanélküliség, a szegénység és elesettség, az analfabétizmus ellen.

Hol is lehet hát a fonal vége a gubanc kibogozásához? Bizonyosan a nemzetközi-politikai szálon. Ha ezt kihúzzuk, a csomóból, kiderülne például: a kulturális és vallási gyökerek szinte közösek, akár a zsidóságot is beleértve. Látnivaló, hogy az izraeli-palesztin szembenállás nem vallási-etnikai gyökerű, hanem a részvevő/támogató államok politikai érdekellentéteit fejezi ki. Első körben a nukleáris eszközök, illetve tömegpusztító fegyverezéssel leszerelése, kezdő lépésben ezektől mentes övezetek kijelölése volna célravezető - a legnagyobb veszélyforrás kiiktatásaként. Erre vonatkozó, többnyire egyoldalú és rendre maximális követelésekkel egybekötött kezdemények egyébként az '50-es évek óta ismertek.

Az évtizedeken át újra és újra megfeneklett kétoldalú tárgyalási, külső közvetítői stratégiák helyett újabban előtérbe került a térség közös biztonsági-együttműködési távlataira felkészítő, ENSZ-szintű fórum létrehívása, gyakorlatilag az EBESZ mintájára. Biztonság és együttműködés: a kettő egymást feltételezi, és így együtt mindegyik fél számára elemi érdek. Minden új tárgyalási folyamatot erre kell ráépíteni. Új megközelítésben: mindent előről kezdeni – a folyamat vége nem beláthatatlanabb, mint az eddigi tárgyalások eredménytelen végkimenetele. Az atomleszerelés természetesen Iránt és Izraelt együtt, egyszerre érintené, de megfontolandó a „valamit valamiért” választása. A fórum formailag kötetlen munkájában szabad önkéntes szerint vennének részt országok, országcsoportok, tárgyalási haladásszakaszok nyomán bizonyosan teljesebb körűvé válhat a bekapcsolódás.

A biztonsági-együttműködési tárgyalási folyamat jelzett lehetősége nagyon is valószínűen az USA vélt stratégiai érdekei ellen való, de ezek sem valódi érdekek, és Irakban sarokba szorítva bizonyára nem utasítaná el a tárgyalásokba való belépést. Persze a kezdeményezésre bizonyára nem szánná el magát. Ezért e kérdésben most elérkezhet Európa, az Európai Unió ideje. Egy történelmi közel-és közép-keleti kezdeményezéssel az első lépést tenné meg abban az irányban is, hogy szabaduljon az örökölt atlanti kapcsolatok kényszerzubbonyából.

Komáromi Sándor

SZEMLE – Nemzeti és nemzetiségi irodalmak

Az '56-os magyar emigráció az ír irodalomban

Kurdi Mária: *Az '56-os magyar emigráció az ír irodalomban.* = *Korunk*, III. folyam, 2007. 11. sz. 69–78. p.

Köztudott, hogy az 1956-os forradalom leverése után nagyjából kétszázezer ember menekült el Magyarországról. A befogadó országok közül legtöbbször az angol nyelvűekben találtak új hazát; a nagy országok – Egyesült Államok, Kanada, Egyesült Királyság, Ausztrália – mellett a Magyarországnál kisebb területű Ír Köztársaság is befogadott több mint ötszáz magyart. (Közülük legismertebb a Dublin közelében élő Kabdebó Tamás író.)

Az 1956-os magyar emigráció megjelenítése az ír irodalomban azért releváns jelenség, mert a két nép történelme, kultúrája, mondhatni, sorsa közötti párhuzamok feltárására számos rövidebb-hosszabb lélegzetű munka szerzője vállalkozott, például éppen Kabdebó Tamás az *Ireland and Hungary* című művével. De számos tanulmány reflektál az ír–magyar irodalmi kapcsolatokra. Ám a jelen írás szempontjából fundamentális jelentőségű az a tény, hogy az ír irodalom utóbbi két évszázadának egyik legátfogóbb témája maga az emigráció. Különböző műfajokban jelenítik meg a kivándorlás motívációit, az identitásválságot, az új környezethez kapcsolódó viszonyt és a hazatérést, a vele járó konfliktusokat. Az emigráns alakja e művekben egyfajta tükör, amelyen az emberi viszonyok rejtettebb háttere kerül élesebb megvilágításba. (A teljesség igénye nélkül: James Joyce 1904-ben, Sean O'Casey és Samuel Beckett a húszas, Edna O'Brien a hatvanas években hagyta el Írországot – mondhatni, folyamatos téve az anyaországból való kirajzást.)

Időrendben első helyre kívánczik a magyar emigráció írországi megjelenítői közül Tom Murphy drámaíró, aki ugyan nem írt kifejezetten magyar tematikájú drámát, de a szerzőnek adott interjúbán kifejtette: a hatvanas években számos magyar emigránssal ismerkedett meg, akiket politikailag sokkal tudatosabbnak ismert meg az általában passzív, befelé forduló honfitársainál. Ezek az élmények hozzájárultak ahhoz, hogy saját népének szellemi arculatát és értékrendszerét nagyobb távlatban, más nemzetekkel összehasonlítva lássa. (Magyarul is megjelent példa erre a *Füttyszó a sötétben*, *A ház*, *a Pogánytánc*.)

Egy másik ír drámaíró, Miriam Gallagher, legismertebb művében a *Shyllag?* (a „csillag” szó angolosított helyesírással átírt válto-

zata) című drámájában már közvetlenül beépíti a magyarokról szerzett tapasztalatait. A mű személyes élményen alapul: a szerző Ausztriában ismerkedett meg a menekült magyar Szentés-házaspárral, Gabival és Imrével, ennek nyomán – mint vallja – mély szeretet alakult ki benne Magyarország iránt, amelyet folyamatosan ápol és ami hatással van műveire. (A *Shyllag* cím – a szerző tudta nélkül – rezonál Faludy György 1956, *te csillag* versének címére.) A dráma egy utazás története: egy fiatalasszony csöppnyi lányával, Shyllaggal a vesztes forradalom után Budapestről nyugatra indul. A vonatban ülő, a menekülők emlékképe az ártatlanság és kiszolgáltatottság érzetét sugallja. A Shyllag tehát mint név szerepel a szövegben, ugyanakkor az utat mutató betlehemi csillagot idézi: a vándorok a megváltás felé igyekeznek. Észak-Írországban – sajátságosan – két olyan író – Anne Devlin és Glenn Patterson – reflektál az '56-os magyar emigrációra, akiknek koruknál fogva sem lehet személyes tapasztalatuk a forradalomról, illetve a frissen érkezett magyar emigránsokról. Devlin leggyakrabban színpadra vitt, önéletrajzi fogantatású drámájának címe *After Easter* (Húsvét után), amellyel a húsvéti felkelést és a feltámadás lehetőségét egyaránt asszociálhatja a közönség. Cselekménye szerint az 1984-ben (az orwelli évszám nyilván nem véletlen) Belfastba hazalátogató fiatal nő kutatómunkát végez az egyetemen, amelynek témája az '56-os magyar menekültek helyi fogadása. A főszereplő témaválasztását az indokolhatja, hogy az emigránsok sorsának vizsgálatán keresztül saját helyzetét próbálja távlatba helyezni.

Mondhatni, Devlin novelláját folytatja Glenn Patterson regénye a *Number 5*. (Az ötös szám). A regény cselekménye az 1994-es tűzszünet utáni politikai zavargások idején játszódik, a cím egy házszámot jelöl Belfastban, ahol az '50-es évektől az ezredfordulóig öt család váltja egymást. Az elképzelt utcában él Rideg András, a széles mosolyú, mandulavágású szemű, kiugró arccsontú magyar emigráns, aki az otthonról hozott szokást, a szilveszteri partit igyekszik meghonosítani: az év utolsó napján rendszeresen meginvitálja szomszédait lakásába, ahol finom ételekkel, italokkal várja őket. (Patterson többször járt Magyarországon, sőt Pécsen az egyetemre is.) A vidám együttlétet azonban minduntalan beárnyékolják a helybéli politikai mozgalmak, az emberekben a veszélyeztetettség érzését váltva ki. Az egyik ilyen estén Rideg és Rodney Mc Govern, az ötös számú ház akkori lakója összeszólalkoznak. Rideg – Mc Governnel ellentétben – optimista, másnak ítéli az írországi helyzetet a magyarországinál. A zavargások azonban nem múlnak, Rodney és családja elköltözik, Ridegnek pedig szorgos munkálkodása lesz a veszte: a brit fennhatóság alatt működő városi rendőrállomásoknak szállít termékeiből, szépen

gyarapodik anyagilag, mígnem egy nap két álarcos jelenik meg nála, és szó nélkül lelövik. Rideg halála jelképes jelentésű: az áldozat olyan ember is lehet, akinek a zavargásokat kiváltó egyházi-nemzeti ellentétekhez a legkevesebb közük sincs, és az esemény üzenetét megemelve egy közben felnőtté érett utcabéli ember „a magyar férfi, bizonyos értelemben, mindnyájunk történetét példázza.”

A forradalom 50. évfordulójára megjelent mű Mark Collins *Stateless* (Hazátlanul) című regénye. A szerző félig magyar származású, édesanyja a levert forradalom után tizenegy évesen került Írországba. A mű szerkezetét tekintve meglehetősen epizódikus, ez azonban – noha Collins első regénye – nem válik hátrányára, mert jól érzékelteti a gyorsan lejátszódó, változatos eseménysor lényegét. A regény főszereplői egy fiatal ikerpár, Lovas Sándor és Éva, valamint utóbbi kislánya, Krisztina. Az író az eseményeket végig Sándor szemszögéből láttatja. Lovasék megérkezésük során természetesen nem ismerhették az írországi helyzetet, azt sem tudták, hogy az ottani szegénység miatt 1956-ot megelőzően éppen úgy kétszázezer ember emigrált, mint a magyarok a megtorlás elől. Az írek a magyarok fogadtatását tekintve ellentétes módon viselkednek: egyrészt – anyagi helyzetük ellenére – morális kötelezettséget vállaltak a humanitárius segítségre szorulókat támogatására, másfelől a regénybeli magyarok körülményeiben nem történik látható előrelépés. A sok nehézséget megélt két kis nép találkozását a mindkét oldalon a sokakban munkáló jóindulat és megértési szándék ellenére egyre mélyülő feszültség jellemzi: az ikerpár végül Írországból szakad el egymástól (egyikük útja Angliába, a másiké Argentínába vezet). Biztató viszont, hogy a tizenegy éves Krisztina egyre jobban érzi magát ír tanárai és iskolatársai között, és ő valószínűleg valóban hazára lel majd a szigetországban.

Cholnoky Győző

Az angyal szárnytolla avagy a költöző madár: színek és árnyak Soma Morgenstern Galícia-ábrázolásában

Peiter, Anne D.: Von Störchen, Lerchen und Paradiesfedern. Interkulturalität und antisemitische Gewalt in Soma Morgensterns Galizienbild. = Spiegelungen. 2. Jg. 2007. H. 3. 273–282.p.

Soma (Salomo) Morgenstern (1890–1976) a II. világháborúig létezett, 1918-ig Ausztriához tartozó, utána Lengyelországhoz került zsidó Galícia német nyelvű íróinak egyike. Nemcsak ismertsége, de jelentősége sem látszik felérni a közvetlen kortárs Joseph Rothéval. Hozzá képest eleve megkésettten tette le „névjegyt” az irodalomban, és nem

olyan átütő erejű művel, mint a „Radetzky induló”. De végső ítéletet ne mondjunk: egyelőre az életművel való ismerkedésnél tartottunk.

Morgenstern a kelet-galíciai zsidó falu szülötte, anyanyelve a jid-dis; ukrán elemibe és lengyel középiskolába jár, de a héber nyelv ismeretét sem kerülheti el, majd, a német meghatározó közvetítőnyelvi rangjára is tekintettel, a bécsi egyetemen tanul. Kisebb kitérőkkel ugyanitt a dráma műfajban, valamint a kritikusi pályán próbálkozik, kevés sikerrel, és újságírásból igyekszik megélni, mint a Frankfurter Zeitung bécsi tudósítója. Az Anschluss közeledtével, akárcsak Roth és a többiek, emigrációba kényszerül. Franciaországból, és az ottani internálásból a német előzőnlés során szökve, Amerika, New York jelzik az útirányt. Az emigráns a háború után többször visszalátogat Európába, de nem tér haza, legkevésbé a holokausztal megsemmisült szülőföldre.

Morgensternt, sikereesebb földijétől eltérően nem a Monarchia felbomlása izgatta. A szülőföld iránt viselt gondja fordította az irodalom felé a politikai változások nyomán. Végül a '20-as évek végén trilógiává szélesedő regényhez (*Funken im Abgrund*: 'Lángjelek a szakadékban') fogott hozzá, amelyben a galíciai vidék viszonyait, az etnikumok és kultúrák együttélését, közös sorsát és ellentéteit kívánta megragadni az önéletrajzi ihletésű főhős kalauzolásával. A „vidék” Galícia esetében a tájhoz szorosan kötődő földművelő, gazdálkodó zsidót is jelenti. Az első rész: *Der Sohn des verlorenen Sohnes* ('A tékozló fiú fia') 1935-ben Berlinben jelent meg, a következő részek pedig már angol kiadásban, New Yorkban láttak napvilágot (1947, 1950), eredeti nyelvi alakban pedig csak jóval az író halála után, a '90-es évek életműkiadása keretében váltak ismertté. Az emigrációban írt további művekre is – *Flucht in Frankreich* ('Menekülés francia földön'), *Die Blutsäule* ('Vér-oszlop') stb. – többnyire hasonló sors várt. A nyelvi kiszakadás nagymértékben hozzájárult az ismertség elmaradásához. Befejezetlenül maradt kései műveinek pedig, mint a megkezdett önéletrajz első, gyermek- és ifjúkori része: *In einer anderen Zeit* ('Egy másik korszakban') eleve posztumusz kiadás jutott.

Ismertetett forrásunk, szűkebben Morgenstern szülőföld-tematikájával foglalkozva, a trilógiára, illetve az utoljára említett önéletrajzra támaszkodik. A trilógia eredeti célkitűzése, mondhatni, „tendenciája” az ellentétek, így a mindig is jelen volt antiszemitizmus feloldásának igénye, gondolata, a multikulturalitás interkulturalitássá csiszolása volt, ami az időben elnyúló írásfolyamat során az elemi veszedelmek közeledtével mind kétségesebbé, lényegében utópiává vált. Morgenstern műve ezzel azonban még hangsúlyosabb mementóvá lett a bekövetkezett katasztrófa tükrében. A trilógiát – az önéletrajzi kötet-

tel egyetemben – emellett a helyzet- és környezetrajz gazdag etnográfiai beágyazottsága, folklór-motivikája, valamint a költői tájábrázolás az azóta semmivé vált hászid miliő forrásértékű dokumentációjává avatja.

Komáromi Sándor

Tuva népteleshetség európai köntösben: Galsan Tschinag mint német író

Drews, Jörg: „Ich bin ein Stein, der bewegt worden ist”. Ein Tuwa-Mongole, ein deutscher Dichter. = Merkur. 60. Jg. 2008. H. 2, 152–157.p.

Az irodalom „kifürkészhetetlen útjaira” példa a tuva-mongol környezetben felnőtt és azzal máig teljes lélekközösségben alkotó Galsan Tschinag írói beérkezése – német nyelven. A pályatörténet kereteit lényegében a „létező szocializmus” valósága adta: Lipcsében tanult az akkori Mongol Népköztársaság csere-ösztöndíjasaként az 1960-as években, és hazatérve német filológiai szakterületen működött az ulánbátori egyetemen.

Tschinag eredetileg az Altáj-vidék Mongóliához tartozó részén élő tuva etnikum hegyi nomád környezetéből érkezett a fővárosi középiskolába, ahol felfigyeltek kiemelkedő képességeire. A párezres létszámú népcsoport az egykorú szovjet-oroszországi, illetve a mai Orosz Föderáció részeként is létező tuva autonóm terület (ma: Tuva Autonóm Köztársaság) többségi etnikumának nyúlványa az orosz-mongol határ másik oldalán, amely – szerencséjére-e vagy mégsem: nehezen eldönthető – kimaradt az orosz előjelű civilizálásból, például a cirillbetűs írásbeliség bevezetéséből. A nyugat-mongóliai tuvák ma sem rendelkeznek írásbeliséggel, a helyi többséget képező kazah kisebbség iskoláiba járhatnának (Tschinag is ezt tette). Gyakorlatilag máig törzsi társadalomban, samanisztikus kultúrában és kivételesen gazdag, őseredeti népköltészeti öökség birtokában élnek.

A tuva végekről érkezett lipcsei diák későbbi írói megnyilatkozása, a kazah és a mongol után immár a harmadik nyelvű dimenzióval gazdagodva, végül, a nagy „német sámánok”, mint Goethe, Beethoven példáján, a németben találja meg a végleges közegét. Első szárnypróbálgatásaiban a paraszti világból kinőtt, akkoriban vezető író Erwin Strittmatter is segítette. Az NDK-ban a '80-as évek elejétől publikált, és produkciójával probléma nélkül evezhetett át tíz év múltán az össznémet vizekre. Akkor az addigi nyugat-német közönség is felfigyelhetett rá, és néhány más, német íróvá szocializált (török stb.)

jövevény sorában őt is fokozott figyelemre méltatta. Főművei – markáns elbeszélések és epikusán kitágított regények a tuva népelet és hitvilág, a tuva kisebbségi sors valóságából - egyébként is a rendszerváltás után kezdtek megjelenni. A ma hatvannégy esztendőes „tuvanémét” prózaköltő leleménye egyelőre kiapadhatatlan. Ez onnan is fakad, hogy kialakította azt a tudatos életvitelét, amiben az év egyharmadát – az irodalomszakmai érintkezés vagy az olvasókkal való találkozás érdekében – Európában, másik harmadát – a mongol-német kultúraközi munka számára fenntartva – Ulánbátorban, a harmadikat azonban szülőföldjén, a népközösség tapasztalati körében tölti. Az újabb művek már felvállalják a technológiai, gazdasági globalizáció kérdéskörét is.

Tschinag prózáját eleve érdekessé teszi ábrázolt világa, nem utolsó sorban a természeti táj mitikus erejű megjelenítése, művészi értékét azonban a nyelvi átemelés teremtő varázsa, finom intelligenciája adja. Tschinag odahaza valóságos sámáni tudást örökölt magába, e tudás költői áttétele jelenik meg írásművészetében. Elemzői felfigyelnek sajátos elbeszélő- és beszédrítmusára, a tuva nyelvből lefordíthatatlannak számító szemléletformák bravúros szómegjelenítésére, amelyek egyfajta, kellemes módon „idegen” stílus-akcentussal egyénítik német írói nyelvét. Akcentusában bennefoglaltatik a két civilizáció között meglévő irdatlan távolság abszurd összekapcsolásának finom öniróniája, benne a szédült „mutatványos” alázatos bocsánatkérésével. A „kunszt” valóban rendkívüli: az egzotikum számba menő tárgyiság és a német nyelviség szerves egysége, tökéletes azonossága jön létre. Az elemzők vizsgálhatják hasonlóságot vagy a különözést a „koloniális” irodalmi típussal kapcsolatban. Bizonyosan sok tekintetben másról van itt szó, mint a gyarmatosító kultúráján át megjelenített gyarmati világok képszerkesztéséről. Tschinag mutatványa: kivételes, egyszeri és váratlan ötvözet két, egymástól messze eső létezőmód és szemléletmód civilizációs karakteréből. Inkább viszonyítható talán a Goethe-féle „Nyugat-keleti díván”-ban foglalt költői bravúrok klasszikus szemlélethasonításához (a „világirodalom” kategória példázataként), azzal a különbséggel, hogy a hasonított oldal Tschinag esetében eredetibb, frissebb és egyúttal maibb is.

Komáromi Sándor

Romániai magyar nyelvű közigazgatás és közigazgatási nyelvhasználat

Kozma Csaba: *Romániai magyar nyelvű közigazgatás és közigazgatási nyelvhasználat.*
= *Korunk*, 3. folyam. 18. évf.. 2007. június, 56–59. p.

Kétséget kizáróan nem állítható, hogy létezik Romániában magyar nyelvű közigazgatás és nyelvhasználat. Annak ellenére kétséges ennek megléte, hogy az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének kiváló munkája eredményeképpen megjelent a Román–magyar és a Magyar–román közigazgatási szótár 2002-ben, illetve 2004-ben, továbbá a román alkotmány és a módosított 2001/215 sz. törvény biztosítja az anyanyelvhasználatot a hivatali ügyintézésben minden olyan településen, ahol a nemzeti kisebbségek – jelen esetben magyarok – számaránya eléri a 20 százalékot.

A jog gyakorlati érvényesülését elvi megfontolások és gyakorlati nyelvhasználati anomáliák egyaránt akadályozzák. A magyar közigazgatási szaknyelv ugyanis az ügyintézés mindenki által ismert és elfogadott változata. Ám nem egykönnyen meghatározható, hogy hol helyezkedik el a közigazgatási nyelv a szaknyelvek rendszerében: hol kezdődik és meddig tart, nem olvas-e bele a hivatalos nyelvbe, vagy nem fonódik-e össze a jogi, gazdasági szaknyelvekkel? Másfelől kétséges: vajon a romániai magyar polgár ismeri-e azt a nyelvezetet, amelyet használnia kellene, azaz tud-e élni törvény adta jogával? Elvileg a válasz igenlő lenne, hiszen mindenki számára az anyanyelvi kifejezésmód a természetes, a valóságban azonban a romániai magyar közigazgatást nyelvi szempontból következtelenség, átláthatatlanság, nehézkesség és esetenként igénytelenség jellemzi. A hivatalos iratok, dokumentumok, bizonylatok megnevezéseit, szakkifejezéseit ugyan sok esetben román eredetű kölcsönszavakkal helyettesítik: 'bérlet' helyett 'abonament', 'engedély' helyett 'autorizáció', 'melléklet' helyett 'anexa', 'közlöny' helyett 'buletin', 'idézés' helyett 'csitáció', 'szerződés' helyett 'kontrákt', 'nyomtatvány' helyett 'formulár', 'leltár' helyett 'inventár', 'útlevél' helyett 'pasaport' stb. járja.

Következtelenség és kölcsönszóhasználat jellemzi az egyes hivatalok, intézmények megnevezése ('ügynökség' helyett *adzsencia*, 'élelmiszerbolt' helyett *alimentára*, 'raktár' helyett *depozit*, 'igazgatóság' helyett *direkció*, 'alapítvány' helyett *fundáció*, 'rendőr' helyett *polic* stb.), és a hozzájuk kötődő igehasználat során ('elfogad' helyett *akcseptál*, 'gyűjt' helyett *akkumulál*, 'csődbe megy' helyett *falimentál*, 'hitelez' helyett *kreditál* stb.).

Az okok többrétegűek:

1. Romániában román a hivatalos nyelv. Mivel értizedeken keresztül kizárólag a román volt a használható nyelv ott is, ahol a magyarok tömbben éltek, az ügyintézési gyakorlat nem tette lehetővé a magyar közigazgatási nyelv megerősödését, sőt – Benkő Attila kutatásai szerint – az Erdélyben használatos kölcsönszavak 44 százaléka a közigazgatásból ered.
2. Igaz ugyan, hogy a többségben élő kisebbségeknek joguk van az anyanyelvhasználathoz, viszont nem létezik olyan szten-derd (az említett közigazgatási szótárt leszámítva), amely-hez nyelvi értelemben igazodni lehetne.
3. Elvileg lehetne ilyen szenderdet a magyarországi szaknyelv-ből kölcsönözi, ennek azonban komoly korlátja a magyar és román igazgatási rendszerek közötti, esetenként jelentős el-térés: a prefektus, prefektúra például nyelvileg ismeretlen a magyar közigazgatásban.
4. A romániai magyar közigazgatás nagyon nehézkesen műkö-dik, aminek egyik oka a szakemberhiány, a továbbképzések gyenge minősége, az értékelés és az ellenőrzés hiánya – és mindezek mögött a politikai szándék hiánya is munkálhat.
5. Hiába engedélyezi a törvény a többségi tanácsok ülésein az anyanyelvhasználatot, ezzel vagy nem élnek, vagy helyette a kevertnyelvűség jellemző.
6. Igen nagy az anyanyelvi oktatás felelőssége. Az iskolai tanulás nem jelent feltétlenül gyakorlati tapasztalatgyűjtést, az embe-rek többsége tanulmányai befejezése után szembesül a hivata-los közigazgatási problémákkal, annak nyelvi megnyilvánulá-saival.

Cholnoky Győző

SZEMLE – Kisebbségek kultúrája

„Euro-izlám”-terv vagy iszlamofóbia helyett: iszlám vallásreformot!

Riedel, Sabine: Zwischen „Euro-Islam” und Islamophobie. =Internationale Politik. Jg. 2007. H. 9. 36–45. p.

Az iszlám bevándorlótömegek nyugat-európai térnyerése egyszerre erősíti az érintett államok integrációpolitikai gondjait és a törzslakosság iszlamofóbiáját. Az iszlamofóbia, sajnos, nem tesz különbséget az iszlamista terrorfenyegetés és általában az iszlám lakossági csoportok egyszerű jelenléte között, és az erőszak megnyilvánulások hasonló választ indukálnak, lásd a londoni iszlamista merényleteket követő iszlámmellenes atrocitások hullámát, vagy az események hasonló logikáját a hollandiai Theo van Gogh-gyilkosság nyomán. A sommás iszlámmellenesség hátterében az az előítélet is rejlik, ami szerint a vallási fanatizmus alapeleme az iszlám dogmatikának, s ezért változhatatlan. Ezen a ponton mindenekelőtt az a feladat, hogy az iszlám egyes tanainak korszerűsítését szem előtt tartó erővel fogjunk össze. Az iszlám esetleges vallásreformja (mint például a harcias kitételek, a sarija-szabályok és egyebek érvénytelenítése) maga össz-izlám kérdés, és a megoldás csak ezen az úton kereshető, szemben az „europaizálás” és egyfajta „euro-izlám” elképzelésével. Ez utóbbi felettébb átgondolatlan és önveszélyes proposíció: a kívülről történő beavatkozás legcsekélyebb kísérlete is csak olajat önthet a tűzre.

Az iszlám bizonyos mértékű europaizálódása tulajdonképp már lezajlott a történelemben a modern török nemzetállam-eszme kibontakozása (XIX. század) és megvalósítása (1908) során, amikor is a hatalom le tudta vetni a maga iszlám identitását, mégpedig a tanok sérelme nélkül. Csakhogy ez a törekvés is belülről fakadt, nem állt semmiféle külső kényszer alatt. Később ez még egy sor arab államban vagy például Iránban is végbement. Más kérdés, hogy a vallás leválasztása a politikáról létrehívta a világiség fundamentalista vallási ellenzékét, az iszlamizmust (tulajdonképp: pániszlamizmust), amely ellenzéki pozíciójában lényegében maga is politizálódott. Ezt az utat járta több törökországi iszlamista pártalakulat, melyeket 1970 körül Necmettin Erbakan alapított. Ismeretes, hogy a pártok egyike Erbakan vezetésével 1996-ban parlamenti mandátumhoz is jutott, utóda: Recep Tayyip Erdogan pedig már a 2002-es választások nyertese lett.

Erbakanról azután azt is tudjuk, hogy évtizedeken keresztül, amíg hatalomra nem jutott, Európában szervezkedett a bevándorolt

csoportok körében, legelőször Németországban. Iszlamista propagandatevékenységére válaszul jött létre először a török állami vallásügyi hivatal külföldi osztálya, amely magához vonta az imámok külföldi megbízásainak jogát, és törvényben szabályozta ottani tevékenységüket. A moshék körül eközben gombamód szaporódó iszlám „kulturális központok” és hamarosan létrejövő országos (németországi) csúcsszervezeteik tevékenysége ennek ellenére az anyaország számára teljesen áttekinthetatlenné, megbízhatatlanná vált. Annál is inkább, mivel a moszlim törökök ezekben elvegyültek más iszlám országok migráncscsoportjaival, sőt az iszlámra áttért németekkel (!) is.

Még kevésbé bírnak betekintéssel e csoportok életébe a német hatóságok (ha csak nem titkosszolgálati eszközökkel), nem is beszélve a nyilvánosságról. De a hatóságoknak nem is közvetlenül ez a gondja, hanem az integrációpolitika eszköziségének a hiánya. A német belügy és az iszlám szervezetek törekvései egy pontban találkoznak: az iszlám vallásgyakorlat nyilvánosságának elismertetésében, ami alapfeltétele az iskolai hitoktatás bevezetésének, valamint a bevett egyháznak járó támogatások megadásának. A szövetségi belügy 2006-ban megtette ajánlatát: egyetlen csúcsképviselet jöjjön létre az egyeztetések lebonyolítása érdekében. 2007-re létre is jött a „Németországi moszlim koordinációs tanács”. Ekkor azonban újabb bonyodalom lépett fel: a tartományok a maguk hatókörén belül, saját helyi tapasztalatok birtokában önállóan gondolnának egyeztetni. A probléma akár úgy is megfogalmazódhat: ki tudja, mit is fog át az a legfelső szintű koordinációs tanács, és hogy a szövetségi szintről olyan alszervezetek juthatnak előnyökhöz, amelyeknek egyáltalán nem a moszlimok érdekvédelme lebeg a szeme előtt, sokkal inkább iszlamizáló törekvéseikre nyerne legitimációt.

Ezek a veszélyek nem is tagadhatók. Ennyiben jogos a német közönség bizalmatlansága a moszlim, illetve moszlim háttérű bevándorló lakossággal szemben. A helyzet teljes áttekinthetlensége is arra int: a gyökerénél kellene megfogni a bajt, azaz az iszlám vallási intézményesítését közvetlenül a vallás képviselőin keresztül, a ténylegesen jelenlévő reformteológusok, vallástörténészek segítségével kell dűlőre vinni, a politikailag manipulált vagy manipulálható iszlám szervezeteket pedig ki kell hagyni az egyeztetésből. A szakma képviselői között akad jónéhány tekintélyes személyiség Németországban is, még több a francia egyetemeken, de a témának ez az oldala nem is országokhoz kötődik. Úgyhogy utaljunk inkább néhány olyan tudósra, aki a nemzetközi mezőnyben az élen jár, mint Naszir Hamid Abu Zaid egyiptomi vagy Aziz al-Azmeh szír teológus. Előremutató elképzeléseik legalább a fiatal nemzedékeket megnyerhetik.

SZEMLE – Közép- és kelet-európai népek és országok kapcsolatai

Ausztria és Szlovénia: vitás kérdések ellenére stratégiai partnerségre ítélve?

Stranzl, Harald: Österreich und Slowenien: Ein Verhältnis zwischen Ortstafelkonflikt und strategischer Partnerschaft. = Europäische Rundschau. Jg. 2006. H. 4. 51–58. p.

A két ország – és immáron EU-tagállam – viszonyában máig megoldatlan a jelentékeny szlovén lakossággal bíró karintiai települések helységnévtábla-kérdése, illetve a másik oldalon a II. világháború után kitelepített, elűzött németiség erkölcsi-anyagi kárpótlása (bár ez nem csak, illetve nem kifejezetten Ausztria oldalán felmerülő igény). A szlovén közvélemény Ausztriát enyhén kisebbségellenes kategóriába sorolja be. Szlovéniában a hitleri annektálás és szlovénellenes fellépés folytán önmagában a német-kérdés súlyos nemzeti trauma hordozója, az antifasiszta ellenállás, illetve a behatolók elleni partizán küzdelem pedig a nemzeti önazonosság egyik alapja. Ha a német-kérdés nem is csak és nem alapvetően Ausztriát illető probléma, a negatív konnotáció mindenképp átragad a szomszédra is.

A félévezredes osztrák uralomhoz fűző megelőző örökség kérdésköre ehhez képest szinte másodlagos, ma már belefér a „rég jó idők” itt-ott problémás, de inkább ártalmatlan, „felelhető” kategóriájába. De azért az Ausztria- (és katolicizmus-) ellenes kommunista doktrína hatása sem halványodott el teljesen, és nem véletlen a 2001-ben felállított kétoldalú történelemszövetség munkájának lassú haladása. (2005-ben egyelőre külön szlovén tanulmánykötet jelent meg.)

Úgy tűnik azonban a történelmi vagy a kisebbségpolitikai témák nem zavarják, legfeljebb valamelyes beárnyékolják a sokoldalú együttműködés folyamatát, amely a rendszerváltás után hamar megindult, és új sebességre kapcsolt az EU-tagság kereteiben. Ezt nem csekélyebb súlyú tényezők motiválják, mint az egykorú politikai közösség talaján mégiscsak közelivé vált mentalitás, különösen pedig a stratégiai érdekonososság a kelet-közép-európai s főképp a balkáni szomszédságpolitika vonalán. A szomszédokra vonatkozó rokonszenvindexet tekintve egyébként Ausztria (körülbelül Magyarországgal együtt) első helyen áll, Olaszországot csak a második hely illeti meg, míg Horvátországé az utolsó. Az osztrák érdek a szlovén csatlakozási folyamatban elvéülhetetlennek látszanak. EU-keretek között ugyanakkor Ausztria véletlenül sem kerül előtérbe a különböző szempontokból „mintának” tekintett orszá-

gok között. Egyedi államgazdálkodások között ennyire erős összefonódásra nincs is az EU-ban más példa.

Szlovénia az EU-csatlakozási folyamat finisében éllovasként ugrott ki a kelet-európai mezőnyből, megelőzve a „visegrádi országokat” (nem véletlen, hogy ki is maradt ebből az együttműködésből), és hasonló a helyzet az euro-övezetbe történő belépéssel is. A munkanélküliségi ráta visszaszorítása elérte az osztrák szintet (6%). Szlovénia lett a bővítés mintatanulója, aminek szép jutalma az uniós elnökségi szerep ígérete 2008-ra, elsőként a keleti bővítés résztvevői sorában. Az eddig kialakult együttműködést illetően számos pozitívum felsorolható. Ausztria a legnagyobb külföldi beruházó, egyben a legnagyobb ingatlanvásárló Szlovéniában; az ebből fakadó félelmek az ország „kiárusítására” vonatkozólag időközben elültek. Szlovénia egyidejűleg – az egy főre eső fogyasztást alapul véve – a legnagyobb felelevő piac osztrák termékekre. Szlovénia pillanatnyilag csak a munkaerőpiac korlátozását fájlalhatja az osztrák oldalon.

Az eddig elért fejlettségi szintet tekintve, mind Ausztriához, mind pedig az EU-átlaghoz képest vannak differenciák: az egy főre eső BIP-növekedés az EU-átlag 76 százaléka (Ausztria: 121), a bérszint a szomszédhoz képest csak 60 százalékos. Mindennek megfelelően Ausztria nettó-befizető, Szlovénia pedig nettó-részesedő gazdaság, de csak idő kérdése, hogy maga is befizetővé váljék. Szlovénia legfőbb természetes partnere, minden körülményt számba véve, mégiscsak Ausztria. Ez vonatkozik a függőbe került nyugat-balkáni bővítéssel kapcsolatos partnerségre is. (Kilengés ebben a témában is van a két ország között: a szlovén közvélemény magas százaléka híve a bővítésnek, még Törökország irányában is; Ausztriában ez a szám csekély.) A stratégiák és szándékok eddig is körülbelül egy irányba mutattak. A jövőben célszerű ezek egybehangolása a két ország között, mégpedig olyan szerepmegosztással, amiben Ausztria főképp a gazdasági erejét, Szlovénia pedig a maga történelmileg megszerzett helyismeretét helyezné előtérbe, illetőleg országonkénti szerepvállalással. (Horvátország számára például Szlovénia, kétoldalú vitákkal terhelve, manapság aligha nyerhető meg partnernek.)

E még ki nem teljesedett természetes partnerség további kibontakoztatásával mindkét ország egyenlő mértékben nyerne. Talán járható is lesz ez az út. Ehhez azonban – akár csak másodlagos – lélektani fékező tényezőket is el kellene takarítani az útból, mint amilyen a karintiai helységnévtáblák kérdése. De a szlovéniai népi német örökség rendezése is sokat segítené.

Németország mint anyaország: Egy normákon alapuló kisebbségi külpolitika kialakítása és alkalmazása Közép- és Kelet-Európa felé

Cordell, Karl and Wolff, Stefan: Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe = Nationalities Papers 35. vol. 2007. 2. no. May, 289–315.p.

Németország szerepe Közép- és Kelet-Európában mint a német etnikai kisebbségek anyaországa, több tényező eredményeként jött létre. Ezek közül az egyik egyedi történelmi öröksége, amely kibogozhatatlanul szövevényes szálakkal kapcsolódik az ország ebben a térségben folytatott külpolitikájához. A Német Szövetségi Köztársaság által a '60-as évek elejét követően kialakított „Ostpolitik” nagymértékben hozzájárult a hidegháború békés lezárásához, de fennmaradt a létjogosultsága az alapjaiban megváltozott geopolitikai helyzet ellenére is, mivel Németország továbbra is anyaországa a Közép- és Kelet-Európában, különösen a volt Szovjetunió, Lengyelország, Románia, Magyarország területén élő kisebbségi németek százezreinek. E határon túli kisebbségek irányában folytatott politika az Ostpolitik számottevő, de semmiképpen sem kizárólagos megtestesülése.

A szerzők célja, hogy bemutassák az Ostpolitik folyamatát, alakulását a '60-as évektől kezdődően, és magyarázatot adjanak ezekre azon normák fényében, amelyeket mind a német politika, mind a közvélemény túlnyomó többsége magáénak vall, és amelyekhez következetesen ragaszkodik. Ez a gyakorlatban nem azt jelentette, hogy az Ostpolitik-ra ne hatottak volna a szélesebb politikai környezet változásai a '60-as évek óta, sokkal inkább, hogy a német Ostpolitik alapvető céljai, értékei – megbékélés, közeledés – folyamatos fennállásuk alatt bizonyos időkben fokozatosan, máskor gyorsabban jutottak a sikerhez vezető lehetőségekhez. Ez a szélesebb elemzés adja meg a környezetet, amelyet Németország külső kisebbségi politikájának esettanulmányához használnak fel a szerzők, példaként illusztrálva ennek a politikának a folyamatosságát a gyakorlatban.

Érvelésük több lépcsőben épül fel. Kezdetként elemzésük kerekeit mutatják be, ennek alapja a külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok konstruktivista megközelítése. Az Ostpolitik az 1960-as évektől kezdődő működésének, összefüggéseinek bemutatása után részletesebben megvizsgálják, hogy egyes kulcsfontosságú elemei, mint pl. külső kisebbségpolitika, miként kerültek alkalmazásra a hidegháború időszakában, valamint 1989 és 1990 óta, ez utóbbit Lengyelország, Oroszország és Románia rövid esettanulmányaival illusztrálják. Végül visszatérnek az Ostpolitik szélesebb körű összefüggéseire,

és bemutatják, hogy meghatározó értékei fennmaradtak még akkor is, amikor egy másik jelentős változás következett be a geopolitikai környezetben: az EU bővítése. Zárásként néhány általános megfigyelésnek adnak hangot az Ostpolitik, mint normákhoz kötődő külpolitika fejlődését és alkalmazását követően.

Németország Ostpolitikája és külső kisebbségi politikájának gyakorlata lehet, hogy számottevő változáson ment keresztül az elmúlt négy évtized során, de ezek külső tényezők változásaira vezethetők vissza és nem alapvetően különböző irányelvekre. Az 1960-as években megszületett és felemelkedett normák nagyjából változatlanok maradtak. Így bármilyen, a közép- és kelet-európai német etnikum helyzetének javítását célzó erőfeszítés ezen általános elvek mentén mérhető.

Részben elfogadva a felelősséget a második hidegháború következményeiért, az Ostpolitik normái a német politikai elit és közvélemény hallgatóságos elismerését is tartalmazták Európa geopolitikai és területi realitásának irányában. A geopolitikai okok mellett belpolitikai prioritások, mint pl. gazdasági újjáépítés vagy egy liberális demokratikus politikai kultúra kiépítése, megerősítése azt jelentette, hogy a hidegháború időszakában Németország szerepét mint anyaországot, az Ostpolitik békét és közeledést célzó prioritásainak keretei adják meg. A közép- és kelet-európai német kisebbségekkel folytatott politikai kapcsolatot alacsony szinten tartották fenn, amely nagyjából arra korlátozódott, hogy inkább lehetővé tette a német nemzetiségűek emigrációját lakóhelyükről és zökkenőmentes beilleszkedésüket a német társadalomba, mint követelte volna elismerésüket és védelmüket kisebbségként.

Az 1980-as évek végétől ez a helyzet fokozatosan átalakult, mivel a térség korábban kommunista társadalmi új lehetőséget nyitottak Németország külső kisebbségpolitikája előtt. Nagyobb lehetőségek nyíltak a német kisebbségek támogatására lakóhelyükön, és a szükség is megjelent, hogy megelőzzék a német nemzetiségűek tömeges elvándorlását, valamint a törekvés a volt kommunista országok részéről is, hogy fejlesszék kapcsolatukat Németországgal, amelyet fontos ugródeszkának láttak az EU- és NATO-csatlakozás felé vezető úton. Németország vágya, hogy áthidaljon kulturális és történelmi szakadékokat, kizárólag a megbékélés és a kölcsönös megértés útján volt lehetséges. Ennek része volt a Lengyelországgal és Csehszlovákiával közös határok feltétel nélküli elismerése. Mindazonáltal Németország és keleti szomszédainak jövője nem volt biztosítható a német kisebbségek helyzetének rendezése nélkül. Az 1990-es Koppenhágai CSCE Nyilatkozat számos, a Szlovák Köztársasággal, Magyarországgal, Romániával, az Orosz Föderációval, Ukrajnával és Kazahsztán-

nal kötött egyezmény alapjául szolgált. Olyan kapcsolatot alakítottak ki, amely mindkét fél számára lehetővé teszi a kisebbségvédelem és a német nemzetiségűek külső támogatásának rendezését, és pedig a német kisebbségek képviselőinek részvételével minden országban.

Történelmi és jelenkori okokból kifolyólag Németország kapcsolata Kelet-Európával és Oroszországgal rendkívül érzékeny kérdés maradt. Közép- és Kelet-Európa a demokratikus átalakulás során országai megérték a kisebbségi kérdés újbóli napirendre kerülését. A német külső kisebbségi politika ezért mindig is egy átfogóbb, összetettebb, a keleti szomszédokat célzó külpolitikai megközelítés része volt és marad, amelynek célja a demokrácia stabilizációja, a piacgazdaság létrehozása ezekben az országokban, és egy olyan társadalmi szerkezet kialakítása, amelyben a harmonikus etnikumok közti kapcsolatok alakulhatnak ki, ami a német kisebbségek javára is szolgál. Az 1960-as évek eleje óta az Ostpolitik törekvése az volt, hogy növelje a sikeres külső kisebbségpolitika lehetőségeit, oly módon, hogy ezek a kisebbségek nem messzebbre nyúló politikai célok eszközei, hanem egy együttműködő, sokkal kevésbé konfrontáló külpolitika hasznélvezői legyenek.

Bosznay Csaba

SZEMLE – Kisebbségi politika

A nyugati Koszovó-politika zsákutcája

Ernst, Andreas: Westliche Kosovo-Politik in der Sackgasse. = Südosteuropa Mitteilungen. Jg. 2007. H. 4. 21–29. p.

A 2007 nyaráról datált elemzés a Koszovó státuszát illető tárgyalási folyamat akkori „zsákutcájáról” beszél, amikor végképp nyilvánvalóvá vált, hogy a koszovói albán függetlenségi követelés ENSZ- és EU-támogatása (a Martti Ahtisaari-terv) keményen ütközik Belgrád, továbbá a Biztonsági Tanács több tagjának, de főleg Oroszország hajlíthatatlan álláspontjával. A széksziszt az idő közben deklarált, sok helyről már el is ismert, más oldalról viszont határozottan elutasított függetlenség ténye sem oszlatja el. A tanulmány a nyugati politika célkitűzésének megalapozatlanságáról állítja ki a bizonyítványt, amikor annak három rendbeli alaptévedésére mutat rá a Koszovó-témával kapcsolatban.

1. „Szerbia végül beadja majd a derekát”, hiszen Koszovó az ENSZ-igazgatás alatt gyakorlatilag máris Belgrádtól teljesen független életet él, kirajzolta saját arculatát, elhelyezte a kétnyelvű feliratokat, ahol kellett; a szerb politikusok kiállása a tartomány mellett Milošević bukása után inkább belpolitikai célzatú retorika, mint valós elképzelés, az ősiség-mítosz pedig csak mítosz, amit majd elmos az idő, és Koszovó kifogástalan demokratikus normák között, konszolidáltan megkezdheti önálló életét – mint a mesében. Végül: Belgrád, ha másképp nem, az EU-tagságért biztosan elengedi Koszovót. – Csakhogy: a nyugati gyámolítók, el nem mélyedvén a balkanisztikában, nem ismerik a mítosz erejét, ami itt nem hogy halványodnék, hanem új táplálékot is nyert például a protektorok szeme láttára és tétlensége mellett kitörő szerb- és romaellenes zavargásokkal. És főképp: nem tulajdonítanak jelentőséget a Milošević utáni politikusok, főleg Koštunica változtatlan érvelésének a területi sérthetetlenséggel kapcsolatban. Koštunica inkább valóban regionalizálná Szerbiát, ennek keretében adna kellő súlyt a koszovói szerb kisebbségnek is. De Djindjićre se figyeltek oda, aki esetleg tárgyalt volna Koszovó felosztásáról, amíg élt, bár ezzel egyedül állt társai között. Koszovó – Szerbiáé, és nem alku tárgya az integrációs folyamat szempontjából: ez ma nagy többséggel

képviselt politikai doktrína Belgrádban és a társadalmi meggyőződés színterén.

2. *„Az oroszok is csak adják a nagyot”*, valódi érdekeiknek Koszovó kapcsán nem lehetnek, csupán a szerbség iránti szláv szolidaritás fűti őket. A nyugat azonban nem fog fel két dolgot. Az egyik: Oroszország mélységes hatalmi megaláztatása Szerbia bombázásával, amit akkori belső válsága idején nem volt lehetősége megakadályozni; ennek következtében ma, újra felerősödve, végképp nem óhajt politikai diktátumokat tudomásul venni sem a határai környékén, sem más hol. A másik: saját stabilitási érdekei, amelyeket a koszovói precedens veszélyeztet Csecsenföldön és lappangó formában másutt. A precedens-érték szóközi tagadása hamis, a koszovói megoldási terv úgynevezett „egyedi” jellegét semmilyen kézzelfogható érv nem támasztja alá.
3. *„Hamar túl is leszünk rajta”*. Ilyen szempontból a protektorok önmaguk is hajtják magukat: minél előbb túl lenni a vállalt szerep nehézségein és ellentmondásain. Ezek elsősorban a gazdasági, infrastrukturális talpraállás, az intézményi építkezés lassú előrehaladása, a lakosság türelmetlensége, frusztrációja, az elidegenedés a saját politikai vezetésétől és a külföldiekétől. A helyzet nyomása alatt inkább megígérték neki könnyelműen, a függetlenség kihajtását, félretéve a kezdeti „előbb a standardok, azután a státusz” stratégiát. Az irányelv mostmár: „standardok és státusz együtt”. Albán Koszovó nem kéreti magát, de Belgrádon és az oroszokon senki sem fogja tudni keresztül verni, és akkor nem jutottak semmire. A Nyugat olyan várakozásokat ébresztett, vagy bólintott rá ezekre, amit nem tud teljesíteni, és már maga is szabadulna a teherrel. Ám mégis csak hagyni kellett volna időt, és több energiát befektetni az első stratégia kibontására a „gyors és biztos” megoldás ígéretése helyett. A nemzetközi jogi normákat, az „önrendelkezés és területi integritás” elvét megkerülni nem lehet, de legalább is nem célszerű, nem hozna „biztos” megoldást. Egyoldalú döntésekkel nem szabad kitenni Koszovót sem nemzetközi elszigetelődésnek, sem pedig a nemzedékeken átívelő szerb revansizmus fenyegetésének.

Berobbanás a palesztin erőterben

Flottau, Heiko: Die Implosion Palästinas = Blätter für deutsche und internationale Politik. Jg. 2007. H. 8. 923–927. p.

A palesztin belharcok már-már polgárháborúszerű gázai kiéleződése kérdéseket vet fel. Nem azt, hogy „jó-e” ez Izraelnek (mert nem jó, mint ahogy a palesztinoknak sem az). Hanem azt: hogy jutnak a palesztinok idáig, s hogy mi ebben Izrael és védnöke, az USA szerepe. A válasz érdekében vissza kell menni a radikális Hamasz szervezet demokratikus választási győzelméhez (2006), amelyet nem voltak hajlandók elismerni, ehelyett bojkottálták és embargóval sújtották kormányát. Szerencsétlen lépések voltak: az arab világ leckét kapott arról, mi is a nyugati demokrácia-felfogás, a palesztinok megélhetése és kilátástalansága pedig csak súlyosbodott.

Az alapvető hibát Washington követte el azzal, hogy a Fatahkal szemben váratlanul élre tört Hamaszt globális antiterrorista stratégiájának célkeresztjébe állította. Miközben ez ugyanúgy lokális ellenállási szervezet, gyakorlati célkitűzésekkel, mint a Fatah, és egyelőre (!) csekély kapcsolatokkal az iszlamizmushoz. Sikeréhez éppen a palesztin lakosság elégedetlensége vezetett, amely a Fatah szociális téren is tehetetlennek tetsző regnálása alatt kiéleződött. A zsúfolt gázai övezet nyomora az elviselhetetlenségig fokozódott az embargóval, az autonómiahatóságok működése teljesen ellehetetlenült. A Hamasz egyet nem volt hajlandó kinyilatkoztatni: Izrael állam létének feltétel nélküli elismerését. Különben azonban számos jelét adta (kormányprogramjában is) együttműködési készségét a béke-dialógust illetően, és koalícióra törekedett a Fatahkal is. Elszigetelődésére, ami éket vert a két mozgalom közé is, azonban a tábor gyorsan eszkalálódó erőszakkal válaszolt.

Az elhatalmasodó káoszban maffiatevékenység a szervezetek háta mögött lelt magára, de gerjesztette a nyugtalanságot, s már csak az izraeli válaszcsepások hiányoztak (egyszerűen a „válasz” jogán), hogy a belső nyomás berobbanjon a két palesztin-szervezet között is.

Az alapkonfliktus természetesen a mindmáig kibékíthetetlen izraeli-palesztin szembenállás, és a megoldás kimunkálásához Izraelben (is) rendre hiányzik a jól felfogott érdekre alapozott politikai koncepció. Ennek híján csak válaszcsepásokat lehet mérni palesztin területekre, majd onnan szintén válaszolnak, és nem lesz vége. Nem tudják azt, hogy a tárgyalásokat nem a végével kell kezdeni. Izrael számára a Fatah őszvézére mindig önmagában volt akadálya a tárgyalásoknak. Utóda, Abbasz, máig egyetlen ajánlatot sem kapott. Nem igaz az, hogy Ariel Sharon Gáza-kiürítése 2005-ben jelt adott volna a

békéltetésre: egyszerűen a telepítési politika csődjének beismerése volt. Az 1967-ben elfoglalt területeket a zsidó nemzet nem tuja benépesíteni, amikor háromnegyede máshol él, és eszébe sem jut „haza”-telepedni. Valaki ott végre levont valami tanulságot. De hogyan tovább? Várunk a felelős lelkiismeret ébredésére, és okosabb politikai nyitásra mindkét oldalon, mielőtt még az Al Kaida egyszer tényleg a hatalmába keríti az elkeseredett palesztinokat.

Komáromi Sándor

SZEMLE – Kisebbségi jog

A roma- és szintiellenes diszkrimináció területén Európában a helyzet változatlan

Rose, Romani: Anhaltende Ausgrenzung. Die Diskriminierung der Roma und Sinti in Europa. = Blätter für deutsche und internationale Politik. Jgh. 2007. H. 7. 878–884. p.

A neves polgárjogi aktivista, a Német Szinti és Roma Központi Tanács elnöke cikkében ismert és kevésbé ismert adatok, jelentések birtokában a roma/szinti és a többségi társadalom tarthatatlan viszonyának változatlanságáról vagy romlásáról ad számot, a kelet- és délkelet-európai vonatkozásokra külön hangsúllyal is utalva, és sürgeti az összefogást a további, hathatósabb cselekvésre.

Az említett Tanács egy közvéleménykutatás németországi viszonylatban kimutatta a hátrányos megkülönböztetés zavartalan jelenlétét a lakásjuttatás, az álláskeresés területén, valamint és főként az iskolában. Számos EU-állam viszonyaira jellemző a faji előítéletesség, a kisebbség irányában megnyilvánuló jogsértések, a nyílt bántalmazások felerősödése. Ezt a nemzetközi horizontú kisebbségvédő szervezetek vizsgálatai is alátámasztják. Nem kevés csalódásra ad okot gyakran éppen a kelet- és délkelet-európai országokban tapasztalható helyzet. Neonáci indíttatású atrocitások, gyilkosságok, sőt pogromok kerülnek napvilágra, amelyek jogorvoslása ráadásul nemcsak nehézkes, de kényszeredett is. Gyakori a cigányság rendőri bántalmazása, az esetek eltussolásával. Példa: az 1993-as romániai (hadareni) pogrom tetteseinek felmentése, amelyet követően az Európai Emberi Jogi Bíróság 2005-ben hozott kötelező érvényű ítéletet az áldozatok hozzátartozóinak kárpótlását illetően. A Strassbourghban benyújtott keresetek nagy száma jól érzékelteti a nemzeti igazságszolgáltatások elégtelen működését ebben a vonatkozásban.

Önmagában álló kérdéskör a koszovói romák tragédiája az 1999-es háború és a kapcsolódó etnikai tisztogatások során, több mint százezer menekülttel (ebből ötvenezer mai napig Németországban, egyébiránt több tartományban a gyerekek iskolázásának megoldása nélkül), és olyan kirívó esetekkel, mint egy bezárt ólombánya területén berendezett menekülttábor, ahol 500 roma sínylődik, ráadásul ENSZ-felügyelet alatt. Az eltelt idő elég volt arra, hogy hasson az ólommérgezés, főként a gyermekek korosztálya soraiban. (Az esettel kapcsolatban az érdekképviselők az ENSZ-szervek ellen nyújtottak be keresetet Strassbourghban.)

A csehországi és szlovákiai történet a sterilizációval (több száz nő terhére) ismertté vált Európa-szerte, miután az ügy 2001-ben kipattant. A jogorvoslat azonban továbbra is csak várat magára. Egyébként féltő, hogy a fajellenes erőszak ismert esetei csak a Jéghegy csúcsát rajzolják ki.

Szintén a volt keleti blokk országaiban jellemző ma a gettókra emlékeztető, zsúfolt és egészségtelen roma nyomortelepek kialakulása, amelyek már-már a volt dél-afrikai apartheid-viszonyokat idézik. A gettósítás további köre az iskolákban formálódik, cigány iskolák vagy osztályok elkülönítésével. Jogvédő szervezetek – és például az UNICEF – ebben a körben szintén vizsgálódtak. Egy csehországi eset is a strassbourgi bíróság előtt van. Úgy látszik, az USA déli államaiból az 50-es évekből ismert játszmat kell előről kezdeni. A tanulók esélyegyenlőségét csak integrált oktatással lehet biztosítani. Szerencsére pozitív példa is előfordul, ilyen a bulgáriai Vidinben és környékén 2000 roma tanulót érintő program. A magasabb oktatási szinteken több országban sikerült ösztöndíj-programokat indítani. Az UNICEF-től jön az igényes és költséges javaslat az iskola előtti korosztállyal történő kiemelt foglalkozással kapcsolatban, ennek gyakorlatba ültetése során megméretik majd a társadalompolitika szándéka és teljesítőképessége.

És, ha már politikáról, nota bene politikusokról beszélünk: bizony van úgy, hogy maguk is olykor képesek a cinizmusra, mint a jelenlegi cseh helyettes miniszterelnök esete mutatja – vsetini polgármester-időszakából, amikor is – saját szavai szerint - „kóros daganatot távolított el” több mint kétszáz roma kilakoltatásával. Azaz, újraéled a náci terminológia. Hasonló gyűlöletbeszédet több alkalommal újabban már Németországban is tetten értek, és az érintettek jogorvoslatot is kértek. Ami a németországi helyzetet illeti, főként a sajtó stílusát érheti elmarasztalás: 1995 és 2006 között több száz előítéletes megfogalmazást, szóhasználatot gyűjtöttek össze. A sajtódiszkriminációt illetően Németországban (is) hiányos a törvényi szabályozás, a helyzet sürgős változtatást igényel.

További kritikus szektor: a világhálóra felkerülő gyalázkodások köre, ezek ellen országok szintjén, úgy látszik, nincs védelem. Ezért az önvédelem nemzetközi egybehangolására van szükség. A Német Szinti és Roma Központi Tanács nem is tétlen, és elindította egy konferencia megszervezését, amely az internetes megnyilvánulások elleni nemzetközi fellépés módozatait lesz hivatva tárgyalni.

A gyászos múltba visszautaló fajellenesség új felerősödése ma első sorban a cigányságot sújtja. Ezért nagyon is időszerű a felvilágosító munka, nem utolsósorban a háború idején végbement roma-holokausztot illetően (félmillió áldozat). Ezzel kapcsolatban sokat mondó a Német Ro-

ma- és Szinti Dokumentációs és Kulturális Központ kiállítási anyaga, amely először az Európai Parlament falai között került bemutatásra 2007-ben, majd elindult nemzetközi körútjára.

A tudatos roma-jogvédő fórumok jogos törekvése, hogy a romakérdés eljuthasson a társadalmi és politikai érzékenységnek arra a szintjére, ahol az antiszemitizmus áll. Ennek jegyében látott napvilágot az a felhívás (a 2007. évi holokauszt-emléknap alkalmából), amely felveti az ENSZ aktivitásának bővítését ilyen irányban, egyebek között egy roma-színti ügyek képviseletére hivatott megbízotti poszt kialakítására.

Komáromi Sándor

SZEMLE – Nemzeti és etnikai kisebbségek története

„A románok dicsőségéért”: Ortodoxia és nacionalizmus a Nagy Romániában 1918–1945 között

Leustean, Lucian N.: "For the Glory of Romanians": Orthodoxy and Nationalism in Greater Romania, 1918–1945 = Nationalities Papers, 35. vol. 2007. 4. no. September, 717–742.p.

A modern nacionalizmus egyik legvitatottabb kérdésköre a nemzeti identitás és az ortodox kereszténység közti kapcsolat. A Balkán domináns vallása, az ortodoxia magával hozta az etnikai csoportok identitását a modern korba, és politikai vezetők igyekeztek hasznot húzni vallási intézményekből azáltal, hogy felhasználják őket képzeletbeli közösségek megalkotásához. Az ortodoxia különös módon viszonyul a politikához, és ennek alapja a symphonia, amelynek gondolata a Bizánci Birodalomban gyökerezik. Az egyház úgy tartja, hogy a vallási és politikai hivatalok egyenjogúak és hasonló felelősségeik vannak. A vallási és politikai vezetők küldetése, hogy vezessék az embereket, és hogy az egyház, valamint az állam békés harmóniában istápolják, erősítik az identitást. A politikai vezetők az egyház nacionalizmusára hivatkoznak a nemzeti összetartozás megteremtésének céljából. Ebből a szemszögből nézve a vallás és a nemzetiség fogalmának alkotása az ortodox kereszténység körében különbözik a katolikus vagy protestáns világtól, ahol az egyházak vagy nemzeteken felül vagy azok alatt álló intézmények.

A balkáni nemzetállamok felemelkedésével Románia az egyik legjobb példa arra, hogy az ortodoxia miként vesz részt a politika alakításában. A Román Ortodox Egyház terjesztette a nemzetiséghez való elszakíthatatlan kapcsolat gondolatát, miközben a nemzet fogalmának etnikai értelmezését területi alapon fejezték ki az egyházon keresztül a román állam megalapítását megelőzően. Az ottomán uralom idején az ortodoxia vallási identitás volt, míg a román állam megalakulásával egy új nemzeti identitás kialakításának alapját jelentette. A Román Ortodox Egyház támogatta a rezsimet, amely biztosította, hogy az ortodoxia visszanyerje uralkodó szerepét a társadalomban. Ezzel egyidejűleg az egyház politikai felhasználásával a hatóságok a lakosság támogatását keresték, és hatalmuk legitimációját próbálták előmozdítani.

Ez a folyamat egyértelműen láthatóvá vált a román állam 1859-es megalapítását követő néhány évben. Alexandru Ioan Cuza herceg szankcionált az egyházi hagyománnyal, ő maga nevezett ki egyházi tisztségviselőket, megalapította a Szent Zsinatot, Románia legnagyobb hata-

lommal bíró egyházi testületét. Az egyházat állami intézménnyé alakította, megfosztva azt számottevő gazdasági javaktól és más pénzügyi tulajdonától. A királyság 1866-os megalapítása új kihívással szembesítette az egyházat. A román király hovatartozását tekintve német keresztény volt, és ahogy azt az 1866-os Alkotmány 82. cikkelye kimondja, noha nem kellett áttérnie, gyermekei, a jövőbeli uralkodók már ortodox szellemben neveltettek. Az első királynak, I. Károlynak nem volt örököse, így a parlament unokaöccsét, Ferdinándot választotta meg utódjául, 1916-ban. Ferdinánd nem tért át az ortodox hitre, de fia, II. Károly és unokái már ortodox keresztséget nyertek. A következő fordulópontra az 1872-es törvény volt, amely kimondta, hogy az egyházi hierarchia tisztségviselőit egy elektori kollégium választja meg, amely főleg román ortodox képviselők, küldöttek és szenátorokból állt. Az alsóbb rangú klérus tevékenységét is ellenőrizte a rezsim. A papokat bátorították arra, hogy olyan szertartásokat tartsanak és szövegeket használjanak, amelyet az egyházi hatóság írt, és amely kombinálta a nemzeti és a vallási elemeket.

A Román Ortodox Egyház és a politika közötti szoros kapcsolat fennmaradt a két háború között is. A politikai vezetők nagy hatást gyakoroltak az egyház életére, fejlődésére. Az egyház és az állam együttműködött a politikai hatalom területén oly mértékig, hogy a pátriárkát háromszor jelölték miniszterelnöknek az 1930-as évek végén. Románia mégis különbözött más délkelet-európai országoktól abban a tekintetben, hogy a vallás és a politika kombinációja lehetővé tette, hogy az egyház részt vegyen a legfontosabb politikai döntésekben.

A cikk az ortodoxia és az állam kapcsolatát elemzi a Nagy Románia 1918-as megalapításától 1945-ig, amikor az első kormány megalakult, kommunistákkal a soraiban. Vizsgálja az egyház és állam kapcsolatát meghatározó eseményeket, az ortodox egyház helyzetét a román társadalomban, nemzetközi egyházi kapcsolatokat, valamint azokat a módokat, amelyekkel az ortodoxia befolyást gyakorolt a gondolkodókra. A két háború közötti Romániát érintő jelenlegi kutatás figyelmének középpontjában az állam intézményeinek rendszere áll, anélkül, hogy vizsgálná a vallási tényezők szerepét a nemzeti identitás formálásában. A rezsim politikai ellenőrzése ellenére az egyház saját „nacionalizmus változatát” terjesztette. A cikk szerzője azt vizsgálja, hogy az egyház és állam által elősegített nacionalizmusok mennyiben fedték egymást a román nemzet megalkotásakor. Korlátozott mennyiségű irodalom foglalkozik a román ortodoxiával románul és más nyelveken. Így egyes egyházi hierarchia-pozíciók elemzésekor a Román Országos Levéltárból származó nem publikált anyagokra kényszerül időnként hivatkozni,

míg a nemzetközi egyházi kapcsolatokat a Szent Sergius és Szent Alban Szövetségének Levéltárával konzultálva vizsgálták meg.

Bosznay Csaba

Munkásarisztokrácia felkutatása? A „vesztfáliai incidens” és a lengyel nemzetiségpolitika közvetlenül a háború után

Fleming, Michael: Seeking Labour's Aristocracy? The 'Westphalian Incident' and Polish Nationality Policy in the Immediate Aftermath of War = Nations and Nationalism 2007. 13 (3) no. 461–479.p.

A lengyel nemzet és állampolgárság politika II. világháború utáni szakasza intenzív vita tárgyát képezte az elmúlt évtizedben. Több tanulmány elemzi a kommunista rezsim, a nemzetiség és állampolgárság politika kapcsolatát, míg más szerzők a nemzetiségi kisebbségek boldogulását vizsgálják a kommunizmus időszakában, és vázolják fel a kommunista politika főbb fordulópontjait. Mindemellett lengyel és tengerentúli szerzők egyaránt részletesen kutatták a száműzött csoportokat egy-egy népességcsoportra koncentrálva, vagy ritkábban olyan keretek között, amely lehetőséget biztosított az összehasonlításra. Mindenképpen megemlítenő Piotr Eberhardt földrajztudós munkája, aki térképszerűen tekintette át és elemezte az eltávolítás, száműzetés folyamatait. A lengyel állam tevékenysége Nyugat-Európában kevesebb figyelmet kapott.

Ez a tanulmány erre a kevésbé vizsgált területre koncentrál. Rendkívül fontos különbséget tenni azon erőfeszítések között, amelyeket a háború során deportált vagy hadifogságba esett lengyelek repatriálására fordítottak, valamint a között, hogy repatriáljanak a nyugaton és közép-európai országokban önkéntesen letelepedő lengyeleket, akik a két háború közötti időszakban vagy azt megelőzően hagyták el hazájukat. A szerző kizárólag ez utóbbi csoportot vizsgálja. Elemzi a lengyel kormány meggyőzési kísérleteit, hogy a német-országbeli Vesztfáliában élő lengyelek hazatérjenek Lengyelországba. Ezek a lengyelek a háború előtt már német állampolgárok voltak és végig azok is maradtak. E munkájával a szerző kizárólag arra összpontosít, hogy a brit és a lengyel kormányok miként kezelték a vesztfáliai lengyelek kérdését, és nem vizsgálja az identitás, valamint a vesztfáliai lengyelek más érzéseinek kérdéskörét sem.

A tanulmány alapjául szolgáló adatok legnagyobbbrészt három levéltári forrásból származnak: a Nemzeti Levéltárból (Kew), az Új Dokumentum Levéltárból (Varsó) és a Külügyminisztérium Levéltárából (Varsó). A Brit Külügyminisztérium és a Varsói Brit Nagykövetség, valamint a Németországot megszálló brit erők egyes hatósá-

gainak dokumentumai, jelentései, emlékeztetői és levelezése alkotják a brit forrásokat. Ezek a dokumentumok, amelyek a brit-lengyel kapcsolatok jelentőségére hívják fel a figyelmet, elkerülték azt az érdeklődést, amelyet megérdemeltek volna, noha már a '70-es évek óta kutathatók.

Tanulmányában a szerző amellett érvel, hogy bár a lengyel kormány egy állandósult nemzetkép vonalai mentén működött, azt is bemutatja, hogy a vesztfáliai lengyelek meggyőzése, hogy hazatelepüljenek Lengyelországba, legalább olyan súllyal esett latba, mint a stratégiai iparágak (pl. bányászat) munkaerő hiányától való félelem. Ennek megfelelően a brit válaszok a lengyel követelésekre ugyanazt az aggodalmat tükrözik a Németországban jelenlévő munkaerő minőségét illetően, de az ő nemzet fogalmukat egy liberális asszimilációs modell vezette. A vesztfáliai lengyelek ügyének megoldási nehézségei is hozzájárultak az angol-lengyel kapcsolatok kihűléséhez, valamint a kelet-nyugat közti ellentét elmélyüléséhez a hidegháború elején.

A vesztfáliai lengyelek ügye rávilágít a II. világháború után közvetlenül kialakuló feszültségre, mint a nemzetközi szankciókkal sújtott a nemzeti homogenításra vonatkozó kelet-közép-európai törekvések, valamint a legtöbb európai országban jelenlévő égető szükség a minőségi munkaerőre. A lengyel kormány szemszögéből vizsgálva a külföldön élő lengyel származású emberek még Németországban is lengyelek maradtak, függetlenül német állampolgárságuktól, vagy háborúban betöltött szerepüktől, vagy attól az egyszerű ténytől is, hogy Németországban születtek és nőttek fel. A lengyel kormány a széleskörű propaganda és a diplomáciai csatornák útján végrehajtott fáradhatatlan erőfeszítései kiemelik, hogy német állampolgárok egy csoportját nagyrészt annak köszönhetően tekintették lengyelnek, mivel azokat „jó elemeknek” tartották, ez a megfelelő társadalmi osztályhoz tartozásukat jelentette. A lengyelek által képviselt állandóság alapú nemzetiség fogalom karöltve jelent meg a szocializmus építésének igényével nyugat-európai politikájukban, így a munkásosztályból származó külföldön élő lengyelek megbecsülésnek örvendtek, még akkor is, ha csak gyengén és német akcentussal beszéltek lengyelül.

A britek számára a vesztfáliaiak ügye kellemetlen volt, mivel nemzetiség fogalmukat alapvetően egy liberális asszimilációs modell jellemezte, így számukra a vesztfáliaiak németek voltak. Tettek ugyan bizonyos kivételeket olyan egyénnel, akik tudatosan lengyelnek vallották magukat. A britek hangsúlyozták az állampolgárság jogi megerősítését, és megkérdőjelezték a lengyel kormány állásfoglalá-

sát a vesztfáliaiak nemzetiségének tekintetében. Továbbá és leginkább a britek aggodalommal szemlélték a Németországban folytatatosan fennálló nehéz szocio-ökonómiai körülményeket saját gazdasági és politikai szempontjaikból. A munkaerő kérdése életbevágó volt a britek számára. Robin Hankey szerint az egész vesztfáliai ügy nem volt más, mint a varsóiak egyszerű agitációja. Valójában a lengyelek úgy látták, ahogy azt Pat Dean, a német részleg munkatársa is kifejtette, hogy a nemzetiség kérdése, amelyet a lengyelek feszegettek, a britek számára csupán álcázása volt a jó minőségű férfi munkaerő szükségének és megtartásának.

Ann Deighton szerint a britek sokkal jelentősebb szerepet töltöttek be a hidegháború kialakulásában, mint azt általában gondoljuk. A vesztfáliai incidens jó példa annak megértéséhez, hogy a kelet-nyugat közti vonalak hol és mikor váltak láthatóvá. Dokumentálja a brit-lengyel kapcsolatok fejlődését az 1947-es lengyelországi választásokat követő időszakban, egészen a pártállam megalakulásáig. Azt is bemutatja ez az eset, hogy a brit és lengyel kormányok racionális politikája miként ütközött egymással a kielégítő megoldás egészen csekély esélyével. A képtelenség a nemzetiségi követelések összeegyeztetésére, vagyis hogy feloldják az állandóság-elvű és a liberális asszimilációs modell közti lényegi ellentétet, lengyel oldalon dühöt és frusztrációt szült, míg a brit oldalon irritációt és egyre elmélyülő aggályokat. A kelet-közép-európai kommunista pártok hangoztatott internacionalizmusa ellenére erőfeszítéseik, hogy biztosítsák a nemzet- és államhatárok egybeesését, valamint a nemzetiség fogalmának egységes értelmezését, jellemző volt erre az időszakra. Ez célja és korlátja is volt a lengyel politikának, és ez a feszültség, ahogy azt a vesztfáliai incidens is mutatja, nem oldódott meg.

Bosznay Csaba

HELYREIGAZÍTÁS

A Kisebbségkutatás 4. számának 699. oldalán szereplő Gödri Irén tanulmány angol nyelvű címe és rezüméje helyesen:

The Role of Network Capital in Immigration to Hungary

The specific socio-economic and political conditions which triggered immigration into Hungary during the years of transition have been largely modified during the past two decades. Nevertheless, immigration is still significant. It has been supported by extensive and enlarging migrant networks and the resources accessible through them. People arriving around the year 2000 reported almost four times more frequent contacts with previous migrants than those who arrived in the early 1990s. This points to the fact that chain immigration is also gaining ground in Hungary.

SZÁZADVÉG

ÚJ FOLYAM 47. SZÁM 2008. 1. SZÁM

Tartalomjegyzék

Alapszöveg

Jakab András: Az alkotmányértelmezés módszerei

Földindulás

Ö. Kovács József: „Ekkora gyűlölet még nem volt a falunkban, mint most.” Szövegek és kommentárok az erőszakos kollektivizálás befejező hullámáról

Receptek

Szalai Ákos: Jog és közgazdaságtan: az egészség-biztosítás jogintézménye

Észjárások

Dobszay Tamás: „Szokjon gyapjas fülök az ezután már gyakrabban hallható igazság szavához.”
A politikai élet verbális közegének átrendeződése a reformkorban

Megbecsülés

Keller Tamás: Értékrend és társadalmi pozíció

www.szazadveg.hu

REGIO 2008. 1. szám

MINERVA

Richard Sennett: A tehetség és a feleslegesség réme

MAGYARORSZÁGI SZAKOKTATÁSI HELYZETKÉP

Németh Szilvia: A (szak)iskolai lemorzsolódás királyi útja. Tanulói életutak – az iskolarendszerből kimaradt fiatalok életút-interjúinak elemzése

Papp Z. Attila: Szakiskolai mindennapok és lemorzsolódás. Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Budapest példája

KISEBBSÉGI KÉRDÉS A MAGYAR KÜLPOLITIKÁBAN

Schanda Tamás: Félúton: Sólyom László külpolitikája

Csáky Á. Zselyke: Együttműködés? Magyarország képviselői az Európai Parlamentben

SZEMLE

Szerbhorváth György: A kisebbségi mint tudományos sarlatán (Vajda Gábor: Remény a megfélemlítettségben. A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete. 1. kötet. 1945–1972)

Horváth Sz. Ferenc: Egy történet vége. (Victor Neumann: The End of a History. The Jews of Banat from the Beginning to Nowadays)

SZÁZADVÉG

Magyar nyelv és irodalom

Magyar nyelv és irodalom

Magyar nyelv és irodalom

Magyar nyelv és irodalom

Magyar nyelv és irodalom

Magyar nyelv és irodalom

Magyar nyelv és irodalom

Magyar nyelv és irodalom

MAGYAR
FÜZÖMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

KISEBBSÉGGUTATÁS

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

1100 Ft

TANULMÁNYOK

Impériumváltás 90 éve a Kárpát-medencében

ifj. Bertényi Iván: Két évvel korábban - magyar közvélemény, sajtó és közgondolkodás a bukaresti béke után (1918. június)

**Szarka László: Köztársaság-kísérletek 1918-ban
(Szepeesség és Selmezbánya)**

Miroslav Michela - Demmel József: Egy sírkőállítás anatómiaja

Kiss Balázs: Államfordulat Nyitrán

**Ablonczy Balázs: Sérelem, jogfolytonosság, flusztráció -
Alsó-Fehér vármegye törvényhatósága Budapesten, 1918-1923.**

SZEMLE

Politikai határok nélkül: a magyar belpolitika hatása a román kisebbségi kérdésre (Kulcsár L. J. - Bradatan, C.)

Nemzet, nép, kisebbség, népcsoport: a magyarországi német kisebbség a két háború közötti időszak fogalmi harcaiban (Swanson, J. C.)

Kiben bízol? Etnicitás és bizalom Bosznia-Hercegovinában (Hakansson, P. - Sjöholm, F.)

A parlamentáris elit mint a demokrácia fokmérője: Észtország, Litvánia és Moldova összehasonlítása (Crowther, W. E. - Matonyte, I.)

Muzulmán vezetők Oroszország Volga-Ural térségben: önértékelés és kapcsolat regionális hatóságokkal (Matsuzato, K.)

A Habsburgok Spanyolországa a demográfusok szemével (Prokopenko, Sz.)